

ISSN 2734-6889 - ISSN-L 2734 - 6889

REVISTA CETATEA CAVALERILOR

- DE ISTORIE ȘI CULTURĂ - ANUL I, NR. 4 / 24 DECEMBRIE 2020

Acces la articolele revistei cetatea cavalerilor

pe adresa: <https://www.biblioteca-cavalerilor.ro/>

Email> bibliotecacavalerilor@gmail.com; marleco2012@yahoo.ro

TRADIȚII ROMÂNEȘTI

- COLINDELE ÎNSEMN DE IDENTITATE -

Colegiu-de-redacție. Tematica revistei tipar nr. 4

COLINDE LA ROMÂNI

Pr. Dorel Octavian Rusu, *Cuvânt înainte la colinde*

Sărbători de Crăciun la Turda 1915

Constantin Moșincat, *Ospățul-feciorilor-datină din Ardeal*

Trianon

TRANSILVANIA

George Roca, *Transilvania*

Dr. Gheorghe Constantin Nistoroiu, *Mihai Viteazul - Voievodul-Ardealului*

Dumitru Noane, *Mihai Viteazul în istoria Cetății Oradea*

Niculae Daniel, Serviciul agenților secreți în războiul balcanic

ROMÂNIA CENTENAR

Prof.univ. Dr. Dumitru Preda, *Eliberarea și unirea Bucovinei...*

Dr. Augustin Țărău, *Turneul Generalului Berthelot în comitatele*

Gl. Ion Dănilă, *Vasile Stoica avrigeanul în slujba României Mari ...*

Pr. Dorel Octavian Rusu, *Un jubileu centenar renașterea Episcopiei Oradiei*

Col.r. Dr. Constantin Moșincat, *Bihoreni-și-mântuirea-lor*

TRIANON - 100

Prof. Dr. Vasile Lechințan, *Marile beneficii aduse Ungariei de Tratatul de la Trianon*

Comandor prof. univ. Dr. Jipa Rotaru, *România, promotoarea Alianței Militare a Înțelegerii Balcanice (1935-1939)*

Documente

Corespondență dintre Armată -Episcopie (1919-1920)

Viziunea-Șefului-Marelui-Stat-Major, Ion Antonescu...

Un memoriu din 1942 al Asociației-Refugiaților...

Salonul Cavalerilor

Invitat de Onoare: prof. univ. Dr. Viorel Faur

Petre Otu -cărți

DE CRĂCIUN: ROMÂNE SĂ FII BUN!

© ISSN 2734-6889 ISSN-L 2734 - 6889

Logo: „Cartea Mea e și a Ta!” (Ajutor Împrumutat)

Colegiul științific:

Prof. univ. Dr. Ioan SCURTU

(membru al Academiei Oamenilor de Știință din România)

Prof. univ. Dr. Viorel FAUR

(Universitatea din Oradea – Președinte de onoare a Asociației Naționale a Cavalerilor de Clio)

Comandor (r)prof. univ. Dr. Jipa ROTARU

(membru al Academiei Oamenilor de Știință din România)

Profesor univ. Dr. Dumitru PREDA

(membru al Fundației Nicolae Titulescu)

Prof. univ. Dr. Mihai DRECIN

(membru al Academiei Oamenilor de Știință din România)

Colonel r. prof. univ. Dr. Constantin Hlihor

(Cercetător științific gradul I)

Prof. univ. Dr. sculptor Cornel T. DURGHEU

(Fundația Cetate Durgheu)

Colonel r. Dr. Vasile Șt. TUTULA

(Revista Virtus Romana Rediviva)

Redacția:

Colonel. R. Dr. Constantin MOȘINCAT

(Redactor șef)

Jr. Dr. Augustin ȚĂRĂU

(secretar)

Membrii:

Prof. Dr. Maria VAIDA

Lector univ. Dr. Cristina PUȘCAȘ

Prof. Dr. Alin SPĂNU

Dr. Iulian BOȚOGHINĂ

Col. r. Dan POINAR

Col. r. Ioan TĂTAR

Cavaler de Clio

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantina Moșincă
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de CBo
Editura Tipo MC, Oradea - 2020

Cartea Mea e și a Ta!

ISSN 2734-6889 ISSN-L 2734 -6889

CUVÂNT ÎNAINTE

Pr. DOREL OCTAVIAN RUSU

Marele și minunatul praznic al Nașterii Domnului aduce, an de an, în sufletele creștinilor de pretutindeni un dar neprețuit: taina mântuirii noastre, despre care Sfânta Scriptură, prin glasul Sf. Ap. Pavel ne mărturiește: „Ca adevărat, mare este taina creștinătății: Dumnezeu S-a arătat în trup, S-a îndepărtat în Duhul, a fost văzut de îngeri, S-a propovăduit între neamuri, a fost crezut în lume, S-a înălțat întru slavă” (I Timotei 3, 16).

Sărbătorile Crăciunului apropie cerul de pământ și ne face părtași ai acestei necuprinse revărsări a iubirii lui Dumnezeu peste noi, reactualizând în chip minific pogorârea Sa până la statura noastră omenescă, făcându-se prin întrupare asemenea nouă, „și Cuvântul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr” (Ioan 1, 14).

Este greu să putem cuprinde în cuvinte măreția și bogăția de semnificații a acestor momente, precum și simțăminte deosebite pe care le trăim la această mare sărbătoare. Toate acestea, însă, au fost minunate tălmăcite în decursul veacurilor, prin graiul frumoaselor noastre colinde de Crăciun, învădate de ovia și credința străbunilor noștri.

Colindele sunt cântece fără de seamăn, care au danul de a reconstitui în cele mai subtile detalii taina, momentul și împrejurările Nașterii Mântuitorului lumii. Poate că la nici un popor Nașterea Domnului n-a găsit un teren mai fertil ca sufletul românesc, care să ogîndească atât de o înelabil această taină mai presus de fire, transpusă în melodii de cea mai adâncă vibrație sufletescă și versuri pline de seva credinței celei mai curate, cu unduire gingașe și pline de candoare.

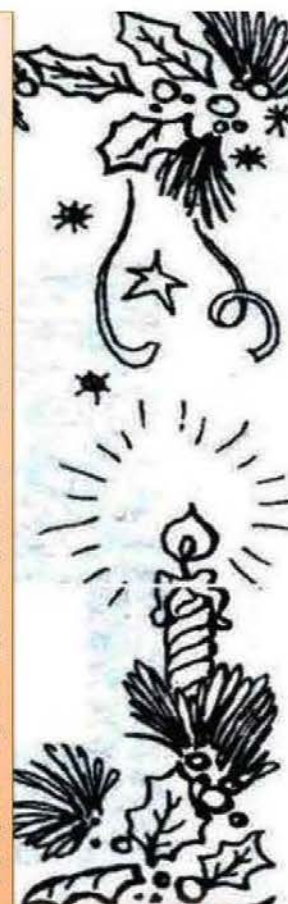
Colindele transmit o dată cu vestea minunată a întrupării Mântuitorului Iisus Hristos și un mesaj profund de credință și bucurie aparte, de optimism și frățietate creștină, de căldură și apropiere sufletescă. Ele transpun în infinite variante de mare expresivitate mesajul sfânt și sfințitor pe care Prea bunul Dumnezeu l-a trimis lumii, prin îngerii în noaptea luminată a Nașterii Pruncului Iisus: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pământ pace, între oameni bunăvoire” (Luca 2, 14).

Colindatul este un obicei străvechi. Cei dintâi colindători au fost păstori care au venit la peștera luminată unde S-a născut Domnul și bucurându-se de acest semn ceresc și de glasul îngerilor au venit de grabă în cetatea Betleemului minunea la care au fost martori. Învărate din adâncul istoriei spirituale a neamului românesc, căci avem colinde care îl pomenesc și pe Sf. Apostol Andrei, apostolul poporului nostru, colindele s-au transmis și s-au înnoit generație după generație, îmbogățindu-se necontenit expresivitatea, repertoriul și profunzimea, căzute de măestría altor croitori anonimi și devenind astfel unele din cele mai autentice mărturii ale trăirilor spirituale milenare ale românilor. Ele adăugând că au avut și-avem un destin aparte ca neam pe acest pământ binecuvântat de Dumnezeu și rostuit prin credința noastră străbună. Descoperind eternul în spațiul temporal, colindele demonstrează că între noi și străbunii noștri nu mai este nici disociere de timp, spațiu și de trăire religioasă. Azi cu strămoșii cânt în cor Colindul sfânt și bun. În acest chip, Crăciunul este și o sărbătoare a înnoirii necontenite a neamului nostru prin puterile și valorile spirituale purtate de colindele străbune. De Crăciun, sufletul creștinilor devine un pridvar cald și primitor, în care prin intermediul colindătorilor, îl primește chiar pe Pruncul Mântuitor, așa cum se spune în „mulămărușă” colind ei: „Aă mîi om bun sîndătos, / Co-i fost gazdă lui Hristos!”

Colindele aduc o intensă trăire, religioasă și înălțătoare de suflete. Că Hristos nu se arată / Numo-n inimă curată! Minunatele noastre colinde alcătuiesc în adevărat univers c-o atmosferă aparte, în care bucuriile duhovnicești ale Nașterii Domnului se împletesc într-o firească armonie cu șiragurile de datini străvechi, cu elemente cosmice, cu evenimente și personaje istorice cu povești etice de rară rezonanță și pătrundere. Participă la această atmosferă, în chip afectiv și nu doar ca decor, întreaga natură: bradul, zăpada, bobul de grâu și florile dalbe de măr, cerul înstelat, repun și câprioare, vitele și oile din Villam.

Sărbătorile Crăciunului ne apleacă deopotrivă spre mirajul copilăriei, în clinchet de zurgălăi, cu glasurile înmiresmate ale pruncilor, colindătorilor și fără de îndoială cu mult doritul Moș Crăciun, cel plin de daruri pentru toți, bun și sfânt, cu alaiul său minific. Colindele sunt totodată mărturie ale de grație ale geniului creator al românilor, ingenios și plin de rafinament, cu bun gust, moralizator, încărcat cu un umor sănătos și cu o necesară capacitate de transfigurare și pe plan artistic a credinței și sentimentelor sale atât de generoase. Când glasul colindelor se încheie, colindătorii sunt poțji la masă îmbelugată, cu bucate altele, iar apoi plecarea lor mai departe se însoțește cu urări din care se răsfărge marea bucurie creștină pe care au trăit-o împreună în seara de Crăciun:

- Te lăsdăm acum, creștine,
- Dar să ne-ntălnim cu bine,
- Rămâi gazdă sănătos,
- C-ai ajuns Crăciun frumos.
- Măia Domnului să fie
- Totulor cu bucurie.
- La mulți ani-i aveți foks
- De Nașterea lui Hristos!

Colindul Cavalerilor

**Cu prilejul Sfințelor sărbători la Marele Praznic
al Nașterii Pruncului Mântuitor Iisus,**

**de Crăciun și Anul Nou 2021 Redacția dorește
tuturor prietenilor și cititorilor revistei *Cetatea
Cavalerilor***

**sănătate, bucurie și spor în toate, inspirație în
călătorii fascinante în magia sărbătorilor, cu
spiriduși, zâne și muzele surori, mânate de Clio!**

*

Și pentru că nu cred să existe pe fața pământului un
român, ce are credința călăuzită de lumina
pentagrammei, care, plecând de acasă, să nu-și facă
semnul Sfintei Cruci și să nu rostească: **Doamne
ajută!**, ceea ce dorim și în numele redacției revistei.

Apoi, consider, în aceeași ordine, că nici o biruință
semnificativă nu e posibilă fără acea **credință tainică**.
Și cum peste timp satisfacția sufletească s renăscut,
precum odinioară credința strămoșilor în victorie,
determinată de credința tare care le-a fost scut, iar

prin legea ei s-au întărit solidar, biserica i-a ocrotit, iar limba română ne-a unit ca neam, tot așa dorim viață lungă cu
Cetatea Cavalerilor spre o temeinică garanție că odată realizată conexiunea virtuală vă oferim informații corecte și
Adevărate față de un subiect local, ori național-european, analizat și actualizat cu argumente critice imbatabile.
Exprimăm gând curat prin legământul că **SERVIM PATRA ROMÂNĂ!**

Pe traiectoria astrală a Uraniei, în inimi cu bucuria Melpomenei, pe ritmurile mișcătoare ale Terpsichorei vă
urăm mult spor. Munca să vă fie încununată de laurii Calliopei, să înălțați Patrie imnuri de slavă inspirați de
zeița Polyhymnia, să aveți în minte farmecul sunetelor tulnicăreselor din Apuseni, vestitoare a generațiilor
viitoare, în unire cu Euterpe și Erato, să identificați pe cei care inspirați de trecutului glorios al strămoșilor
pun mască Thaliei, și urcând voinicește treptele devenirii neamului românesc, în corul condus de Apollo,
inspirați de muza Clio și surorile sale, să fiți **SĂNĂTOȘI**, veseli și darnici de Crăciun!

La Anul și La Mulți Ani!

~ Redacția *Cetatea Cavalerilor* ~
COLINDE- Tradiționale din [Bihor](#)

[Deschide ușa creștine](#)

Colindă nouă (La Crăciunul din anul 1915)

O, dulce înger, ce odat' / Vestita-i pe Mesia,
/Coboară iar din cerul sfânt / Plinind din nou solia!/
Purtând stâlparea de măslin, / În alb veștmânt te-arată /
Și ad-o zarea de senin / În lumea tulburată. /
Pătrunde prin troianul alb / Sub streșini umilite /
Și mângâie copii orfani / Și mame văduvite. /
Coboară'n câmpii'nsângerați, / Ce'n vuiet greu cășună /
Și din dușmani fă iarăși frați, / Blând mână'i dempreună./
Și ca prin farmec ăst pământ / În rai se va preface, /
Când vei vesti cu glasu-ți sfânt:/ În lume fie pace! /

Brașov, 25 decembrie 1915 Andreiu Bârseanu

Românul, nr. 283 din 25 decembrie 1915/7 ianuarie 1916, Arad, p. 1

Serbările de Crăciun ale soldaților răniți din Turda¹

**Turda (comitatul Turda-Arieș), 11/24 decembrie 1915 –
Reportaj în legătură cu serbarea organizată de
Reuniunea femeilor române din comitat,
în ajunul Crăciunului,
în cinstea soldaților români răniți
și spitalizați în cele patru spitale militare din oraș**

Miercuri, înainte de Crăciun, la 4 ore p. m., s-au început serbările la Spitalul central. Reuniunea femeilor, în frunte cu prezidenta ei, doamna Lucreția Murășian, era în corpore prezentă, însoțită și de alte doamne și domni români din oraș și jur. De față era, pe lângă personalul spitalului, domnul comite suprem și comisar guvernamental Dr. Betegh Miklós cu doamna. După un scurt serviciu divin și un frumos discurs, ținut de Preonoratul Iovian Murășian, protopop, „despre nădejdea creștinească ca o ancoră a sufletului”, aplicat cu multă iscusință pentru însuflețirea soldaților în războiu și suferințe, făcând o adâncă impresiune asupra publicului, domnișoara Catinca Pătăcean a declamat poezia „Ce zic soldații de Königrätz”, de Ioan Băilă, a fost viu aplaudată pentru iscusința de a tălmăci sentimentul românesc atât de elocvent. A urmat apoi împărțirea darurilor, sub conducerea prezidentei, prin membrele alese în acest scop, anume doamnele: Măria Vlăduțiu, presidentă de onoare, Catinca Dr. Moldovan, viceprezidentă, Olimpia Dr. Moldovan, casieră, Eugenia Dr. Rațiu, secretară, Maria Dr. Ciuta, controloră, Lucia Bologa, Susana Trif, Nina Gaia și domnișoara Vitușca Mesaroș, Cornelia Buș din Poiana. Fiecare soldat a căpătat un cozonac alb, simbolic de Crăciun, și câte un pachet conținând *o batistă, un pachet de tutun, foite, chibrite, cărți poștale, creioane, mere și o carte de rugăciuni și alte broșuri și la urmă câte-o ceașcă cu rom*. Surprins de aceste daruri, directorul spitalului, Dr. Borbély, a exclamat: „**Iarăși ne-a întrecut pe noi** (Maghiarii) **Reuniunea femeilor române**”. La 6 ore s-au continuat serbările la Ceai (ungurește tea – n.n., A.Ț.)

Spitalul No. III din Turda-nouă, unde s-au întrunit și răniții din Spitalul de la liceu și de la No. II, circa 250 soldați. Aici aștepta un public imens, în-frunte cu contesa Bethlen care, drept recunoștință față de Reuniunea femeilor române, a oferit un buchet de flori naturale prezidentei acesteia. Serviciul l-a oficiat Multonoratul domn Nicolae Rațiu, viceprotopop, și răspunsurile le-a dat un grup de câțiva clerici din Blaj și studenți din Turda. A urmat apoi declamarea poeziei, citate deja, de domnișoara Catinca Pătăcean, apoi sergentul Mitru Daraban, din Mischiu, a declamat poezia „La Ivangorod”, de Vâlcean, sergent.

Soldații apoi au cântat mai multe colinzi românești. La urmă a mulțumit Reuniunii preotul reformat Egerházi pentru jertfa și mila creștinească dovedită față de soldați. Terminând acest mic program, s-a făcut

¹ Extras din Volumul 1: Augustin Țărău, Cristina Liana Pușcaș, Dumitru Noane, *Cu noi este Dumnezeu...* Ed. Primus, Oradea, 2019

distribuirea acelorași daruri și prin aceleași persoane ca și la Spitalul central și publicul s-a depărtat între viile manifestațiuni de mulțumire și recunoștință a sutelor de soldați.

Correspondent *Românul*, nr. 25 din 4/17 februarie 1916, Arad, p. 6-7

Crăciunul românesc în Praga – în 13 ianuarie 1916

Am să vă raporteze despre o sărbătoare înălțătoare de inimi. Înălțătoare de inimi din mai multe puncte de vedere. Cetitorul rândurilor de față se va convinge în curând despre adevărul celor susținute. Mai întâi de toate, chiar și numai faptul că soldații români au avut puțină sărbătorească nașterea Domnului în orașul Praga, departe de ai lor, în mijlocul acestui război înfricoșat – trebuie să ne mângâie inimile. O licărire de lumină binefăcătoare, în potopul de întuneric răspândit pretutindeni. Orașul Praga ne-a mai dat dovezi de dragoste nouă, Românilor, și cu prilejul expoziției jubilară din 1908, când o deputațiune românească a fost primită cu multă dragoste de populația și reprezentanța orașului. Dacă am fost îndreptățiți să ne așteptăm la aceleași sentimente de prietenie sinceră și acum – așteptările noastre au fost întrecute de ceea ce am experiat. La năcaz se cunoaște prietenia adevărată – prietenia orașului Praga s-a adevărit trainică acum, când nu e vorba numai de năcaz ci de primejdie chiar. Toți străinii cari au contribuit la reușita serbării de Crăciun, cu totul gratuit, ne-au dat o dovadă strălucită despre dragostea lor față de noi. Așa ceva nu se uită. Dar să relatez pe îndelete despre cele petrecute.

În Praga sunt soldați români câtă frunză și iarbă. În Praga este o mână de oameni de inimă, de intelectuali, cari s-au gândit să ofere soldaților noștri de sărbătorile noastre ale Crăciunului puțină hrană sufletească. Zis și făcut. Cât ai bate din palme s-a constituit un comitet ad-hoc și cu câteva probe de cor (vreo 5!), cu câteva contribuții muzicale, de cari va fi vorba mai la. vale, s-a înjghebat un program convenabil, care numai cinste ne-a adus. În după amiaza și în seara zilei de joi, 6 ianuarie, nou, (pre-seara Crăciunului) s-au ținut aceste festivități, în tehnica cehă, în lazaretul mănăstirii de Strahov, în biserica Sfântul Salvator și în Casa reconvenșenților, din suburbiul Letna. În tehnica boemă, și în Strasov sau adunat soldații greco-ortodocși, în biserica Sfântul Salvator și în Letna cei greco-catolici. (Debica – oraș în Polonia – n.n., A.Ț.) Nu-i vorbă, ar fi fost de dorit ca festivitățile să se țină împreună sau – în cazul extrem – să nu colideze în privința timpului. Neputându-se duplica spectacolul, fiecare a fost silit să ia parte numai la una din festivități, mult la două. Poate că ni se va da ocazie să vedem colaborarea preoților noștri de ambele confesiuni cu prilejul sărbătorilor Paștilor (căci vai, tare mi-e teamă că și Paștile le vom ajunge în Praga cu soldătime românească!).

În sala cea mare a tehnicei, frumos împodobită cu brazi miticei puși la dispoziție de baronul de Waldstein, conducătorul spitalului din tehnică, în sala arhiplină de soldați și de oaspeți iubiți, într-o atmosferă cât se poate de prielnică s-a desfășurat programul festivității soldaților greco-ortodocși. Au fost doi oratori: părintele Nicolae Soșdean (din Lugojel) care a deschis festivitatea, rostind câteva cuvinte simțite, și părintele Dr. Valer Șesan, docent universitar (din Cernăuți), care a pus punctul pe i la sfârșitul festivității, recapitulând simțămintele de cari am fost cuprinși, mulțumind în termeni calzi participanților și colaboratorilor și picurându-ne în inimile noastre încredere în viitor. Cântăreți soliști au avut doi: pe doamna Maria Bojena Dr. Șesan și pe domnul Alexe Odor. Doamna Șesan, o cehă de origine, fiica președintelui Camerei comerciale cehe din Praga, ne-a încântat cu cântece românești (de Brediceanu): a) *Sus, în vârful dealului*, b) *Vino bade iar acasă*, c) *Bagă doamne... apoi Știi tu, bade, și cu o „Ave Maria”*, cu text latinesc. Păcat că publicul nostru ardelean nu cunoaște încă pe doamna Șesan. Bucovinenii au avut fericirea să o asculte de mai multe ori, ca diletantă, pe scena teatrului din Cernăuți. Doamna Șesan a secerat aplauze meritate. Domnul Alexe Odor, funcționar de bancă la „Albina”, pe care îl cunosc sibienii și brașovenii, a cântat cu o voce plăcută și o modestie binefăcătoare „*Cântecul haiducesc*” de Brediceanu și „*Arde-mi-te-ai codru des*”. Aplauze.

Doi domni cehi, domnul Dr. Frida și domnul V. V. Sak, compozitor talentat, au executat, unul la vioară, celălalt la pian, „*Sonatina*” celebrului compozitor ceh Dvorak, apoi „*Doina*” lui L. Wiest. Aplauzele prelungite au tălmăcit mai bine decât ori și ce simțămintele publicului ascultător. A fost o plăcere să ascuți accentele compozitorului ceh și apoi – în nemijlocită apropiere – doina românească.

Pe lângă punctele înșirate până acum, au mai fost trei. Dacă le-am lăsat mai pe urmă nu însemnează că nu le-am dat importanța cuvenită, ci fiindcă vreau să leg de ele numele conducătorului corului improvizat, a părintelui greco-ortodox Laurențiu Curea, din Deva, acum preot militar. Cele trei puncte au fost executate de 25 soldați români de diferite grade. S-a cântat „*Trei păstori*”, „*La nunta din Cana Galilei*” și „*O, ce veste*

minunată". Corurile, în patru voci, au mers bine, cu toate că s-au ținut numai 5 probe de coroane Părintele Curea poate fi cât se poate de satisfăcut cu rezultatul obținut. Dar nu numai corul are să-i mulțumească mult, ci întreagă festivitatea, căci nu s-ar fi ținut astfel dacă n-ar fi fost părintele din Deva. Mulțumită entuziasmului domniei sale am ajuns la rezultatul acesta satisfăcător. Domnia sa a fost sprijinit în întreprinderea domniei sale de inimosul filoromân A. Kjecan, profesor în Praga, despre care presa românească va trebui să mai vorbească de aici înainte, de părinte Dr. Șesan și de părintele Șoșdean. Dacă festivitatea din tehnică a reușit atât de bine – cea din Strahov n-a rămas îndărăt, ba a întrecut-o, căci, cu toate că a fost același program ca în tehnică, s-au mai adăogat două vorbiri la sfârșit, după cuvintele inimoase ale părintelui Șesan. Vorbirile acestea au fost un punct de forță al serii de Crăciun. Iată de ce au vorbit doi prieteni iubiți ai neamului nostru – abatele Zavoral și profesorul universitar Urban Jarnik. Se putea să lipsească din mijlocul nostru acești scumpi promotori ai limbei noastre, acești adevărați prieteni ai cauzei noastre, se putea să nu colaboreze chiar la serbarea noastră românească? Așa s-a întâmplat că le-am auzit vorba cu bucurie și, dându-le cinstea cuvenită, din toată inima.

Abatele Zavoral, al cărui nume va trebui să-l învățăm de aici înainte și să-l stimăm, a vorbit cum nu vorbesc mulți păstori sufletești. Între cei puțini, între cei aleși, între cei cuprinși de o dragoste mare, desinteresată, este și Măria Sa. Ochii îi străluceau de bucurie când vorbea. Ne saluta în lazaretul mănăstirii Strahov, a cărei căpetenie este. Rostea cuvintele cu atâta simplitate, cu atâta pătrundere față de finețele limbei românești – încât toți, dar absolut toți, au rămas atinși până la lacrimi de dragostea aceasta apostolică a Măriei Sale. Să fi văzut pe răniții de lângă paturile de spital – căci paturile albe, curate, erau înșirate la stânga și la dreapta noastră, să le fi cetit în ochi, în ținuta mâinilor – ai fi cetit la toți dragostea nemărginită pe care o simțesc față de binefăcătorul lor. Ca un adevărat tată sufletesc s-a arătat în mijlocul nostru și ne-am simțit mândri că ne este dat să-i procurăm și noi o bucurie, cât de mică, cu prestațiunile noastre. A vorbit mai apoi iubitul nostru – pot să zic cu drept cuvânt „iubitul” nostru! – profesor universitar Dr. Urban Jarnik. Cu verva proprie domniei sale, cu cuvintele neaoșe românești, ne-a încântat. De-am avea cât mai mulți filoromâni sinceri de talia domnului profesor!

Despre domnul Jarnik s-au scris deja în presa noastră, încât mă simt dispensat să insist aici asupra persoanei domniei sale. Pe lângă abatele Zavoral și Dr. Urban Jarnik, a avut sărbătoarea noastră de Crăciun și alți oaspeți iubiți. Între alții am remarcat, la una sau la cealaltă serbare, pe colonelul A. Frandetzky (cu doamna) și pe vicecolonelul Katzander (cu doamna) – ca reprezentanți oficioși ai armatei comune, apoi pe superiorul militar Wonesch, pe baronul de Waldstein, pe doamna Urban Jarnik, cu fiica domniei sale și nora, doamna Dr. Jarnik junior, pe tânărul scriitor, profesor A. Krečan, pe compozitorul ceh Weiss, pe profesorul macedonean Dr. Staca etc. Între oaspeții din biserica Sfântul Salvator și din Letna mi se spune că au fost: abatele Zavoral, principesa Iosefina de Lobkowitz, contesa Elisabeta Thun, directorul universității teologice boeme, mai mulți profesori și preoți.

Preotul greco-catolic Emil Habor și-a câștigat merite cu aranjarea programului festivității. Programul s-a compus din vecernia (cu acompanierea muzicii militare), dintr-o predică ocazională, avântată, din 3 colinde cântate de câțiva soldați (*Trei crai, O ce veste... și Patru păstori*). După fiecare colindă a executat muzica militară cântece bisericești. Prima zi de Crăciun a ținut fiecare confesiune serviciu bisericesc. Mii de soldați au luat parte – ascultând cuvintele de îmbărbătare ale preoților lor. Cu muzica militară în frunte, au parcurs apoi soldații români străzile orașului Praga, până la cazarmă – mulți erau îmbrăcați în haine nouă, gata să plece pe câmpul de luptă, în „Marschkompagnie”. Parcă văd și acum tabloul: podul de peste râul Vltava plin de soldați români, trecând spre Hradșin în pas apăsător. Câte sate românești, câte cătune se gândeau acum la flăcări și tații aceștia cari au să moară – unii – cine știe pe cari meleaguri! Dar muzica cânta marșuri și atmosfera era încărcată cu ceva sărbătorească, încât îți înăbușezi jalea din suflet și lăsați să te cuprindă duiosia cântecelor ascultate în preziua, ritmul celor „*Trei păstori*” sau a minunatei melodii „*O, ce veste minunată*”. Și lacrima ți se oprea pe geană... Soldații aceștia erau fericiți că li s-a dat puțină să-și sărbătorească, cel puțin în parte, sărbătorile Crăciunului... Dar mai are serbarea de acum și o însemnătate mai mare.

Este – după cum mi se spune – **prima manifestare în public a Românilor în Praga**. De aceea numai bucura ne putem. Părintele Curea a primit o răsplată din partea autorităților militare (Die beste belobende Anerkennung im Namen des Allerhöchsten Dienstes: „*Cea mai lăudabilă recunoaștere în numele Celui mai Înalt Serviciu*” – n.n., A.Ț.) care s-a publicat și în ordinea de zi a regimentului. Răsplata, aceasta pentru cele

prestate, este binemeritată, deoarece munca depusă de domnul părinte este, de fapt, lăudabilă. Să auzim tot astfel de vești din Praga!

Poate se bucură unul sau altul din cetitori să știe cine a cântat în coroane. Iată numele lor: Gheorghe Baboie, funcționar la „Albina”,

Gheorghe Bidu, absolvent de comerciale,

Pavel Birt, absolvent de comerciale,

Gheorghe Borcoman, învățător,

Virgil Buzea, student, clasa VII gimnaziu,

Ioan Bratu, student comercial,

Septimiu Brotea, student, clasa VII gimnaziu,

Nicoiae Cornea, student comercial,

Simion Curea, candidat de învățător,

Gheorghe Drăghiciu, meseriaș,

Gheorghe Furnică, absolvent de școală comercială,

Gheorghe Furnică Costi, absolvent de școală comercială,

Gheorghe Gociman, teolog curs I,

Gheorghe Giuvelca, funcționar la „Albina”,

Gheorghe Halmaghi, econom,

Gheorghe Lincu, învățător,

Ioan Muscalu, absolvent de comerciale,

Vasile Mesotă, riguros în drept,

Vasile Negutiu, profesor la Gimnaziul din Brașov,

Alexe Odor, funcționar la „Albina”,

Gheorghe Rusu, pedagog curs II,

Stelian Rusu, funcționar de bancă,

Dr. Valer Șesan, profesor de teologie,

Emil Teacă, student pedagogie curs II,

Ioan Taus, zidar.

Românul, nr. 2 din 3/16 ianuarie 1916, Arad, p. 2–4

OSPĂȚUL FECIORILOR

(Datină din Ardeal)²

Bucuriile Crăciunului.

În urmă cu 155 de ani Iosif Vulcan făcea cu cei de la „Familia” lui „foaia beletristică cu ilustrații” în care publicau obiceiuri, datini de Crăciun și alte serbări populare, dimpreună cu multe poezii populare culese de colaboratori. Redăm în extensie pasaje largi din una, petrecută în zona de Nord-vest a Ardealului.

Și pentru a vă introduce în atmosfera acelor ani voi spicui din datina populară: „Ospățul feciorilor”, așa cum a consemnat-o Fr. Longin. Conform spuselor sale: „sunt puține popoare în lume care au atâtea și așa frumoase datini ca poporul român”, despre care se pot scrie cărți întregi, care ar putea compune, era de opinie autorul, chiar „o bibliotecă întreagă numai cu cărți despre caracterul lui [a poporului-n.n.], judecat din datinile și poeziile sale, foarte frumoase și mult prețioase”³. Ele, la un loc, ne prezintă, de fapt, caracterul și sinteza istorică a trecutului, la urma urmei originea sa, nealterată de amestecuri diferite. Nici „o poteră n-ar putea constrânge” ca datinile să servească altcuiva decât poporului român, deși, la prima ascultare, unele par fără de sens și preț, dar la o analiză aprofundată dau contrariul.

Autorul relatează faptul că, în 1867, sărbătorile Crăciunului le-a petrecut la un amic,

dintr-un sat din Transilvania (fără a-l nominaliza), unde poporul român era „mai curat, mai sânguincios, cu români model, oameni sănătoși, frumoși cu familii extinse, oameni de treabă”⁴. Tinerii din acel sat se pregăteau de „Ospățul feciorilor”, o datină veche, din moși și strămoși, de mare preț, care evocă bravura romanilor, când aceștia serbau „juzii juvenili”, între Crăciun și Anul Nou, în cadrul familial. Și povestea se deapănă, precum firul din caier. La ospăț luau parte 12 feciori din sat, de peste 18 ani, dar nu mai bătrâni de 21. Concluzia din informație rezidă în faptul că feciorii după vârsta de 21 ani ar cam fi trebuit să se fi așezat la casele lor. Ei formau societatea, condusă de un **vătaf** cu mare autoritate, a cărei persoană era inviolabilă, ales dintre ei, feciorii. Acest vătaf comanda tuturor, el era oratorul (el „vornicește”) și tot el avea drept a „judeca și pedepsi”. Dintre cei rămași unul era bucătar, care gătea pentru toți, altul ospătar, ce servea băutură la toți, pentru a aduna de la toți plata consumației. Fiecare dintre juni se îngrijea încă de la culesul „vinului-nou” să procure vinul, să-l grijească, să-l strecoare, fără să-l desfacă până înainte cu o săptămână de Crăciun, când făceau „repetiție la colinde și cântări pentru ospăț”, la o anume casă în care se adunau seara.

La Domnul casei, numit „stăpân” se adunau cele necesare ospățului, de unde feciorii plecau la biserică în ziua de Crăciun, îmbrăcați în straiile populare, specifice satului, cu „stăpânul și vătaful” în frunte, după care se întorceau la „stăpân” acasă de unde porneau colindatul: mai întâi la preot, la fruntașii satului și apoi de-a rândul satului. Tot alaiul de feciori, doi câte doi, urma vătaful iar cei de pe urmă duceau „bota cu colaci și straița cu carne”. Ei erau urmași de ȝigani, cu instrumente, care rămâneau afară (când feciorii colinde gazda), împreună cu cei ce duceau **bota**.

În casă se vornicea, iar după salutul de primire, făcut de gazdă, feciorii se împărțeau în două și colindau, pe rând, când unii când alții, și la sfârșit împreună, fiind ascultați cu pioșenie. „**Vătaful vornicea și**

² Grupaj realizat de col. r. Dr. Constantin Moșincat

³ *Familia*, nr. 52, 28 decembrie 1869, p. 618

⁴ *Ibidem*

la sfârșit și mulțameau", pentru că femeia gazda ducea celor de afară colaci și mâncare. Așa colinda ținea până la înserat, când se retrăgeau la „stăpân”. Până la Sân-Vasii (Anul Nou) nici unul dintre feciorii care compuneau *ospățul* nu putea să-și viziteze casa părintească, ei locuiau numai la casa „stăpânului”, fără știrea vătafului nu puteau participa nici măcar la șezătoare. Dacă vreunul „aluneca” cu băutura, ceea ce era raritate la acei feciori, iar dacă se întâmpla era „bătut în mijlocul uliței când ieșeau oamenii de la biserică”⁵.

După ce sfârșea colindul zilnic începea „ospățul”: în *prima zi* fiind invitați la prânz toți frunțașii satului, solemnitate care începea de rugăciunea preotului și era continuată cu „gratularea vătafului”. Oaspeții, lângă care se așeza doar vătaful, erau serviți de feciori cu bucatele căpătate din sat, adunate pe botă. Oaspeților li se aduceau mulțumiri pentru onoarea ce li s-a făcut feciorilor și erau petrecuți cu „lăute și cântări” la casele lor. *Ziua următoare* se invitau ceilalți bărbați cu neveste, fiind și ei ospătați după ritualul anterior expus. *A treia zi* erau invitate „fetele mari”, ceea ce însemna petrecerea adevărată, așteptată de feciori care „*serveau cu complezență de mirare fetele*”. După care urma jocul până se însera bine. Dacă mai rămânea ceva, din bucatele adunate de feciorii colindători ai satului, petrecerea lor continua, dar numai până la Anul Nou!, când venea rândul fetelor de „Sân-Vasilie” să organizeze petreceri specifice.

Așadar totul se consuma în colectivitate cu cântec, joc și voie bună. Într-un sat mai mare „ospetele feciorilor” puteau fi mai multe, dar toate în aceeași cordială atmosferă. **Vătaful** era respectat de toată comunitatea iar mandatul său, de ținere a ordinei la joc, dura până la următorul „ospăț al feciorilor” când se făcea o nouă alegere de vătaf.

Învățămintele multe pot fi trase dintr-o astfel de datină de Crăciun pe care le rezum în: responsabilitatea pentru organizarea unui eveniment; stabilirea în mod democratic și respectarea de către toți a ordinii celor în drept a face regulile; respectul dintre generații în care ierarhia satului, în cap cu preotul, învățătorul și primarul, alături de bătrânii gospodari frunțași, erau urmate; rolul femeilor în acea epocă, deși socotită doar bună „pentru a face patriei prunci sănătoși și viguroși”, începe a căpăta noi valențe cultural-artistice, inclusiv buna cuviință și politețea față de fetele ce erau curtate; junii erau pregătiți pentru intrarea lor după majorat în atributul de conducători, „ospățul” fiind doar un pretext de verificare a capacității lor organizatorice și de execuție a unora din treburile obștești.

„Ospățul feciorilor”, devenea o treabă extrem de serioasă a întregii comunități: **bătrânii frunțași fiind cei dintâi onorați, ca semn al recunoștinței**. Cât de însemnat și călăuzitor a fost rolul preotului îl desprindem și din acest frumos obicei păstrat cu sfințenie de ardeleni. Totul era un bilanț al prosperității, al solidarității căci obiceiul **învăța și forma moral caracterelor tinerilor**: să colinde la rând *pe toți, fără excepție*, forma deprinderea de *a dona* („mâncare strânsă în straiță și pe botă”), a economisii prin *împărțire la toți* pentru ca să ajungă la toți și a petrece cu lăutarii în acordurile frumoase ale dansului, precum la vestitele saloane, în care se prindeau pe rând vătaful, apoi ceilalți.

Datina nu excepta de la ospăț pe nimeni. Bucuria era a întregii comunități. Conform acestui obicei tinerii erau învățați a trăi independenți de casa lor pe care n-o puteau vizita fără acordul vătafului conducător. Regulile și sarcinile primite de cei 12 feciori de ospătari, la botă sau colindători, erau respectate întocmai sub sancțiunea suportării unor „*pedepse aplicate pe ulița satului, spre a fi de ocara tuturor*”. În acest fel delictvența la sate era una de excepție: și pentru ca să nu se facă de rușinea satului. Din păcate autorul acestor relatări Fr. Longin nu povestește și despre acestea, dar aflăm din caricaturile de epocă tâlcul lor. Ei bine toate aceste obiceiuri formau deprinderi sănătoase la tineri.

„Ospățul feciorilor” îi pregătea pentru viața de adulți responsabili, pentru igiena traiului cu morală sănătoasă al colectivității sătești pentru care nici un efort nu li se părea prea mare și zadarnic. Trăinicia formată al unor asemenea caractere se va proba în vâltoarea marelui război al luptei pentru **biruința steagului tricolor**. Respectul disciplinei feciorilor a fost sămânța ce a rodit din pruncie la marile Praznice naționale.

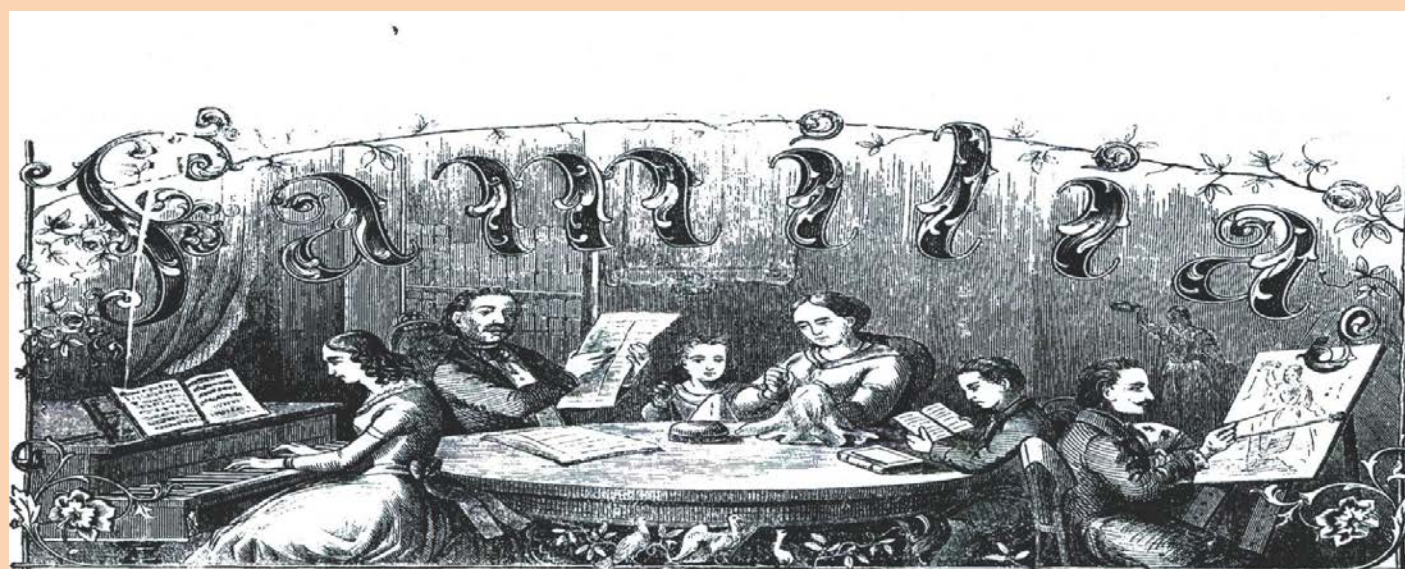
Și încă mai merită să subliniem un important învățământ: **înfrânarea, abținerea de la lăcomie** și consum excesiv de băuturi. Cel care „*aluneca suferea ocara satului*”, sub sancțiunea nemiloasă a vătafului, responsabil și pentru comportamentul celorlalți. **Darul**, reprezenta o dovadă de răsplată, de descoperire a bunei voințe, onoarea cinstirii colindătorilor. *Ospățul feciorilor*, din fiecare din zilele următoare, avea loc numai după slujba de la biserică, și se încheia seara târziu. Adică întâietate avea hrana spirituală apoi cea trupească. În relatarea la care am făcut trimitere mai sunt amintite și șezătorile de la care erau opriți feciorii, dar povestitorul nu le detaliază. Participarea feciorilor era chiar o răsplată pentru frumoasele lor servicii în

⁵ *Ibidem*, p. 619

misiunea, rolul, pe care-l aveau în ceata de feciori. Așa învățau junii cei tineri omenia sfântă a satului românesc, ospătarea trecătorului și poftirea lui la masă, ori întinderea unei căni cu apă proaspătă din izvorul iubirii aproapelui.

Zăbovind și studiind puțin și acest frumos obicei de Crăciun dăm deplină dreptate poetului parafrazându-l pe Lucian Blaga: *veșnicia s-a născut la sat, din mirabile semințe!* Încheiem aceste șire cu răscolitoarea rugăciune rostită de părintele protopop de Alba Iulia, Ioan Teculescu, în memorabila zi când trupele române au intrat în oraș⁶:

„De-a pururi scut și adăpost
Poporului nostru ai fost
Biserică străbună.
Din rândul sfintei Providenți
Tu ai păzit pe-ai noștri părinți
Ca mama cea mai bună.
Când valuri de potop turbat
Asupra lor s-au revărsat
Să stingă-n ei credința
Cu zidul tău i-ai apărat
Și legea sfântă le-o-ai păstrat
Păstrându-le ființa!
De-acea și împodobim
A ta catapeteasmă,
Și cu cântări toți te cinstim
Și daruri noi îți oferim
Și jertfă de mireasmă.
O, fi-ne și de-acum ce-ai fost
Ocrotitoare și adăpost
În vremuri de cercare,
Mireasă blândă-a lui Cristos
Poporului dreptcredincios
Fi-i mamă apărătoare!

Folia enciclopedica si boletristica cu ilustratiuni.

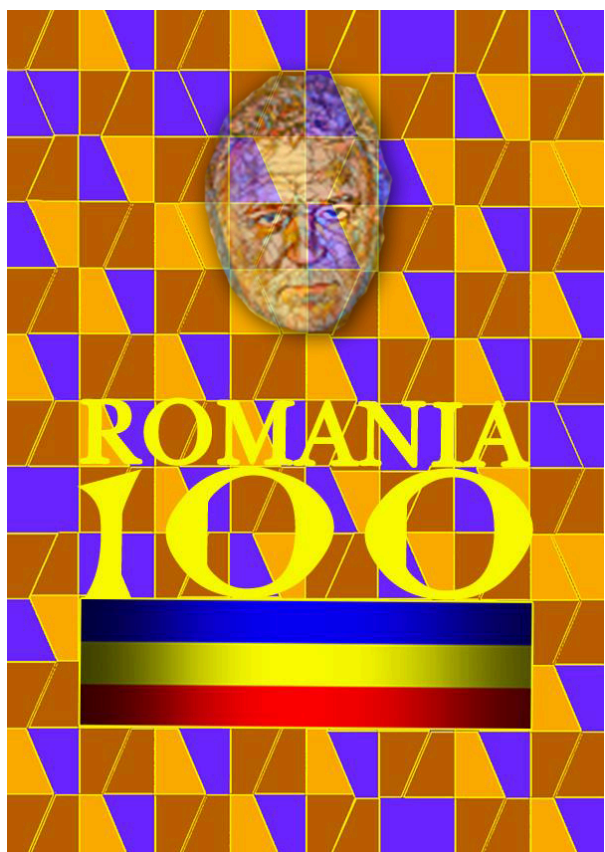
Pest'a 5/17 Juniu 1865.	Este in flo-care luna de trei ori intr-un an 5. 15. si 25. dupa c. v. continendu done cote. Pretiala pentru Austria pe Jun.—Sept. 2 fl. — pe Jun.—Dec. 3 fl. 50 cr. Pentru Romania pe Jun.—Dec. nun galbeni.	Nr. 1.	Cancelari'a redactiunei Strata lui Leopoldu Nr. 18. unde sunt a se adresa manuscrisitele si banii de prenumeratiune. Epistolele nefrancate nu se primesen [si opurile anonime nu se publica.	I cupa anuale.
--	--	-------------------------	---	---

Pagina de gardă al primului număr al Revistei „Familia” – proprietar fondator Iosif Vulcan

⁶ Ibidem

DOR DE ACASĂ (POEM)

George ROCA

Poemul „*Dor de acasă*” este dedicat Centenarului Marii Uniri. Este compus din patru părți bine definite, dar legate între ele. Patru poezii care fac un tot unitar. Așa le-am simțit... așa le-am conceput pe parcursul a 33 de ani. În 1985, aici în Australia, am descoperit într-un Almanah Literar (românesc desigur!) o poezie care m-a fascinat. Titlul acesteia era „*Transilvania*”, scrisă de poetul Nicolae Dan Frunteletă. Aceasta a fost esența poeziei mele cu același nume... Am împrumutat prima strofă și am făcut-o motto la „*Transilvania*” mea!

(George Roca, Sydney, Australia, 14 iulie 2018)

Moto:
„Scoate cerbii din păduri
din poveste – sania
dă-mă dorului o zi
până-n Transilvania...”
(Nicolae Dan Frunteletă)

TRANSILVANIA

Am deschis acum o carte
În limba mea strămoșească
Să dau grijile deoparte,
Fruntea să mi-o descrețească.
Întâlnesc o poezie
Care farmecă bizar...
Totul ce acolo scrie
Îmi pare familiar!

Stihuri vechi de altădată
Despre Transilvania,
Când poetul din poveste
Se plimba cu sania.

Mi-e dor de munți cu zăpadă,
De o vale, de un deal,
De măicuța mea iubită,
De o vorbă din Ardeal.
O lacrimă-mi se prelinge
Din colțul ochiului stâng,
Nostalgia mă învinge
Și tăcut încep să plâng.
Simt în pieptu-mi un fior
Și bătaii de zeci ciocane,
Fiindcă inimii i-e dor...
Dor plaiuri transilvane!

*

Pe pământuri australe,
M-a cuprins așa-ntr-o doară,
Dor de gliile natale
Ce călcam odinioară!

ROMÂNIA

Stau pe gânduri la fereastră
Și privesc spre zarea albastră
Printre florile din glastră
Și le spun că-mi este dor
De Țara Străbunilor.
Ochii mi se umezesc
Când acolo mă gândesc...
Țara mea îndepărtată
Ce-aș vrea s-o mai văd odată!

Flori mici de „Nu mă uita”
Parcă murmură ceva...
Despre plaiuri, despre munți
Despre moșii mei cărunți
Despre icoane cu sfinți
Și de dragii mei părinți
Care-și dorm somnul de veci
În mormintele lor reci!

*

Mi-e dor de-o fată cu ie
De un nai, de-o „Ciocârlie”
De Zamfir, de Porumbescu,
De Creangă, de Eminescu,
De Brâncuși-ul din Hobîța
De-o horă, de „Perinița”
De faimoșii calușari
De-o crâșmă din Ferentari
De-un chiolhan cu lăutari
Și de-o sticlă de Cotnari!

NOSTALGIE

Reverie printre glastre
Privind spre zărilor-albastre
Ca un pui de bogdaproste
Care cântă a dragoste.
Gângurit de guguștiuc
Mă-ndeamnă să mă duc...
Să mă duc ori unde, aiurea,
Să mă iubesc cu pădurea,
Să văd o turmă de oi
Păscând iarbă în zăvoi
Și un munte cu tichie
De zăpadă argintie
Să ascult frunza cum crește

Și o vorbă-n românește...

ARDEAL

M-am născut acol' departe
Într-o urbe din Ardeal
Și-am să mor printre străini
Pe-al Pacificului mal.

Dorul mă macină-ncet
Și-mi aduc cu drag aminte
De strada copilăriei
Și de-o vorbă de părinte.

Am lăsat acolo totul
Cu durere și regret
Și-acum simt că amintirea
Se șterge încet-încet!

Inima îmi plânge tare
După sfânta Românie
Nu mai cânt ca altădată
Nu mai recit poezie.

Aș vrea să mă-torc acasă
Să găsesc ce am pierdut,
Dulcea mea copilărie
Și... s-o iau de la-nceput.

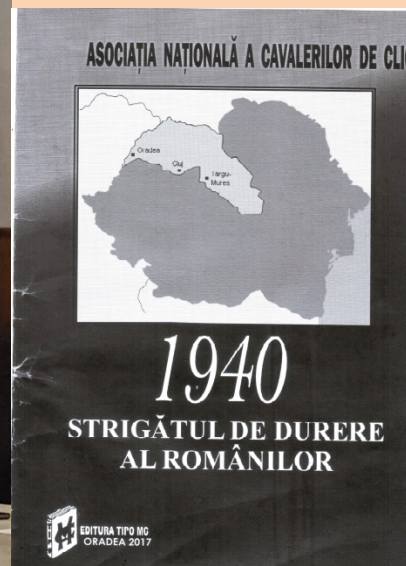
Știu că asta nu se poate
Mă învinge depărtarea
Și puterile mă lasă
Căci se stinge lumânarea.

*

Dacă o fi să mor aici
Pe-al Pacificului mal
Sufletul meu să se-ntoarcă
Tot acolo în Ardeal...

14 iulie 2018

Poemul a fost recitat de George ROCA, la Oradea pe 14 octombrie 2018, cu prilejul lansării volumului **„1940 - Strigătul de durere al românilor”**, și pe 17 octombrie 2019, cu prilejul lansării cărții, prefățate de George Roca - **„Cercul militar Oradea – Centenar”** semnate de col. r. Dr. Constantin Moșincat.

CERCUL MILITAR ORADEA
Vă invită
joi, 17 octombrie 2019, ora 17.00
 str. M. Eminescu nr. 5
 cu prilejul lansării monografiei alcătuită de
 col. r. Dr. Constantin Moșincat

AMFITRIONI-MODERATORI:
Plt. Adj. Florin Mirică, Alin Crețu,
Col. r. ing. Dan Poinar, George Roca
 și invitații lor la

**SEARA
 DE
 CENTENAR**

ISTORIE, MUZICĂ ȘI POEZIE

*„Sălbatecul vodă e-n zale și-n fier
Și zalele-i zuruie crunte,
Gigantică poart-o cupolă pe frunte,
Și vorba-i e tunet, răsuflatul ger,
Iar barda-i din stânga ajunge la cer,
Și VODĂ-I un MUNTE!”*
(George Coșbuc)

Mihai Viteazul – marele boier oltean – Ban al Craiovei, a fost celesta chemare a Neamului valah și alegere sfânt-martirică a Mântuitorului HRISTOS pentru întreaga creștinătate a momentului respectiv și în mod expres pentru Dacia Mare, ca să renască, urcând încă o treaptă spre osia nemuririi, mântuirii prin zestrea lui zamolxiană și serafică: „tânăr, îndrăzneț, ambițios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejești, vestit meșter în războaie. El se inspiră din sentimentul nației, se aprinse de această idee a regenerației naționale și, cu puternica lui voință, hotărî a nu pregeta până la moarte întru îndeplinirea ei.” (Nicolae Bălcescu, *Românii sub Mihai – Voievod Viteazul*, Biblioteca pentru Toți, Ed. Minerva, București-1985, p. IX)

Chipul serafic și aura expresiei zugrăvită cu finețe, cu evlavie și acuratețe de marele patriot creștin, istoricul Nicolae Bălcescu este Icoana celui mai mare Voievod dacoromân, ale cărui însușiri aproape nefirești, hărăzit de Dumnezeu, l-a menit să fie Regele Daciei creștin ortodoxe – Efigie a identității naționalismului creștin ortodox și Axă a permanenței, unității și continuității dacoromânilor în istoria național-universală.

Trăitor la cumpăna unor veacuri și epoci, în vremea coborârii amurgului medieval, dar mai ales trăitor al menirii națiunii valahe, întreit despărțită de urgiile năpăstuite peste trecutul ei legendar de vrăjmașii veacurilor, Mihai Viteazul își îmbărbăta boierii și oștenii să se poarte după cinstea Mântuitorului Hristos, precum și după cuviința neamului său în toate împrejurările, prefigurându-și într-un fel visul, soarta, destinul, *Dei gratia, Transilvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpine... Rex*.

Valahul era conștient că idealul național sacru viza și idealul creștin general, prin unirea Țărilor Române care vor forma marea *Poartă a Creștinătății*, unde Icoana Ortodoxiei valahe se va reflecta, apoi și în spiritul pragmatic și politic al Renașterii.

Drama, care se întrezărea momentului amenințând cele trei Țări Românești era pregătită atât de forțele păgâne musulmane, cât și de cele creștine neortodoxe, chiar dacă ele, la rândul lor, se aflau în pragul iminent al pericolului expansiunii otomane.

Pe la jumătatea veacului al XVI-lea, Casa de Habsburg fiind deja umbrită de Imperiul Otoman, își forța diplomația înspre demersul alipirii întregii Ungarii la imperiul său, pentru ca prin ea să poată apoi încorpora cele trei Valahii, ca *pretinse perle* ale coroanei maghiare. Casa de Habsburg stăpânea deja Ungaria Superioară, căreia îi inclusese Cetatea Oradei (apărată zelos de bravul general Melchior de Redern și nu de vicleanul-mișel albanezo-italian Gheorghe Basta), comitatele Bihor, Solnocul de Mijloc, Maramureș și Crasna. (I. Sîrbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești*, Ed. Facla, Timișoara, 1976, p. 419)

Pe tronul Ardealului se afla în acea perioadă Sigismund Bathory, un principe slab, oscilant, indecis, mai mult curtezan decât principe, bolnav de epilepsie, care tranșa cu imperialii amenințându-i că va face pace cu turcii, și-i certa pe habsburgi că nu i-a obținut de la papă divorțul de Maria Christierna, pentru a putea deveni cardinal.

Era obsedat să renunțe la conducere în favoarea vărului său Andrei Bathory, cardinal de Varmia, un păpușar-prelat ambițios, care în loc să întărească liga antiotomană, el uneltea cu cancelarul polon și cu Ieremia Movilă al Moldovei pentru a-l îndepărta pe Viteazul Voievod Valah, din calea ambițiilor lor. Sigismund i-a promis atât tronul, cât și pe consoarta sa (așa era *moda* la nobilii maghiari catolici), pe care de altfel o ura și dorea s-o ucidă, fie cu pistolul, fie cu otravă, fie să scape de ea remăritând-o, rugând-o așadar, pe Maria Christierna, după mărturia lui Alfonso Carillo, „să binevoiască să consimtă să se mărite cu domnul cardinal.” (*Călători străini despre țările române*, vol. III, Ed. Științifică, București-1972, p. 241, 330)

⁷ Gheorghe Constantin Nistoroiu (Cavaler de Clio), *Mihai Viteazul – Voievodul Ardealului*, publicat în 15 decembrie 2020 în Națiunea <https://ziarulnatiunea.ro/2020/12/15/mihai-viteazul-voievodul-ardealului/>

Mihai Vodă ajutat de Pronia divină a reaşezat Mitropolia Ortodoxă a Ardealului prin cutuma *valahă*, adică după *obiceiul pământului* strămoşesc sub jurisdicţia Mitropoliei Țării Româneşti, apoi prin înţelegerea cu habsburgul Rudolf al II-lea, a schimbat suzeranitatea otomană cu „*ocrotirea*” creştină a împăratului-rege, iniţiind şi realizând victorioasa campanie balcanică împotriva turcilor, care-l putea aduce chiar pe tronul bazileilor bizantini, ai urmaşilor săi din vestita dinastie Asăneşti.

Dacă Mihai Viteazul rămânea la înţelegerea cu turcul, cu sultanul, altul ar fi fost destinul Voievodului – Rege şi altul destinul Daciei Mari.

În toamna anului 1599, cele trei oştiri ale Țării Româneşti, pornite cu înflăcărare de eroi, grosul armatei fiind condus de Vodă Mihai, s-a deplasat pe „*ruta Albeşti, Cricov, Chiojdeanca, Salcia, Cislău, Tabla Buţii; alta a urcat pe Valea Teleajenului pe la Vălenii de Munte, Mâneciu, Cheia, prin pasul Ciucaş şi al treilea corp de oaste a mărşăluit pe Valea Oltului.*” (Letopiseţul Cantacuzinesc, p. 73)

Tactica Voievodului valah Mihai Viteazul deschidea o strategie nouă în istoria militară naţională şi universală prin traversarea unui obstacol muntos cu trei corpuri de armată în acelaşi timp. Acest lucru i-a determinat pe următorii mari Comandanţi de armate ai lumii şi, în mod expres, pe generalul Bonaparte, să-i studieze atent diplomaţia şi strategia militară de excepţie înainte de a ajunge împăratul Napoleon I.

Oştirea Craiului oltean era formată din „*olteni, munteni, cazaci, unguri, moldoveni, ardeleni, turci, bulgari, sârbi, albanezi, raguzani, macedoneni, greci.*” (Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III, Ed. Academiei, Buc., 1967, p. 525)

Armata lui Mihai Viteazul a făcut joncţiunea cu oştile „*Jiului, Craiovei şi Mehedinţilor, conduse de Udrea Băleanu, Calotă Bozianu şi fraţii Buzeşti la Tălmăciu, la vărsarea Cibinului în Olt, în ziua de 26 octombrie 1599.*” (Letopiseţul Cantacuzinesc, p. 73). Două zile mai târziu, după negocieri respinse de cardinal, Valahul l-a spulberat pe prelatul-păpuşar în 28 Octombrie 1599, care a fugit, sperând într-un ajutor polonez.

Mândrul Voievod valah a intrat în Alba Iulia la 1 Noiembrie, prin poarta Georgiana.

„*Acesta călărea un cal, semeţ, de culoare alb-albastră din rasa arabă. Voievodul purta pe cap o căciulă din piele, tivită cu blană scumpă, împodobită cu egretă neagră cu pene de cocor din Baleare, prinse cu o rozetă din aur şi smaralde. Era îmbrăcat cu o tunică albă ornată cu pietre preţioase şi butoni de aur. Peste aceasta purta o mantie de mătase albă brodată cu mai multe rânduri de vulturi de aur. Mantia acoperea partea din spate a superbului său cal de sânge nobil. În picioare avea cizme de marochin de culoare galbenă. De cingătoare îi era prinsă o sabie încovoiată bătută cu aur şi 50 de nestemate roşii.*” (Marin A. Cristian, *Mihai Viteazul – „Io Mihai Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Româneşti şi al Ardealului şi a toată Țara Moldovei*”, Ed. Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Buc., 2013, p. 223)

Victoria covârşitoare a lui Mihai Viteazul şi cucerirea Ardealului n-a fost nici pe placul pontifului de la Vatican Clement al VIII-lea, care i-a scris împăratului să ia măsuri. „*De aceea să opreşti pe român... să nu se ajungă ca acest rău să prindă rădăcini şi să crească.*” (Mihai Viteazul în conştiinţa europeană, vol. I, op. cit., p. 270)

Prelatul-păpuşar a fost prins de secui şi decapitat. Domnul Valahiei, ortodox fiind, s-a cutremurat de fapta comisă, „*a plâns, a luat capul cardinalului în mâini şi l-a sărutat. Imediat a poruncit să fie decapitat cel care a săvârşit această ispravă, pentru ca să nu se mai întâmple niciodată. Apoi a trimis să i se aducă şi trupul pentru a fi înmormântat creştineşte. Funeraliile lui Andrei Bathory au fost organizate în ziua de 17 noiembrie 1599.*” (Mihai Viteazul în conştiinţa europeană, vol. III, *Istoriografia străină din secolul al XX-lea, Texte alese*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1984, p. 218)

Domnul valah s-a comportat ca un mare Senior ortodox şi Cavaler al creştinătăţii, compătimentându-şi adversarul de moarte, ucis, ca şi cum ar fi pierdut pe unul dintre marii săi boieri comandanţi. „*Mihai Viteazul a mers cu lumânarea după mort, însoţit de o parte a armatei.*” (Mihai Viteazul în conştiinţa europeană, vol. I, op. cit., p. 283)

Dacă lucrurile ar fi stat invers, asupra voievodului valah martir s-ar fi prăvălit toate fulgerele şi tunetele denigrării şi profanării. De altfel, aşa s-a şi întâmplat...

Pe 18 Noiembrie 1599, a fost proclamat principe al Ardealului, obligând nobilimea celor trei stări maghiarii, saşii şi secuii să-i recunoască dreptul câştigat cu sabia şi cu sângele curat al valahilor săi. Doar secuii erau bucuroşi de Voievodul muntean. Maghiarii mocneau de ciudă şi de ură, iar saşii, aşa cum le e firea, erau ca fariseii, cu mai multe feţe întunecate, deşi Domnul valah le-a confirmat „*libertăţile*”.

Nu puteau accepta însă suveranitatea unui principe valah atât de ilustru, pe care mintea lor sașie nu-l încăpea, atâta timp cât tradiția lor seculară de asupritori migratori, disprețuiau cu ură viscerală neamul valah asuprit.

Bucuria Domnului Mihai era aceea că îl putea sluji mai bine pe suveranul habsburg (acaparator de principate valahe) ca voievod sau guvernator al Ardealului, dar și Rudolf al II-lea trebuia la rândul său să-și asume ajutorul material în bani pentru oastea Românilor pe care l-a promis categoric. Habsburgul s-a oprit însă mai mult la laude, elogiindu-l sarcastic, diplomatic, „*ilustru Mihai Voievod al Valahiei, care a adus Ardealul sub puterea noastră printr-o victorie memorabilă.*” (Călători străini despre țările române, vol. IV, Ed. Științifică, București, 1972, p. 404)

Cele promise de Rudolf al II-lea întârziiau destul de mult. Armata Valahului cuprindea 10.000 de călăreți și 30.000 de pedestrași, care necesita o soldă de 147.000 de taleri, în vreme ce pentru 40.000 de călăreți dorobanți germani se alocă o sumă de 700.000 de taleri. (Călători străini despre țările române, vol. IV, p. 382)

Tezaurul reunit al odioasei amestecături de principe-cardinal Bathory, Sigismund și Andrei, pe care Valahul l-a sechestrat, urca la suma de „*peste 1 milion de galbeni, 24 de care cu comori din aur și argint, cu care și-a plătit soldele mercenarilor pe trei luni și pentru a patra lună le-a dat bani în avans.*” (M.V.C.E. – Mihai Viteazul în conștiința europeană, vol. I, op. cit., p. 289, 331)

După promisiunea „fermă” (de formă) și așteptarea îndelungată a apărut și zvonul debarcării învingătorului, iar în tocmeala Ardealului cu Mihai Vodă, habsburgul i-a trimis pe comisarii David Ungnad și Mihail Szekely, fapt care l-a înfuriat ca un vulcan pe demnul domn Valah. „*Am luat Ardealul, punând în joc viața mea... am crezut că împăratul nu-mi va trimite laude deșarte, ci steagul împărătesc și scrisoarea lui cu pecetea. Așa dar, vor să mă alunge din Ardeal, cum alungi o femeie păcătoasă, asta n-o va îngădui Dumnezeu, nu voi îngădui eu să fiu alungat, chiar de ar fi să-mi las capul, căci am luat țara cu sabia mea... Pentru Împăratul Romanilor am primejduit țara mea, viața mea, a soției, a fiului meu și a boierilor și-mi trimite ca răsplată trei foi de hârtie pline de otravă, rușine și ocară.*” (M.V.C.E., vol. IV, p. 234)

După ce s-a sfârșit audiența, plin de amărăciune s-a adresat către sfetnicii săi apropiați Petru Armeanul și Stoica Rîioșanu din Strâmba-Gorj. „*Voi face precum vrea Dumnezeu și Dumnezeu vrea ca împăratul (măcar că spre rușinea lui) să se teamă de faptele mele, și îi voi pârjoli țara până la Viena și îi voi nimici toată Ungaria Superioară.*” (ibid., vol. IV, p. 234)

Conștiința creștină a unui monarh ortodox valah, peste care Dumnezeu a revărsat darurile Sale cu multă risipă, a fost călcată în picioare de niște indivizi încoronați, permanent însetați de sine, de averi, de orgoliu, de uzurpări, de trădări și de lașități.

MIHAI VITEAZUL – Voievodul VALAH al Ardealului (II)⁸

Peste acele **straturi – stări** încrâncenate învingătorul nobilimii uzurpatoare din Transilvania a așezat **Limba română**, rânduind o parte dintre marii săi boieri olteni în dregătorii după rangul și meritul lor, astfel: Teodosie Rudeanu cancelar (logofăt) pentru Țara Românească și Ardeal, banul Mihalcea Caragea, vicecancelar pe lângă **stările** Transilvaniei, ajutat de postelnicul Preda Buzescu, marele stolnic **Stoichiță din Strâmba**, armașul Sava, Petre Grigorovici Armeanul, spătarul Tudor, postelnicul Duma, vistierul Bărcan ș.a. A numit în fruntea cetăților pârălăbi de seamă fapt ce a „*bucurat mult*” nobilimea autohtonă și așa destul de ostilă și de veninoasă. Domnul însuși poseda de pe vremea lui Sigismund Bathory multe moșii, precum „*cinci sate în comitatul Solnoc-Dăbâca, pe Valea Lujerdiului și a Lonei, satul Mănărade (lângă Blaj), satul și castelul Buia (la sud de Mediaș), de care țineau cam 30 de alte sate.*” (Ioan – Aurel Pop, Mihai Viteazul și Transilvania, în Istoria Transilvaniei Vol. II, p.93)

În vara anului 1600, în luna Mai, Voievodul Țării Românești și al Ardealului, a pornit spre Moldova care i s-a închinat cu ușurință, astfel că la **6 Iunie 1600, Mihai Viteazul a pășit ca un biruitor Rege dac în marea sa Dacie**, intitulându-se, „*din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei.*”

Așa arăta primul document emis la Iași, apoi cele apărute la Alba Iulia. *Letopisețul brâncovicesc* îl numea „*regele Mihai*”, iar voievodul Radu Mihnea, îl amintea de „*crai în scaunul Bălgradului și a întregii Țări a Ardealului.*” (Mihai Viteazul în conștiința europeană, vol. II, Cronicari și istorici străini, secolele XVI-XVIII, Texte alese, Ed. Academiei, București, 1894, p. 178; C. Rezachevici, Prima unire a conducerii celor trei Țări Române de către Mihai Viteazul, București, 2000, p. 13)

⁸ Material publicat și în revista Logos: <http://www.logossiagape.ro/2020/12/20/gheorghe-constantin-nistoroiu-civilizatia-germana-de-la-migratori-la-teutoni-la-regi-la-kaiseri-si-mai-departe-partea-a-v-a/>

Hotarele Ardealului cu Țara Românească, l-a atenționat Viteazul Valah pe suveranul habsburg să rămână cele de pe vremea împăratului Maximilian al II-lea și a lui Ioan Sigismund, adică „*restituirea Oradei cu ținutul Bihorului, a Husztului cu ținutul Maramureșului, a ținuturilor Crasnei, Solnocului, Zarandului, Băii Mari cu Baia de Sus (Baia Sprie) și a altora... Muntenia, Moldova și Țara Transilvaniei le va da Măria Sa regele Mihai Viteazul fiului său, Nicolae, și urmașilor săi de viță bărbătească.*” (C. Rezachevici, *Prima unire...*, p. 26)

La conducerea Ardealului, Voievodul valah a stat 11 luni, vreme în care a convocat Dieta de 5 ori, întrunindu-se doar de 4 ori, fiindcă ultima a fost anulată de răscoala nemeșilor, permanent revoltați împotriva lui Mihai Viteazul, împotriva valahilor.

În prima dietă s-au reasezat drepturile secuilor, în cea de-a doua a scos clerul ortodox din starea de iobăgie, în cea de-a treia s-a îmbunătățit starea iobagilor, iar în cea de-a patra și-a impus în paralel cu nobilimea administrația boierilor săi valahi.

Feudalii maghiari, sași și secui care, timp de secole au oropsit și decimat valahii ardeleni, s-au trezit în fața unui Voievod valah, devenit stăpânul lor. „*Mii de oameni în ȋtari și opinci ȋngenuncheau ȋn praful ulițelor și al străzilor din Alba Iulia, care fură inundate de populația satelor ȋnvecinate, cât și a celor situate la distanțe mari. Marea minune se produsese, așa cum numai Bunul și Blândul lor Hristos, ȋn care credeau nemărginit, o putea face.*” (Dan Lucinescu, *Voievodul*, Fides, Iași, 1998, p. 137)

La intrarea triumfală a VALAHULUI - Cuceritorul Ardealului în Alba Iulia, noianul de umilințe seculare au aprins vulcanul mândriei naționale dacoromâne. „*Miile de iobagi, cneji și voievozi, striviți de ocupanții **sosiți de nu se știe unde**, formau scuturi de neȋnvins peste corpurile slăbite ale răsculaților. Pe pământurile strămoșești apăruseră conace pline de bogății, cu luxul și abundența acumulată din sudoarea muncii lor de peste două secole. ȋn acele castele și clădiri fastuoase ei erau pedepsiți pe nedrept prin biciuire sau cazne de inspirație străină de locurile lor.*” (ibid., p. 138)

În scurtata sa viață și mai scurta domnie în Ardeal, realizările regelui dac **Mihai Viteazul** au fost remarcabile. În fruntea Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului l-a așezat pe vlădica **Ioan de la Prislop**, sub care s-au reunit toate eparhiile românești din Transilvania. Domnul valah a ctitorit bisericile de la Lujerdiu-Cluj, Râmeț-Munții Apuseni, Făgăraș, Scheii Brașovului, Ocna Sibiului. A numit ierarhi la Vad, Muncaci, Scheii Brașovului, iar preoții români au fost scutiți de dările grele care-i apăsau.

Politica ecleziastică a Domnului valah în Ardeal s-a desfășurat pe axa tradițională ortodoxă prin câteva obiective majore:

- anularea efectelor calvinizării în zona sa ortodoxă;
- instituționalizarea ierarhiei ortodoxe transilvane circumscrisă Mitropoliei de la Târgoviște;
- ȋncercarea de a așeza ortodoxia în rândul confesiunilor recepte, ca să poată apoi aduce națiunea română în rândul celor **trei stări** privilegiate, având acordul suveranului habsburg. „*Eu, împăratul, rog pe Domnia Ta să nu lași ȋntr-acele loc mulți credincioși, numai să lași trei: greci, frânci (catolici) și lotreni (luterani), numai să gonești calvinii și arianii și să le ia biserica...*” (P. Teodor, „*Politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul în Transilvania*”, în *Revista istorică*, IV, 5-6/ 1993, p. 485)

Domnul valah ȋncepuse să introducă în principatul său din Ardeal modelul rânduielilor din Țara Românească, ceea ce nemulțumea peste măsură stările rebele ale nobilimii hapsâne. „*Voievodul a fost privit mereu ca un „**străin**” și de altă „**lege**”, dar un „**străin**” de același neam cu masa supușilor valahi ai țării, un „**valah**” care avusese ȋndrăzneala și puterea să ȋnfrângă armatele cardinalului Andrei Bathory și să stabilească în Transilvania scaunul „**crăiesc**” al celor trei țări românești.*” (Ioan – Aurel Pop, *Mihai Viteazul și Transilvania*, în *Istoria Transilvaniei* Vol. II, p.97)

Viteazul Domn era ȋngrijorat de soarta valahilor săi atât de cumplit asupriți și osândiți de **stărilor** feudale creștine prin deciziile judecătorești abuzive și păgâne.

„*Peste tot, spânzurătorile, butucii, securile, cârligele, funiile și toate locurile de osândă erau pline mai mult de români.*” (Șt. Pascu, „*Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*”, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956, p. 132)

Cronicarii Szamoskozi Istvan, Somogyi Ambrus, Georg Kraus și Francisc Miko alimentau din plin și ațâțau neconținut pe maghiari și pe sași să se revolte împotriva VALAHULUI. „*ȋn septembrie 1600, **sașii** sibieni le scriu secuilor să-l părăsească pe Mihai, deoarece acesta s-ar strădui să-i ȋmpuțineze pe nobilii unguri, pe secui și pe sași, **umplând cu români acest pământ frumos**, care anterior ȋi ȋngrășa pe fiii națiunilor recunoscute... ȋncă din septembrie 1600, când Mihai părea pierdut, **stările poruncesc omorârea românilor** care ar fi răspuns ȋndemnurilor de colaborare cu Voievodul.*” (I. Crăciun, *Cronicarul Szamoskozi și ȋnsemnările lui privitoare la români. 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 134)

Rudolf al II-lea, prea plin de sine, habsburg prin sânge, educație, ambiție, tendință dominatoare, acaparatoare, hegemonică, preocupat în exclusivitate doar de faima sa și a imperiului său, era lipsit de caracter, iar absența nestatorniciei, credea că o ȋnlocuiește prin abilitatea diplomatică, oscilând ȋntre **Mihai Viteazul** și Basta. Habsburgul nu dorea să sprijine cristalizarea unui stat românesc în Ardeal sub conducerea Valahului, ci doar să-l folosească pe Valah, ca Transilvania să se alipească imperiului său. În acest fel l-a condiționat pe Mihai Viteazul de sprijinul unei puternice armate, formată din două corpuri, unul condus de el, celălalt de Basta.

Împăratul era conștient de capacitatea deosebită a Voievodului valah, pe care îl prețuia pentru siguranța imperiului său, dar în același timp rațiunea îi cerea să-l păstreze pe Basta, generalul armatei sale, spre a-l putea înfrâna la nevoie pe Viteazul Român, pentru a-i smulge Transilvania. „Deștept și rafinat, el sesizase marile disponibilități ale principelui valah, care implicau și riscul de insubordonare și de evoluție pe linia politică proprie. Pentru prevenirea unor asemenea manifestări el păstră în rezervă pe Basta, despre ale cărui ambiții și lipsă de scrupule se convinsese.” (Dan Lucinescu, *Voievodul*, op. cit., p. 171)

Rudolf al II-lea, cât de iscusit și de rafinat era, nu a înțeles că **menirea lui Mihai Viteazul era cea de VOIEVOD, de REGE, ori chiar de ÎMPĂRAT, nu de mercenar.**

Ca un omagiu pentru victoriile deosebite ale Valahului, Rudolf al II-lea a emis un act imperial prin care îl împroprietărea pe Voievod încă din anul 1599, cu domeniul **Koenigsberg din Silezia**, străjuit de un castel măreț, dar ilustrul Senior oltean, de altfel, Mare Ban, rafinat, bogat, cult, iubitor de frumos a renunțat la luxul seniorial temporar, pentru tabăra militară, cortul de pânză, insomnii, strategii, revărsări ale naturii, iureșul pe celebrul său **cal**, iscusința mânăuirii securii, plata soldaților, mângâierea și îmbărbătarea lor, respectul generalilor și vitejilor săi, plângerea morților, reîntregirea armatei, dorul de familie, vise, frământări, încleștări, lipsuri, tehnici și lupte aprige, atacuri, retrageri, pierderi, așteptări, speranțe, sângele vărsat peste tot, moartea la tot pasul, dar și credința în Dumnezeu, ca nădejde într-o biruință pentru țară și Neam, alegând jertfa supremă. „El fu apreciat nu numai ca un strălucit strateg și om de arme, ci ca un mare diplomat și eminent elaborator de legislații, care avură efecte benefice asupra societăților cărora le erau adresate. S-a remarcat că **nici un alt voievod nu a mai fost atât de mediatizat precum domnitorul ce reușise unificarea modernă a celor trei principate române.**” (ibid., p. 173)

Dintre cele trei **stări** feudale din Ardeal, singurii care l-au ajutat pe Mihai Viteazul erau secuii, iar **sașii**, nefinduri alături puteau fi măcar recunoscători, „dar sașii, nemulțămitori și **mișei**, cât bănuiră slăbiciunea binefăcătorului lor de bine și văzură că și împăratul e împotriva-i, nu pregetară a-l părăsi și a răsplăti printr-o trădare mârșavă binele ce le făcuse românii.” (Nicolae Bălcescu, *Românii sub Mihai – Voievod Viteazul*, Biblioteca pentru Toți, Ed. Minerva, București - 1985, p. 373)

20 Decembrie 2020 - Sf. Sfințit Mc. Ignatie Teoforul, ep. Antiohiei

Momentul Mihai Viteazul în istoria Cetății Oradea

Dumitru Noane

Se împlinesc zilele acestea 19 luni de când statuia marelui voievod Mihai Viteazul a fost coborâtă de pe soclul ei din Piața Unirii, piața centrală a orașului nostru, fapt apreciat de către unii concetățeni ai noștri care susțin că și așa nu ar fi avut nici o legătură cu istoria Oradiei. Pentru a clarifica acest subiect considerăm necesar să analizăm puțin mai aprofundat momentele care scot în evidență faptul că, mai indirect dar chiar și direct, marele voievod a avut legătură totuși și cu urbea de pe malurile Crișului Repede în timpul domniei sale. Sunt trei momente clare și ușor de documentat care scot în evidență această legătură, după cum se va vedea în continuare.

I. Tunul „Micul Șoim” sau „tunul voievodului Mihai”

A. Primele legături cu Cetatea Oradiei:

Cea mai veche mențiune documentară despre legăturile lui Mihai Viteazul cu aceste părți vestice ale Principatului Transilvaniei se leagă de participarea oștilor transilvănene la campania antiotomană din Țara Românească de după bătălia de la Călugăreni din august 1595.

Sigismund Báthori, principele Transilvaniei - obligat fiind prin clauzele tratatului semnat să dea ajutor domnului muntean care obținuse răsunătoarea victorie -, a ieșit din Alba Iulia la 21 august și și-a stabilit tabăra la Codlea, așteptând venirea ajutoarelor din întregul Principat. O cronică contemporană amintește că: „La început au sosit oștile orădene sub conducerea lui Ștefan Bocskai care a adus 800 de călăreți toți lăncieri și 1 200 pedestrași”⁹. Aceștia vor lua parte la eliberarea orașului Târgoviște, la alungarea lui Sinan pașa din București și la cunoscuta înfrângere a oștilor otomane la Giurgiu din octombrie 1595.

Într-un inventar al bunurilor aparținând cetății Oradea, întocmit la 1632, este pomenit un tun despre care se precizează laconic: „Tun cu numele **Micul Șoim**, al voievodului Mihai, de 5 funți. Are ghiulele”¹⁰. O cronică mai puțin cunoscută, a lui Baranyi Decsi János, aduce însă o precizare în acest sens atunci când, relatând asediarea cetății Ineu de către ardeleni, în octombrie 1595, menționează următoarele:

⁹ B. Decsi J., *Magyar Historiája*, 1592 – 1598, Budapest, 1982, p. 254

¹⁰ AMN 1973, p. 671 - 672

„Comandantul oștilor orădene era Gheorghe Kiraly, fratele lui Albert, vechiul războinic, loțiitorul marelui căpitan, care în afară de multă pulbere și tunuri **Micul Șoim**, a adus și ghiulele mari ca să lovească cu acelea zidurile”¹¹. Or, se știe că Albert Király a participat în subordinea lui Mihai Viteazul la bătălia de la Călugăreni. Este posibil ca acum să fi intrat în posesia orădenilor mai multe astfel de tunuri, din care, la 1632, inventarul cetății mai menționa încă unul ca existent în uz. Probabil că Mihai Vitezul le va fi dăruit din captura de război, ca semn al recunoașterii serviciilor aduse cu ocazia bătăliei din mlaștinile unde apele Călnicului se vărsau în Neajlov.

În legătură cu acest tun se cuvin câteva precizări pe care inventarul nu le face. În artileria epocii acest tun se încadra în categoria celor numite Falconet, având următoarele caracteristici tehnice și de luptă:

lungimea țevei	185 cm
greutatea țevei	650 kg
calibrul țevei	5,2 cm
diametrul ghiulelei	5,1 cm
greutatea ghiulelei	1 libră (= 636,955 g)
raza de bătaie	570 pași (= 427,5 m)

Acest tun era deservit de un artificier și de 2 până la 4 ajutoare. În caz de nevoie era tras de 4 cai.

Era considerat ca un tun „ușor”, de cetate, folosit mai ales de asediați pentru a stânjeni pe asediatori în acțiunile de minare a zidurilor și săparea șanțurilor¹²

B. Asediul turcesc din toamna anului 1598:

În luna martie a anului 1598, principele Sigismund Báthori a abdicat în favoarea soției sale Maria Cristierna, dar în luna august a anului următor, a revenit asupra hotărârii sale, a intrat în Transilvania și, la 20 august, dieta țării l-a proclamat din nou principe. Toate comitatele și aproape toate orașele au depus jurământul de credință față de revenitul principe. Între orașele care au refuzat acest gest simbolic de recunoaștere a fost și Oradea, unde, în acel moment, partida filo-habsburgică era mai puternică. Ea era gata să închine orașul, cetatea și întregul Bihor curții vieneze. Motivele acestui refuz erau, printre altele, neîncrederea în intențiile și posibilitățile lui Sigismund de a apăra orașul de pericolul invaziei otomane care se apropia, precum și măsurile drastice poruncite de acesta în 1593 împotriva meșteșugarilor și orășenilor „*cari nu sunt nobili*” și se sustrag astfel de la plata dărilor publice¹³. Principele încălca astfel propriul său privilegiu – dat orădenilor la 5 mai 1588 -, în care, lărgind drepturile acordate de răposatul său tată, scutea de prestările publice și de plata censului pe toți cei ce erau posesori de case: „... *a servitiarum publicorum et census solutione exemptae sunt*”¹⁴. Mai era conflictul latent ce persista din pricina punctelor de vedere deosebite cu privire la iezuiți. Sigismund a intenționat să transforme Oradea într-un puternic centru iezuit, ceea ce a întâmpinat rezistența localnicilor reformați. Ei s-au ridicat împotriva iezuiților și a inchișitorilor trimiși de acesta în orașul de pe malurile Crișului Repede. Reacția principelui a fost violentă: „*Chestiunile religioase nu-s treaba voastră, lăsați-le în pace. Iar tu domnule Gheorghe Király, deschide bine ochii, astupă gura slujitorilor, căci oricare ar fi cel ce începe, fie căpitan, fie grăjdar, fie preot, nu mă voi zgârci de o funie pentru el ...*”¹⁵.

Supunerea față de imperiali era însă condiționată de faptul că, întrucât Sigismund datora garnizoanei plata sumei de 23.000 florini - solda pe anii 1595–1597, care crea o stare de tensiune în plus în oraș¹⁶ -, această sumă trebuia acum achitată de către împărat. Acesta l-a și trimis pe Toldi István care să satisfacă cererile garnizoanei ce amenința cu părăsirea cetății¹⁷. Căpitanul acesteia era Király György, fratele lui Albert, cunoscutul căpitan de oști ardeleni trimis în sprijinul lui Mihai Viteazul.

În timp ce dieta de la Turda îl proclama pe Sigismund din nou principe al Transilvaniei, orădenii trimiteau solie arhiducelui Maximilian de Habsburg, cerându-i, la 1 septembrie 1598, ocrotire atât față de Sigismund cât și față de turci. Maximilian l-a trimis la Oradea pe Nyári Pál, viitorul căpitan, cu promisiune de ajutor dacă mai marii orașului acceptă o garnizoană austriacă în cetate. Orădenii nu aveau de ales, fiindcă

¹¹ B. Decsi J., *op. cit.*, p. 277

¹² „Historia”, VIII, 1986, Budapest, p. 37

¹³ Veress IV, p. 44

¹⁴ Ibidem, vol. III, p. 129-130

¹⁵ L. Kövári, *Erdély történelme*, vol. IV, p. 71

¹⁶ MCRT IV, p. 39

¹⁷ MCRT IV, p. 39-41

serdarul Satârgi Mehmed paşa - cel care ar fi urmat să fie instalat ca beglerbeg la Bucureşti, dacă n-ar fi fost alungat de oştile reunite ale celor trei ţări româneşti în vara anului 1595 -, se îndrepta spre Oradea - după ce ocupase Cenadul şi Aradul -, şi orice tratative au fost respinse. La fel insistenţele şi promisiunile făcute de Sigismund Báthori pentru a determina Oradea să reintre între frontierele Transilvaniei se dovediseră zadarnice¹⁸. În faţa acestei situaţii, orădenii au fost de acord să primească în cetate o garnizoană de circa 2 000 pedestraşi şi 500 călăreţi, sub comanda generalului austriac Melchior von Rödern.

Văzându-şi spulberate toate planurile în legătură cu cetatea orădeană, Sigismund s-a retras cu oastea transilvăneană la Negreni şi Bologa („*principele Ardealului se întărise, întrând în munţii greu de pătruns*” - după cum spune şi cronicarul turc Kiatip Celebi¹⁹), pentru a putea păzi intrarea în ţară, sperând că turcii se vor mulţumi cu ocuparea Oradiei. În situaţia dată, Sigismund nu putea considera oportună sprijinirea asediaţilor pentru a nu atrage represalii din partea turcilor.

Un ajutor binevenit l-au primit orădenii din partea lui Mihai Viteazul, domnul Ţării Româneşti, ajutor concretizat printr-un corp de 1 500 de călăreţi, români, sârbi şi alţii, sub comanda lui Aga Leca, după cum afirmă cronicarul Szamosközi István²⁰, care precizează însă că trupele au fost trimise lui Sigismund, lucru inexact dacă luăm în considerare atitudinea principelui faţă de asediaţi. Despre acest ajutor vorbeşte şi Mihai în raportul său către împăratul Rudolf al II-lea: „*Afară de aceasta, pe când Oradea era împresurată de Satârgi Mehmet, îndemnând din nou pe transilvăneni a da ajutor, am trimis eu însumi acolo o bună parte din oastea mea, cât mi-a fost cu putinţă*”²¹. Nu se cunoaşte ce anume a făcut efectiv corpul de oaste în timpul asediului, dar contribuţia sa şi a comandantului său, Aga Leca, este subliniată într-un document din 21 aprilie 1601, când arhiducele Mattia scria prefectului camerei scepusiene voind să-l recompenseze cu un domeniu al familiei Bánffy pentru serviciile aduse cu ocazia asediului cetăţii Oradiei („*...recensitis fidelibus suis servitis in obsidione praesertim Varadiensis ...*”)²².

O a doua ipoteză ar fi aceea că, cu ocazia ajutorului dat de Mihai Viteazul orădenilor, a ajuns în posesia cetăţii Oradea şi tunul care, pe la 1632, figura încă în inventarul armamentului din cetate sub numele de „*Micul şoim*”, precizându-se că este „*tunul lui Mihai Vodă*” şi că are 5 funţi²³.

Mihai Viteazul i-a ajutat pe asediaţi şi indirect. În luna octombrie 1598, trupele sale au trecut în sudul Dunării, au atacat prin surprindere şi au nimicit o armată turcească la Nicopole, au distrus cetatea, au trecut prin foc şi sabie tot ținutul până în munţii Balcani şi au înfrânt două armate lângă Vidin şi Cladova²⁴. După cum rezultă dintr-o scrisoare a episcopului Náprágyi Demeter – scrisă la 20 octombrie 1598 şi adresată cardinalului Cinzio Aldobrandini, gestul lui Mihai a fost un ajutor dat Oradiei²⁵.

Sigismund Báthori nu numai că nu a dat nici un ajutor orădenilor, aşa cum bine ştia Mihai Viteazul, dar după părerea contemporanului Paul Enyedi „*când au văzut Sigismund Báthori că Mehmet paşa se apropie de Transilvania, a trimis la el pe Pancraţiu Sennyei, Gheorghe Paltich şi pe Wolfgang Kornis, care s-au dus până la Lipova şi de acolo i-au transmis tot lui Satârgi; atâta i-ai vorbit, promis, făgăduit, s-au jurat că vor rămâne credincioşi împăratului <turcesc> încât l-au întors pe Satârgi asupra Oradiei...*”²⁶. Faptul că lui Sigismund nu-i conveneau acţiunile lui Mihai, este ilustrat de Szamosközi în cronica sa, acesta afirmând că: „*În vremea când a săvârşit Mihai Vodă toate acestea, repezit-a de olac craiul Sigismund la Mihai Vodă pe Luca Bakonyai făcându-i ştire că Mohamed Satârgi paşa a luat Oradea; Mihai Vodă aflând această veste s-a întors în Ţara Românească...*”²⁷. Din textul cronicarului transilvănean reiese destul de clar că voievodul român se străduia să facă tot ce-i sta în putinţă pentru a ajuta Oradea şi numai vestea falsă a cuceririi ei l-a întors pe Mihai din sudul Dunării. S-a realizat astfel între Mihai şi orădeni o legătură ce va fi întărită şi mai mult după unirea Transilvaniei cu Ţara Românească.

¹⁸ W. Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*, vol.IV, ed. a II-a, Sibiu, 1785, p. 146-151

¹⁹ Cronici turceşti II, p. 53

²⁰ L. Crăciun, *Cronicarul Szamosközi şi însemnările lui privitoare la români*, Cluj, 1928, p. 111; Istoria României, III, p. 976, V. Atanasiu, *Mihai Viteazul. Campanii*, Bucureşti, 1972, p. 195-196.

²¹ *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, vol. I, Documente externe, Bucureşti, 1982, p. 617.

²² Veress IV, p. 356 – 357.

²³ B. Nagy M., *Várak, kastélyok, udvarházak* (Cetăţi, castele, conacuri), Bucureşti, 1973, p. 71

²⁴ Iorga 1970, p. 238

²⁵ Veress V 1932, p. 199 - 200

²⁶ J. Mikó, *Enyedi Pál énekéből az erdélyi veszedelmekről*, în *Erdélyi Történelmi Adatok*, vol. I, p. 197.

²⁷ Crăciun 1928, p. 112

Stratagema lui Mihai a fost atât de evidentă încât a fost remarcată și de două cronici turcești. Hasanbegzade scria în cronica sa: „*Pe de altă parte Mihai cel răătăcit, de asemenea când a auzit că armata islamului s-a încurcat la Oradea cu cetatea, și el a mers asupra Nicopolelui de pe țărmul Dunării, l-a pus pe fugă pe Hafâz pașa, care avea paza acolo...*”. Iar Mustafa Naima îl acuză pe Mihai că îndată „*...ce a aflat despre situația armatei de la Oradea, a început să-și pună în aplicare viclenia*”²⁸

Întors în Țara Românească la 5 noiembrie, Mihai a aflat în scurtă vreme că a fost indus în eroare în legătură cu soarta cetății Oradea. În memoriul scris, în februarie 1601, către ducele de Toscana, el scrie cu amărăciune: „*În vreme ce eu mă osteneam cu acestea, iată că niște trădători din Transilvania nascociră o înșelăciune, trimițându-mi scrisori în care-mi spuneau că Oradea a fost luată de turci și că eu trebuie să mă întorc cât mai de grabă în Țara Românească, așa că eu, dând crezare veștilor lor, nu-mi dădui seama de înșelăciune și mă întorsei cu toți oamenii în Țara Românească cu toți oamenii, trecând cu sârg Dunărea și apoi aflai că transilvănenii mă înșelaseră*”²⁹.

În zilele de 26 – 27 septembrie 1598, turco-tătarii au ajuns în șesul Oradiei, unde avură loc – în zilele acelea și în cele următoare -, primele ciocniri între asediatori și trupele trimise din cetate în scop de hărțuire. Asediatorii și-au ridicat tabăra în formă de semicerc în partea de nord-est a orașului. Este destul de dificil de apreciat numărul acestora dar, se consideră că numărul total al lor să fi fost de circa 20.000 de oameni³⁰. Rödern văzând că are oșteni puțini, a renunțat la apărarea orașului și, la 30 septembrie, l-a incendiat, chemând în cetate pe cei 500 de călăreți orădeni de sub comanda lui Gheorghe Kiraly. Dintre locuitorii orașului nu au putut fi atrași în cetate decât circa o sută de locuitori, restul luând calea codrului. Asediul propriu-zis al cetății a început la 1 octombrie. Turcii au săpat șanțuri care să permită genștilor minarea bastioanelor cetății, iar în ziua următoare artileria a început să bată asupra celor două turnuri ale catedralei din cetate, căreia îi produseră mari stricăciuni. Din scrisoarea lui Pancrațiu Sennyei către Ieremia Movilă, scrisă din Huedin la 4 octombrie, rezultă că artileria asediatorilor era destul de slabă „*...cât despre cetate, credem în Dumnezeu că, cu câte tunuri are, vizirul nu o cuprinde; nu are mai mult de două tunuri, are 75 de treascuri*”³¹.

La 17 octombrie turcii reușiră să arunce în aer bastionul Ciunt, iar la 20 octombrie, bastionul Crăișorul. La 24 octombrie au început însă ploile care au căzut neconținut până la sfârșitul lunii, făcând drumurile impracticabile. Șanțurile săpate de turci se umplură cu apă. Atât Crișul cât și Peța ieșiră din matcă inundând tabăra otomană³². Cu toate acestea, asediul a durat până la 3 noiembrie 1598 când - datorită ploilor și a bolilor care începuseră a bântui prin tabăra turcească -, efectivele au început să scadă foarte mult, astfel că otomanii au sistat operațiunile și s-au retras. Cetatea suferi stricăciuni foarte mari; zidurile și bastioanele erau în cea mai mare parte distruse. Cele 5 săptămâni de asediu au dus la distrugerea aproape completă a orașului, dar și a părții de sud a comitatului Bihor, pe unde au trecut oștile turco-tătare în drum spre Oradea

La 5 noiembrie von Rödern își socoti misiunea încheiată și a părăsit cetatea lăsând comanda lui Nyári Pál, care a fost ridicat de împărat la rangul de general și copleșit cu titluri și dregătorii.

II. Încercările lui Mihai Viteazul de a redobândi cetatea Oradea pentru Transilvania:

După încheierea asediului cetății de pe malul Crișului Repede, s-a dovedit că intențiile habsburgilor erau de a rămâne definitiv în posesia Oradiei și a Bihorului. Astfel, speranțele orădenilor că ajutorul habsburgilor va fi dezinteresat s-au spulberat destul de repede. Intențiile acestora erau de presupus încă din momentul în care trupele austriece intrau în cetate, când, alături de von Rödern, se afla și arhitectul militar Giovan Marco Isolano da Bologna, care a început de îndată un studiu amănunțit asupra fortificațiilor de aici, întocmind și o schiță a cetății pe care a trimis-o apoi căpitanului Ferrante Rosii în cetatea Tokaj³³. Era

²⁸ A. Decei, *Răsunătoarea acțiune a lui Mihai Viteazul la sud de Dunăre în septembrie-octombrie 1598, înfățișată în cronicile turcești*, în: *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, redactori coordonatori Paul Cernovodeanu și Constantin Rezachievici, București, 1975, p. 172-173.

²⁹ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, Documente externe, București, 1982, p. 640.

³⁰ Cu privire la asediu există și memoriul lui Melchior von Rödern, trimis arhiducelui Maximilian, cu titlul: *Herm von Rödern Relation aus Grosswardein an den Erzherzog Hoch- und Deutsmeister Maximilian vom 5 November 1598*, în: *Törtenelemi Tár*, 1878, p. 10 - 116.

³¹ Veress V, p. 198; știre confirmată și de cronica lui Kiatip Celebi care amintește trei tunuri (Cronici turcești II, p. 53).

³² *Ibidem*.

³³ Veress V, 1932, p. 193-196; *Călători străini*, IV, p. 108-110.

evident că se pregătea o ședere de lungă durată. Se pare că orădenii și-au dat seama de pericolul care îi amenința și nu au permis intrarea garnizoanei austriece decât numai în schimbul unor garanții³⁴, însă aceste garanții nu au fost respectate.

În cursul anului 1599, Sigismund, apoi cardinalul Andrei Báthori – care i-a urmat în fruntea Principatului -, au încercat fără rezultat să redobândească Oradea prin solii trimise la împăratul Rudolf.

Începând din noiembrie 1599, același lucru îl face și Mihai Viteazul, domn al Țării Românești și, de acum, și al Transilvaniei. Giorgio Basta, mare căpitan al Ungariei superioare, avea misiunea de a-l urmări pe Mihai, de a păzi părțile vestice ale Transilvaniei – ajunse sub suzeranitate austriacă -, de eventualele încercări ale acestuia de a le readuce între hotarele firești ale țării.

La 6 octombrie 1599, Basta era la Oradea, inspectează cetatea și îi scrie împăratului, solicitându-i să se refacă imperfecțiunile acestei fortificații „pentru că nu are în ea nimic bun decât forma”³⁵. El consideră că nu poate fi apărută nici în fața ardelenilor și nici a turcilor și, de aceea, crede că ar fi mai bine dacă ar fi lăsată în ruină și distrusă („*Del tutto rovinare e distrugere*”)³⁶.

Comisarii imperiali pentru Transilvania, Mihai Székely și David Ungnád îl informau pe Rudolf asupra evoluției evenimentelor din Transilvania. Astfel, la 17 decembrie, Ungnád îi scria lui Rudolf că Mihai nu numai că a asediat cetatea Chioar dar „...i-ar place să-și alipească și Oradea”³⁷.

Uneltirile lui Sigismund, de data aceasta din Polonia, unde se afla, și care, după moartea cardinalului-principe Andrei Báthori voia să se întoarcă din nou în Transilvania, s-a manifestat sub forme diferite. Astfel, la sfârșitul lui decembrie 1599, a trimis un om de încredere, pe Ștefan Huszár, la unul din cei mai influenți nobili din Crișana, la Ștefan Bocskai, la Sâniob - pentru a-l avertiza de pericolul ce-l reprezintă Mihai pentru nobilimea din Transilvania -, încercând, de fapt să-și netezească drumul unei eventuale reveniri în fruntea Principatului. Puternicul nobil, stăpân al cetăților Sâniob, Săcuieni și Șinteu, cu toate domeniile acestora, l-a primit pe Huszár nu din considerente deosebite pentru Sigismund, ci cu gândul ascuns de a se folosi de orice prilej pentru a obține el dregătoria supremă a țării. Chiar în momentul bătăliei de la Șelimbăr (28 octombrie 1599) – care a consacrat stăpânirea lui Mihai asupra Transilvaniei -, Ștefan Bocskai se afla cu oastea sa la jumătatea drumului, decis să-l alunge el pe cardinalul Andrei Báthori și numai vestea victoriei lui Mihai l-a determinat să renunțe, cel puțin pe moment, la ambițiile sale. Faptul că s-a simțit frustrat l-a determinat să acționeze din umbră împotriva lui Mihai, întocmind rapoarte denigratoare, redactând scrisori denigratoare și trimițându-le la curtea imperială. A contribuit astfel la crearea și alimentarea în Transilvania și Imperiul Habsburgic a unei stări de spirit defavorabile domnitorului.

Aversiunea lui Szamosközi – cel care a scris atât de urât despre români în general și despre Mihai în special -, se explică, printre altele, și prin faptul că între el și Bocskai au existat relații strânse, încă insuficient lămurite. Aproape întreaga literatură istorică de limbă maghiară din Transilvania, ostilă lui Mihai, s-a inspirat din informațiile lui Szamosközi³⁸. Această atitudine avea să-i aducă mai târziu cronicarului demnități nu numai la curtea princiară a lui Bocskai, dar și la cea a lui Sigismund Rákóczi, urmașul de scurtă durată al acestuia. Poziția lui Bocskai nu avea însă în Crișana prea mulți adepți, decât poate vârfurile marii nobilimi reprezentate de Ștefan Csáki și Ștefan Töldi.

Pe Mihai l-a sprijinit chiar și o parte a nobilimii mijlocii, mai ales cea cu dregătorii militare, văzând în el pe singurul om capabil să apere țara atât de turci cât și de pretențiile tot mai mari și mai insistente ale imperialilor. Cea mai elocventă dovadă în acest sens este scrisoarea din 24 martie 1600 a vicecăpitanului cetății Oradea care cheamă la ordine mai mulți voievozi ai unor așezări românești din sudul Crișanei, cărora le reproșează că, deși sunt subordonați căpitaniei de Oradea, ei se adresează „cu toate pricinile” lui Mihai și căpitanului cetății Ineu³⁹. Cu siguranță că printre aceștia va fi fost și acel protopop Daniil „*vebânit în pamentul Ardialului în zilele lui Io Mihai voivodu, cu fratele Vasile Rufa*”⁴⁰. Din scrisoarea vice-căpitanului orădean rezultă că Mihai era reprezentat în sudul Crișanei de cel pe care, câteva luni mai târziu, domnul

³⁴ Veress V, 1932, p.192-193, scrisoarea arhiducelui Maximilian către împăratul Rudolf din 8 septembrie 1598.

³⁵ Bánfi Fl., *Salve, Varadino felice! La cittadi S. Ladislao nei rapporti italo-ungheresi*, în Corvina, Budapest, an III, 12, dec. 1940, p. 842.

³⁶ Balogh Jolán, *Varadinum. Várad vára*, vol. I-II, Budapest, 1982; în vol. II, p. 127.

³⁷ Történelmi Tár, 1883, p. 733.

³⁸ L. Crăciun, *op. cit.*, p. 9; Aceasta este și părerea lui László Nagy, *Egy hajdani politikai gyilkosság*, în *Inter Press Magazin*, Budapest, nr.4, 1981, p. 39-40.

³⁹ Történelmi Tár, 1884, p. 249.

⁴⁰ Klorian Dudaș, *Carte veche românească ăn Bihor*, p.47, 48-49.

român îl va numi într-o scrisoare „*ispravnicul nostru de la Ineu*”. Acesta era probabil acel voievod Fărcaș care, la 1577, își avea reședința la Hălmagiu și pe care, în 1599, îl găsim în fruntea cetății din această zonă a Crișanei⁴¹.

Vedere din parcul cetății

Din vara anului 1600 s-a păstrat cea mai veche scrisoare a domnului român, cunoscută până în prezent și adresată către cineva din aceste părți. Este din 21 august 1600 și a fost trimisă lui Bartolomeu Somogyi „*prefecto Belenesiensis*”, prin care domnitorul avertizează pe căpitanul cetății din Beiuș că o ceată de circa 700 de cazaci răsculați instigați de Sigismund, după ce și-au luat solda pe 3 luni (circa 80.000 de florini), se îndreaptă spre Ineu și de aici prin Ungaria superioară, către Polonia. Îi poruncește să le taie calea împreună cu „*Aga Leca și Paul Nyári și ispravnicul nostru de la Ineu*”⁴².

Preocupările lui Mihai de a readuce Bihorul, care după asediul din 1598 rămăsese, împreună cu comitatele din jur, sub ocupație habsburgică, erau evidente încă de la începutul anului 1600. În ianuarie, voievodul îi cere lui Paul Nyári, marele căpitan al cetății Oradea, să determine cetățile din acea parte și comitatele Crasna și Solnocul de Mijloc să se supună Oradiei. Paul Nyári îi raportează aceasta arhiducelui Mattia, într-o scrisoare, precizând că cele solicitate de Mihai „*conform vechiului obicei*”, sunt lucruri firești⁴³. În acest sens Nyári a și trimis la Mihai pe vicecăpitanul său Ștefan Stepan, cu cererea ca voievodul să aștepte hotărârea împăratului⁴⁴. Este scrisoarea în care Nyári se plânge că garnizoana Oradiei e mică, prost plătită și duce lipsă de multe căci de 7 luni soldații nu și-au primit solda. Crede că, în caz de nevoie, nu sunt mai mulți decât cu câți s-ar putea apăra un bastion. Abia sunt în oraș 100 de călăreți transilvăneni și numai vreo 10 pedestrași, ceilalți fiind rânduți să apere cetățile Sarkad, Beiuș și Șimleu Silvaniei. Banii pe care împăratul i-a trimis la Oradea au fost opriți la Cașovia. Pentru îmbunătățirea situației financiare a Oradiei propune „*să mănuiască însuși căpitanul veniturile comitatelor < din Crișana > tricesimele rânduie cetății și astfel va putea satisface potrivit obiceiului vechi, așa cum principii Transilvaniei au făcut-o, necesitățile cetății...*”. Între Mihai și

⁴¹ O. Lupaș, *Voievozi și cneji români în județul Arad*, p. 18.

⁴² *Ibidem*

⁴³ Törtenelmi Tár, 1883, p. 740.

⁴⁴ *Ibidem*.

Stepan se pare că se vor fi stabilit legături mai strânse deoarece, îndată după asasinarea temerarului voievod, este ucis, din ordinul lui Basta, și Ștefan Stepan, vicecăpitanul cetății Oradea⁴⁵.

La 19 aprilie, Mihai Viteazul a chemat la o consfătuire pe consilierii săi din Transilvania și le-a solicitat să-și spună părerea de partea cui anume vor să fie: a imperialilor sau a turcilor ? Aceștia îl sfătuiră pe Mihai să se alieze în continuare cu habsburgii. Voievodul a acceptat, dar a cerut în schimb ca marii nobili și consilierii care erau de față să solicite comisarilor imperiali ca aceștia să intervină pe lângă împărat ca Oradea, Hust și cele 5 comitate din care se compunea Crișana să fie realipite Transilvaniei, sub sceptrul său⁴⁶.

În iulie 1600 erau formulate „*dorințele Măriei Sale Mihai vodă, domn al Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești față de Înălțimea Sa împăratul*”, unde, la punctul 5 se precizează că „*ceale cinci varmeghii(comitate) carele sânt Bihorul și Solnocul de Mijloc și Maramurăș, Sărandul(Zarand), Crasna, să se rumpă (să revină) aicia către Ardeal, cu cetățile și cu ținuturile, cum au fost mai dennainte vream*”⁴⁷. Ceva mai târziu, Mihai își exprimă îngrijorarea față de situația Oradiei și, în același timp, intenția sa neclintită de a o readuce între frontierele Transilvaniei: „*După cum am înțeles că turcul din nou ar vrea să ocupe cetatea Oradea, față de care intenție, ca de acolo să-l pot îndepărta i-am scris că noi vrem a o ocupa și a relua hotarele ce sunt ale Transilvaniei*”⁴⁸.

Două episoade relatate de comisarii imperiali împăratului Rudolf sunt și ele semnificative în legătură cu atitudinea voievodului față de aceste părți: „*I s-a lăsat lui Herbertstein ca, în contul arendei minelor, să cumpere de 1.500 taleri aramă la Beiuș. Voievodul când a poruncit se afla în depozitul de muniții și când a aflat că și Beiușul a aparținut aici (adică Transilvaniei) s-a prins mânios de barbă și a spus că el cu sabia a cucerit acest teritoriu și de aceea el pretinde tot ce aparține de el*”⁴⁹.

Câteva zile mai devreme, aceiași comisari scriau: „*O dată voievodul a declarat deschis că își va trimite oastea spre Oradea, Hust și Șimleu iar Stoica a spus, ba chiar și Mihai Vodă, că mai de grabă ar vrea să-și piardă capul decât să încuviințeze să i se ia comitatele exterioare care aparțin Transilvaniei*”⁵⁰.

Putem constata – dacă analizăm interdependența unor acțiuni și evenimente din pragul secolului al XVII-lea -, că, în cele din urmă, Ștefan Bocskai și-a asigurat scaunul princiar al Transilvaniei folosind intențiile și strădaniile lui Mihai Viteazul - redobândirea Crișanei de la Imperiali și realipirea ei la Principat -, lucru ce i-a reușit în 1606, în urma unei răscoale antihabsburgice declanșate în 1604, când condițiile au fost propice .

III. Trecerea lui Mihai Viteazul prin Oradea:

După înfrângerea de la Mirăslău (18 septembrie 1600), Mihai Viteazul pierde succesiv nu numai Transilvania, ci și Moldova și Țara Românească. Părăsind Muntenia, străbate Valea Jiului ajungând în Hațeg și de aici, atingând Deva (la 6 decembrie), poposește la Hălmagiu, de unde îi scrie lui Paul Nyári că „*măine ne vom sili pe lângă Hălmagiu în sus spre ținuturile Beiușului*”. Scrisoarea încropită în grabă „*la Hălmagiu în câmp*”, ne oferă posibilitatea de a afla câteva din gândurile și frământările marelui domn în aceste momente grele. El se destăinuie căpitanului cetății Oradea că poate se va mira de prezența lui în aceste părți, dar are mulți dușmani din pricina cărora n-a putut rămâne nici în Țara Românească. Acolo nu atât turcii i-au pricinuit greutate, cât polonezii care l-au adus pe Simion Movilă. Dar și „*ardelenii ne fac mai mult rău acum decât turcii*”, notează cu amărăciune voievodul referindu-se la răscoala nobilimii din Transilvania împotriva sa. Vede cu dezamăgire că „*țara cade din nou sub turci, dacă noi nu o vom împiedica în grabă, dar despre aceasta, dacă Domnul ne ajută să ajungem acolo, vom vorbi mai pe îndelete cu domnia ta*”. Îi cere să-i trimită câțiva oameni înainte, la Beiuș: „*Noi acum în primul rând numai în domnia ta avem încredere, știm că domnia ta dorește Măriei Sale împăratului și acestei țări numai binele. Dacă am putea ajunge acolo(la Oradea) cu*

⁴⁵ *Ibidem*, 1893, p. 31-132; la 18 decembrie 1594 Ștefan Stepan primise de la Sigismund Báthori satul Copăcel din comitatul Bihor, pentru serviciile sale(Veress IV, p. 173-174). Se pare că era descendent al familiei Brancovici, fiind urmaș al lui Stepan, unul din fiii lui Gheorghe Brancovici. Un Francisc Stepan locuia în Oradea la 1660. În secolul al XIX-lea mai aveau posesiuni în Leș și Păușă, lângă Oradea. Stema familiei se vede și azi pe capela din cimitirul satului Leș, lângă șosea.

⁴⁶ MCRT IV, p. 377.

⁴⁷ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, p. 525.

⁴⁸ 2 august 1600 - Törtenelmi Tár, 1883, p. 12.

⁴⁹ Scrisoarea din 22 aprilie 1600 - Törtenelmi Tár, 1884, p. 226.

⁵⁰ Scrisoarea din 20 aprilie 1600 - Törtenelmi Tár, 1884, p. 270, Este vorba de Stoica sau Stoichiță din Strâmba, căruia i se spunea și Rioșeanu, unul din cei mai de seamă sfetnici ai lui Mihai Viteazul, fiind trimis de acesta ca sol la Împăratul Rudolf (Stoicescu 1971, p. 91-92).

sănătate și pace, am putea fi încă cu dragă și folositoare slujbă creștinătății. Dea Domnul să te găsim și pe domnia ta în bună sănătate”⁵¹.

Majoritatea marilor istorici români n-au acordat o atenție deosebită trecerii lui Mihai prin Crișana și felului în care el a fost primit la Oradea. Numai A.D. Xenopol cunoștea scrisoarea lui Mihai Viteazul de la Hălmagiu către Paul Nyári, și o și discută, fixând, în linii mari, și traseul pe care domnul român l-a străbătut – Deva – Hălmagiu – Oradea -, dar nu înainte de a fi atins și Lugojul, în Banat, unde și-ar fi sporit în mod considerabil suita. Xenopol scrie că Mihai ar fi cumpărat de la Gaspar Kornis „care reședea în Alba Iulia, cu un dar de 2.000 de galbeni, voia sa de a trece peste granița Transilvaniei”⁵², ceea ce este foarte puțin probabil. P.P. Panaitescu, în schimb - în paginile cunoscutei sale monografii consacrate lui Mihai -, susține tocmai contrariul, afirmând că „marele domn, fără să mai ceară voie, străbătu Ardealul, țara unde fusese odinioară stăpân”⁵³, ceea ce pare a fi mult mai plauzibil.

Fiind primit prin Transilvania cu multă simpatie de către români, nobilimea răsculată a instigat la atac unele garnizoane militare, din câteva cetăți ca Deva, Lipova și Ineu. Din cetatea Devei, nobilimea răsculată a pus să se tragă asupra sa, iar cele din Lipova și Ineu s-au luat o bucată de drum după el⁵⁴. Aceste incidente sunt pomenite de Mihai în Memoriul către împăratul Rudolf, din 17 ianuarie 1601, în care relatează, printre altele, și odiseea pribegiei sale spre Viena, amintind și pierderea unor oameni cu ocazia traversării Mureșului⁵⁵. Probabil Mihai a încercat să treacă inițial Mureșul în zona Lipovei dar, atacat de garnizoanele din Lipova și Ineu, s-a întors și a luat drumul Munților Apuseni, pe vechea legătură dintre Crișana și Principat. Această variantă de drum îi oferea un acces mai sigur căci nu existau cetăți sau castele mai importante, decât numai Baia de Criș, unde se afla o palancă, iar mai sus Beiușul și Fenișul, care se aflau deja sub suzeranitate imperială, deci nu constituiau obstacole. O ultimă încercare a nobilimii transilvănene a fost aceea de a ridica împotriva sa pe cei din Baia de Criș, dar fără succes⁵⁶.

Cu privire la mărimea suitei lui Mihai, cifrele sunt contradictorii și atât de fluctuante - de la o sursă la alta -, încât par destul de puțin verosimile⁵⁷. Așa cum menționează el însuși, în memoriul său către Rudolf, era însoțit de puțini oșteni („...in Transylvaniam non multa manu penetravi”) ⁵⁸. El se îndrepta însă spre Viena în calitate de aliat al lui Rudolf și o suită numeroasă ar fi creat probleme domnului român nu numai în privința întreținerii ci și în raporturile sale cu autoritățile militare ale punctelor prin care trecea. Având în vedere drumul obișnuit pe aici, precum și punctele atinse atestate în documente, traseul lui Mihai Viteazul prin Munții Apuseni poate fi următorul: de la Deva, prin pasul Vălișoara la Brad, apoi la Baia de Criș și Țebea, iar de la Vața de Jos, prin depresiunea Hălmagiului, la Hălmagiu și Vârfurile. De aici la Vașcău și prin Ștei, Mihai ajunge la Beiuș, de unde - trecând probabil prin Vintere, Holod, Lăzăreni, Calea Mare -, poposește, în sfârșit, la Oradea.

La 11 decembrie 1600, Mihai a ajuns la Oradea. A doua zi el scrie de aici o scrisoare arhiducelui Mattia, din care rezultă felul în care a fost primit în orașul de pe Criș: „Cu ajutorul Domnului ieri, în ziua a 11-a a lunii curente decembrie, urmărit de uneltorii și dușmanii care niciodată n-au voit binele nici pre sfintei majestați nici Republicii Creștine și stăpânirii, am poposit la Oradea unde, am ajuns cu sufletul moleșit și aproape deznădăjduit, aici oarecum m-am reîntremit și m-am refăcut și m-am făcut mai cutezător”⁵⁹.

A doua zi după plecarea voievodului român, Paul Nyári scrie episcopului de Oradea, prefectul camerei scepusiense⁶⁰, despre intrarea lui Mihai în Transilvania și sosirea sa la Oradea. Căpitanul cetății încearcă să-l liniștească pe episcop cu privire la intențiile lui Mihai, invocând faptul că el este aliatul împăratului. A încercat să-l rețină câteva zile⁶¹ până va primi dispoziții, dar astăzi (12 decembrie), Mihai și-a continuat drumul. În discuțiile purtate de cei doi, domnul român a subliniat faptul că orice întârziere din partea sa,

⁵¹ Hurmuzaki, vol. IV/I, p. 200-201; MCRT vol. IV, p. 576-577.

⁵² A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. V, ed. a III-a, f.a., p. 297.

⁵³ P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 238.

⁵⁴ A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 297.

⁵⁵ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, p. 623.

⁵⁶ Törtenelmi Tár, 1857, p. 186.

⁵⁷ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, p. 644; vol. II, p. 133; vol. III, p. 81; vol. III, p. 4 14.

⁵⁸ Törtenelmi Tár, 1857, p. 186.

⁵⁹ Hurmuzaki, vol. IV/I, p. 203; Veress VI, p. 278-280.

⁶⁰ Hurmuzaki, vol. IV/I, p. 206; Din scrisoare nu reiese nominal cine era acest episcop. Este posibil să fie Nicolae Macatius care, la 30 decembrie 1599, era „electo episcopo Varadiensis” cu reședința în Scepusium (Zips – în Slovacia) – Veress V, p. 334.

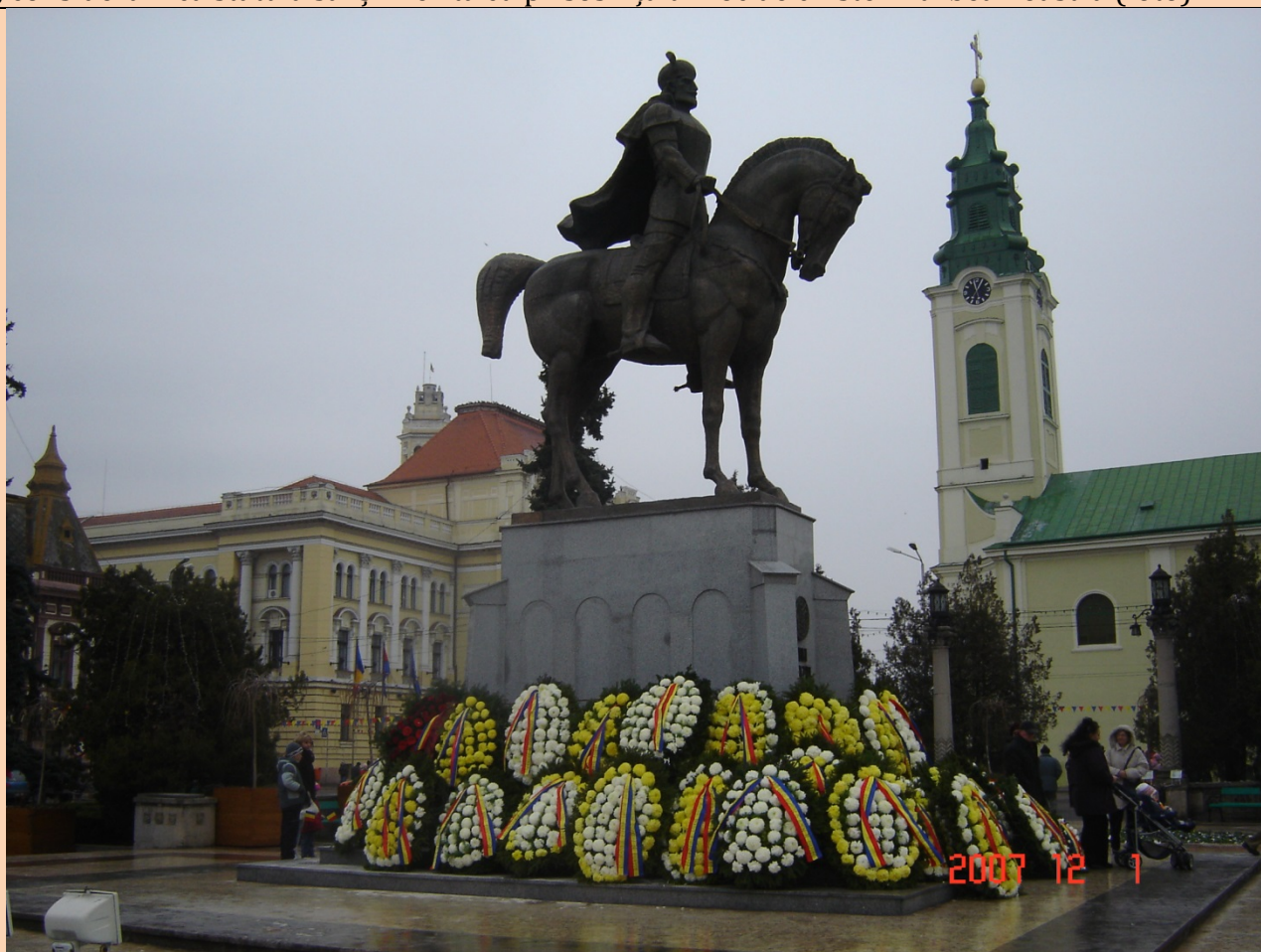
⁶¹ Probabil de aici concluzia lui N. Iorga că Nyári ar fi intenționat să-l aresteze pe Mihai (*Istoria românilor*, vol. V, p. 355).

poate aduce prejudicii creștinătății și chiar împăratului. Se pare că, în realitate, Nyári nici n-a intenționat să-l oprească pe Mihai, căci îl informează eronat pe episcop, scriindu-i că suita voievodului era compusă din 3.000 de oșteni, în cea mai mare parte turci și tătari, și că forțele sale reduse nu i-au permis să-l rețină, ceea ce este adevărat numai în parte. Căpitanul cetății din Oradea voia să se disculpe astfel pentru faptul că nu a făcut nimic împotriva lui Mihai și-l îndeamnă pe episcop să iasă el înaintea voievodului, dacă dorește neapărat să-l oprească⁶².

Voievodul n-a fost însă oprit de nimeni și, după ce, la 14 decembrie, trecea prin Debrețin, la 16 ale aceleași luni era deja la Cașovia (Kosice), iar la 25 decembrie, după unii, sau la 2 ianuarie 1601, după alții, a ajuns, în cele din urmă, dar nu la Viena ci la Praga, unde își stabilise împăratul Rudolf al II-lea reședința sa preferată.

Epilog:

După prezentarea celor trei momente din timpul scurtei domnii a marelui voievod sperăm că am reușit să elucidăm faptul că Mihai Viteazul merită să fie cinstit și de către orădeni pentru ceea ce a făcut și, astfel, considerăm că statuia sa își merită cu prisosință un loc de cinste în urbea noastră (foto).

⁶² Veress VI, p. 284.

Evenimentele politice din anul 1908 aveau să rețină atenția factorilor de decizie politici și militari români, care urmăreau cu intensitate mutările strategice făcute de marile puteri în sud-estul Europei și Balcani. Posibilitatea unei participări a României într-un conflict armat era foarte mare în contextul în care Macedonia aflată încă sub dominație otomană era râvnită de sârbi și bulgari. Anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria nu era privită cu ochi buni de către Imperiul Țarist chiar dacă s-a realizat după o înțelegere prealabilă între cele două puteri militare. Bulgaria după succesul politic care a dus la unirea cu Rumelia și proclamarea ca regat, avea o politică externă proprie care putea schimba echilibrul balanței de putere zonală, prin alianțe politico-militare fie cu o mare putere fie cu statele din Peninsula Balcanică care își afirmaseră cu tărie dorința justificată de eliberare de sub dominația otomană. Însă aceste alianțe puteau viza și teritoriul românesc așa cum intenționa de exemplu Bulgaria care privea cu nesaț către Dobrogea românească.

Politica de păstrare a status-quo-lui stabilit în Balcani conform prevederilor Tratatului de Pace de la Berlin la 13 iulie 1878, poziționa România în fruntea actorilor statali zonali care luptau politic și la nevoie militar, pentru asigurarea climatului de securitate agreat de comun acord de țările participante la războiul declanșat în anul 1877, cunoscut în istoria românilor ca Războiul de Independență.

Însă, acest conflict demonstrase importanța informațiilor cu caracter militar, dar mai ales necesitatea contracarării eficiente a acțiunilor informative împotriva României desfășurate de către alte state cu scopul de a periclita securitatea și ordinea de drept a tânărului stat românesc.

Războiul italo-turc din anul 1911 precum și izbucnirea Primului Război Balcanic în octombrie 1912, ca urmare a acțiunii militare comune a Muntenegrului, Serbiei, Bulgariei și Greciei contra Imperiului otoman, alertase Marele Stat Major care înainta la începutul anului 1913 Ministerului de Război român un referat cu privire la elaborarea unui proiect de lege contra spionajului militar în timp de pace. După votarea acestui proiect s-a instituit o comisie specială care analiza cazurile de spionaj documentate și acționa conform legii.

Contraspionaj în timp de pace

Diferitele acte de spionaj dovedite precum și imposibilitatea de a se lua vreo măsură legală împotriva autorilor, pentru că, nu exista o lege pentru pedepsirea spionajului în timp de pace a făcut ca, Statul Major General al armatei române să intervină în mai multe rânduri încă din anul 1896 pentru votarea unei legi pentru pedepsirea spionilor. În anul 1908 în urma unei noi intervenții s-a numit o comisie alcătuită dintr-un delegat al Ministerului de Justiție în persoana procurorului general de la Curtea de Apel, un delegat al Ministerului de Război în persoana șefului Serviciului Contencios și un delegat al Marelui Stat Major al Armatei în persoana șefului Biroului Informații. Această comisie studiind din nou chestiunea și având în vedere ce s-a legiferat în alte țări în această privință a întocmit un proiect de lege a contraspionajului adaptat la legea constitutivă a țării, la legile de organizare și la nevoile armatei române. Acest proiect însă nici până la începutul anului 1913, nu a fost transformat în lege iar neajunsurile semnalate de mai bine de 15 ani continuau a subzista. Activitățile de spionaj ale agenților străini descoperite în România dovedeau cu prisosință că era absolut necesar să se voteze legea contraspionajului militar pentru a se putea lua măsuri legale împotriva vinovaților dovediți.

În expunerea de motive privind proiectul de lege a contraspionajului în timp de pace, înaintat regelui Carol I de către Statul Major General al Armatei, Secția II-a, Biroul 1, *spionajul*, era definit ca, „totalitatea mijloacelor prin care cel interesat caută să dobândească, printr-un ascuns sau deghizat, informații asupra diverselor resurse și proiecte ale unei armate – a fost mult timp socotit ca folositor numai în timp de război, sau cel mult în perioada de pregătire ce de obicei precedă declarația de război și mobilizarea armatei; dar, progresele tehnice ce aduc neconținut schimbări în modul pregătirii de război, în organizarea armatelor, a fortificațiilor și a tot felul de mijloace de atac și apărare, au făcut ca în prezent spionajul să se practice și în timp de pace, și încă pe o scară din cele mai îngrijorătoare”.

⁶³ Universitatea Națională de Apărare” Carol I”, vicepreședinte Asociația Istorică ”Dimitrie Cantemir”

În timp de război, conform legislației anului 1913, existau dispozițiile destul de riguroase cuprinse în art. 199, 200 și 201 din *Codul de justiție militară*, care pedepseau cu moartea pe spioni și pe provocatorii de dezertare la inamic, chiar dacă acești spioni erau supuși români, nemilitari (art. 60 alin. 2 c.j.m.). În codul penal comun erau prevăzute dispozițiile art. 66, privitoare la *crimele contra siguranței exterioare* a statului în timp de război. O altă dispoziție privitoare la spionajul în timp de război, se regăsea în art. 25 alin. 1 din Codul de justiție special pentru corpul marinei.

Dispozițiile conținute în cele 3 legi indicate mai sus, pe lângă inconvenientul că nu erau aplicabile în timp de pace, nu prevedeau toate formele spionajului și de aceea în dispozițiile finale al proiectului se prevedea că, legea contraspionajului din timp în pace se va aplica și în timp de război pentru cazurile neprevăzute de acele legi. La alcătuirea acestui proiect de lege au fost consultate legile contraspionajului în timp de pace din Germania, Franța, Austro-Ungaria și Italia, fiind adaptate acele dispoziții conforme cu nevoile și realitățile României anului 1913. Din punctul de vedere al persoanelor care desfășurau activități de spionaj, proiectul de lege, pe lângă pedepsele pe care le prevedea pentru spionii propriu-ziși, pedepsea în prima linie, mai aspru, pe acei funcționari sau presupuși ai guvernului, care fiind depozitarii scriptelor și documentelor secrete, dacă s-ar fi lăsat ademeniți a le divulga. Astfel, art. 1 paragraful a se ocupa de acei funcționari, agenți sau presupuși ai guvernului, care cu bună știință divulgau în total sau în parte, scriptele sau documentele secrete încredințate în virtutea funcționării sau însărcinării lor. Paragraful b, de la același articol, pedepsea pe aceia care, deși nu ar avea calitatea de funcționar, agent sau prepus al guvernului, totuși, prin diverse împrejurări, devenind depozitarii acelor scripte sau documente secrete, ar fi comis aceleași culpabilă indiscreție; iar paragraful c se ocupa de aceia care, găsindu-se în unul din cele două cazuri indicate mai sus, nu ar divulga însuși actul sau documentul secret, ci ar da numai informații sau *științe trase din ele*. Articolul 2 din proiect prevedea cazul când spionul, sau chiar partea direct interesată, nu trata cu însuși depozitarul scriptelor sau documentelor secrete, ci și le procura de la o a treia persoană. În această categorie intrau și delictele de presă. Articolul 3 din proiect se refera la o măsură cu caracter mai mult preventiv. Acest articol prevedea o pedeapsă mai mică pentru acela care, fără autorizație și fără a avea calitatea necesară, procura planurile, scriptele sau documentele secrete, fără însă a le fi divulgat, și bineînțeles fără intenție de spionaj, în caz contrat, intra sub incidența prevederilor articolului 5, care se ocupa în special de spionii propriu-ziși.

Tot ca măsuri preventive erau și dispozițiile cuprinse în art. 4, 6 și 7 din proiect, care prevedeau pedepse pentru cei care, prin neglijență și nesocotința lor, fără intenție frauduloasă, săvârșeau fapte de natură a înlesni spionilor îndeplinirea misiunii lor. O măsură destinată a înlesni descoperirea spionilor, era cea prevăzută la art. 10 din proiect, prin care denunțătorii, deși vinovați ei înșiși, erau apărați de pedeapsă, în anumite condiții. Această primă de impunitate, reclamată de interesele superioare ale ordinii și siguranței statului, se regăsea și în art. 92 și 116 din codul penal, privitoare la comploturi și la plăsmuirile de monede.

În privința pedepselor aplicate în materie de spionaj în timp de pace, autorii proiectului de lege, au adoptat sistemul din legea franceză, care prevedea pedeapsa cu închisoarea corecțională și cu amendă, iar prin art. 11 s-a lăsat la facultatea tribunalelor să aplice și interdicție de la 1 la 5 ani, în cazurile în care găseau necesar această măsură. De exemplu în Franța, în 1891 s-a prezentat Adunării Deputaților un proiect de lege pentru mărirea pedepselor în materie de spionaj, însă a rămas fără urmare, în 1913 era în vigoare legea din 1886. Sistemul acesta, de a da competență tribunalelor judecarea delictelor de spionaj, înlătura multe inconveniente, și mai ales pe acelea inerente procedurii complicate și întârziatoare a curților cu jurați.

Ceea ce interesa în chestiunea de spionaj, nu era atât asprimea pedepselor, ci nevoia de a pedepsi cu siguranță și cât se poate mai repede. Articolul 16 din proiect prevedea chiar dispoziția ca, instrucția și judecarea acestor delikte să se facă de urgență și cu precădere înaintea altor pricini, iar termenele de judecată să nu fie mai lungi de 15 zile. În ceea ce privește reglementarea în detaliu a competenței, art. 12 din proiect se refera la regulile de drept comun, acelea prevăzute în codurile de procedură criminală și în codurile de justiție militară. De la acest din urmă codice s-a făcut decât următoarea derogare: articolul 73, alin. 6 din menționatul cod prevedea că, în caz de complicitate între justițiabili din instanțele ordinare și justițiabilii din instanțele militare, se facă separare a cauzelor, numai dacă faptul comis era din cele pedepsite de respectivele coduri. Derogarea consta în aceea că, prin art. 13 din proiect, se admitea această disjungere și pentru delictele de spionaj. Dispoziția art. 14 din proiect nu era o inovație, în fapt și în drept preciza punctul de vedere al delictelor de spionaj, înțelesul art. 73 alin. 1 și 2 din codul de justiție militară, privitor la complicitate dintre diversele categorii de militari și la complicitatea dintre străini cu justițiabilii de consiliile

de război, spre a înlătura controversile existente în această privință. Judecarea delictelor de presă, conform art. 105 din Constituție, au fost lăsate prin art. 15 din proiect, în competența curților cu jurați și pentru a evita în această privință orice interpretare eronată, s-a precizat că nu se derogă prin acest articol de la regulile consacrate de codicele de justiție militară, deslușite prin art. 12, 13 și 14 din proiect.

Contraspionaj în timp de război

Colaborarea dintre Direcția Generală a Poliției și a Siguranței Generale și Statul Major General al Armatei a fost parafată la 26 iunie 1913 prin adresa nr 18971 S. prin care se preciza faptul că, *potrivit înțelegerii ce am avut cu dumneavoastră, domnule general (Alexandru Averescu, șef Stat Major General al Armatei - n.n.) am onoare a vă înainta aici alăturat tabloul de personal care urmează să fie atașat pe lângă Marele Cartier General al Armatei și Cartierele Generale ale Corpurilor de armată. Agenților de pe lângă Cartierele Generale ale Corpurilor 1,2 și 5 li s-a pus în vedere să se prezinte și să se pună la dispoziția Cartierelor generale ale corpurilor respective în ziua 6-a de mobilizare; celor de pe lângă Cartierul General al Corpului 3 în ziua a 9-a; celor de pe lângă Cartierul General al Corpului 4 în ziua a 10-a; iar celor de pe lângă Marele Cartier în ziua 7-a a mobilizării. Fiecăruia i s-a dat un pistol "Browning" cu repetiție și cartușele necesare; binoclu nu li s-a putut procura, întregul stoc din comerț fiind epuizat. Odată cu aceasta am onoare a vă înainta un număr de 15 carnete de recunoaștere aparținând personalului din tabloul pentru a li se aplica viza de către Biroul de Informații al Marelui Cartier. Potrivit instrucțiunilor asupra serviciului agenților de la armata operațiuni alcătuite de dvs, personalul din tablou urmând a fi asimilat cu funcționarii civili ai ministerului de război după retribuțiile lor civile am notat în tablou gradul, clasa și retribuțiile fiecăruia. Potrivit aceluiași instrucțiuni, am onoare a înainta două dicționare cu cheia specială pentru comunicările dintre Direcția Siguranței generale cu Marele Cartier General Biroul Informațiilor*⁶⁴.

Serviciul agenților secreți de la armata de operațiuni era îndeplinit de următorul personal: la Marele Cartier General (Biroul Informații) 1 agent șef, la cele două Divizii de Cavalerie câte 2 agenți, la cele 5 comandamente de corp de armată câte 2 agenți, un total de total 15. Agenții făceau parte din ordinea de bătaie a Comandamentelor pe lângă care erau atașați fiind înscrși în carnetele de mobilizare respective. În cazul în care exista personal disponibil se forma un grup de rezervă, funcționând tot pe lângă biroul informațiilor de la statul major al Marelui Cartier General. Toți agenții aveau asupra lor carnetul de recunoaștere eliberat de Direcțiunea Siguranței Generale a statului, vizat de șeful biroului de informații. Ca echipament uniformă, după modelul celei al corpului de automobiliști fără un semn distinctiv, binoclu și revolver. Aceștia erau prevăzuți a fi dotați cu biciclete (de preferință motociclete). Potrivit retribuțiilor funcției de origine, agenții secreți erau asimilați funcționarilor Ministerului de Război cu toate drepturile și îndatoririle corespunzătoare. Erau supuși regimului și jurisdicției militare. În caz de *nepricepere* agentul era imediat îndepărtat *iar pentru rea voință vădită adus înaintea judecății*. Întrebuințările agenților secreți erau în legătură cu chestiunile de spionaj și contraspionaj. În ceea ce privește serviciul de spionaj serveau ca treaptă intermediară între autoritatea militară și spionii propriu-ziși. Nici într-un caz agenții secreți nu îndeplineau direct această însărcinare ieșind din zona armatei de operațiuni.

Contraspionajul era executat direct de către agenți, putând circula pentru aceasta după voie și trebuință pe teatrul de operațiuni⁶⁵. Carnetul de recunoaștere servea ca dovadă a identității și a liberii circulații. În acest scop, pe carnet era trecută de către șeful biroului informații mențiunea „*Autoritățile militare și administrative sunt invitate a lăsa liberă trecerea agentului purtător al acestui carnet*”. În cazul în care agentul se îndepărta de zona Comandamentului pe lângă care era atașat, trebuia să comunice acestuia zilnic locul și situația în care se găsea. De asemenea în cazul în care agentul pierdea carnetul acesta trebuia să anunțe imediat autoritatea militară de care depindea care dispunea înlocuirea carnetului pierdut. În acest caz se făcea mențiunea următoare „Carnet nou”, celelalte comandamente fiind înștiințate de identitatea agentului care poseda noul carnet. Potrivit dreptului de liberă circulare, agenții secreți supravegheau și urmăreau orice persoană străină armatei sau chiar din rândurile acesteia care devenea suspectă în comportament. Pentru îndeplinirea misiunilor încredințate frecventau localurile de tot felul pentru a surprinde diferite conversații cu un conținut interesant pentru armată și *chiar să caute a intra în contact cu persoane în mijlocul cărora ar putea trage cunoștințe folositoare scopului*.

Agenților Direcțiunii de Siguranță le era însă interzis să se aproprie de depozite, instalații sau stabilimente militare, *a se introduce fără serviciu prin cancelariile comandamentelor, serviciilor sau a*

⁶⁴ Arhivele Militare Naționale Române (în continuare A.M.N.R.) fond Marele Cartier General (în continuare M.C.G), dos. 40/1912 f. 31

⁶⁵ Ibidem, f. 30

unităților militare de tot felul. Pentru admiterea lor în aceste puncte vor cere motivat a fi introduși. Orice autoritate militară sau civilă, post avea îndatorirea de a procura agentului la cerere tot concursul necesar pentru exercițiul funcției sale precum și mijloacele de transmitere a corespondenței. Corespondența ordinară ca și cea telegrafiată era cifrată după o cifră care urma să fie stabilită de biroul informațiilor. Această cifră era cunoscută și de Biroul Informațiilor de la partea sedentară a Marelui Stat Major. Ca regulă generală orice știre primită de la vreun agent direct, de la biroul informațiilor, de la partea sedentară era comunicată de același birou de la armata de operațiuni. Pentru coordonarea activităților Biroului Informații de la Marele Cartier General și Direcțiunea Siguranței Generale a Statului corespundea prin Biroul Informațiilor de la partea sedentară. În cazuri extra urgente această comunicare se putea face și direct cu ajutorul dicționarului cifrat cu o cheie specială⁶⁶

Conform tabelului cu personalul detașat pe lângă Cartierul General al armatei și cartierele generale ale corpurilor de armată, la **Marele Cartier** era menționat Vintilă Ionescu - comisar Special - retribuit cu 300 lei lunar, la **Divizia I Cavalerie**, Rădulescu Grigore - agent special cl. I-a - retribuit cu 300 lei lunar, Babia G. - agent special cl. III-a - retribuit cu 150 lei lunar, la **Divizia II Cavalerie**, Tabancov G. - agent special cl. III-a - retribuit cu 150 lei lunar, Georgescu Nicu - agent special cl. V-a - retribuit cu 100 lei lunar, la **Corpul I Armată** - Popescu I. - comisar ajutor cl. I-a - retribuit cu 150 lei lunar, Pergovici Dr. - agent special cl. V-a - retribuit cu 100 lei lunar, la **Corpul II Armată** - Vladimirescu D. - comisar ajutor cl. I-a - retribuit cu 150 lei lunar, Pincas Aron - agent special cl. IV-a - retribuit cu 120 lei lunar, la **Corpul III Armată** - Gherasim I. - comisar ajutor cl. III-a - retribuit cu 200 lei lunar, Botezatu T. - agent special cl. III-a - retribuit cu 120 lei lunar; **Corpul IV Armată**, Uță Gheorghe - comisar ajutor cl. I-a - retribuit cu 150 lei lunar; Agăgeanu I. - agent special cl. III-a - retribuit cu 150 lei lunar, la **Corpul V Armată**, Mihăilescu I. - comisar Special cl. III-a - retribuit cu 200 lei lunar, Caragheorghe I. - agent special cl. IV-a - retribuit cu 120 lei lunar. Cu ordinul nr. 21987 din iulie 1913 s-a mai detașat pe lângă Cartierul General agentul special cl. I-a Nestor Corneliu retribuit cu 300 lei lunar. - Cf. *facsimil* -

DIRECȚIUNEA SIGURANȚEI GENERALE				
T A B L O U				
De personalul Direcțiunii Siguranței Generale atașat pe lângă Cartierul General al armatei și Cartierele generale ale corpurilor de armată.				
M A R E L E C A R T I E R.				
Vintilă Ionescu	Comisar Special	retribuit	cu 300 lei lunar.	
DIVIZIA I CAVALERIE				
Rădulescu Grigore	agent special cl. I-a	"	300 "	"
Babia G.	agent special cl. III-a	"	150 "	"
DIVIZIA II CAVALERIE				
Tabancov G.	agent special cl. III-a	"	150 "	"
Georgescu Nicu	agent special cl. V-a	"	100 "	"
CORPUL I-lea				
Popescu I.	comisar ajutor cl. I-a	"	150 "	"
Pergovici Dr.	agent special cl. V-a	"	100 "	"
CORPUL II-lea				
Vladimirescu D.	comisar ajutor cl. I-a	"	150 "	"
Pincas Aron	agent special cl. IV-a	"	120 "	"
CORPUL III-lea				
Gherasim I.	comisar special cl. III-a	"	200 "	"
Botezatu T.	agent special cl. III-a	"	120 "	"
CORPUL IV-lea				
Uță Gh.	comisar ajutor cl. I-a	"	150 "	"
Agăgeanu I.	agent special cl. III-a	"	150 "	"
CORPUL V-lea				
Mihăilescu I.	comisar special cl. III-a	"	200 "	"
Caragheorghe I.	agent special cl. IV-a	"	120 "	"
Cu ordinul Nr. 21987 din iulie 1913 sa mai detașat pe lângă Marele Cartier General agentul special Cl. I-a Nestor Corneliu retribuit cu 300 lei lunar.				
Director (ss) Panaitescu				
P. Conformitate				

⁶⁶ A.M.N.R., M.C.G., Dosar 40/1912 f.33

ROMÂNIA CENTENARĂ

Eliberarea și unirea Bucovinei cu țara-mamă în 1918.

Rolul factorului militar⁶⁷

Prof. univ. Dr. Dumitru PREDA

Înfrângerea militară a Imperiilor Centrale și destrămarea monarhiei austro-ungare, sub impactul revoluției sociale și naționale care cuprinsese o bună parte a Europei, au creat în octombrie-noiembrie 1918 condiții favorabile încheierii victorioase a luptei naționale a românilor⁶⁸. O jumătate de an mai târziu de la unirea Basarabiei cu Țara venea rândul și celorlalte provincii subjugate să zdrobească lanțurile „ce țineau încătușate trupurile și sufletele noastre” și să manifeste demn – așa cum sublinia ziarul „Românul”, reapărut la 8 noiembrie – „atributele noastre etnice ca neam liber în concertul popoarelor libere”⁶⁹.

Românii din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina au simțit din plin consecințele uriașului incendiu ce cuprinsese omenirea, dând jertfe numeroase, dar nu au dezarmat, și-au întărit inimile și brațele, participând tot mai activ și conștient la amplul efort eliberator al tuturor fraților. Așa după cum se afirmase încă din 1915 în organul oficial de presă al Partidului Național Român din Transilvania „sufletește poporul român este pregătit, sufletește poporul român știe ce vrea și știe ce așteaptă [...], să sune numai, ca în alte vremuri, buciul și atunci se va vedea ce poate și ce crede acest neam”⁷⁰.

Prin mobilizarea îndelungată și recrutările repetate la care au fost supuși, prin aruncarea lor în primele linii de luptă pe fronturile din est și

italian; românii din provinciile stăpânite de Casa de Habsburg au fost nevoiți să plătească un greu tribut de sânge pentru o cauză străină. Astfel, din cei aproape 500 000 de români mobilizați numai din Transilvania și Banat (circa 5,5% din totalul forțelor mobilizate de imperiul dualist) – potrivit datelor publicate imediat după război – 92,6% (449 796) au fost trimiși să lupte direct pe front; aceasta a determinat marele procent de peste 200% de morți, dispăruți și invalizi din rândul lor (după informațiile societății „ASTRA”, morții și dispăruții pe front reprezentând circa 30% din populația de origine română a Transilvaniei)⁷¹.

Anunțarea poziției de neutralitate adoptate de guvernul de la București în 1914 avusese darul de a întări convingerea multor ostași că locul lor nu trebuia să fie în armata austro-ungară, ci în armata română. Încă din acea perioadă rapoarte speciale înaintate Ministerului de Interne de la Budapesta evidențiaseră existența unor „agitatori”, care, dezertând, străbăteau satele chemând la revoltă și lansând lozinci, precum; „Vine armata română” și „Trăiască România”⁷². În anii Primului Război Mondial vor lupta, de altfel, în cadrul armatei române peste 100 000 de români voluntari ardeleni și bucovineni⁷³. În decembrie 1914, la cererea Marelui Cartier General, guvernul austro-ungar aprobase dislocarea părților sedentare ale regimentelor compuse în majoritate din naționalitățile oprite, având reședințele de pace în zonele de frontieră, în scopul evident de a preveni trecerea, în primul rând a militarilor români, dincolo de munți, de a evita

⁶⁷ Fragment din volumul *Sub semnul Marii Uniri. Campaniile armatei române pentru întregirea țării 1916-1920*, Editura Militară, Editura Academiei Române, București, 2018 (380 p.)

⁶⁸ Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial 1914-1918*, București, 1979, p. 408-417; Général de Corps d'armée L. Koeltz, *La guerre de 1914-1918. Les opérations militaires*, Paris [1966], p. 489-531; B.H. Lidell Hart, *The History of the First World War*, London, 1970, p. 367-458

⁶⁹ „Românul” (Arad), An VII, nr. 1 din 26 octombrie/8 noiembrie 1918, p. 1

⁷⁰ *Ibidem*, Anul V, nr. 15 din 20 ianuarie/2 februarie 1915, p. 1. Pe larg asupra situației românilor din Austro-Ungaria între 1914-1918, vezi în România în anii Primului Război Mondial, vol. 2, București, 1987, p. 481-502

⁷¹ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*, Sibiu, 1923, p. 20-21; *Cartea Unirii 1918-1928*, ed. Cezar Petrescu, București, 1919, p. 60

⁷² Arhivele Naționale Române-București [ANR-B], fond *Microfilme Ungaria*, rola 73, c. 372

⁷³ *România în anii Primului Război Mondial*, vol. 2, p. 485

„contaminarea” lor cu ideile vizând dezmembrarea anacronicului imperiu. Românii socotiți „periculoși” au început să fie deferiți în număr mare curților marțiale pe motiv că „nutresc sentimente daco-romane”. Numai în Bucovina până la sfârșitul anului 1915 au fost pronunțate 330 condamnări la moarte⁷⁴.

O situație cu totul aparte o prezintă românii din Bucovina, ale căror suferințe pot fi comparate doar cu cele ale locuitorilor din Belgia și Polonia⁷⁵. Așezată la frontiera de est a Dublei Monarhii și la flancul sudic al frontului oriental al Puterilor Centrale, cucerirea și recucerirea ei a fost urmărită deopotrivă de către Rusia și Austro-Ungaria, atât din considerente strategice, cât și politice, pentru a influența poziția României rămasă neutră până în 1916. Devenită astfel, la scurt timp de la declanșarea războiului, teatru de operații militare, suportând pe lângă rigorile stării de asediu și represii autorităților habsburgice, invazia repetată (de trei ori) și regimul de ocupație țarist (septembrie-octombrie 1914, noiembrie 1914 - februarie 1915, iunie 1916 - iulie 1917), Bucovina avea să înregistreze la pasiv mari distrugerii materiale și foarte multe pierderi de vieți omenești. După jafurile, silniciile și teroarea îndurate și care vizau, prin deportări și deznaționalizare forțată, schimbarea caracterului românesc al provinciei „nu ne-a mai rămas alta decât să băjănim din această țară” – se poate citi într-un memoriu al unor țărani „din multe sate românești din Bucovina”⁷⁶.

Rapoarte de proveniență germană relevau, în același timp, că „românii din Ungaria sunt oprimați în multiple feluri”, țelul politicii guvernărilor de la Budapesta fiind maghiarizarea lor cu orice preț⁷⁷. Spre sfârșitul anului 1915 se înregistra și prima luare de poziție critică în Parlamentul de la Budapesta față de această politică, atunci când Theodor Mihali, unul din liderii Partidului Național Român, afirmase: „*Aspirațiile și pretențiile naționale, politice, culturale și economice legale, îndreptățite și echitabile ale poporului român din Ungaria au rămas până în ziua de astăzi neîndeplinite și drept consecință, natural, poporul român este plin de nemulțumire și neîncredere față de politica guvernărilor*”⁷⁸. Organele de informații austro-ungare vor semna, totodată, starea de spirit a militarilor de origine română din armata habsburgică, care dovedeau „un pronunțat și manifest sentiment românesc”⁷⁹.

Declarația de război a României, adresată numai Austro-Ungariei la 14/27 august 1916, avea să zguduie puternic nu doar cercurile guvernamentale de la Viena și Budapesta, dar și pe toți cei crescuți și educați în cultul „Ungariei milenare”, ignorând și disprețuind națiunea română, care își revendica, iată, direct, cu arma în mână, dreptul fundamental la viață liberă și unitate. După intrarea armatei române în acțiune peste Carpați se va constata o recrudescență deosebită a măsurilor represive îndreptate împotriva fruntașilor luptei naționale, ca și a întregii comunități românești. Crezând că prin intransigență, brutalitate și persecuții de tot felul puteau fi înăbușite aspirațiile legitime ale poporului de înlăturare a opresiunii naționale și sociale, că ceasul istoriei putea fi oprit, perpetuând o stare anacronică și samavolnică, guvernările unguri au procedat la un val de arestări, internări în lagăre, deplasări de populație, muncă forțată, confiscări de averi, destituiri din funcții, adoptând noi măsuri de deznaționalizare a românilor și chiar de exterminare a lor fizică.

Rezultatul dramaticei campanii a armatei române din anul 1916⁸⁰ nu avea să stingă speranța de libertate a fraților din provinciile subjugate. Această speranță a ținut trează întreaga românie care, în 1917 și 1918, pe frontul din Moldova, dar și pe celelalte fronturi, prin unitățile de voluntari sau încadrând unități americane, franceze, italiene etc., a dat tribut de sânge și a perpetuat, consolidând-o, ideea unității naționale⁸¹.

În cronică acestor fapte, exprimând solidaritatea și voința de libertate și de unitate a românilor, hotărârea miilor de voluntari adoptată la Celiabinsk, la marea lor adunare din 29 octombrie 1918 – transmisă telegrafic Președintelui Wilson și guvernelor aliate – are o importanță istorică aparte: „*Noi*

⁷⁴ Mircea R. Șirianu, *La Question de Transylvanie et l'unité politique roumaine*, Paris, 1916, p. 385-410; Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914-1918*, Cernăuți, 1923, p. 51-200.

⁷⁵ „The New York Times” din 9 mai 1915, apud Constantin Botoran, Olimpiu Matichescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar*, Cluj-Napoca, 1980, p. 72

⁷⁶ Romulus Deladorna, *Bucovina în anii 1914-1915*, Suceava, 1915, p. 6

⁷⁷ *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român*, vol. 1 *Documente externe (1879-1916)*, București, 1983, doc. 131

⁷⁸ „Gazeta Transilvaniei” (Brașov), An LXXVIII, nr. 258 din 28 noiembrie/11 decembrie 1915, p. 1

⁷⁹ *1918 la români*, vol. 1, p. 684

⁸⁰ Vezi, pe larg, *Istoria militară a poporului român*, vol. V, București, 1988, p. 363-505, Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, București, 2014, p. 61-186; Michael B. Barrett, *Preludiu la Blitzkrieg. Campania austro-germană în România – 1916*, București, 2016

⁸¹ *România în anii Primului Război Mondial*, vol. 2, p. 502-519

voluntarii români originari din monarhia austro-ungară, organizați în Corpul voluntarilor români transilvăneni și bucovineni, cu misiunea de a continua lupta până la sfârșit alături de armatele aliate împotriva Puterilor Centrale, declarăm și proclamăm toate provinciile românești: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina din monarhia austro-ungară, desfăcute de această împărăție și realipite la Regatul liber român, cu care din acest moment ele alcătuiesc un stat unitar, liber și independent, iar locuitorii acestor provincii se declară cetățeni ai României Mari”⁸².

Reinstaurarea regimului militar habsburgic în Marele Ducat, odată cu reocuparea acestuia în vara anului 1917 de către armatele austro-ungare, a coincis cu înăsprirea măsurilor îndreptate împotriva mișcării de emancipare a românilor.

Pe linia conduitei Vienei de a susține ideea creării unui stat ucrainean independent, guvernatorul și

Monumentul unirii Cernăuți

celelalte autorități din Bucovina aveau să promită liderilor ruteni alipirea provinciei, alături de Galiția, la respectivul nou stat. Atitudinea lor se înscria, de altfel, în cadrul tradiționalei politici antiromânești, promovate încă din primii ani de după anexarea Bucovinei (1775), prin care – contrar mijloacelor violente utilizate de unguri – austriecii au preferat să amestece naționalitățile în provinciile subjugate, introducând aici diverși coloniști și favorizând migrația populațiilor limitrofe, în special a rutenilor; rezultatul fusese dramatic pentru elementul românesc autohton, devenit minoritar în partea de nord, nord-vest, în fața rutenilor colonizați și având privilegii, împreună cu populația de origine germană și ea colonizată. Cu toate acestea, și în cele mai măsluite statistici imperiale, rutenii nu depășeau 3/8 din totalul populației Marelui Ducat⁸³.

În octombrie 1918, faimosul *Manifest* adresat „popoarelor mele credincioase” lansat de propaganda Casei de Austria, vorbind de federalizare, omitea cu bună știință problema viitorului Bucovinei. Poziția fermă, curajoasă a deputaților români bucovineni în Parlamentul de la Viena avea să reprezinte punctul de pornire al acțiunilor care vor duce, în final, la eliberarea acestui teritoriu românesc de circa 10 000 km², smuls din trupul vechii Moldove, și apoi la unirea sa cu România.

La 22 octombrie, în primul număr al ziarului „Glasul Bucovinei”, era publicat sub titlul *Ce vrem?* programul de luptă al

mișcării naționale românești. „*Vrem să rămânem români pe pământul nostru strămoșesc și să ne cârmuim singuri, precum o cer interesele noastre românești [...]; pretindem ca, împreună cu frații noștri din Transilvania și Ungaria, cu care ne găsim în aceeași situație, să ne plăsmuim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului; cerem să putem aduce la congresul de pace aceste postulate ale noastre, prin reprezentanții aleși de noi înșine din mijlocul națiunii noastre*”⁸⁴.

Câteva zile mai târziu, la 14/27 octombrie, la Cernăuți, se întrunea „Adunarea Constituantă a românilor din Bucovina”, compusă din reprezentanți ai tuturor grupărilor politice din provincie, deputații români ai Parlamentului din Viena, foștii deputați ai Dietei ducale, primarii români din Bucovina, precum și un număr însemnat de intelectuali de vază. Într-o atmosferă de vibrantă emoție, cea dintâi hotărâre adoptată a fost „*Unirea Bucovinei cu celelalte țări românești într-un stat național independent, în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria*”⁸⁵. Apoi a fost ales un Consiliu Național, în frunte cu părintele Dionisie Bejan, format din 50 de membri, ca singur organism îndreptățit a hotărî și a trata în numele poporului român

⁸² 1918 la români. Documentele Unirii, vol. VII Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918, București, 1989, doc. 32

⁸³ Potrivit ultimei statistici imperiale din anul 1910, la o populație totală de 794 929 locuitori, provincia număra 305.101 ruteni (adică aproximativ 3/8), față de 273.254 români, 102.919 evrei, 216.574 alte naționalități. Cf. Dr. Aurel Morariu, *Bucovina (1774-1914)*, București, 1915, p. 49. Într-un memoriu din 1915, destinat guvernului Brătianu, Iancu Flondor, lider al Partidului Național Român din Bucovina, sublinia că, statisticile oficiale, în realitate românii erau cu 18 599 suflete mai mulți decât rutenii, ca urmare a faptului că țăranii de origine română, care știau și limba ruteană, fuseseră trecuți la această naționalitate. Arhivele Naționale ale României-București, fond Iancu Flondor, dosar nr. 15, f. 2-3

⁸⁴ Apud Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918*, Cernăuți, 1938, p. 158

⁸⁵ „Glasul Bucovinei” (Cernăuți), An I, nr. 3 din 29 octombrie 1918, p. 35-36; vezi și 1918 la români, vol. II, doc. 381

din Bucovina; din rândul său era ales un comitet executiv, prezidat de Iancu Flondor, cunoscut luptător pentru idealul românismului, care timp de o lună va administra provincia, deși guvernatorul austriac, contele Joseph von Etzdorf, va mai continua să funcționeze un timp, până la înlăturarea lui de către ruteni. Împrejurările erau într-adevăr complexe: ordinea și liniștea publică erau serios tulburate de bande de soldați și foști prizonieri austro-ungari întorși din Rusia, iar detașamentele ucrainene, prin acțiuni teroriste, căutau să preia conducerea asupra întregii provincii.

Tentativa contelui Etzdorf de a media raporturile româno-ruteno-ucrainene, devenite tot mai tensionate, propunând ca soluție divizarea provinciei și crearea, provizorie, până la stabilirea frontierei definitive, a unui condominium în ținutul dintre Siret și Prut, avea să fie respinsă categoric de Consiliul Național Român.

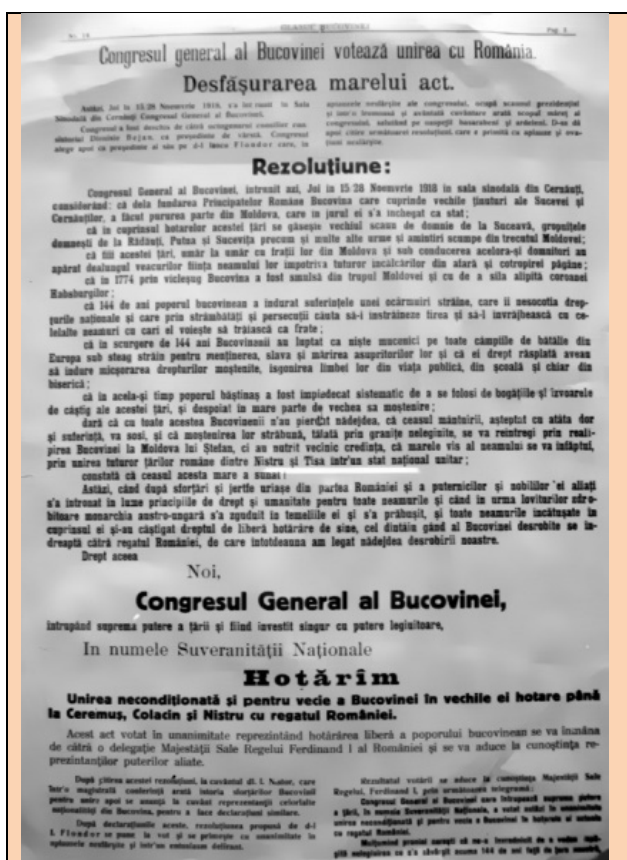
Refuzând orice discuție cu Rada ucraineană pe această temă și, totodată, nerecunoscând dreptul de intervenție al autorității austriece, Consiliul, prin Iancu Flondor, a solicitat venirea urgentă a trupelor române pentru a apăra integritatea provinciei, viața și bunurile populației împotriva „oricărui uzurpator”. De altfel, curând, bandele de haidamaci pătrundeau în Cernăuți, devastând casele și terorizând locuitorii.

În asemenea condiții, cu toată împotrivirea exprimată de Comandamentul german față de o acțiune armată în Bucovina, considerată ca un gest neamical față de al Doilea Reich, guvernul Marghiloman, printr-unul din ultimele sale acte, decidea trimiterea ajutorului necesar românilor bucovineni⁸⁶. În acest scop se ordona Diviziei 8, aflată sub comanda generalului Iacob Zadik, ca împreună cu „toți grănicerii și jandarmii aflați în serviciu pe frontiera Bucovinei” să ocupe „fără întârziere” localitățile Ițcani și Suceava, și apoi, progresiv, întreaga provincie, inclusiv Cernăuți. La dispoziția Comandamentului român erau puse și Regimentele 3 și 8 roșiori din Divizia 2 cavalerie, care urmau să sosească de la Fălticeni și Dorohoi la Burdujeni; în plus, câte o baterie de artilerie din fiecare regiment al respectivei divizii, toate unitățile și subunitățile trebuind să fie bine echipate și să aibă suficiente provizii de rezervă⁸⁷.

La acea dată unitățile destinate îndeplinirii importantei misiuni de eliberare a Bucovinei se aflau astfel dislocate: **Brigada 16 infanterie** la Dorohoi (general Aristide Lecca), având Regimentul 29 la Dorohoi și Regimentul 37 la Botoșani; regimentele 12 artilerie (2 baterii) și 17 obuziere (1 baterie) la Bacău; Regimentul 16 infanterie detașat de la Divizia 7 – Fălticeni; în ce privește jandarmii rurali, aceștia acționau ca trupe de poliție în județele Dorohoi, Botoșani și Suceava. Se

vor mai adăuga trupele de grăniceri din aceleași județe și alte subunități⁸⁸.

Deși pregătirile pentru concentrarea lor nu erau încheiate, datorită faptului că mulți militari fuseseră detașați cu probleme administrative, Comandamentul român, încă din noaptea de 5 spre 6 noiembrie, va lua măsuri pentru declanșarea operațiilor dincolo de frontiera existentă la acea dată⁸⁹. Astfel, în dimineața de 7

⁸⁶ Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897-1924*, vol. IV 1918-1919, București, 1927, p. 113-114

⁸⁷ Ordinul nr.1 din 23 octombrie/[5 noiembrie] 1918 al Ministerului de Război (MStM) către generalul Iacob Zadik, în AMR, fond *Microfilme*, rola PII.1.2 580, c. 748; Ibidem, c. 749-750 (*Instrucțiuni asupra felului de conducere a trupelor române în Bucovina*); 11 noiembrie 1918-1919. În cinstea ostașilor Diviziei a 8-a Bucovina [București, 1919], p. 23-24

⁸⁸ AMR, *Rezumatul istoricului Diviziei 8 de la înființare până la 1 ianuarie 1931*, dosar 514/3, p. 90-92. Vezi și Ibidem, fond *Microfilme*, rola PII.1.2 580, c. 751-752 (Situția efectivelor la 8 noiembrie 1918). În momentul începerii marșului în Bucovina, regimentele de infanterie însumau următoarele efective: Regimentul 16 – 27 ofițeri și 495 trupă; Regimentul 29 – 17 ofițeri și 367 trupă; Regimentul 37 – 12 ofițeri și 231 trupă; subunitățile de grăniceri aveau: Compania „Dorohoi” – 2 ofițeri și 100 trupă; Compania „Botoșani” – 3 ofițeri și 178 trupă; Compania „Suceava” – 5 ofițeri și 171 trupă; detașamentele de jandarmi rurali „Dorohoi” – 1 ofițer și 3 trupă; „Botoșani – 20 trupă și „Suceava” – 1 ofițer și 30 trupă.

⁸⁹ Ibidem, c. 91; Ibidem, fond *Microfilme*, rola PII.1.2 583, c. 60-62; vezi, mai pe larg, Ibidem, rola PII.5. 221, c. 227 și urm. La 24 octombrie/6 noiembrie 1918, generalul Nicolae Petala, comandantul Corpului 4 armată, avea să dea un exemplar Ordin de zi trupelor sale: „Se împlinește un an de când, prăbușindu-se împărăția rusească, frații noștri basarabeni ne-au chemat la ei spre a desăvârși desrobirea

noiembrie compania „Burdujeni” din Regimentul 3 grăniceri, întărită cu câteva fracțiuni de jandarmi, puneă stăpânire pe Ițcani și Suceava. Tot atunci o patrulă de cercetare a companiei de grăniceri „Dorohoi”, avansată până la Rădăuți, sesiza că localitățile din zonă erau împânzite cu bande răzlețe ce jefuiau populația. În consecință, a doua zi, un detașament compus din compania de grăniceri „Suceava”, 1 escadron din Regimentul 3 roșiori, 1 pluton jandarmi rurali și 1 pluton mitraliere, în total 200 de oameni, era împins pe această direcție, făcându-și intrarea în Gura Humorului.

Între timp, generalul Zadik organizase trei detașamente cu efective între 500-600 militari, având misiunea imediată de a lua sub control sudul provinciei, eliminând orice împotrivire inamică și restabilind ordinea la orașe și sate: **Detașamentul Dorohoi**, format în afara acestei unități din grănicerii și jandarmii din județul cu același nume, fracțiuni din Regimentul 8 roșiori, 1 grupă motomitraliere și 1 baterie artilerie, avea ca obiectiv principal localitatea Siret; **Detașamentul Botoșani**, mai avea în compunere trupele de grăniceri și jandarmi din respectivul județ, 1 grup motomitraliere și 1 baterie artilerie și trebuia să se deplaseze tot până la Siret; **Detașamentul Fălticeni**, mai cuprindea grănicerii și jandarmii din județul Suceava, Regimentul 3 roșiori, 1 grup de motomitraliere și 1 baterie artilerie și urma să intre în Ițcani și Suceava. Trupele erau considerate ca fiind în „stare de campanie”, înaintarea lor fiind executată cu asigurarea permanentă a siguranței flancurilor și spatelui, evitându-se pe cât posibil împrăștierea în teritoriu. Din rândul lor, după necesități, urmau să se alcătuiască grupe de recunoaștere și informare, detașamente „pentru ocrotirea populației” cu rolul de a organiza în comune „servicii de pază” formate din oameni de încredere și de a dezarma bandele teroriste. „*Cea dintâi grijă a comandanților – se preciza în ordinul comandantului «trupelor regale române din Bucovina» – va fi de a lua înțelegere asupra stării de lucruri din localități*”⁹⁰; unde aceste autorități nu mai funcționau, trebuiau înființate altele tocmai pentru a accelera procesul de normalizare a vieții publice și a preveni alte dezordini⁹¹. Datorită prezenței la nord de Cernăuți a unor divizii austro-ungare în curs de transport pentru a fi demobilizate, contactul și ciocnirile cu ele trebuiau evitate; comandamentele lor trebuiau, însă, să fie informate asupra prezenței și rolului armatei române în Bucovina⁹².

În momentul în care trupele române se pregăteau să intre pe teritoriul Bucovinei, generalul Zadik a adresat următorul *Ordin de zi*, edificator pentru spiritul care le anima și sentimentele cu care păseau pe această veche moșie românească: „*Ostași, vouă v-a păstrat soarta norocul a pași cei dintâi pe pământul scump al Bucovinei. Fiți mândri și arătați-vă demni de încrederea ce s-a pus în voi. Voi sunteți ocrotitorii avutului și vieții populației bucovinene. Faceți caprin purtarea voastră, în toate ocaziunile, să căpătați dragostea cu adevărat frățească a populațiunii în sprijinul căreia veniți. Doresc spornicie pasului ce faceți și vă zic: Cu Dumnezeu înainte!*”⁹³

Marșul ofensiv, declanșat în zorii zilei de 8 noiembrie, avea să fie precedat de raidul aeroplanelor care au aruncat deasupra principalelor centre urbane și prin sate *Manifestul* către populația Bucovinei, semnat de același general comandant: „*Răspunzând la chemarea Comitetului Național bucovinean, armata română, din înaltul ordin al M.S. Regelui Ferdinand I al României, a pășit pe pământul Marelui Voievod Ștefan pentru a ocroti viața, avutul și libertățile locuitorilor de orice neam și credință împotriva bandelor de criminali, cari au început opera lor de distrugere în frumoasa voastră țară. Trecând hotarul pus între noi de o soartă vitregă acum o sută și mai bine de ani, hotar care n-a putut niciodată să ne despartă inimile, trupele române sosesc în mijlocul vostru aducându-vă dragostea și sprijinul lor, pentru libertatea îndeplinirii dorințelor născute din dreptul legitim al popoarelor de a dispune de soarta lor. Stăpâniți de aceste sentimente și cu credință în sinceritatea cererii voastre de ajutor, invităm poporul bucovinean să nu se abată, sub nici un motiv, de la viața și ocupațiunile sale normale. Subsemnatul – se sublinia în încheierea «Manifestului» – garantează oricărui locuitor libera executare a drepturilor sale civice și face cunoscut, în același timp, că se va reprima cu toată*

începută și a încheia unirea întregă și veșnică a două țări surori. Astăzi ursita neamului românesc mergând spre împlinirea sa ne cheamă pentru a doua oară. Bucovina, pământ scump românesc, smuls de aproape două veacuri din trupul Moldovei, își îndreaptă glasul către noi și ne cere ajutorul armelor noastre spre a o mântui [...] Fiți vrednici [...] fiți soldați ai înfrățirii tuturor românilor”. AMR, Registrul istoric al Corpului 4 armată (4.01. 1907-23.12. 19129), dosar 339/142, f. 181.

⁹⁰ Ibidem, fond Marele Stat Major. Serviciul istoric, dosar 131, f. 122

⁹¹ Ibidem

⁹² Ibidem, f. 123.

⁹³ 11 noiembrie 1918-1919, p. 27.

severitatea cuvenită orice încercare de dezordine, acte de violență sau nesupunere la ordonanțele date de noi”⁹⁴.

Semnificativ pentru rezonanța istorică a momentului, cele trei detașamente care urmau să elibereze Bucovina au primit noi denumiri amintind personalități și locuri din trecutul glorios al provinciei: Detașamentul „Dragoș” (fost „Dorohoi”) – în amintirea primului voievod descălecător al Țării Moldovei, Detașamentul „Alexandru cel Bun” (fost „Botoșani”) purtând numele înțeleptului voievod organizator de țară din prima jumătate a veacului al XV-lea, Detașamentul „Suceava” (fost „Fălticeni”) – cu numele cetății nebiruite a lui Ștefan cel Mare.

Toate trei detașamentele au executat deplasarea, în general, pe jos, ajungând spre seară la Mihăileni, Vârful Câmpului și respectiv Suceava și Ițcani; în aceeași zi, semnalându-se bande ucrainene în zona Câmpulung Moldovenesc, detașamentul din Gura Humorului a avansat cu o grupare formată din elemente ale Regimentului 3 roșiori și jandarmi, care după-amiază și-au făcut intrarea în oraș.

De la cartierul său din Burdujeni, comandantul Diviziei 8 hotăra, în aceeași seară, continuarea accelerată a marșului pe direcția generală Cernăuți, pentru eliberarea acestuia de sub ocupația ucraineană. A doua zi, la 9 noiembrie, cele trei detașamente aveau să atingă localitățile Tereșeni, Siret și respectiv Hliboca, fiind întâmpinate peste tot cu sinceră bucurie și urale de „*Trăiască România Mare!*”. În ziua următoare, în care era decretată mobilizarea generală a armatei române, ele se apropiau și mai mult de capitala Bucovinei, oprindu-se la barierele ei – Ceahor, Cuciurul Mare și respectiv Mihalcea, luând imediat măsuri pentru restabilirea comunicațiilor și reorganizarea administrației în zonele eliberate. Acestea au fost împărțite în două sectoare: Sectorul 1 (general Neculcea) cuprindea ținuturile Suceava și Gura Humorului; Sectorul 2 (general Lecca) ținuturile Siret, Rădăuți, Storojineț și Vișnița⁹⁵.

Luni 11 noiembrie, pe la ora 9.00, primele patrule românești se aflau deja la marginea Cernăuților, oraș care, „ca pe un mire dorit”, aștepta intrarea trupelor române⁹⁶. Încă de duminică multe clădiri arboraseră tricolorul românesc, iar acum o mulțime de oameni, „toți cu căldura entuziasmului în inimi”, se strânseseră în piața principală, cu flori și steaguri în mâini.

Apariția generalului Zadik, în fruntea Statului său Major și a ostașilor români, către amiază, a fost salutată „cu un indescritibil entuziasm”, o ploaie de flori și urale de „*Trăiască armata română!*” și „*Trăiască România Mare!*” însoțindu-le drumul până la Palatul Național.

Aici, în sala de recepție, Iancu Flondor, într-o mișcătoare alocuțiune, s-a adresat cu respect și dragoste mesagerilor libertății regăsite după 143 de ani: „*Domnule general, dați-mi voie să vă binecuvânteze, așa după cum o fac doi frați iubitori, care după o lungă și dureroasă despărțire se întâlnesc spre a nu se mai despărți niciodată*”⁹⁷.

Răspunsul comandantului trupelor române din Bucovina avea să fie un sincer salut din partea României libere, de speranță și încredere în viitorul Țării reunite.

Momentul solemn, greu de fixat prin viu grai și scris la intensitatea trăirilor participanților, era amplificat în emoție de vocile puternice ale corului „Armonia”, care a intonat imnul „Salut armatei române”, special compus pentru acel prilej, și alte cântece naționale.

A doua zi, la 31 octombrie/12 noiembrie, se decreta Legea fundamentală provizorie, prin care Consiliul Național Român din Bucovina se afirma ca suprema și unica putere, pe întregul teritoriu al provinciei⁹⁸. Era un nou și hotărât pas spre împlinirea unirii cu România. Până atunci, un guvern prezidat de Iancu Flondor prelua efectiv administrația provinciei, pregătind istoricul „mandat”.

Printr-o solie sosită la Iași, evenimentele au fost curând aduse la cunoștința Regelui, a Primului Ministru și guvernului român, a Marelui Cartier General și misiunilor diplomatice ale Antantei. Ele coincideau cu încheierea Marelui Război; dar pentru români lupta nu se terminase, nici aici în Bucovina, nici dincolo de munți în Transilvania.

Ținând seama de situația tulbure, nesigură, mai ales din ținuturile de nord și nord-vest, unde, potrivit informațiilor culese, agenți ucraineni preconizau o acțiune în forță, inclusiv prin ridicarea la arme a populației, chiar și a celei românești, Marele Cartier General a ordonat, la 12 noiembrie, „pacificarea” întregii

⁹⁴ Ibidem, p. 28.

⁹⁵ AMR, fond *Marele Stat Major. Serviciul istoric*, dosar 131, f. 126-127.

⁹⁶ 11 noiembrie 1918-1919, p. 30-31. Cf. *Rezumatul istoricului Diviziei 8...*, p. 93-95.

⁹⁷ Ibidem, p. 32.

⁹⁸ Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918. Studii și documente*, București, 1928, p.37.

provincii în termenul cel mai scurt⁹⁹. Astfel, până la 19 noiembrie trupele române, cu comandamentul la Cernăuți, vor extinde operațiile lor la nord de cursul Prutului, până la localitatea Sipești, împingând recunoașteri până la linia Mahala-Sadagura-Cozmeni-Orășeni. Pentru a încheia operațiile de luare sub control a regiunii dintre Prut și Nistru, Comandamentul român decidea, la 21 noiembrie, împărțirea acestuia în trei sectoare, destinând pentru fiecare câte un regiment de infanterie întărit: Regimentul 13 în ținutul Zastavna; Regimentul 25 (în curs de transportare de la Vaslui) la Cozmeni și Văscăuți; Regimentul 37 – Cernăuți¹⁰⁰. Acțiunea a fost începută chiar în aceeași zi, încheindu-se, în linii mari, pe 28 noiembrie, când, pe vechea frontieră de nord și vest a Bucovinei dintre Ceremuș și Nistru, avea să fie fixat un cordon de posturi de grăniceri.

La acea dată, după sosirea altor subunități (escadroanele divizionare din Regimentul 4 călărași), ca și a părților complementare ale unităților și subunităților deja prezente, efectivele Diviziei 8 se cifrau la 261 ofițeri și 7 542 trupe; în plus, marea unitate dispunea de 2 316 cai și 417 trăsură¹⁰¹.

În săptămânile următoare, împreună cu autoritățile locale, Comandamentul român va lua măsuri energice pentru a grăbi normalizarea vieții publice, a restabili ordinea și a relansa economia, întărind siguranța frontierei și apărând ferm integritatea teritoriului Bucovinei împotriva oricăror diversiuni și agresiuni străine, indiferent de substratul și caracterul lor.

Momentul culminant, însă, al tuturor acțiunilor desfășurate de forțele patriotice locale în strânsă legătură cu guvernul și armata României, moment ce avea să încununeze o lungă și frământată mișcare de dezrobire, se petrecea la **15/28 noiembrie 1918**, la Cernăuți¹⁰².

Aici, în sala sinodală a Palatului Mitropolitan, Congresul General al locuitorilor provinciei, convocat pe baze democratice, în conformitate cu hotărârea Constituanței și a ședinței Consiliului Național Român din 12/25 noiembrie, vota în unanimitate o Moțiune prin care se declara „**unirea**

necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României”¹⁰³.

„Hotărârea noastră – sublinia profesorul Dr Ioan Nistor, aducând numeroase date și argumente științifice în susținerea Moțiunii – este fermă și nestrămutată, fiind că Austria în curs de 144 de ani s-a folosit de toate mijloacele pentru a ne desființa ca neam, bătându-și joc de drepturile noastre inalienabile asupra acestei frumoase și binecuvântate țări [...] Și mai ales în cursul acestui război, stăpânirea austriacă a căutat să distrugă neamul nostru [...] prin mijloace fără scrupule. Drept aceea sute de români bucovineni s-au înrolat în armata României liberatoare, spre a lupta pentru dezrobirea țării lor”¹⁰⁴.

Curând o delegație oficială a provinciei avea să înmâneze Regelui Ferdinand I Actul de Unire cu România, iar „Monitorul oficial”, nr. 217 din 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919 va publica decretul-lege nr. 3 744 prin care se consfințează voința exprimată de Congresul General al Bucovinei.

⁹⁹ 11 noiembrie 1918-1919, p. 37.

¹⁰⁰ AMR, fond Microfilme, rola PII.5.221, c. 299

¹⁰¹ Ibidem, c. 299-301

¹⁰² Pe larg, vezi la Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei ...*, p. 54-75

¹⁰³ ANR-B, fond Casa Regală. *Ferdinand*, dosar 56/1918, f- 6-8; *1918 la români*, vol. II, doc 423. În aceeași zi, printr-o telegramă adresată guvernelor Antantei, era notificat „votul unanim al Congresului General al Bucovinei”, *Ibidem*, doc. 422

¹⁰⁴ Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei...*, p. 63-64

Un an mai târziu, la 29 decembrie 1919, Camera și Senatul României ratificau în unanimitate actul prin care „*Bucovina în cuprinsul granițelor sale istorice este și rămâne de-a pururea unită cu Regatul României*”¹⁰⁵.

Turneul Generalului Berthelot în comitatele din Vestul României

Dr. Augustin Țărău¹⁰⁶

Generalul Berthelot sosește pe pământ românesc pe 3/16 octombrie 1916, ca șef al unei misiuni militare de ajutor, alcătuită din 277 de ofițeri, 88 de medici, 1150 de soldați și gradați, plus o solidă echipă de infirmiere¹⁰⁷.

El va părăsi Iașii în seara zilei de 25 februarie/9 martie 1918, la câteva ore după ce plecaseră și membrii celorlalte misiuni ale puterilor Antantei (englezi, americani, italieni) și câțiva soldați sârbi rămași din detașamentele venite să sprijine apărarea Dobrogei. Armistițiul semnat cu Puterile Centrale la Focșani, pe 26 noiembrie/9 decembrie 1917, impunea României, printre altele, și condiția retragerii de pe teritoriul acesteia a tuturor misiunilor militare ale foștilor aliați.

Despărțirea a fost încărcată de emoție. Gara Socola a devenit scena unui dinamic pelerinaj, alimentat continuu de mulțimi de tineri și de ostași români cu torțe în mâini, cu toții urându-i distinsului general, și suitei sale, „La revedere!” și „Au revoir!”. În jurul orei 11 din noapte au sosit regele Ferdinand și regina Maria, împreună cu membri ai guvernului, diplomați și oameni politici spre a-și lua rămas bun. De pe scara vagonului, generalul răspundea uralelor „Trăiască Franța!” și „Vive la France!” cu promisiunea „Nous reviendrons!” (Vom reveni). Reîntâlnirea generalului cu ieșenii va avea loc la începutul lunii decembrie 1918¹⁰⁸.

*

Toamna anului 1918 aduce cu sine schimbări majore în peisajul politic al imperiului dualist. La trei zile de la semnarea Armistițiului de la Belgrad, Parlamentul maghiar va hotărî, pe 16 noiembrie 1918, abolirea monarhiei și va proclama republica. Legislativul și-ar fi dorit ca evenimentul să-i fi găsit în băncile palatului de pe malul Dunării și pe reprezentanții națiunilor trăitoare între hotarele fostului regat ungar, pentru ca împrejurarea intrării Ungariei în noua eră postbelică să fie percepută în Occident ca un jubileu al împăcării generale și al instaurării păcii între maghiari și popoarele conlocuitoare, perspectivă care ar fi legitimat cererile Budapestei, la viitoarea conferință de pace, de a-și păstra vechile teritorii neatinse. În coordonatele acestei utopii s-au și înscris în cursul ședinței toate intervențiile parlamentarilor maghiari. Președintele Camerei, Szász Károly, a ținut să sublinieze de la început că „menirea republicei e ca să asigurăm viitorul pacinic și fericit al Ungariei renăscute și să-i apărăm integritatea teritorială”¹⁰⁹, cerință reiterată și de președintele Senatului, Wlassics Gyula, care miza pe faptul că puterile Antantei vor ține cont de pavăza pe care Ungaria a reprezentat-o de-a lungul vremii pentru liniștea Europei și de rolul civilizator jucat de poporul maghiar în Bazinul Carpatic. „*Trebuie să asigurăm în contractul de pace integritatea teritorială a statului. Deși de prezent tendințele egoiste periclită integritatea teritorială a țării, să nu ne pierdem speranța că, în zilele istorice ale încheierii păcii, se va înțelege și se va ști prețul ce înseamnă menirea istorică pe care o împlinește Ungaria*”¹¹⁰ – a accentuat el, afirmație completată apoi de președintele Consiliului Național Maghiar, Hoch János, cu aserțiunea: „*Cu trupurile noastre am apărut o mie de ani civilizația din Apus. Nu e în istorie alt popor care să fi fost mai nenorocit decât poporul maghiar*”¹¹¹.

Cuvântul de încheiere i-a aparținut premierului Károlyi Mihály. Cu o rară ipocrizie, contele și-a victimizat țara, s-a lamentat cum că poporul maghiar ar fi fost târât într-un război străin de interesele lui și că de abia acum, după încetarea ostilităților, „noua” clasă politică maghiară, republicană, s-a putut folosi de

¹⁰⁵ „*Dezbaterile Adunării Deputaților*”, nr. 22 din 22 ianuarie 1920, Sesiunea ordinară 1919-1920, ședința de luni 29 decembrie 1919, p. 303-304; „*Desbaterile Constituantei. Senatul*”, nr. 17 din 27 ianuarie 1920, ședința de la 29 decembrie 1919, p. 157-158; „*Monitorul oficial*”, nr. 206 din 1 ianuarie 1920, p. 10 941

¹⁰⁶ Muzeul Orașului Oradea – Complex Cultural

¹⁰⁷ Ion Mitican, *Brișca lui taica Berthelot*, în *Lumina*, din 7 iunie 2008

¹⁰⁸ *Ibidem*

¹⁰⁹ *Nu vreau să înțeleagă...*, în „*Românul*”, nr. 9 din 19 noiembrie 1918

¹¹⁰ *Ibidem*

¹¹¹ *Ibidem*

pârghiile democrației în a soluționa problema națională a Ungariei, chestiune pe care premierul o și considera închisă. „Despre aceasta trebuie să convingem lumea. Trebuie să punem în serviciul acesta radiografia, telegraful, telefonul, ca să spulberăm în străinătate orice neînțelegeri (tendențiosități). Trebuie să facem pe toți să înțeleagă că noi voim să trăim în înțelegere frățească. Va trebui, și lumea întreagă va înțelege, că *au încetat controversalele ce au existat între cei cu buze maghiare și între cei cu buze nemaghiare*. Voim să înfăptuim principiile lui Wilson, dreptul de liberă dispunere a popoarelor. Rupem cu sistemul de contracte diplomatice. Vrem să știe fiecare cetățean al lumii despre contractul ce vom încheia. Țara e atacată din cinci părți, deși singura ei vină e că n-a putut destul de curând rupe cu trecutul”¹¹² – conchidea el. Cu alte cuvinte, opinia publică internațională trebuia să recepționeze alegațiile ce îi erau furnizate de Budapesta și nu realitățile din Ungaria, iar pentru reușita strategiei propuse Occidentul trebuie sufocat prin toate mijloacele media avute la îndemână.

*

Pe 18 noiembrie 1918 însă, Consiliul Național Român Central va lansa o proclamație adresată lumii întregi, în conținutul căreia făcea cunoscut tuturor popoarelor iubitoare de pace și de libertate năzuințele pe care națiunea română din Transilvania și-a fundamentat hotărârea de a-și lua destinul în propriile mâini și de a rupe orice legătură cu administrația de la Budapesta, care încă emitea pretenții de for tutelar. „Națiunea română din Ungaria și Transilvania, ținută de veacuri în robie trupească și sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum din sclavie, prin strălucita învingere a armelor cari s-au luptat pentru drepturile civilizației umane împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă, înaintea guvernului opresorilor de până aci a declarat voința sa de a se constitui în stat liber și independent, spre a-și putea valida nelimitat forțele sale în serviciul culturii și al libertății omenești. Guvernul opresorilor de până aci a denegat adeziunea sa la această hotărâre a națiunii române și, în fața dreptului firesc al fiecărei națiuni de a fi stăpână asupra sa și a teritoriului locuit de dânsa, guvernul opresorilor opune forța brutală a statului oprimator” – își motiva decizia reprezentanța politică a românilor ardeleni, după care trecea la explicitarea situației care a condus la anularea oricărui contact cu capitala vechiului regat maghiar – „Prin colonizări fără rost pe pământul strămoșilor noștri, prin maghiarizarea necruțătoare a tuturor acelor Români cari au fost nevoiți să aibă raporturi mai nemijlocite cu stăpânirea maghiară, prin invadarea pe teritoriul românesc a sutelor de mii de slujbași publici maghiari, prin împiedecarea poporului nostru de a-și mulțumi însuși trebuințele sale industriale, s-au maghiarizat orașele și s-a împetrișat etnicește teritoriul locuit de națiunea română prin mijloace artificiale și în scopul barbar al nimicirii noastre. Această stare de lucruri, produsă prin opresiune și fărâdelege, acum guvernul maghiar o invoacă de justificare a opunerii sale la hotărârea națiunii române de a-și întemeia pe pământul său strămoșesc statul său liber și independent. Starea, produsă prin crima săvârșită până aici împotriva libertății noastre naționale acum, se prezintă ca o justificare a noului atentat ce se intenționează împotriva existenței noastre” – pentru ca în finalul manifestului să reitereze voința de conviețuire pașnică a românilor ardeleni cu naționalitățile colonizate pe teritoriul transilvan, pentru a înlătura orice suspiciune vehiculată în cercurile învingătorilor de cabinetul budapestan – „Națiunea română din Ungaria și Ardeal nu dorește să stăpânească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvârșire de orice clasă istorică stăpânitoare, națiunea română, prin ființa sa însăși, este întruparea democrației celei mai desăvârșite. Pe teritoriul său strămoșesc, națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională și organizarea sa în stat liber și independent. O va întocmi pe temeiurile democrației, care va asigura tuturor, indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condițiilor de viață, unicul mijloc al desăvârșirii omenești”¹¹³.

În aceeași zi, românii uniți din comitatul Sătmarului s-au adunat la Carei pentru a denunța bula papală prin care parohiile lor au fost rupte din vechea lor dieceză și au fost arondate inventatei Episcopiei Greco-Catolice de Hajdudorog, spre a sprijinii și pe această cale programul de maghiarizare cultivat de guvernațiile care s-au perindat la Budapesta. Acțiunea s-a desfășurat sub egida consiliului național local, al cărui președinte era chiar vicarul Careilor, Romul Marchiș, acesta fiind cel care, în numele credincioșilor săi, a proclamat ținutul drept „vicariat național român”, a luat apoi jurământul de credință pentru cauza românească tuturor celor prezenți și a ordonat pomenirea în slujbele religioase a Consiliului Național Român Central în locul monarhului austro-ungar¹¹⁴.

¹¹² *Ibidem*

¹¹³ *Către popoarele lumii*, în „Biserica și Școala”, nr. 46, din 24 noiembrie 1918, p. 1

¹¹⁴ *Întâiul vicariat*, în „Românul”, nr. 16, din 28 noiembrie 1918. Apud: *** *1918 la Români...*, pp. 400-401

Între timp, în toate orașele și comunele românești se întocmeau liste de alegători și pe baza lor erau votați deputații care vor reprezenta întreaga suflare românească la Marea Adunare Națională ce urma să consfințească, la Alba Iulia, unirea Transilvaniei cu România, calea plebiscitară aleasă de conducătorii Consiliului Național Român Central fiind singura formă legală, definitivă și irevocabilă, de legitimare a voinței poporului român în fața forurilor internaționale.

În zonele majoritar românești, procesul de înlocuire a funcționarilor maghiari și-a continuat cursul, susținut de rezultatele anchetelor desfășurate la plângerile sătenilor, cum s-a întâmplat în comuna Borod (Bihor), unde vechiul notar a fost schimbat la cererea locuitorilor români și maghiari față de care s-a purtat abuziv și discreționar pe parcursul războiului, în timp ce la Cinteii¹¹⁵ (Arad) a fost reînstatat notarul român¹¹⁶.

Însă la fel de active, în sensul rău al cuvântului, s-au dovedit a fi autoritățile maghiare în părțile în care acestea dispuneau de suportul forțelor armate. Un detașament maghiar, condus de locotenentii Jonás și Karácsonyi Jenő au semănat teroare printre locuitorii satelor din plasa Vașcău (Bihor), după ce au fost chemați aici de notarul Morna și plutonierul jandarmeriei locale, Marazsán, care i-au reclamat pe săteni că ar fi furat lemne din pădurea exploatată de firma „Darvas La Roche” și că ar fi devastat casa pădurarului Hesz din Lunca. Ostașii maghiari au luat la rând casele românilor din satele Băița¹¹⁷, Câmpani¹¹⁸ și Sighiștel¹¹⁹, i-au bătut pe săteni și au înjunghiat cu baionetele șapte dintre aceștia. Din Sighiștel au fost ridicați patru bărbați, au fost legați cu cablu telefonic și bătuți până la sânge, după care au fost scoși în afara satului și au fost împușcați iar trupurile le-au fost abandonate la locul execuției vreme de 24 de ore. În Câmpanii de Sus au mai fost împușcați alți doi săteni, iar din Câmpanii de Jos un altul¹²⁰. Alte violențe au fost săvârșite de soldații maghiari sosiți în zona Aleșdului, pe cursul mijlociu al cursului Crișului Repede. În comuna Bălnaca¹²¹, ostașii unui detașament, condus de maiorul Molnár, au arestat mai mulți săteni, i-au obligat să-și sape gropile și apoi au fost împușcați. În Lugașu de Jos au intrat în casa țaranului Ilie și, sub amenințarea armelor, l-au obligat să-i ospăteze cu băutură și mâncare, iar la Aleșd, maghiarii din oraș au început să conteste autoritatea consiliului românesc din localitate¹²². Spre deosebire de cele ce se întâmplau în Bihor, în Arad românii se întăreau sub aspect militar. Pe 23 noiembrie, în municipiu au sosit membrii gărzilor naționale din comunele cercurilor notariale „Boroșineu¹²³: Șicula¹²⁴, Răpsig¹²⁵, Mănerău¹²⁶, Gurba¹²⁷ ș.a., apoi din Miniș¹²⁸, din Micălaca¹²⁹”, precum și garda marinarilor români întorși din portul Pola, conduși de sergentul major Valer Seredan, originar din Seleuș¹³⁰. Aceștia, după ce au îndeplinit misiuni de poliție militară în orașul istriian, au fost imbarcați și transportați până în portul Fiume (Rijeka), iar de aici au venit acasă cu o garnitură de tren croată¹³¹. În aceeași zi, episcopul unit al Oradiei, Demetrie Radu, dispunea introducerea limbii române de predare în Gimnaziul greco-catolic de la Beiuș¹³², iar la Arad Consiliul Național Român Central le cerea locuitorilor români să colaboreze cu trupele de ocupație sârbești, iar gărzilor naționale să se supună ordinelor de dezarmare dispuse de comandamentul acestora, conform hotărârii Antantei¹³³. Din păcate,

¹¹⁵ Cinteii, sat aparținător comunei Zărand (în ungurește *Zaránd*), județul Arad, alcătuită azi din satele *Zărand* și *Cinteii* – n.n. A.Ț.

¹¹⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC București), fond *Consiliul Național Român, Arad*, dosar 1/1918, f. 23-24

¹¹⁷ Băița (în ungurește *Rézbánya*), sat aparținător orașului Nucet, alcătuit azi din localitățile *Nucet*, *Băița* și *Băița Plai* – n.n. A.Ț.

¹¹⁸ Câmpani (în ungurește *Felsőmezős*) comuna în județul Bihor – n.n. A.Ț.

¹¹⁹ Sighiștel (în ungurește *Kisszegyesd*), sat aparținător comunei Câmpani – n.n. A.Ț.

¹²⁰ ANIC București, fond *Consiliul Național Român, Bihor*, dosar 11/1/1918, f. 2

¹²¹ Bălnaca (în ungurește *Bánlaka*), sat aparținător comunei Șuncuiuș (în ungurește *Vársonkolyos*), județul Bihor, alcătuită azi din satele *Șuncuiuș*, *Bălnaca*, *Bălnaca-Groși* și *Zece Hotare* – n.n. A.Ț.

¹²² ANIC București, fond *Consiliul Dirigent*, dosar 24/1918, f. 1

¹²³ Ineu (în ungurește *Borosjenő*), oraș în județul Arad, alcătuit azi din orașul *Ineu* și satul *Mocrea* – n.n. A.Ț.

¹²⁴ Șicula (în ungurește *Sikula*), comună în județul Arad, alcătuită azi din satele *Șicula*, *Chereluș* și *Gurba* – n.n. A.Ț.

¹²⁵ Răpsig, sat aparținător comunei Bocsig (în ungurește *Bokszeg*), județul Arad, alcătuită azi din satele *Bocsig*, *Mănerău* și *Răpsig* – n.n. A.Ț.

¹²⁶ Mănerău, sat aparținător comunei Bocsig, județul Arad – n.n. A.Ț.

¹²⁷ Gurba, sat aparținător comunei Șicula, județul Arad – n.n. A.Ț.

¹²⁸ Miniș, sat aparținător comunei Ghioroc (în ungurește *Gyorok*), județul Arad, alcătuită azi din satele *Ghioroc*, *Cuvin* și *Miniș* – n.n. A.Ț.

¹²⁹ Micălaca, azi cartier al municipiului Arad – n.n. A.Ț.

¹³⁰ Pola, port la Marea Adriatică, în regiunea *Istria*, Croația, intrat în componența Imperiului Habsburgic în 1809 – n.n. A.Ț.

¹³¹ Aradul sărbătorește, în „Românul”, nr. 12, din 23 noiembrie 1918

¹³² Liceul nostru din Beiuș iarăși românesc, în „Cultura Creștină”, nr. 17-20, din noiembrie-decembrie 1918, pp. 369-370

¹³³ Protocol, în „Românul”, nr. 12, din 23 noiembrie 1918

prezența armatei sârbești în Banat, până la linia de demarcație a Mureșului, se va dovedi de rău augur pentru românii provinciei, pentru că guvernării de la Belgrad nutreau intenții imperialiste în zonă. În acest sens, la începutul lunii noiembrie 1918 se va constitui la Arad Comitetul Popular Sârb, care va milita pentru alipirea teritoriului de valea Mureșului la statul sârb, opțiune încurajată și de prezența armatei sârbești de ocupație în municipiul Arad¹³⁴.

Tot atunci, „Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania”, care se îngrijea de pregătirea marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, a dat publicității normele de alcătuire a delegațiilor care se vor prezenta la importantul eveniment al românilor ardeleni. „La adunare vor lua parte: episcopii români, toți protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești, câte un exmis al fiecărui Consistor și Capitlu, câte 2 exmiși ai societăților culturale, câte 2 exmiși din partea fiecărei reuniuni femeiești, de la fiecare școală secundară, institut teologic, pedagogic și școală civilă câte 1 reprezentant, câte 2 delegați de la fiecare reuniune învățătorească, garda națională va fi reprezentată prin câte un ofițer și un soldat din fiecare secțiune comitatensă, câte 2 delegați de la fiecare reuniune de meseriași, delegații partidului social-democrat român, tinerimea universitară prin câte 2 exmiși, fiecare cerc electoral român va trimite 5 reprezentanți”¹³⁵ – se preciza în comunicat. În teritoriu, alături de activiștii Partidului Național Român, vor organiza întâlniri cu populația satelor românești și activiștii Partidului Social-Democrat, care au ținut discursuri și au organizat comitete muncitorești la Vașcău (Bihor), la Bocșa Română (Caraș), în comunele arădene Pecica, Micălaca și Vârșand¹³⁶, precum și la Arad și Timișoara¹³⁷.

*

Dar pe măsură ce se apropia sorocul marelui moment al unirii Transilvaniei cu România, în provincie creșteau ca număr și intensitate abuzurile și fărâdelegile săvârșite de autoritățile civile și militare maghiare. La Domașnea (Caraș), Consiliul Național Român local desfășura o anchetă în legătură cu jafurile și incendierile comise în comună de soldații maghiari ai Regimentului 5 Honvezi, din Seghedin¹³⁸, de la Ilia Mureșană¹³⁹ (Hunedoara) sosea vestea că soldații maghiari, veniți cu un tren blindat, au încercat să oprească festivitatea de sfințire a drapelului național românesc¹⁴⁰, iar din Lăpuș¹⁴¹ (Maramureș) venea știrea în legătură cu atrocitățile și asasinările săvârșite de soldații maghiari ai detașamentelor secuiești cu ocazia adunării populare românești convocate în comună. „Părintele Ludu, protopopul, vorbește întâiul. El este cel primit și ascultat cu lacrimi în ochi. Mii de glasuri strigau: *Așa să trăiască neamul nostru*. Și s-au înțeles, și sufletele tuturor s-au umplut de bucurie mare... Dar, ochiul dracului pândește în umbră. Stegarii se prăbușesc la pământ. Țipete, vaiete și mitraliere răpăiesc. Se prăbușesc unii peste alții, sânge pe piatra rece. Cad preoți, cad învățători, cad femei și copii. Mor în marii zori ai luminii. Secuii s-au coborât din Băiuț. Au știut de acea zi mare. Viermele părerii de rău le-a ros inima și n-o puteau vindeca cu sângele vărsat nevinovat... Peste 40 (patruzeci) de morți, mare parte din ei rostogoliți în apa Lăpușului, și care acei mai bine de o sută de răniți, se ridică umbra lui Vasile Filip” – relatea mai târziu un martor ocular – „Om tânăr, român adevărat, ostaș vrednic, și-o dat sfârșitul de-o potrivă cu Horea și Cloșca. L-au prins în noaptea aceea, spre 6 decembrie... El striga: *Trăiască România Mare*. Și l-au dus în bătai și ghionteli până la școală. Pălmuit și scuipat. Acolo lângă morții întinși pe pietre, i-au cerut să strige: *Jos România Mare!* Dar el tot mai tare striga dimpotrivă: *Trăiască România Mare!* Și i-au scos ochii și el mai tare striga: *Trăiască România Mare!*. Și i-au sfârtecat buzele și el: *Trăiască România Mare!* Patruzeci și patru de împunsături de baionetă în tot curatul lui trup l-au făcut să strige de patruzeci și patru de ori: *Trăiască România Mare!*... Un glonte l-a culcat peste cadavre”¹⁴².

Toate aceste lucruri se întâmplau în vreme ce armata română își ocupa pozițiile în Transilvania, conform prevederilor Armistițiului de la Belgrad, la sud de cursul mijlociu al Mureșului. De altfel, dincolo de acțiunile nesăbuite ale unor unități răzlețe ale armatei și jandarmeriei maghiare, locuitorii unguri nu-și

¹³⁴ Ljubivoje Cerovič, *Sârbii din Arad*, în „Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România”, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2009, p. 359

¹³⁵ *Adunare națională*, în „Biserica și Școala”, nr. 46, din 24 noiembrie 1918, p. 3

¹³⁶ *Vârșand*, sat aparținător comunei *Pilu* (în ungurește *Nagypél*), în județul Arad, alcătuit din satele *Pilu* și *Vârșand* – n.n. A.Ț.

¹³⁷ *Adunările populare*, în „Adevărul”, nr. 45, din 24 noiembrie 1918

¹³⁸ ANIC București, fond *Consiliul Național Român, Caransebeș*, dosar 92/1918, f. 5

¹³⁹ *Ilia* (în ungurește *Marosillye*), comună în județul Hunedoara, alcătuită azi din satele *Ilia*, *Bacea*, *Brâznic*, *Brtea Mureșană*, *Cuieș*, *Dumbrăvița*, *Săcămaș*, *Sârbi* și *Valea Lungă* – n.n. A.Ț.

¹⁴⁰ *Sfințire de steag*, în „Românul”, nr. 31, din 17 decembrie 1918

¹⁴¹ *Lăpuș* (în ungurește *Oláhlápos*), comună în județul Maramureș – n.n. A.Ț.

¹⁴² *Crima din Lăpuș*, în „Neamul românesc”, din 8 ianuarie 1919

puteau ascunde totuși temerile că astfel de evenimente ar putea atrage repercusiuni asupra lor, chiar dacă administrațiile locale îi asigurau că o eventuală intervenție a armatei române dincolo de linia de demarcație ar însemna o încălcare a Armistițiului.

Intervieat de către un jurnalist de la gazeta orădeană „Nagyvárad Napló”, comisarul guvernamental al Bihorului, dr. Ágoston Péter, era convins că teritoriul transilvănean de la nord de Mureș și comitatele românești din Ungaria vor rămâne în continuare sub administrare maghiară¹⁴³. Întrebat despre același lucru, fruntașul Aurel Lazăr i-a răspuns jurnalistului că nu are cunoștință despre o probabilă intenție a părții române de a depăși linia de demarcație și că, deocamdată, forurile politice ale românilor ardeleni sunt ocupate cu buna organizare și desfășurare a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, unde se vor face cunoscute rezultatele plebiscitului și se va proclama unirea Transilvaniei cu România¹⁴⁴. Referendumul românilor ardeleni a fost exemplar organizat, el a fost condus după regulile stipulate de legea electorală maghiară din anul 1910, așa că, în afară de reprezentanții de drept ai instituțiilor bisericești, învățătoresți și culturale românești, circumscripțiile mai trimiteau câte cinci reprezentanți la adunarea populară și, în plus, validarea scrutinului avea să se desfășoare liber de orice constrângere sau ingerință militară. În felul acesta, voința națiunii române din Transilvania era legitimată de prezența delegaților mandatați de fiecare circumscripție electorală și astfel, preventiv, vor fi demontate reclamațiile părții maghiare cum că actul unirii a fost decis doar de o pătură subțire a intelectualității românești din Ardeal sau că unirea s-a înfăptuit cu prezența armatelor române în oraș. Mai mult, pe lângă cei cinci sute de delegați, la Alba Iulia s-au adunat benevol peste o sută de mii de români ardeleni, dornici să participe și să fie martori ai istoricului moment.

Noul guvern maghiar nu stătea însă cu mâinile în sân, ci se ocupa de reorganizarea armatei, lucru posibil datorită unei omisiuni a Convenției de Armistițiu semnate la Belgrad, care nu prevăzuse explicit obligația Ungariei de a-și *desființa armata*, puterile învingătoare socotind, la starea de lucruri de la vremea respectivă, că armata maghiară se afla deja în plin proces de dezintegrare și că se va dizolva de la sine. Conform spuselor maiorului Alexandru Vlad, comandantul unui batalion românesc din cadrul Regimentului 33 Infanterie din Arad, cabinetul maghiar avea de gând să organizeze șase corpuri de armată a câte treizeci de mii de combatanți fiecare, dintre care două corpuri vor aparține românilor ardeleni, unități care vor fi dotate ulterior și cu subunități de artilerie. În naivitatea sa, ofițerul român trăia cu impresia că acele două corpuri militare vor alcătui viitoarea garda națională, deosebită de forma empirică și neprofesionistă a gărzilor constituite până la acel moment¹⁴⁵. Maiorul Vlad avea dreptate în privința ineficienței dovedite de gărzile naționale românești, insuficient dotate cu armament și muniție, mai ales în zonele în care erau prezente detașamente militare maghiare.

Cu numai două zile înainte de proclamarea Marii Uniri, ostașii unguri le-au sechestrat sătenilor din Șuncuiș (Bihor) animalele și cerealele în contul pagubelor produse la prăvălia cooperativei Hangya¹⁴⁶ din localitate, în condițiile în care nu se știa cine au fost făptașii furtului¹⁴⁷, iar la Oradea, „nu se știe cine”, a dat jos drapelul român, ce flutura alături de cel maghiar pe clădire Prefecturii, și l-a rupt în bucăți ziua în amiaza mare, deși edificiul era păzit zi și noapte¹⁴⁸. În aceeași zi a pornit cu trenul către Alba Iulia delegația românilor bihoreni, ce însuma două sute de persoane, pe traseul oferi de inelul feroviar din răsăritul Ungariei, care lega apoi tentacular, pe calea ferată, Transilvania interioară, și de la Békéscsaba, cele patru vagoane destinate lor s-au cuplat cu garnitura ce pornea pe valea Mureșului către vechea capitală a provinciei¹⁴⁹. Ei au optat pentru acest traseu în special din motive de siguranță, întrucât defileul Crișului Repede, până la Cluj, era împânzit cu trupe maghiare. Și bine au procedat bihoreni, fiindcă numărul martirilor a sporit în ajunul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Delegația comunei Iara¹⁵⁰, în frunte cu Ioan Arion, din Agriș, se afla în trenul care ducea spre Alba Iulia și alte delegații românești, când de la etajul

¹⁴³ *Declarațiile date ziarului „Nagyvárad Napló” de Ágoston Péter și Aurel Lazăr referitoare la ocupația românească*, în „Nagyvárad Napló”, nr. 262, din 27 noiembrie 1918

¹⁴⁴ *Ibidem*

¹⁴⁵ *În vizită la comandantul gărzilor, Alexandru Vlad, despre organizarea a două corpuri de armată*, în „Aradi Hirlap”, din 28 noiembrie 1918

¹⁴⁶ „Furnica” – n.n. A.Ț.

¹⁴⁷ *Din Biharia*, în „Românul”, nr. 16, din 28 noiembrie 1918

¹⁴⁸ *Învățătură...*, în „Românul”, nr. 40, din 28 decembrie 1918, p. 3

¹⁴⁹ *Două sute de români bihoreni au plecat la Alba Iulia*, în „Nagyvárad Napló”, nr. 265, din 30 noiembrie 1918

¹⁵⁰ *Iara* (în ungurește *Alsórára*) comună în județul Cluj, alcătuită din localitățile Iara, Agriș, Borzești, Buru, Cacova Ierii, Făgetu Ierii, Lungești, Mașca, Măgura Ierii, Ocolîșel, Surduc, Valea Agrișului și Valea Vadului – n.n. A.Ț.

superior al gării din Teiuș¹⁵¹ și dintr-un tren blindat german staționat acolo s-au deschis focuri încrucișate de mitraliere asupra garniturii feroviare în care se aflau fruntașii comunelor românești. Alte surse plasează incidentul la podul de peste Mureș, la Mihalț. Acestea se întâmplau pe 30 noiembrie 1918. Tirul a însoțit trenul în mișcare cale de doi kilometri, după care călătorii și-au făcut bilanțul pierderilor și au constatat moartea fruntașului din Agriș, care a și fost înmormântat pe 2 decembrie la Alba Iulia¹⁵².

Ostile actului unirii s-au dovedit și autoritățile militare sârbești de ocupație din Banat. La 18 noiembrie 1918, preotul ortodox Coriolan I. Buracu, din Mehadia (Caraș), întors din război, este ales președinte al Consiliului Național Român al plasei Mehadia, cu votul reprezentanților celor 35 de comune românești ce o alcătuiau, și totodată comandant al gărzilor naționale locale ale acestora. A întocmit liste cu semnăturile românilor din Banat pentru a dovedi voința locuitorilor ca provincia lor să se unească cu România și a înmănat aceste documente generalului Berthelot, care pe 26 decembrie a poposit vremelnice în halta Mehadii în periplul său prin comitatele românești de la marginea de vest a Ardealului. Acțiunea sa a fost taxată de comandamentul trupelor sârbești de ocupație, care au hotărât arestarea sa. Salvarea i-a venit de la un român timocean, soldat în armata sârbă, ce l-a informat imediat și astfel a putut fugi în miez de noapte la Turnu Severin, unde s-a înrolat în armata română¹⁵³. Pe 2 decembrie 1918, administrația militară sârbească din Banat a ordonat arestarea fruntașilor Comitetului Național Român din comuna Călnic¹⁵⁴ (Caraș) sub motivul că aceștia ar fi provocat rebeliune în localitate. Au fost ridicați de la casele lor preotul ortodox Petru Ieremia, fiul acestuia, Nicolae Ieremia, pe atunci student teolog, și învățătorul Sofronie Andrițoiu, cei care la 1 decembrie, în cinstea Marii Uniri, au arborat tricolorul românesc pe halta din Călnic. Delațiunea a pornit de la frânarul Weber care, enervat de vederea drapelului românesc, a telefonat la Reșița și a solicitat intervenția militară, mințind că în comună s-a declanșat revoluția. A doua zi a sosit de la Bocșa Montană¹⁵⁵ un escadron sârbesc, a dezarmat și maltratată gardiștii români, iar apoi i-au luat pe cei trei fruntași și i-au închis în arestul din Bocșa, unde i-au bătut și interogată. După cinci zile i-au transferat în arestul din Timișoara, după alte trei zile în cel de la Vârșeț¹⁵⁶, ca pe 11 decembrie 1918 să fie internați în lagărul cazarmii „Cneazul Lazăr” din Belgrad. De aici au fost eliberați abia pe 28 ianuarie 1919¹⁵⁷. Preotul Aurel Bota, din Jamu Mic¹⁵⁸, a fost închis de sârbi vreme de patru luni la Vârșeț¹⁵⁹.

Tot din Caraș, preotul ortodox Emanuil Ciulei, din Oravița, a fost arestat de autoritățile sârbești și închis în arestul primăriei comunei Ciuchici¹⁶⁰. A reușit să evadeze cu complicitatea unor enoriași care au venit să-l viziteze. Aceștia i-au procurat haine țărănești, spre a nu fi recunoscut, și împreună cu ei a ieșit din incinta primăriei înșelând vigilența gardienilor sârbi. S-a ascuns o vreme în comuna Ilidia, apoi în Bozovici¹⁶¹, de unde s-a reîntors acasă odată cu armatele române¹⁶². Parohul din Măru¹⁶³, preotul George Popovici, a intrat în atenția serviciilor maghiare de siguranță din anul 1916, casa i-a fost percheziționată în mai multe rânduri, bănuind că spionează pentru România.

După Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, sătenii l-au alungat pe vechiul primar, Fischl Geza, care le făcuse multe necazuri în trecut, însă subprefectul Aurel Ischutz a solicitat intervenția armată împotriva localnicilor. Așa că, de la Caransebeș au sosit în comună 40 de soldați sârbi și 20 de jandarmi unguri. Primul dintre cei arestați a fost preotul, căruia i s-au adus învinuirile de a fi arborat drapele

¹⁵¹ Teiuș (în ungurește *Tövis*, în germană *Dornstadt*) oraș în județul Alba, alcătuit din localitățile Teiuș, Beldiu, Căpuș, Coșlariu Nou și Peșelca – n.n. A.Ț.

¹⁵² Dan Lungu, *Uciderea lui Ioan Arion, „eroul martir al Unirii”, un caz neelucidat de 96 de ani*, în „Ziarul Financiar”, din 1 decembrie 2014

¹⁵³ Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului. Temnițe și lagăre*, vol. II, Tipografia „Vremea”, București, pp. 254-255

¹⁵⁴ Călnic, azi suburbie a municipiului Reșița, județul Caraș-Severin – n.n. A.Ț.

¹⁵⁵ Bocșa (în ungurește *Boksánbánya*), oraș în județul Caraș-Severin născut prin fuziunea localităților Bocșa Română, Vasiova și Bocșa Montană – n.n. A.Ț.

¹⁵⁶ Vârșeț (în sârbă *Bpuay*) al doilea oraș ca mărime din districtul Banatului de Sud, provincia Voivodina, Serbia – n.n. A.Ț.

¹⁵⁷ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 65

¹⁵⁸ Jamu Mic (în sârbă *Mali Žam*) comună în districtul Banatului de Sud, provincia Voivodina, Serbia – n.n. A.Ț.

¹⁵⁹ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 67

¹⁶⁰ Ciuchici, comună în județul Caraș-Severin, alcătuită din localități Ciuchici, Macoviște, Nicolinț și Petrilova – n.n. A.Ț.

¹⁶¹ Bozovici, comună în județul Caraș-Severin, alcătuită din localitățile Bozovici, Poneasa, Prilipeț și Valea Minișului – n.n. A.Ț.

¹⁶² Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 66

¹⁶³ Măru, sat aparținător comunei Zăvoi, județul Caraș-Severin, alcătuită din localitățile Măru, 23 August, Măgura, Poiana Mărului, Valea Bistrei și Voislova – n.n. A.Ț.

românești pe clădirea bisericii și pe cea a școlii, de a fi participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și de a fi îndemnat sătenii la rebeliune. După ce a fost amenințat cu moartea, el și alți consăteni s-au refugiat la Băuțar¹⁶⁴, unde intraseră trupele române. S-au putut întoarce la casele lor de abia după zece luni, când au reușit să stea de vorbă cu regele Ferdinand la Bekescsaba și i-au cerut să integreze și Banatul în hotarele României¹⁶⁵. Preotul Serafim Băian, din Margina (Timiș)¹⁶⁶, a fost implicat într-o rețea de spionaj în slujba României. În 1918 el a fost arestat și încarcerat la Seghedin, după ce la Viena a fost arestat și interogată studentul Alexandru Iorga, un protejat al episcopului ortodox al Caransebeșului, Miron Cristea, asupra căruia s-au găsit fotografii și schițe ale unor obiective militare austro-ungare din Banat¹⁶⁷. Tot în Timiș, preotul ortodox Romul Rațiu, din Dubești¹⁶⁸, a pătimit de pe urma bolșevicilor maghiari, care l-au bătut și au pus la cale să-l omoare. A scăpat cu viață fiindcă-l cunoștea pe unul dintre bolșevici și a luat apoi calea codrilor¹⁶⁹. În Maramureș, preotul greco-catolic Simeon Balea, din Săpânța¹⁷⁰, a fost nevoit să fugă în codri, fiindu-i viața amenințată de bolșevicii maghiari pentru că a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. A stat pribeag vreme de șapte săptămâni prin păduri¹⁷¹, iar protopopul greco-catolic Petru Salca, din Giulești¹⁷², a fost bătut la finele anului 1918 de cazacii bolșevizați, iar apoi de unguri pentru atitudinea sa naționalistă¹⁷³.

Deși la începutul lunii noiembrie 1918 sunt desemnați și comandanții secțiilor gărzilor naționale române din comitatul Aradului¹⁷⁴, în fruntea comitatului a fost instalat comisarul guvernamental Várjássy Lajos, care a ignorat unirea Transilvaniei cu România, hotărâtă de delegațiile românești la Alba Iulia, iar măsurile punitive împotriva românilor arădeni s-au intensificat mai ales după 11 decembrie 1918, când în oraș au staționat pentru câteva zile trupele germane ale mareșalului Mackensen, aflate în drum spre Germania. Acestea au vândut o parte din armamentul lor ungarilor din urbe, iar pe 18 decembrie naționaliștii maghiari au organizat o chermезă la Palatul Culturii în cinstea oaspeților germani. Convins să nu cedeze puterea în mâinile structurilor administrative românești, comisarul guvernamental a solicitat suplimentarea efectivelor jandarmeriei locale cu jandarmi aduși de la Oravița, apoi numărul militar a sporit odată cu revenirea în Cetatea Aradului a trei regimente maghiare de husari. Aceștia au depus jurământul de credință pentru noua Ungarie pe 20 decembrie. Într-un asemenea context nefavorabil s-a desfășurat turneul generalului Berthelot în părțile apusene ale Transilvaniei.

*

Venind de la Orșova, generalul Berthelot a făcut un prim popas la Caransebeș, în 26 decembrie 1918. Autoritățile militare sârbești, de ocupație de aici, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a zădărnici manifestațiile de simpatie și dragoste plănuite de români în cinstea înaltului ofițer francez, urmărind totodată să-și disimuleze atitudinea de forță așezată în Banat cu intenția vădită de împământenire, pe care o afișaseră până atunci. În cadrul acestei strategii s-a înscris și îngrădirea accesului fruntașilor CNR la alocuțiunile pe care le plănuseră, singurul orator agreeat de sârbi fiind episcopul ortodox Miron Cristea, după cum și programul coral pregătit de profesorul Sava Golumba, care a fost limitat doar la trei cântece patriotice românești. Puterea brahială străină nu a putut stăvili însă însuflețirea maselor de țărani veniți la gară din

¹⁶⁴ Băuțar (în ungurește *Bócár*, în germană *Bautzen*), comună azi în județul Caraș-Severin, alcătuită din localitățile Băuțar, Bucova, Cornișoru și Preveciori – n.n. A.Ț.

¹⁶⁵ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, pp. 257-259

¹⁶⁶ Margina (în ungurește *Marzsina*), comună azi în județul Timiș, alcătuită din localitățile Margina, Breazova, Bulza, Coșevița, Coșteiu de Sus, Groși, Nemeșești, Sintești și Zorani – n.n. A.Ț.

¹⁶⁷ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 256

¹⁶⁸ Dubești, sat aparținător comunei Ohaba Lungă (în ungurește *Hosszúszabadí*), azi în județul Timiș, alcătuită din localitățile Ohaba Lungă, Dubești, Ierșnic și Ohaba Română – n.n. A.Ț.

¹⁶⁹ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 255

¹⁷⁰ Săpânța (în ungurește *Szaplonca*), comună în județul Maramureș – n.n. A.Ț.

¹⁷¹ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 185

¹⁷² Giulești (în ungurește *Máragyulafalva*), comună în județul Maramureș, alcătuită din localitățile Giulești, Berbești, Ferești și Mănăstirea – n.n. A.Ț.

¹⁷³ Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 254

¹⁷⁴ Aceștia au fost: în Arad – căpitanul Moise Rișcuția, în Pecica – locotenentul Virgil Ciocan, în Nădlac – sublocotenentul George Ardelean, în Aletea – sublocotenentul Ionel Capră, în Chișineu-Criș – locotenentul Adrian Popescu, în Șiria – locotenentul Ștefan Peneș, în Ineu – voluntarul dr. Silviu Pășcuțiu, în Târnova – stegarul Petru Petrică, în Sebiș – locotenentul Ștefan Neamț, în Hălmagiu – dr. Ioan Suciu, în Baia de Criș – căpitanul dr. Nerva Oncu, în Lipova – locotenentul Teodor Roxin, în Radna – caporalul dr. Eugen Beleş, în Aradu Nou – căpitan dr. Aurel Crișan. Maria Alexandra Pantea, *Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui*, în „Studii și Comunicări din Banat-Crișana”, vol. VII, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2010, pp. 338-339

satele mărginașe Caransebeșului, a căror entuziasm l-a sensibilizat într-atât pe emisarul francez încât acesta a coborât și s-a amestecat printre mulțime, a strâns mâinile țăranilor și le-a vorbit¹⁷⁵.

Vizita a fost scurtă, programul prestabilit reclama ajungerea în timp optim la Lugoj, așa că trenul s-a pus în mișcare în ritmurile „Marseiezei”, până s-a pierdut în zare. Oricum, repercusiunile n-au întârziat să-și facă simțită prezența. Episcopul Cristea, protopopul Ghidiu, maiorul Târziu, și alți membrii ai CNR, au fost chemați la Comandamentul militar sârbesc spre a da seamă pentru deficitul de autoritate dovedit în strunirea mulțimii țăărănești¹⁷⁶.

În după amiaza aceleași zile, CNR din Lugoj primește o telegramă expediată de la Sibiu de Consiliul Dirigent prin care fruntașii acestuia erau înștiințați că generalul Berthelot urmează să sosească în orașul lor și că va zăbovi aici vreme de un ceas spre a sta de vorbă cu autoritățile locului.

Întârzierea de vreo patru ore a trenului, va da răgaz gazdelor să se pregătească cum se cuvine pentru primirea însemnatului oaspete și totodată pentru mobilizarea suflării românești a orașului și satelor din împrejurimi așa încât, pe la ora 8, când garnitura a tras la peron, gară vuia de forfota mulțimii entuziaste, estimată cam la 11 mii de suflete, „de care Lugojul, de la întemeierea lui, nu a avut parte și poate nici nu va avea decât la intrarea lui *Mihaiu Viteazu al II-lea*” – după cum se va exprima un jurnalist prezent la eveniment¹⁷⁷.

Ceremonialul de întâmpinarea a fost la rândul său un regal. Corul studenților români a cântat în franceză „Marseieza”, profesorul Ion Vidu a compus special pentru oaspetele francez cântarea „Bine-ați venit!”, a cărei audiență l-a emoționat până la lacrimi pe general, iar în numele românilor bănățeni l-au salutat, tot în franceză, episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu și avocatul Coriolan Brediceanu, fruntaș al CNR. La uralele mulțimii „Să trăiască!”, Berthelot a răspuns cu „Să trăiască România Mare împreună cu Banatul!”, precizarea din finalul urării având darul să amplifice și mai mult starea de exaltare patriotică atinsă de mulțime, în vreme ce reprezentanții minorității maghiare părăseau peronul gării¹⁷⁸.

Pe 27 decembrie 1918, generalul Berthelot se va vedea cu emisarul Franței din Timișoara, generalul Jouinot-Gambeta, care nu se afla în subordinea sa, adică a comandamentului „Armatei de la Dunăre”, ci în subordinea generalului Henrys, comandantul „Armatei franceze din Orient”, având cartierul general la Belgrad. A doua zi vor lua prânzul împreună în trenul său special, invitat fiind și generalul sârb Djordjevič¹⁷⁹. Formal, între părțile Transilvaniei și cele ale Banatului se înființase o zonă tampon, controlată de francezi, menită să împiedice fricțiunile ce ar fi putut să se dezvolte între sârbi și români pe fondul tensiunii dintre cele două părți.

La Seghedin, generalul Berthelot a ajuns în după amiaza zilei de 28 decembrie 1918, în jurul orelor 5-6. Aici avea în plan să-l întâlnească pe Ion Erdélyi, ministrul plenipotențiar al Consiliului Dirigent la Budapesta și totodată atașat militar al României pe lângă Misiunea Franceză din Budapesta, alături de membrii delegației conduse de acesta. Spre deosebire de celelalte orașe în care s-a oprit, aici generalul nu s-a bucurat de vreun protocol, lipsa acestuia fiind explicată de ministrul român prin prisma intrasigenței manifestate de administrația militară sârbească de ocupație față de orice manifestare de afirmare națională a românilor locuitori pe acele meleaguri. „Domnule comandant! Ar fi venit în persoană reprezentanții poporului român din jurul acesta, dar n-au putut, căci armata asediatoare sârbească face imposibil oricăre manifestare, așa încât astăzi nu permite nici preoților ca în biserici să țină predici credincioșilor lor. A împiedicat în modul acesta poporul român din jur să-și depună omagiile sale. Am venit deci eu să împlinesc dorința lor” – a ținut să sublinieze Ion Erdélyi¹⁸⁰.

Apoi diplomatul român a urcat în vagon și, în cupeul generalului, a discutat cu acesta vreme de trei sferturi de oră, „între patru ochi”, despre relațiile dintre românii și maghiarii trăitori în zonă. La încheierea întrevederii, înaltul ofițer i-a salutat pe ceilalți membri ai delegației, care-l așteptau într-un alt cupeu, după care l-a primit pe prințul Hohenlohe, reprezentantul delegației maghiare. Mai târziu Erdélyi a fost invitat de general să cineze împreună, iar la ora 23 s-au despărțit, Berthelot urmând să ajungă dimineața la Arad¹⁸¹.

¹⁷⁵ *Românul*, nr. 40 din 16/29 decembrie 1918, Arad, p. 3

¹⁷⁶ *Ibidem*

¹⁷⁷ *Idem*, nr. 41 din 16/29 decembrie 1918, Arad, p. 1-2

¹⁷⁸ *Ibidem*

¹⁷⁹ Generalul Henryi Berthelot, *Jurnal și corespondență. 1916-1919*, Cluj, 2000, p. 334. Apud: Ionela Moscovici, *Banatul în așteptarea păcii. Premisele unei misiuni franceze*, în *Analele Banatului*, vol. XVIII, Editura Mega, Cluj-Napoca, 20101, p. 244

¹⁸⁰ *Românul*, nr. 43 din 20 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, Arad, p. 2

¹⁸¹ *Ibidem*

Fruntașii CNR din Arad se așteptau ca trenul generalului să sosească în orașul lor în jurul orelor 7-8 ale dimineții de 29 decembrie 1918, dar pe la ora 11 din noapte au primit vestea că trenul va intra în curând în halta de la Pecica. De îndată au luat legătura cu comandantul gărzii naționale române de acolo, locotenentul Rațiu, care în cel mai scurt timp a mobilizat elita românească a comunei, preoți, învățători și gospodarii de frunte, apoi întreaga companie de gardiști și fanfara spre a-i asigura oaspetelui francez o primire sărbătorească.

Trenul a oprit în haltă după miezul nopții, la ora 1, în răsunetul uralelor entuziaste ale celor prezenți: „Trăiască Franța! Trăiască Excelența Sa domnul general Berthelot! Trăiască amicul Românilor și înfăptuitorul României-mari!”. Din tren a coborât un membru al suitei generalului, domnul Neagoe, care le-a comunicat că are să-l informeze pe general despre frumoasa primire ce i s-a pregătit, veste care desigur că-l va bucura. Pesemne credea că Berthelot doarme și n-ar fi vrut să-i deranjeze odihna, când se pomeni că mulțimea începe din nou să aclame frenetic. La fereastra compartimentului își făcuse apariția însuși generalul, salutând cu respect mulțimea adunată pe peron, după care trenul se puse în mișcare în sunetul fanfarei care-i acompania mersul către Arad¹⁸².

La Arad, frunțașii CNR i-au pregătit generalului Berthelot, și suitei sale, un dineu la restaurantul hotelului „Crucea Albă”. În fața hotelului a fost așteptat de grupuri de țărani români veniți din satele arădene să-și exprime dragostea față de înaltul oaspete în mod organizat și într-o perfectă disciplină. Din păcate, bunele lor intenții au fost tulburate de contramanifestația pusă la cale de etnicii unguri ai orașului cu concursul fățiș al autorităților provizorii maghiare.

Un grup destul de numeros, purtând un uriaș drapel maghiar, a blocat intrarea în hotel, încât generalul de abia s-a strecurat înspre sala restaurantului. Pe timpul cât delegația franceză a luat prânzul, același grup a răcnit cât îi țineau plămânii „Imnul maghiar” și „Cântarea lui Kosuth”, spre a acoperi vocile românești care intonau cântecul „Deșteaptă-te Române!”, după care a provocat o busculadă sub motivul că românii le-ar fi murdărit drapelul cu noroi. Ungurii nu s-au potolit nici când generalul a ieșit din hotel și când automobilul, în care a urcat, încerca să plece către sediul CNR, casa avocatului Ștefan Cicio-Pop, ci l-au blocat minute în șir până când, în cele din urmă, a reușit să se desprindă din mulțime¹⁸³.

Situația a degenerat și mai mult după încheierea manifestației românești, atunci când grupurile de țărani au început să se îndrepte către stația de tren pentru a pleca fiecare în satele lor. Grupul de scandalagii maghiari tocmai se întorcea de la locuința frunțașului CNR, Ștefan Cicio-Pop, pe care au supus-o unui tir de pietre, și intenționau acum să forțeze intrarea în cazarma cetății pentru a-și procura arme, sub îndemnul „La arme în cazarmă!”. Văzând ei grupurile românilor îndreptându-se spre gară, le-au atacat prin spate, din față acestea au fost întâmpinate cu focuri de armă trase de gardiștii maghiari trimiși de primărie. Îngroziți, mulți țărani au încercat să-și scape pielea fugind pe străzile lăturalnice ce dădeau către malul Mureșului, dar și aici au fost luați la țintă de alți gardiști și polițiști maghiari, care le ieșiseră în cale prin curtea din spatele clădirii primăriei. „Pușcau după bieții Români ca după iepuri!” – avea să declare un martor ocular.

A mai fost atacat apoi Seminarul ortodox, a fost bătut paznicul școlii, au fost devastate cancelaria, direcțiunea și locuința directorului, sub pretextul că românii ar fi ascuns aici arme și muniții, s-a deschis foc asupra locuințelor unor prelați. Apoi a fost atacat cu focuri de mitraliere sediul gărzilor naționale românești, din Piața Francisc, au fost dezarmați paznici și a fost furată toată muniția precum și tot armamentul găsit. N-a scăpat de focurile armelor nici automobilul cu care generalul Berthelot se deplasa acum de la locuința avocatului Ștefan Cicio-Pop către sediul Episcopiei Ortodoxe a Aradului, șoferul mașinii fiind rănit¹⁸⁴.

Bilanțul incidentelor a rămas controversat până în zilele noastre. În vreme ce presa maghiară vorbea doar de cinci morți și mai mulți răniți, cea românească relata despre 20 de morți și 40 de răniți. Incidentul petrecut la Arad va determina conducerea aliată a Antantei să dispună trimiterea de trupe franceze în oraș.

În după amiaza aceleasi zile, la ora patru, generalul a sosit la Oradea. El i-a primit în cupeul său pe comandantul gărzilor naționale române din județ, maiorul Silviu Herbay, și pe aghiotantul acestuia, Valer Popoviciu, precum și pe secretarul CNR local V. Andru, împreună cu care a fost stabilit ordinea și procedura de primire a delegațiilor. Prima delegație a fost cea a femeilor române, apoi cea a reprezentanților CNR și la urmă cea a țăranilor români, conduși de avocatul Iacob Radu din Ceica.

¹⁸² *Ibidem*, p. 2

¹⁸³ *Idem*, nr. 40 din 16/29 decembrie 1918, Arad, p. 1-2

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 1-2

Oaspetele francez a coborât apoi din tren și a intrat în sala mare a gării, înțesată de mulțimea de orășeni și țărani de prin satele învecinate, pentru a schimba câteva vorbe cu oameni ce veniseră să-l vadă, dar s-a întreținut exclusiv cu românii vremeo de vreun sfert de ceas – după cum precizează reporterul aflat la fața locului . Apoi s-a adresat țăranilor cu cuvintele: „Vă cunosc și vă iubesc. V-am văzut în Carpați, v-am văzut la Mărășești – v-am văzut flămânzi, v-am văzut desculți, v-am văzut bătuți, dar tot înainte. Acum sunteți liberi – aveți numai răbdare și încredere”¹⁸⁵. A urcat în tren, unde s-a mai văzut cu vicarul Oradiei, Roman Ciorogariu, și cu atașatul presei locale românești, Gheorghe Tulbure după care, la ora 5 trenul a pornit spre Debrețin în uralele mulțimii adunate pe peron.

La Carei, generalul era programat să ajungă în dimineața zilei de 30 decembrie 1918, către ora zece, însă evenimentele de la Arad au determinat modificări în desfășurarea turneului, pe semene în legătură cu incapacitatea dovedită a structurilor administrative provizorii românești de a garanta siguranța importantului oaspete și a delegației care-l însoțea. În acest context, trenul a sosit în gara Careilor la ora 11, în seara de zilei de 29 decembrie 1918.

Fruntașii locali ai CNR îi pregătiseră o primire fastuoasă, scop în care mobilizaseră populația românească din satele învecinate, precum Vezendiu, Dindileag (azi Dindești), Portelec (azi Portița), Andrid, Tiream, Pișcolt, Resighea, Sanislău, Ciomocoș (azi Ciumești), Moftinu Mic, Crai Sânmiclăuș, Istrău și altele, însă decalajul orar intervenit în derularea itinerariului le-a dat planurile peste cap. Până și reprezentanții CNR erau gata să rateze întâlnirea cu Berthelot, întrucât serviciul telegrafic din gara Careilor n-a catadicsit să-i informeze despre telegrama expedită de la Oradea, în după amiaza aceleiași zile, prin care era anunțată sosirea cu câteva ceasuri mai devreme a delegației în orașul sătmărean, așa că aceștia au aflat vestea de la un călător sosit și el de la Oradea¹⁸⁶.

În aceste condiții, generalul s-a putut vedea doar cu o delegație românească restrânsă, constituită în pripă, în frunte cu vicarul Romul Marchiș, cu care a și schimbat câteva vorbe, iar la despărțire prelatul român i-a adresat urările: „Trăiască viteazul general Berthelot, Trăiască Ententa, Trăiască Franța, Trăiască România-Mare!”. A doua zi, pe când grupurile de țărani români se adunaseră la gară, neștiind de plecarea generalului, autoritățile orașului mobilizaseră la rândul lor populația maghiară a urbei, gărzile maghiare, poliția locală și soldații rezerviști maghiari spre a pune în mișcare o contra-manifestație. Situația nu a escaladat deoarece țăranii români s-au întors în satele de unde veniseră, iar drapele lor naționale au fost depuse la sediul băncii *Bihoreana* pentru a nu cădea pradă furiei ungarilor. Generalul Berthelot s-a bucurat în schimb de ovații și urări entuziaste ale românilor pe traseul parcurs către Satu Mare, pe când trenul său a trecut prin haltele Moftinu Mic, Moftinu Mare și Sânt Gidana (azi Ghirolt)¹⁸⁷.

La Satu Mare, generalul s-a întâlnit cu un grup restrâns de români, „înarmați” cu un drapel național. Nu se cunosc detalii legate de această întrevvedere, însă presa maghiară relatează cu indignare că această mărunță, până la urmă, manifestație patriotică românească ar fi avut drept scop „să-l seducă pe Berthelot în ce privește caracterul național al orașului”. Aceeași sursă mai amintește că „batalionul secuiesc” cantonat în oraș a trecut apoi la represalii împotriva românilor locuitori ai urbei¹⁸⁸.

De la Sătmăr, spun sursele jurnalistice, Berthelot s-ar fi deplasat până la Debrețin. Izvoarele vremii n-au imortalizat acest moment, știm însă că în aceeași zi de 30 decembrie 1918, pe la ora 3 a după amiezii, a fost primit sărbătorește în gara din Baia Mare, după care trenul său a coborât înspre Cluj pe artera feroviară someșană. Românii din „Țara Chioarului”, aflând că celebrul ofițer va trece prin zona lor s-au mobilizat exemplar și i-au pregătit o întâmpinare entuziastă la halta din Satu Lung.

Deși vremea nu era cea mai favorabilă, zeci de căruțe, încărcate cu țărani ai satelor românești, au pornit către halta din Satu Lung. La intrarea trenului în stație, corul bărbătesc din Șomcuta Mare a intonat imnul național, iar mulțimea a izbucnit în ovații la adresa oaspetelui și, cu toate că programul delegației nu prevedea vreo ședere în acest loc, Berthelot a ordonat oprirea trenului, iar un ofițer a anunțat publicul că generalul va coborî pentru o clipă. Serviciul de tâlmaci l-a îndeplinit un stagiar român în avocatură, care l-a încredințat pe oaspete de cele mai sincere sentimente de dragoste și mulțumire nutrite de românimea de

¹⁸⁵ Idem, nr. 43 din 29 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, Arad, p. 2

¹⁸⁶ Idem, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, Arad, p. 4

¹⁸⁷ *Ibidem*

¹⁸⁸ *Ibidem*

prin partea locului, iar acesta, la rândul său i-a îmbărbătat, asigurând auditoriul că în curând se vor împlini toate aspirațiile românilor ardeleni¹⁸⁹.

Placa comemorativă de pe fațada gării Oradea - 2018

Pe 31 decembrie 1918, trenul generalului Berthelot va trece hotarul vechiului Ardeal, lăsând urmă românității din Banat și din comitatele românești ale Ungariei – cum au fost ele botezate în documentele epocii. La Cluj, „în cuibul șovinismului unguresc” cum se exprima un participant, i s-a organizat una dintre cele mai fastuoase primiri. De cu noapte, trenurile de pe rețeaua ce se concentra către nodul feroviar al Clujului au transportat mii și mii de țărani români din întreaga Transilvanie, organizați în grupe distincte, fiecare purtând câte o pancartă cu numele satului din care venea și cu o mulțime de drapele tricolore românești. Alte grupuri au coborât călări din satele românești ale Apusenilor, din „Țara Moșilor”, așa încât, după ora două a după amiezi, când oaspetele a sosit, gara și bulevardul Vesselényi erau înfestate de români¹⁹⁰.

*

Care va fi fost rostul turneului generalului Berthelot prin Banat, Crișana și Sătmăr, la sfârșitul lunii decembrie 1918? Situația incertă, alimentată de abuzurile trupelor sârbești și ale celor maghiare staționate comitatele românești situate la vest de Ardeal, impunea luarea unor măsuri strategice imediate. Deși armata română s-a pus în mișcare încă de pe data de 6 decembrie și a înaintat dincolo de prima linie de demarcație din Transilvania, cu scopul declarat al regelui Ferdinand de a „asigura protecția tuturor românilor locuitori de pe pământul

românesc de la Tisa până la Dunăre”, efectivele acestei armate erau încă insuficiente iar rezerva se afla în plin proces de constituire¹⁹¹. În plus, multiple conflicte intervenite între administrațiile provizorii maghiare și cele românești, primele având de partea lor și sprijinul militar al unităților ungurești încă aflate sub arme, tindeau să escaladeze criza de autoritate până la ciocniri armate cu populația civilă, mai ales după ce premierul maghiar Károlyi declarase public că nu recunoaște România ca parte a alianței Antantei, de unde nici drepturile revendicate asupra Transilvaniei¹⁹².

Berthelot va mai sesiza un pericol, acela al înrădăcinării bolșevismului în Ungaria și al răspândirii lui și în alte provincii ale fostei monarhii, inclusiv în Ardeal, unde agenturile comuniste au și reușit să provoace pe alocuri revolte și acte de nesupunere, creând astfel o stare de lucruri propice subminării planurilor

¹⁸⁹ Ibidem, p. 5

¹⁹⁰ Idem, nr. 1 din 1/14 ianuarie 1919, Arad, p. 3

¹⁹¹ Ádám Magda, Ormos Mária, Barabás József, *Francia diplomácia iratok*, v. 1, 1918-1919, Révai Digitális Kiadó – levéltári jelzet: AG.20N497 c/75. d/2

¹⁹² Ibidem

Antantei în zonă. În acest context el se va vedea obligat să împingă din nou linia de demarcație către vest, „așa că am împuternicit Comandamentul român să treacă dincolo de linia de demarcație și să ocupe poziții pe linia Sighetu Maramureșului, Baia Mare, Satu Mare, Careii Mari, Dej, Cluj, Oradea Mare, orașul Arad” – după cum se justifică generalul în fața premierului francez Clemenceau¹⁹³. Din păcate, forțele armate române mai aveau nevoie încă de un răgaz pentru a se fortifica suficient în perspectiva vreunei confruntări cu armata maghiară, și de aceea Clujul a rămas până la sfârșitul anului ultimul important centru urban ocupat de armata română¹⁹⁴. Este probabil ca tocmai în întâmpinarea campaniei militare din primăvara anului 1919 să se fi decis generalul Berthelot să străbată comitatele românești din vestul noii linii de demarcație, după consacratul obicei al infanteristului de a simți sub propria-i talpă ținutul pe care-l va cuceri.

O pertinentă analiză a obiectivelor urmărite de general în călătoria sa ne este oferită de un dibaci jurnalist în primele zile ale lui ianuarie 1919. El sesizează odată latura propagandistică, gloria pe care Franța încerca să o însemineze, prin intermediul distinsului său emisar, în conștiința maselor românești din Banat și Crișana și Sătmar, apoi el descifrează misiunea de culegere a informațiilor, direct de la sursă, pe care o îndeplinește ofițerul francez.

Aceasta din urmă a constituit însă cea mai mare provocare asumată de fruntașii mișcării naționale românești, pentru că a avut cu toți de trudit pentru a scoate la iveală caracterul preponderent românesc al ținuturilor străbătute de înaltul demnitar, dat fiind că orașele bănățene și ardeline alcătuiau fieful minorităților etnice conlocuitoare. „Trecând, din cauza scurtimii timpului, numai prin orașe – Timișoara, Arad, Oradea Mare, Sătmar, Cluj, Sibiu, Brașov – ilustrul nostru aliat putea să aibă impresiunea falsă, chiar surpriza neașteptată, a unei țări nu românești, ci germano-ungurești. Lunga stăpânire străină nu putuse să distrugă blocul etnic al miilor de sate românești, dar a izbutit să prefire între ele zeci de orașe și orașele străine, flori de seră ale unei politici de metodică supra-alimentare din bugetul statului” – va conchide gazetarul¹⁹⁵. Informațiile dobândite de generalul Berthelot în scurtul, dar fructuosul său turneu prin comitatele, azi de pe frontiera de vest, vor cântări greu în deciziile militare și politice ale următorilor doi ani¹⁹⁶.

Abstract

The study describes the political situation in the Austro-Hungarian Empire in the autumn of 1918, after the Balkan front collapses and after Hungary, Count Károlyi Mihályi, signs the Belgrade armistice agreement. In this context, the new power in Budapest proclaims the republic and tries to establish a democratic regime between the borders of the old Hungary. But although the new government accepts the principles of US President Woodrow Wilson, including that on the right of self-determination of peoples, the Hungarian prime minister tries to apply this principle in Hungarian style, ie to keep the political hegemony of the Hungarian people at the expense of the other congregational peoples .

This is the reason why the Transylvanian Romanians decide to leave Hungary permanently and to unite with the Kingdom of Romania. Until December 1, 1918, when their union decision will be confirmed at the Great Assembly in Alba Iulia, the Romanian and Hungarian national councils and guards worked together in Transylvania towns and villages. Immediately after the Unification was enacted, units of the Hungarian army went into retaliation against the Romanian civilian population. In such an anarchic atmosphere, General Henry Berthelot, the former head of the French Mission in Romania, will conduct his tour in Western Transylvania. The high-ranking officer will cross all the main cities of the region from south to north in order to take a picture of the realities in this territory. In the Banat region he will see with his eyes the abuses committed by the Serbian army of occupation, in the Crișana region will find live the atrocities committed by the Hungarian troops. On the other hand, he will come into contact with the great mass of Romanians living in these territories and will understand their decision to break any connection with the Hungarian state.

Key Worlds: Arad, Berthelot, Bihor, Caraș, Carei, Lugoj, Oradea, Orșova, Sătmar, Seghedin, Șomcuta, Timișoara

¹⁹³ *Ibidem*, AG.5N202

¹⁹⁴ *Ibidem*, AG.17N515 c/2. d/1

¹⁹⁵ *Luceafărul*, nr. 2 din 16 ianuarie 1919, București, pp. 44-45

¹⁹⁶ Vezi detaliile întregului turneu la Constantin Moșincat, *Generalul H.M. Berthelot prima vizită în Ardeal după marea unire*, Editura Tipo MC, Oradea, 2019

Vasile Stoica avrigeanul - în slujba României Mari cu arma-n mână sau cuvântul Gl. bg. (r) ION I. DĂNILĂ 1) „Am trăit modest, dar demn, sunt om de caracter și de linie dreaptă. Mi-am făcut cariera de la coarnele plugului țărănesc până la cel mai înalt grad diplomatic prin muncă, talent și dărnicie. Îmi ador țara și poporul meu românesc căruia i-am servit cu devotament neclintit toată viața mea. Am fost un pasionat al carierei mele convins că numai cu pasiune poți realiza operă atât de importantă”. Vasile Stoica Ca unul ce am crescut în umbra falnicei cetăți a Făgărașului, ecou peren al „Vulturului Unității Naționale”, voievodul Mihai Viteazul, pe care inegalabilul Bălcescu îl percepute ca pe „cel mai mare domn din istoria tuturor românilor”, iar eu l-am descoperit mult mai târziu în verbul măiestru al lui Nicolae Iorga ca pe „Mihai Străbunul ce a fost neconținut legat de orice cuvânt al nostru pentru dezrobirea neamului, către adunarea laolaltă și legarea pentru totdeauna a fărâmelor trupului nostru național”2), unde Oltul mi-a susurat molcom legende despre Radu Negru Vodă, falnicele piscuri mereu acoperite de cușma zăpezii, ale Negoilui și Moldoveanului acopereau protector minunăția ctitoriei brâncovenești a Mănăstirii Sâmbăta de Sus, iar pașii spre școală – fereastra spre luminarea și înțeleptirea binefăcătoare – mă purtau printre bustul sobru al Doamnei Stanca și monumentul sugestiv al lui Badea Cârțan – vestitul oier purtător de cultură românească în straița-i ciobănească dusă până la piciorul Columnei din cetatea Eternă, la „rădăcina obârșiei noastre” – toate făcându-mă mereu mândru de locurile și oamenii plaiurilor natale, că sunt de acolo și să mă vreau mereu de-al lor. Descoperit întâi în cartea de istorie, apoi și în cea de română, avrigeanul Gheorghe Lazăr, pe carel consideram cel mai reprezentativ fiu al satului, cu merite incontestabile în întemeierea învățământului în limba română și nu numai, m-a însoțit apoi în burgul de pe Cibin – devenit peste ani capitală europeană a culturii – în timpul studiilor militare, l-am aprofundat, cunoscut și înțeles în intimitatea sa prin documentația făcută pentru realizarea Muzeului Școlii Militare „Gheorghe Lazăr” din Sibiu, unde am activat o bună perioadă a carierei mele militaro-didactică și m-am simțit și mai împlinit și sigur pe tărâmul bătătorit prin truda și inteligența merituozilor noștri înaintași. Cu stupefacție, nedumerire și admirație am descoperit, în lucrarea prolificului și perseverentului istoric și cercetător Ioan Oprea, „Vasile Stoica în serviciul României”, un avrigean de o anvergură impresionantă, nerecunoscut și necunoscut de urmași, neperceput de o majoritate covârșitoare a 2 Cetatea Cavalerilor Nr.4/ DECEMBRIE 2020 istoricilor și ignorat de istoriografia, literatura, diplomația și chiar alte domenii culturale românești, unde și-ar fi avut un loc distinct și binemeritat, prin faptă și nu prin dat. Impresionat de creionările autorului și incitat de sublinierile făcute de personalitățile ce au receptat cartea la superlativ, m-am aplecat cu pioșenie asupra lucrării și am parcurs uimit, emoționat și febril toate cele peste 600 de pagini, la sfârșitul cărora am rămas cu impresia că mă găseam la poalele Moldoveanului și-mi forțam privirea să zărească raza de soare ce-i aureola piscul, mândru „că-i de-al nost”, necăjit că-l descopăr atât de târziu și decis să-l readuc și eu în actualitate prin modesta-mi încercare. Născut la Avrig, pe malul bătrânului Alutus, în prima zi a anului când ne murea „Poetul Național”, Vasile Stoica avea să-și confirme calitatea patronului spiritual „Vasile Gură de Aur”, făcând parte dintr-o adevărată generație de aur a celor mulți care au plămădit și împlinit UNIREA cea MARE, de la care vom sărbători chiar în acest an CENTENARUL. Crescut în satul lui Gheorghe Lazăr și chiar începându-și educația în spiritul maestrului, va face școala generală în satul natal, își continuă studiile liceale la Sibiu în liceul unguresc și la Brașov în cel român-ortodox, desăvârșindu-și pregătirea în universitățile din Budapesta, Paris și București. Educat în spiritul unor idei și crezuri clare, concentrate pe respectarea și revendicarea drepturilor naturale, având educatori care i-au inoculat eroismul și patriotismul curat, cu un larg orizont de înțelegere asupra conviețuirii sociale și cu o geografie spirituală consolidată în locuri de referință pentru elitele românești, tânărul intelectual ardelean va acumula cu asiduitate și va răspunde plener încrederii familiei, prietenilor din toate ținuturile românești, dascălilor, colaboratorilor și mai presus de toți, neamului românesc. Fiul de țăran crescut la poalele Munților Făgăraș, în foame de cunoaștere și cultură, prin studiu asiduu și educație permanentă, reușea să vorbească bine în zece limbi și încă să citească bine în alte patru, este un poet apreciat al generației sale – puțin cunoscut nouă – un traducător eminent, un istoric avizat și obiectiv al epocii sale, un literat și ziarist de ținută, un meloman desăvârșit – el însuși având o voce frumoasă, apreciată în țară și peste hotare, are compoziții proprii, de notorietate, fiind autorul versurilor viitoarelor marșuri „La arme!” și „Cântecul vitejesc” – este un iubitor de artă și un colecționar de finețe, un bibliofil prolific, un diplomat de mare anvergură și mai presus de toate un ostaș cu arma în mână sau înarmat cu argumentul verbului și documentului în crâncena luptă pentru făurirea României Mari. În comunicarea de față mă voi referi doar la scurta, dar strălucita carieră militară a lui Vasile Stoica. După o scurtă carieră didactică, simultană cu cea jurnalistică, în toamna anului 1914, mobilizat fiind pentru armata austro-ungară, își croiește drum prin „vama cucului”, peste semeții Munți ai Făgărașului și trece în Vechiul Regat, motivându-și astfel hotărârea: „Nu mă ducea nici dorul de căpătuială, deoarece situația ce o aveam la Arad era una dintre cele mai frumoase, nici teama de fronturile austriece, deoarece în Austro-Ungaria fusesem reformat și pe lângă aceasta eram scutit de armată și în calitate de redactor

șef al unui ziar important ca << Românul >> . Veneam însă ca să fiu și eu în șirul celor cari socoteam că în curând vor înfăptui dezrobirea Ardealului visată atâta vreme „3) Ajuns la București, tânărul ardelean, se integrează grupului de intelectuali de peste munți, fiind un activ susținător al cauzei românilor de sub jug străin, abordând un ton decent, nezugromotos, răbdător, dar cu documentație inatacabilă. Face demersuri insistente pentru recunoașterea cetățeniei române, încearcă să se integreze în cadrele armatei române, surâzându-i „școala de aviație”, dar negăsind locuri vacante va rămâne în atenția directoratului Geniului din Ministerul de Război. Se înrolează ca voluntar în vara anului 1916, în conformitate cu ordinul nr. 139 din 18 august 1916 al Marelui Stat Major – Biroul de informații – și este încadrat ca ofițer de informații la Divizia 1 Infanterie, iar pe 26 august era deja la Târgu Jiu, în misiuni de spionaj și contraspionaj. Deși condamnat la moarte de Curtea Marțială de la Cluj, Vasile Stoica trece pe 2 septembrie în Transilvania, îmbrăcat în straie țărănești, culege informații din spatele frontului, în zilele de 3-5 3 Cetatea Cavalerilor Nr.4/ DECEMBRIE 2020 septembrie, iar apoi revine odată cu unitățile române, fiind rănit în luptele de la Căineni, din 18 septembrie. Ca sublocotenent asimilat armatei române, Stoica participă din prima zi de război la luptele de la Jiu, la Sibiu, Olt, Colți-Argeș, distingându-se prin atacul la baionetă asupra cuibului de mitraliere de la Valea Carpenului, apoi ca apărător – cu un grup de voluntari ardeleni – al Muntelui Suru – din ținutul său natal – în zilele de 26 și 27 octombrie 1916. A fost de două ori rănit, suferind 11 răni și rămânându-i pe viață o schijă de oțel în plămânul stâng, amintire a luptelor de la Racovița de Argeș, din ziua de 12 noiembrie 1916. S-a retras odată cu căderea frontului, a fost internat 3 luni în spital, a fost operat de 4 ori, dar a cerut cu insistență să fie retrimis pe front, afirmând cu tărie că-i era frică „numai de Cel de Sus”. Fiind refugiat la Iași se pune la dispoziția autorităților declarând că: „Eu nu am moșii de zeci de hectare în această țară, ca să fiu chiulangiu și să fac toate intervențiile spre a fi trecut la Minister sau la partea sedentară. Mi-e scump însă sufletul acestui neam și simt că e nevoie de ostași, care să lupte cu toată ființa lor pentru apărarea lui. Mi-e rușine să mă cred, ca atâtea și atâtea secături, indispensabil pentru vremurile ce vor urma după război !” 4) Și cât de necesar va fi el după război. Deși avid de a-și sluji țara cu arma în mână, rănitul Vasile Stoica, tot în misiune militară, va fi trimisul guvernului României, la 10 aprilie 1917, în SUA pe un front și mai important pentru soarta neamului său. În urma glorioaselor fapte de arme pe fronturile anului 1916 colonelul Sterea îl propune pe Vasile Stoica pentru decorarea cu ordinul „Mihai Viteazul”, dar este respins de generalul Praporgescu pe motiv că nu este cetățean român și ofițer, iar propunerea căpitanului Stoenescu de a fi decorat cu medalia „Virtutea Militară” pentru eroismul de la Muntele Suru este împiedicată de un hârțogar obtuz și închistat. Eroismul său trece neobservat în țara pe care o iubește și slujește, dar care nu-l recunoaște. Abia în 1931, la sesizarea lui Dimitrie Ghika superiorul său la Ministerul Afacerilor Străine – unde îndeplinea atunci funcția de secretar general – lui Vasile Stoica i se conferă în mod reparatoriu, prin decret regal semnat de Carol al II-lea, medalia „Virtutea Militară de Război” clasa a II-a, de care era foarte mândru, purtând-o cu demnitate și ostentativ în orice împrejurare protocolară, încadrându-se și în Asociația „Virtutea Militară de Război”, iar din 1937 devenind chiar președinte de onoare al filialei din Ardeal. Iată cum suna Brevetul nr. 5472 din 1931, luna septembrie, ziua 28: „Noi Ministru Secretar de Stat la Departamentul Armatei adeverim că Înaltul decret nr. 3939 din 28 septembrie 1931 Majestatea Sa Regele a binevoit a conferi medalia << Virtutea Militară de Război >> clasa a II-a, Domnului VASILE STOICA, fost voluntar în Regimentul 2 Vânători << Regina Elisabeta >> în timpul războiului, pentru curajul și bravura de care a dat dovadă în luptele din luna septembrie 1916, de la Gropile Turcilor (Colții Făgărașului), unde contra-atacând în fruntea unui pluton, recucerește creasta ocupată de inamic. A luat parte la atacul de noapte dat prin surprindere la Muntele Suru și Budislavul, cu compania din care făcea parte, reușind a cuceri Muntele Suru, păstrându-l până când s-a ordonat retragerea. În luptele de pe Valea Carpenului a fost rănit, pe când se găsea cu unitatea sa la flancul stâng al sectorului ce ocupa” 5). Dacă a binemeritat „Virtutea Militară” și și-a însușit-o organic, a refuzat, la 12 iunie 1942, să primească „Coroana României” din „motive de demnitate personală” și în 1927 după ce refuzase și decorația „Încoronării”, refuză și „Leul Alb” considerând că „a-mi acorda o decorație pe care la noi o poartă pe piept o ceată întreagă de oameni care n-au făcut nimic pentru Cehoslovacia, mie care totuși am făcut ceva, în orice caz mai mult decât toți ceilalți, însemnează o desconsiderare a muncii mele” 6). Acesta era Stoica, un luptător pentru principii, sever în apărarea moralității, fără compromisuri și concesii, un incomod, chiar rigid uneori, dar un patriot și român adevărat, care va traversa Atlanticul pentru a susține cauza românească în Lumea Nouă. Primind autorizația Marelui Cartier General la 18 aprilie 1917 și viza Legației americane din 5 mai 1917 la Iași, ardeleanul de doar 28 de ani își începe lunga-i și riscantă-i călătorie pornind din Gara Ungheni, peste o Rusie în haos, însumând și viza Ambasadei SUA de la Tokio din data de 2 iunie 1917, pentru ca la data de 23 iunie 1917 publicația „San Francisco Chronicle” să anunțe sosirea „Misiunii 4 Cetatea Cavalerilor Nr.4/ DECEMBRIE 2020 Românești” cu un „mesaj patriotic”, compusă din Vasile Lucaciu, Ion Moța și locotenentul Vasile Stoica, având mandatul guvernului român „să stimuleze interesul pentru

problemele românești” 7). Publicația „The San Francisco Examiner” îl prezenta pe Vasile Stoica drept profesor universitar, iar delegația română „în drum spre Washington pentru a fi primită de președintele Wilson” 8). Ajuns pe „tărâmul tuturor posibilităților”, Vasile Stoica inițiază și organizează acțiuni culturale, propagandistice și științifice pentru românii din emigrație și informează opinia publică și conducerea americană, prin articole de presă, radio, broșuri, memorii și conferințe și chiar pe președintele SUA, Wilson, asupra problemelor și aspirațiilor românești. Aici îi cunoaște și-și unește efortul într-o colaborare fructuoasă cu profesorul T.G. Masaryk, viitorul președinte al Cehoslovaciei, cu J.J. Paderewski, viitorul prim Președinte de Consiliu al Poloniei renăscute și cu vechiul patriot croat Ilinco Hincovici, unindu-și glasurile în susținerea cauzei popoarelor asuprite și edificând pe pământ american „Uniunea Medio- Europeană”. Eforturile individuale și colective vor da roade și însuși președintele Wilson, într-un comunicat semi-oficios al Departamentului de Stat, va recunoaște la 5 noiembrie 1918 dreptul de unire într-o singură țară a „românilor de pretutindeni”. Întâlnirea cu președintele american din 21 septembrie 1918 l-a marcat profund pe tânărul ardelean încât îl va evoca ulterior ca „unul dintre cei mai mari eroi pe care i-a dat ultima jumătate de veac”, ca pe un „soldat credincios, fanatic, al acestui ideal de înfrățire, de pace între oameni, pentru progresul etic și economic al omenirii” considerându-l „un iluminat” și „un apostol” ce rămâne „pentru viitorime ca una dintre cele mai curate, mai înălțătoare și cele mai idealizate personalități ale istoriei” 9). Deși departe de țară, este mereu la curent cu situația politico-militară a României și suferă alături de neamul său, percepe prăbușirea Rusiei spre bolșevism, vibrează alături de basarabeni, bucovineni și ardelenii săi, este încurajat și apreciat în demersurile sale de militari și politicieni români, de Casa Regală, de însăși regina Maria. Se aruncă cu frenezie în viața publică americană neprecupețind nici timp, nici efort pentru a-și atinge țelul periplului său pe aceste meridiane – cauza românească. Impresionează interlocutorii americani nu numai prin frumusețea sa fizică, prin vocea plăcută și ținuta demnă și mereu ireproșabilă, cât mai ales prin vasta sa cultură, limbile cunoscute, devotamentul, argumentația amplu fundamentată și consecvența țelului urmărit, strălucind în sânul elitei autohtone și deschizând uși și inimi în folosul cauzei neamului său. Mult mai dificilă s-a dovedit misiunea de coagulare a coloniilor românești pentru realizarea unei convenții naționale pe pământ american. Cu tact, cu consecvență, cu cedări din partea sa, cu diplomație și răbdare, îi cheamă pe conaționali la concordie „mai ales acum în timpurile acestea mari, sau mai bine zis când neamul nostru trece prin cele mai grele încercări” 10). În această perioadă trăiește satisfacția ca cei din Comitetul Național Român de la Paris să-l fi „fost făcut căpitan al legiunii române din Franța” 11) în vara anului 1918, ca semn al prețuirii pentru strădaniile din America. Colaborarea sa cu numeroase și prestigioase organe de presă, ce apăreau în America vremii, se materializează cu o adevărată avalanșă de articole, interviuri, discursuri, broșuri și chiar traducerea și publicarea de lucrări – vezi „Suferințele din Ardeal” – hărți, retipărind printre altele partea referitoare la pământul românesc a celebrei hărți etnografice pe comune, a specialistului ungur Paul Bologh, ale căror exemplare au fost enorm de utile și semnificative chiar și la Conferința de pace de la Paris, în susținerea cauzei românești. Militarul din el, chiar dacă de conjunctură, mărturisea că-și făurise un plan de recrutare a unei legiuni dintre românii americani pentru că „Suprema rațiune a românilor din Transilvania, comitatele învecinate și Banat este să fie dezrobiți de stăpânirea ungurească și uniți într-un singur stat cu frații lor din România, Bucovina și Basarabia. Și nu ne îndoim că adoptarea principiului naționalităților ca bază a păcii viitoare le va face deplină dreptate” 12), după cum afirma Vasile Stoica la 29 octombrie 1918 și el credea în necesitatea brațului armat al poporului. Pe această tematică presa americană anunța la 6 noiembrie, același an, o cifră de 5.000 de români înrolați într-o legiune care să lupte în Franța, iar spre 5 Cetatea Cavalerilor Nr.4/ DECEMBRIE 2020 sfârșitul misiunii lui Stoica se vehiculau cifre ce atingeau chiar 30.000 de voluntari români, care însă nu au debarcat niciodată în Europa și n-au intrat în focul luptelor pentru îndeplinirea idealului național. Un observator atent și avizat al vremii având mereu sub lupă pe subtilul și delicatul intelectual ardelean remarcă că și-a câștigat aliați: pe unii cu cărți, pe alții cu flori, pe alții cu țuica românească, pe alții cu telemeaua de acasă și pe toți cu harul său de a prezenta dreptatea neamului românesc în aspirațiile sale de unire și libertate. Deși era nominalizat de presa americană, încă de la sosire, cu gradul de locotenent, deși venise cu avizul guvernului României și aprobarea Marelui Cartier General, de-abia în 1918 intră în drepturi depline și este recunoscut ca sublocotenent în armata română, în conformitate cu documentul din 24 ianuarie care stipula: „Domnul sublocotenent, conform ordinului telegrafic din 22 ianuarie 1918 al D-lui Prim-Ministru și Ministru de Externe, Ion I.C. Brătianu, misiunea pentru care ați fost trimis în America încetând, sunteți atașat pe lângă Legațiunea Română din Washington cu începere din ziua primirii acestui ordin. Deoarece în virtutea ordinului ce aveți din partea Marelui Cartier General Român cu nr. 1082, din 18 aprilie 1917, Dumneavoastră ați venit în America în calitate de militar și ați figurat ca atare, veți îndeplini formele de cuviință prin Atașatul Militar Român de pe lângă această Legațiune, pentru ca dânsul făcând formalitățile necesare să vi se achite leafa cuvenită conform dispozițiilor Marelui Cartier

General”13) și astfel după un an de privațiuni și lipsuri de resurse, Vasile Stoica era sublocotenent în soldă al armatei române, dar uitat și omis de la decorări. Nu avem date privind avansarea sa la gradul de locotenent, dar din telegrama adresată de I.C. Brătianu, la 28 ianuarie 1919, șeful delegației române la Conferința de pace de la Paris aflăm despre „Căpitanul Stoica, președintele Ligii Naționale Române din America – felicitat pentru patriotismul de care a dat dovadă”14) și care era solicitat urgent să treacă oceanul pentru a complecta efectivul delegației noastre. În februarie 1919 îl găsim deja pe Stoica la Paris, ca ofițer de legătură a lui Brătianu cu delegațiile americană și engleză la Conferința de pace. Era foarte util în această activitate fiind persoana cea mai avizată și documentată în chestiunea hotarelor noastre, configurația etnică pe regiuni și binecunoscut și respectat în SUA și prin acesta și în Anglia. Prin înțelegerea dintre Wilson și premierul Lloyd George, Vasile Stoica sub titulatura de ofițer al Crucii Roșii americane, dar înarmat cu autoritățile și scrisorile de acreditare remise de Brătianu, trebuia să facă parte din delegația condusă de ziaristul american William Bullitt ce urma să trateze, la Moscova, cu Lenin și guvernul său, viitoarea pace mondială. Opoziția lui Diamandy și precipitarea climatului politico-militar în spațiul rusesc au dus la eșuarea planului și la plantarea germenului de revanșă, iar pentru Vasile Stoica la o nouă misiune în America pentru a organiza serviciile consulare românești. Reîntors în țară în 1921, în România Mare, pentru care a dat și el, sânge și minte, dezbracă definitiv uniforma militară și îmbracă pentru totdeauna „uniforma diplomatului”, înarmându-se cu cuvântul și devenind un pelegin, un adevărat misionar diplomatic, colaborator apropiat, apoi continuator al liniei politice externe promovate de mentorul său, Nicolae Titulescu, pe tărâm european și mondial. Apreciat și așteptat cu plăcere la Washington, la Londra și Paris, dar împins de mașinațiunile bucureștene la Tirana, Sofia, Riga, Kaunas, Ankara, Haga și Bruxelles dar la fel de devotat, conștiincios și eficient în actul diplomatic românesc exercitat. Și-a slujit țara și a făcut-o cunoscută în lume sub Ferdinand I, Carol al II-lea, Ioan Antonescu, Mihai I și chiar sub guvernarea dr. Petru Groza, dar așa cum însuși consemna: „ mi-am făcut cariera de la coarnele plugului țărănesc până la cel mai înalt grad diplomatic prin muncă, talent și hărnicie, sunt un democrat nu prin doctrine învățate, ci prin însăși structura mea sufletească izvorâtă din sângele strămoșilor mei țărani din Țara Oltului, îmi ador ȚARA și poporul românesc și i-am servit cu devotament neclintit toată viața mea. Am fost un pasionat al carierei mele, convins că numai dacă ai pasiune pentru o muncă, poți realiza o operă de importanță în viață”15) și pentru toate acestea, începând cu 21 martie 1948, distinsul, finul și stoicul diplomat și patriot Vasile Stoica face turul închisorilor comuniste de la Aiud, Pitești, Poarta-Albă, Văcărești și Jilava. În ultima își 6 Cetatea Cavalerilor Nr.4/ DECEMBRIE 2020 va găsi obștescul sfârșit, la 27 iulie 1959, purtând stigmatul de „frontierist”, deci mare criminal, el care luptase pentru România Mare, el care o apăruse la cele două conferințe de pace, el care avusese atâtea ocazii de a nu veni în țara ce se încovoia sub cizma sovietică, el care se aventurase peste Atlantic să facă cunoscut oful și dreptatea românească. În mormântat în grabă și fără cruce la căpătâi, în cimitirul închisorii pentru a-i șterge urma, dar scoaterea lui Vasile Stoica din ISTORIA neamului său nu a fost posibilă. Prin curajul unui slujitor al bisericii și prin strădania și perseverența familiei acest „ luptător al spiritului și pentru spirit” care a fost Vasile Stoica și-a găsit odihna veșnică, conform dorinței, sub crucea de piatră a mormântului din apropierea bisericii străbunilor săi de la Avrig, răbdător și încrezător în deșteptarea neamului său și senin în fața judecătorului suprem și al neamului pe care l-a iubit și servit cu devotament. Acesta a fost și trebuie să rămână în conștiința românilor, dar și în cartea lor de căpătâi – ISTORIA – feciorul de plugar al lui Gheorghe al Vidului din Avrig – voluntarul de la 1916, VASILE STOICA. i Brevetele de decorație expuse în cadrul expoziției omagiale de la Muzeul Orășenesc Oradea

Un jubileu centenar: renașterea Episcopiei Oradiei 1920 – 2020

Prot. on. Dorel Octavian RUSU

PREASFINȚIA VOASTRĂ Sofronie Drincec

Sediul Episcopiei Oradea

Vă rog să-mi îngăduiți a Vă transmite din inimă respectuoase mulțumiri pentru invitația cu care m-ați onorat de a lua parte la înălțătoarele momente prilejuate de târnosirile Catedralei noastre Episcopale și a noului sfânt lăcaș al Mănăstirii Izbug, maica așezămintelor monahale din Bihor, festivități sacramentale ce au încununat omagial, sub omofor patriarhal, Centenarul reînvierii străvechii Episcopii Ortodoxe Române a Oradiei.

Cu adevărat, n-au fost niciodată în Eparhia noastră ceremonii și jubilee de o asemenea anvergură, cu participarea a douăzeci de înalți ierarhi din multe părți ale țării, chiar din depărtări, având ca protos pe însuși Întâistătătorul Bisericii, Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, fapt care arată, pe de o parte, câtă atenție și

însemnătate au fost acordate acestei aniversări istorice chiar de către Sfântul Sinod, relevând unitatea, prestigiul și omogenitatea noastră bisericească în vremurile eclectice și nestatornice pe care le trăim, iar pe de altă parte că a descătușat un atașament general, o imensă bucurie, satisfacție și intensă trăire religioasă dreptmăritoare atât preoțimii cât și bunilor noștri credincioși din tot ținutul Bihorului.

Sfintele slujbe, săvârșite de un sobor atât de ales, s-au desfășurat cu solemnitatea cuvenită unor târnosiri a celor două așezăminte bisericești atât de însemnate și care vor avea de împlinit misiuni deosebite în viața Bisericii și a credincioșilor. Prezența și slujirea Preafericitului Părinte Patriarh Daniel a fost cu adevărat inima serbărilor jubiliare, spre preafericirea sufletească a tuturor.

Cuvântările Preafericirii Sale, pline de căldură părintească și de învățături creștinești consistente, marcate de esențele teologice specifice predicilor patriarhale, au relevat și la Oradea și Izbug că Întâistătătorul Bisericii noastre este ucenicul cu cea mai înaltă prestanță a Părintelui Dumitru Stăniloae.

În același registru, Preasfinția Voastră ați desfășurat cu elocință în cuvântarea susținută un succint compendiu de istorie bisericească bihoreană, cu noutăți marcante asupra începuturilor instituționale ale Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei.

A fost o caldă și impresionantă manifestare românească și ortodoxă, cu larg răsunet, ca un omagiu de biruință, o binecuvântare și un balsam pentru toate cele îndurate de-a lungul veacurilor, sub stăpânire străină, de multpătimitorii înaintași din această Galilee a neamurilor și credințelor religioase, care au păstrat cu atâtea eforturi și jertfe candelă credinței noastre și a conștiinței naționale.

Toți cei prezenți, în număr atât de mare, au remarcat organizarea impecabilă, în stilul specific binecunoscut al Preasfinției Voastre, a manifestărilor și a tuturor sfintelor și sfințitoarelor slujbe bisericești, chiar sub apăsarea rânduielilor sanitare impuse de plaga funestă a acestei epidemii îngăduite de Bunul Părinte Ceresc ca o piatră de încercare și de smerire pentru noi, o punte de întoarcere a omenirii pe căile mântuirii.

Aidoma Catedralei Naționale, noua Catedrală Episcopală poartă semnificațiile noii trepte pe care s-a statornicit viața bisericească din Eparhia Oradiei, în răstimpul relativ scurt în care Pronia cerească ne-a binecuvântat prin așezarea în scaunul văduvit odinioară prin silnicie multe veacuri de legiuitul său arhipăstor a Preasfinției Voastre.

Minunatul simbol văzut al Centenarului a fost purtarea liturgică, după o sută de ani, a mitrei arhieresti a venerabilului rectitor al Episcopiei Oradiei, Episcopul Roman Ciorogariu, mitră pe care Preasfinția Voastră ați preluat-o încă de la ceremonia instalării ca pe un sfânt testament călăuzitor și care v-a înrăurit definitiv în întreaga misiune arhipăstorească. Pe una din filele acestui testament istoric era înscrisă dorința arzătoare a întâiului ierarh a renăscutei Episcopii de a se ridica în Oradea o Catedrală care să semnifice și pe plan

bisericesc efigia biruinței României Mari. N-a fost însă cu puțință să purceadă la ridicarea ei, datorită greutăților acelei perioade de după întâiul război mondial. Vrednicul său urmaș, Episcopul Nicolae Popoviciu a preluat idealul, prefigurând proiectul Catedralei cu Soare, ca succesoare pe o treaptă superioară a lăcașului catedral al Bisericii cu Lună, adunând cu multe sacrificii banii necesari și asigurând un teren corespunzător. A venit însă funestul Diktat de la Viena și apoi regimul roșu al celor fără de Dumnezeu și totul s-a spulberat.

Dar ceea ce nu era de la Dumnezeu nu mai putea să mai dureze, așa încât un alt luminat ierarh cu spirit *ciorogarian*, Episcopul Vasile Coman, cu toată vârsta venerabilă, a preluat istorica inițiativă pentru ridicarea Catedralei, a făcut demersurile oficiale și a trăit bucuria de a săvârși sfințirea locului pentru înălțarea multdoritei Biserici Întâi-stătătoare, după care fericitul întru pomenire Patriarh Teoctist a așezat aici piatra cea din capul unghiului.

Între grijile de căpetenie cu care Preasfinția Voastră ați pornit la Oradea în vasta lucrare chiriarhală pe multiple planuri a fost renașterea Catedralei Episcopale începute din ruinele zidurilor troienite de ploile și zăpezile a două decenii de nepăsare. După rectificările a ceea ce se mai putea îndrepta, s-a purces, rând pe rând și cu multe eforturi, la finisările necesare, astfel că acum Catedrala Episcopală își dezvăluie chipul prefigurat de noul ei ctitor și pecetluit de viziunea unui monument sacramental și de artă bisericească, viziune izvorâtă din binecunoscuta cultură enciclopedică a Preasfinției Voastre, cu care ne-ați uimit și ne-ați impresionat de atâtea ori în multe prilejuri. Rafinamentul desăvârșit și gustul artistic la cotele cele mai înalte și-au pus amprenta asupra înveșmântării exterioare și de-acum interioare a sfântului lăcaș.

Catapeteasma, dăltuită în nobila marmură sculptată, deschide nu numai intrarea în sfânta sfintelor ci și un nou stil în domeniu în părțile noastre, într-o unicitate care arată că aici nu este o biserică oarecare, ci una de rang episcopal. Icoanele sale, realizate artistic din nestematele mozaicului după străvechi izvoade iconografice grecești, așa cum dezvăluie și înscrisurile lor, aduc întâia oară și la noi în Bihor evlavia, curăția sufletească și autenticitatea creștinismului primar, nealterat de alte credințe, așa cum a fost întruchipat iconografic în cetățile grecești încreștinate de Apostolul neamurilor, Sf. Ap. Pavel. Acest lucru, foarte important, mărturisește că ortodoxia contemporană nu s-a depărtat nici o iotă și nici o cirtă de izvorul apostolic al credinței, așa cum la fel vădește acest lucru și ectenia celor chemați, a catehumenilor creștinismului primar, păstrată neîntrerupt în Sfânta Liturghie până în vremurile noastre. M-am gândit că Preasfinția Voastră ați ales pentru împodobirea catapetesmei această cale vizuală în scop catehetic, tocmai pentru că bine-credincioșii bihoreni conviețuiesc dimpreună cu adepții atâtor alte culte ce s-au rupt și s-au îndepărtat mult de aceste izvoare curate, „rătăcind și neștiind Scripturile”.

În același context, inițiind construirea numeroaselor biserici noi în Oradea, în jurul metropolei și în tot cuprinsul Eparhiei, Preasfinția Voastră ați îndrumat mereu pe preoți să întocmească proiectele pentru aceste biserici după tipologiile arhitecturale ale unor străvechi sfinte lăcașuri din localități ale căror cetăți antice au fost cuprinse în itinerariile călătoriilor misionare apostolice, multe din ele fiind și cetăți ale martirilor creștini din perioada marilor persecuții romane, oferindu-le modele concrete. O noutate mai ales la noi, în Transilvania, binevenită și foarte bine primită de enoriași și de păstorii lor sufletești.

Desigur, noua Catedrală Episcopală impunea și o înveșmântare picturală deosebită, pe măsura însemnătății sale în ceea ce privește cultul divin, cu anvergură monastică, solemnitățile și festivitățile ce se vor desfășura aici, cu largă și distinsă participare, praznice, cateheze, concerte și conferințe religioase, activități specifice ale copiilor și tineretului creștin și multe altele. În consecință, ați ales soluția optimă, deși pretențioasă și costisitoare, pictura în mozaic, precum la Catedrala Națională, în execuția unui colectiv de artiști renumiți. Întrucât a fost finalizată lucrarea picturală pe frontonul exterior al Catedralei, pe bolta și incinta Sfântului Altar, am putut cu toții să admirăm frumusețea artistică și cromatică a picturii, desfășurată ermineutic cu anvergură monumentală, neumbrită de smerenia înălțimii iconostasului.

Bucuria sfântă de a fi martor direct al istoricului act de îmbrăcare cu har sfințitor a noii Catedrale Episcopale și a noii biserici mănăstirești de la Izbug, o perlă de arhitectură și minunată oază de trăire duhovnicească, la aniversarea centenară a Episcopiei noastre, m-a transpus în retrăirea unui alt moment festiv asemănător. În urmă cu aproape patru decenii, în toamna anului 1984, la Oradea s-a desfășurat un fericit jubileu bisericesc, prilejuit de împlinirea a două sute de ani de la punerea pietrei fundamentale a istoricei Biserici cu Lună, devenită din 1920, odată cu reînființarea Episcopiei Oradiei, Catedrală Episcopală. Înțeleptul vlădică Vasile Coman a pregătit cu câțiva ani înainte momentul, cârmuind restaurarea integrală a acestui monument istoric bisericesc, un adevărat Sion al Bihorului, cu toate limitele impuse atunci de pandemia roșie a acelor vremuri. S-a organizat atunci o sărbătorire fastuoasă pe măsură, cu mare răsunset,

încununată cu cuvântări memorabile, între care s-a remarcat vorbirea de adevărat magistru a reputatului ierarh cărturar Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, protosul sărbătoririi.

Un valoros colectiv de clerici și istorici bihoreni a editat atunci, cu acel prilej, sub egida Sfintei Episcopii, un volum istoric de referință, ce scotea la lumină nu numai trecutul învolburat al înălțării cu mari jertfe a edificiului Bisericii cu Lună ci și întreg istoricul vieții bisericești a românilor din Oradea, din cele mai vechi timpuri până în actualitate, reliefând rolul major al acestui sfânt și istoric lăcaș, care a găzduit epocale evenimente și momente ce au susținut și au determinat atașamentul creștinesc și național al tuturor generațiilor de români care au fost aici străjeri la „brazda de nord-vest” a patriei și au purtat cu cinste și demnitate ștafeta spiritualității neamului. La această carte mi-am făcut ucenicia de corector și tehnician redacțional, ca proaspăt chemat în funcție la Centrul Eparhial.

Mulțumindu-Vă încă o dată pentru binecuvântarea arhierescă prin care am avut fericitul prilej de a fi părtaș nemijlocit la sfintele bucurii ale acestui istoric centenar al Sfintei și cu adevărat de Dumnezeu păzitei Episcopii a Oradiei, urez din toată inima Preasfinției Voastre ca întărit cu putere de Sus să purtați cu cinste întru aceeași ascensiune și rodnicie ca și până acum cârmuirea arhipăstorească a Eparhiei noastre și mitra Episcopului Roman Ciorogariu în cât mai multe și fericite ocazii!

Cu fiască supunere

Bihoreni și mântuirea lor (Aprilie 1919)¹⁹⁷

Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT

„Nu toți putem purta sabie, dar toți avem datoria sfântă pentru apărarea țării și a neamului contra dușmanilor noștri, până a ne vinde și haina pentru a cumpăra sabie și munițiuni de război, ca să aibă cu îndestulare oștirea noastră tot ce-i trebuie pe câmpul de luptă și a îngriji de ostașii răniți și bolnavi de prin spitale, precum și copii rămași fără părinți”.

Mitropolitul Pimen

În numele românilor ardeleni - generalul Traian Moșoiu și glorioasa sa armată - fusese întâmpinat, la Sibiu, de șeful siguranței publice, dr. Ștefan Ciceo

Pop și de distinsul profesor al generalului, Andrei Bârsan cu salutul frățesc: **Bine ați venit!** Acest salut era răspunsul ardelenilor la *Proclamația* generalului de la Reghin în care se preciza intenția și misiunea armatei ordonată de capul oștirii Ferdinand I: „**Cu noi aducem libertatea, iar dreptatea este scrisă pe steagurile noastre**”.

Atmosfera generală la intrarea armatei române era amestecată între zbaterea ungurilor pentru întronarea regulilor bolșevice și disperarea românilor pentru a rezista terorii dezlănțuite de armata haotică a colonelului Kratokwil. Gărzile naționale românești s-au pus în subordinea Comandamentului Trupelor din Transilvania, formând Diviziile 16 și 17 ardeleni. Gărzile ungurești dincoace de linia: Baia Mare, Zalău, Ciucea, Zam, au fost desființate, iar cele de dincolo de acea linie de demarcație au trecut de partea armatei ungare.

ORDONANȚE PENTRU ORDINE ȘI SIGURANȚĂ

Între entuziasmul mare și foarte marea dezordine, generalul Traian Moșoiu a trecut la organizarea militară a dispozitivului trupelor sale cărora le-a ordonat, pe 16 aprilie 1919, să atace pe întregul front. Datorăm, în galeria aducerilor aminte, recunoștința și cinstea pe care o purtăm martirilor și eroilor Bihorului din 1919. Între aceștia amintim pe dr. Ioan Ciordaș și dr. Nicolae Bolcaș, și pe cei 66 de soldați căzuți în bătălia de pe Tisa, din efectivul Diviziei 2 Vânători, repatriați sub semnul Vulturului, precum datorăm recunoștință tuturor acelor români aleși ca delegați electorali, ca participanți desemnați, ori ca persoane în nume propriu, în egală măsură și acelor care de acasă s-au înrolat voluntari în Gărzile naționale.

¹⁹⁷ Apud Constantin Moșincat, 1918 - Drumul datoriei. Bihoreni la Alba Iulia, Editura Treira, Oradea, 2018

Se cuvine să amintim lucrările tipărite de Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, de Teodor Neș, *Oameni din Bihor (848-1918)*, două dintre valoroasele lucrări mai vechi și alte lucrări de dată recentă semnate: Dr. Viorel Faur¹⁹⁸, Dr. Gh. Tudor-Bihoreanu, Dr. Constantin Moșincat, Ioan Tulvan¹⁹⁹, Flaminia Faur²⁰⁰, Stelian Vasilescu²⁰¹, Alexandru Dragomirescu, Cantemir Moșoiu²⁰². În fiecare carte sunt descrise episoade din zilele fierbinți ale intervalului de la 1 Decembrie 1918 – ziua unirii tuturor românilor din „părțile ungurene”, cum se stipula în actul unirii -, și slobozirea Vestului României Mari și Bihorului din 20 Aprilie 1919. Studiul nostru se referă la partea finală, aceea a bucuriei și simpatiei manifestată de bihoreni pe traseul de înaintare a armatei române spre Oradea.

„Primele 4 luni din anul 1919 au fost zilele de cea mai grea încercare pentru biserica ortodoxă din districtul Consistoriului bihorean. Atunci s-a dezlănțuit toată furia foștilor stăpâni de ieri asupra conducătorilor „turmei” de care urmau să fie dezmoșteniți”, scria Roman R. Ciorogariu în raportul său către Adunarea Eparhială. Firesc deoarece speranțele deșteptate, de Adunarea Națională din Alba – Iulia, au trebuit să treacă prin calvar spre a ajunge *ziua învierii*, cum a fost pe drept cuvânt numită ziua de 20 aprilie 1919. Altare părăsite și preoți fugari prin desișul codrilor simbolizau groaza momentului. Dar nu s-a umplut paharul suferințelor cu atâta. Asupra celui batjocorit trebuia adusă și sentința de moarte. Această sentință a adus-o **bolșevismul** asupra bisericii, declarându-o despărțită de stat, retrăgându-i-se tot sprijinul și lăsându-o la discreția credincioșilor, și ei secătuiți financiar. Și cu cât era mai mare încercarea, cu atât era mai dulce mângâierea văzând că românii nu și-au părăsit credința ci au împărtășit cu preoțimea paharul suferințelor. Acele zile grele au întărit și mai mult legătura dintre popor, biserică și armată. Iar când timpul suferințelor s-a împlinit, după săptămâna patimilor, a urmat și pentru aceste părți năpăstuite, ale Bihorului, *marea zi a învierii*. **Ziua luminată a învierii lui Hristos ne-a adus mântuirea prin brațele armatei române, adunându-ne pentru vecie într-o țară mare românească pe toți fii din același neam.**

General Traian Moșoiu
(1868-1932)

În Raportul general prezentat în adunarea generală a oficiului protopopesc ortodox român al Beiușului, referindu-se la starea generală, din anul 1919, de pe teritoriul Protopopiatului Beiușului, se sublinia că „anul 1919 a fost un an de cele mai cumplite încercări, dar totodată și un an, care înregistrează cele mai înălțătoare pagini pentru viața noastră națională și bisericească. În lunile prime ale anului s-a înstăpânit și aici dictatura proletară și comunismul cel mai sălbatic. Și contra cui era îndreptat mai cu înverșunare? Contra Bisericii ortodoxe, știind că persecutând biserica ne va slăbi puterile și voința de muncă. Comunismul a declarat biserica de instituție privată, preoților li s-a retras ajutorul din partea statului, iar catehizația și creșterea religioasă morală a fost scoasă din școală. Predici nu mai puteau ține, fiind preoții puși sub pază și din tot cuvântul <rostit> li se face acuză <ca fiind> în contra statului comunist”²⁰³.

Nu mult după aceasta au amuțit și clopotele ce ne-au mai rămas la biserică, iar bieții creștini veneau la sfânta slujbă mai mult pe furiș și cu groaza în spate. Dar paharul amărăciunii nu s-a umplut cu atâta. Văzurăm preoți destituiți, purtați în lanțuri și alții condamnați la moarte. Averea la mulți este confiscată, iar la alții, care erau în drumul pe unde se retrăgea armata roșie, li s-a distrus totul. Și așa în postul mare bisericile au rămas aproape goale, păstorii risipiți, iar turma împrăștiată.

„Durerea noastră a avut sfârșit numai la 18 aprilie 1919, când dinspre Vașcău se auzeau tot mai întetite bubuiturile de tunuri ale Armatei Române și nu peste mult, în ziua de 19 aprilie, am fost eliberați pentru totdeauna de robia seculară și de urgia comunistă. Această eliberare o putem mulțumi Regimentului „Horea”, care este Regimentul Beiușului și Regimentului 9 vânători. Ambele ne-au dat libertatea, viața și ne-

¹⁹⁸ Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni 1848-1919*; Idem, *Contribuția bihorenilor la actul istoric de la 1 decembrie 1918*; Idem, *Momente ale luptei pentru drepturi și unitate națională: (1849-1919)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018;

¹⁹⁹ *Generalul Traian Moșoiu – arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Editura Imprimeria de vest, Oradea, 2002

²⁰⁰ Flaminia Faur, *Mărturii despre evenimentele din Bihor (noiembrie 1918 - aprilie 1919)*

²⁰¹ Stelian Vasilescu, *Calvarul Bihorului*

²⁰² *Generalul Traian Moșoiu - ostașul și politicianul în slujba țării.*

²⁰³ Episcopia Ortodoxă Română a Oradiei, Bihorului și Sălajului, (în continuare: EOROBh-Sj), *fond Consistoriul ortodox român Oradea*, Act nr. 577/Pl/1920, p. 1

au încorporat la România Mare. Să mulțumim lui Dumnezeu pentru mila avută față de noi și M[ajestății] Sale Regelui Ferdinand I, care și-a trimis glorioasele sale armate pentru realizarea visului nostru de veacuri.”²⁰⁴

Strigătul de durere al neamului românesc din Bihor, atrocitățile pe care le suferea și în acest ceas al vremii, au ajuns și la cunoștința Armatei Române, care a pornit marea ofensivă din primăvara – vara anului 1919 împotriva armatei lui Bella Kun. Iată cât de măiestru descria acest lucru arhimandritul Roman Ciorogariu: „Iar când timpul suferințelor s-a plinit, după săptămâna patimilor a urmat și pentru noi marea zi a învierii. Ziua luminată a învierii lui Hristos ne-a adus mântuirea, prin brațele Armatei Române, aducându-ne pentru vecie într-o Țară mare Românească pe toți fiii aceluiasi neam”²⁰⁵ Și curând, după intrarea Armatei Române în Oradea Mare, la 20 aprilie 1919, „glorioasa Casă domnitoare a distins cu Înalta sa vizită și orașul nostru Oradea Mare, dându-ne dovadă despre dragostea ce ne-o poartă”.²⁰⁶

În ziua de 23 mai 1919, delegația clerului și credincioșilor noștri din Bihor, condusă de Prea Sfinția Sa episcopul Ioan al Aradului, a fost primită la recepția dată de Maiestatea Sa Regele Ferdinand I. Cu această ocazie M[aiestatea] Sa, cunoscând bine trebuințele locale, a făcut cunoscut că Episcopia Oradiei „se va reînființa mai curând decât credeți.”²⁰⁷

Pe direcțiile de înaintare: pe văile Crișului Negru, Crișului Repede, Barcău și dinspre Arad spre Oradea armata română a fost primită cu un mare fast sărbătoresc, cu flori de liliac, cu salutul zilei **TRĂIASCĂ ROMÂNIA MARE!** Pe aceste direcții toată lumea s-a pregătit de sărbătoarea Învierii, care spontan s-a transformat și într-o sărbătoare națională. Pentru populația Bihorului venirea soldaților români a stârnit reacții de bucurie, aceștia fiind „ospătați ca bineveniți” în satele Briheni, Lunca, Ștei, Hotărel, Rieni, Sudrigiu ș. a. Țăranii din sudul Bihorului au trecut de la manifestarea sentimentelor de bucurie la acțiuni de colaborare cu armata generalului Moșoiu. Astfel, de pildă, sătenii de Sebeș, - pe 18 Aprilie 1919, după cum relatea primarul de atunci, Avram Lucuța, au sprijinit acțiunile românilor care apărau localitatea împotriva atacurilor soldaților unguri, ei înarmându-se cu furci, sape, topoare, s-au strecurat printr-un loc puțin adânc împreună cu soldații români și au pus pe fugă inamicul, care „deși aruncau în urmă cu grenade, cu toate acestea au fost prinși”²⁰⁸. Primarul Gheorghe Popa a lăsat o mărturisire importantă pentru modul în care ungurii s-au purtat față de populația comunei Țigănești. Deoarece a luat măsuri de adăpostire a populației și a stabilit legătura cu armata română a fost „bătut aproape de moarte și transportat între baionete prin tot satul pentru ca să-l vadă toți locuitorii, spre a fi intimidată”²⁰⁹. După ce au adunat tot satul pe două rânduri – copii, femei, bătrâni - presiunea a continuat asupra populației pentru a le da alimente furaje și căruțe pentru transport. Pentru a scăpa de teroare primarul a dat dispoziții de colectare de: ouă, găini, carne, ovăz, porumb, fiecare ce avea. Când totul a fost pregătit au fost salvați de soldații români. Sătenii din Lazuri de Beiuș s-au pregătit să evacueze localitate de frica terorii ungurilor. Când erau gata de-a lua drumul codrului din capătul comunei s-a auzit un strigăt: „*Trăiască România*”, și astfel au scăpat de frică.

²⁰⁴ *Ibidem*

²⁰⁵ *Ibidem*

²⁰⁶ *Ibidem*

Pentru detalii vezi *Lupta pentru unire (1918-1919), oameni, fapte, întâmplări din Bihor*, coordonatori: Ioan Degău, Viorel Faur, Ed. Academia Română, 2018

²⁰⁷ Istoricii Bisericii noastre române ortodoxe cunosc faptul că *Episcopia Ortodoxă Română a Bihorului* a dăinuit din îndepărtate vremuri și până la anul 1695, când ultimul episcop ortodox de Oradea, Efrem Veniamin, a decedat și scaunul episcopal a rămas vacant până în anul 1920, când instituția a fost restaurată și așezată sub conducerea arhimandritului cărturar Roman Ciorogariu. În lunga perioadă a anilor 1695 – 1920, clerul și poporul din aceste părți și-au găsit mângâiere în cele suflătoare la cel mai învecinat episcop ortodox, cel al Aradului, Ienopolei și Hălmeagului, de care a aparținut jurisdicțional. De subliniat este și faptul că în anul 1692, când oștile austriece au intrat în Oradea, dintre fețele bisericești l-au găsit doar pe *episcopul schismatic*, iar orașul era locuit în cea mai mare parte de ortodocși. De asemenea, în Diploma leopoldină din anul 1695 era menționat și Efrem Veniamin, ca episcop al Oradiei și a Agriei, confirmat în luna martie a aceluiasi an însăși de împăratul Austriei. Peste ani, Andrei Șaguna, Mitropolitul Transilvaniei și Ungariei, pomenind de Efrem ca episcop în Scaunul Oradiei, afirmă că acesta ar fi decedat în anul 1695. Conform altor surse documentare și bibliografice se afirmă că Efrem n-ar fi murit în anul 1695, ci că în anul 1707 ar fi părăsit Oradea, plecând în Țara Românească. Vezi Florian Dudaș, *Dezrobirea religioasă a românilor din Bihor în secolul XVIII. Rolul Curții episcopale din Velența Orășii*, în *Vechea catedrală ortodoxă a Bihorului – Biserica din Velența Orășii*, Editura Brevis, Oradea, 2004, p. 33-34. În toată această lungă perioadă (1695 – 1920) s-au făcut mari eforturi pentru restaurarea vechii episcopii. Regele Ferdinand fiind la curent cu acest deziderat al bihorenilor, face afirmația restatornicirii **mai devreme decât credeți**.

²⁰⁸ Viorel Faur, *Viața politică a românilor din Bihor (1918-1919)*, p. 218

²⁰⁹ *Ibidem*

DOROBANȚII ROMÂNI AU ADUS LINIȘTE ÎN BEIUȘ, PE 19 APRILIE 1919

Înainte de această dată populația era terorizată. Intelectualii hăituiți și-au căutat scăparea în locuri mai sigure prin satele și pădurile din preajmă. Eliberarea Beiușului a fost considerat un moment important deoarece reprezenta, pentru zonă, centru economic, cultural și istoric. Fie și din aceste motive mai mulți cărturari ai vremii au relatat eliberarea Beiușului din mai multe unghiuri. În *Memoriile* sale, Moise Popovici reconstituie momentul intrării armatei române, pe 19 Aprilie 1919, în următorii termeni: „Văduva lui Augustin Antal, în fața mea plânge, de nu mai putea conține. Nu plâng de amărățată, îmi zice într-un târziu, ci de bucurie, căci românii noștri sunt în Vașcău (18 aprilie 1919)”. Informația primită, pe această cale, i-a fost foarte utilă căci, și-a adus aminte de răzbumarea promisă de comandantul gărzii ungurești de „a-i măcelării”, fapt pentru care s-a refugiat la Petreasa, unde a doua zi elevul Victor Corbu i-a întâmpinat cu salut: „Trăiască România Mare și cu vestea că în Beiuș triumfă trupele române, care asigură ordinea, siguranța și liniștea publică”²¹⁰. Alți intelectuali români precum Petre E. Pap²¹¹, a fost găzduit la Dore Creț, din Drăgoteni, „pe umărul căruia a plâns la aflarea veștii eliberării Beiușului”.

DINCOLO DE LINIA DE DEMARCAȚIE

Sublocotenentul George Tămaș, din comună a Poeni, pe când tocmai pleca din sat a fost prins de bandele ungurești, care l-au dus în gara Kissebes²¹². Aci, de față cu ofițerii maghiari, a fost ținut până a înnoptat, iar apoi supus la chinuri bestiale până ce ne mai putându-le suporta a cerut singur să-l omoare. A și fost împușcat fără să i-se lase răgaz de a se închina înainte de moarte!! Apoi a fost jefuit de tot ce avea asupra sa: 800 coroane, un ceas de aur, ghetetele și jambierele din picioare. „A doua zi de dimineață, declară nefericitul tată al victimei: mi-am găsit fiul, de-a lungul drumului de fier cam 20 m depărtare de gara Poeni. Aici a fost îngropat până în brâu, partea de sus a corpului era aplecată, atingând cu fruntea pământul. Era acoperit cu puțin fân, uscături și gunoi. După ce l-am scos, am constatat față cu martori că avea 7 împușcături, în piept, abdomen și cel puțin, 20 împunsături de baionetă pe întreg corpul. Se vedea clar că fiul meu, mort în urma primelor împușcături, a fost profanat în modul cel mai barbar. Nu ni s-a permis nici să plângem în jurul cadavrului, nici să-i facem o înmormântare creștinească, amenințându-ne în tot momentul cu moartea. Am fost să ne plângem la lt.-colonelul, care conducea această trupă de bestii. Nici nu ne-a permis să vorbim amenințându-ne cu moartea și zbierând cât îl ținea gura: „**Vouă, vă mai trebuie România Mare, voi veniți acum la rând, nici unul n-o să mai rămână din voi!**”(subl. ns.).

Delegația din Beiuș prezintă onor Regelui

În multe părți patrulă maghiare cutreierau satele românești și duceau cu forța pe toți feciorii spre a-i înrola în armata maghiară. În Sălajul neocupat, de armata română, toți intelectualii, care nu s-au putut refugia la timp, au fost deținuți. La Arad și în apropiere de Arad, ungurii coborau din tren pe toți ofițerii și soldații români îi băteau și îi maltratau. În comuna Șiria au intrat 10 unguri beți, înarmați cu grenade de mână și au bătut mai mulți feciori. În Boroșineu, după dezarmarea gărzii naționale române, au intrat în casele oamenilor unde băteau rând pe rând pe țăranii, care au făcut parte din garda română. Noaptea au intrat în casa inspectorului Nicolae Popescu, căutându-l să-l omoare. Neaflându-l acasă, au străpuns cu baioneta un cumnat de al lui și au amenințat cu moartea familia întreagă. Numai grație unui ofițer francez, a scăpat familia de moarte sigură. În luna Ianuarie a intrat în satul Valcău de Jos fosta jandarmerie de acolo împreună cu alți 60 de jandarmi maghiari, înarmați cu puști, bombe și mitraliere. Aceștia, fără nici un motiv, au bătut de moarte o mulțime de țăranii români, așa că, locuitorii din sat, de frică s-au refugiat în păduri. La 1 Februarie 1919 secuii au deschis un foc puternic de pe dealul Piesa asupra satului. Un obuz a nimerit casa în care erau Floarea Tănasiu, Leotin Tănasiu și tatăl lor. Cei dintâi au rămas morți pe loc, iar tatăl lor s-a ales cu o rană grea. În comuna Bologa (județ. Cojocna) ungurii au înscenat furturi și jafuri. Pagubele se urcau la 600.000 coroane. Tot în comuna aceea au fost uciși mișelește de către bandelor secuiești: țăranul Dumitru Baciuc,

²¹⁰ *Ibidem*, p. 220

²¹¹ Primul protopop al României Mari din Județul Bihor

²¹² *Unirea*, Anul XXIX. Blaj, vineri 21 Februarie 1919, nr. 37, p. 3

Teodor Petra de 57 ani, care mai întâi a fost înțepat de 10 ori cu baioneta apoi împușcat de 2 ori în cap, nevasta lui Ioan Barza, tânărul Gavril Giurgiu și alții. Asemenea au fost răniți și bătuți de moarte mai mulți oameni din sat.

Sălbătăciile ungarilor nu s-au sfârșit însă. Până când?

„Suntem noi un popor conștient de ne lăsăm batjocoriți în mod așa de brutal?”, se întrebau românii, tot mai des, auzind sau asistând la monstruoasele scene de brutalitate. Oameni, din părțile neocupate, încă, de armata română, comentau asemenea vești despre sălbătăciile înfiorătoare ale ungarilor. La un învățător, din părțile Zalăului, scria o gazetă a timpului, **”i-au jupuit pielea de pe cap, i-au vopsit capul în negru și au tras în el ca în țal (țintă) de împușcat. Pe alt învățător, despre care s-a mai vorbit în foi, l-au îngropat în pământ până în gât, de i-a rămas numai capul afară. Și s-au apucat apoi și l-au batjocorit, așa cum numai sălbaticii sunt în stare. Și după ce au făcut toate spurcăciunile, l-au ciuruit de gloanțe** (subl. ns.). Au spintecat cu baioneta femei gravide, au scos copiii, i-au legat de gâtul nefericitelor mame. Acestea sunt numai câteva din sălbătăciile pe care le-au săvârșit acei bandiți ai Europei. Așteptăm să se ia de urgență măsurile de lipsă. Sângele victimelor strigă răzbunare”²¹³.

Teroarea secuiască decurgea în proporții din ce în ce mai amenințătoare²¹⁴. Bande nedisciplinate se năpusteau, cu trenuri blindate, asupra satelor, jefuind tot ce le cădea în cale, omorând și schingiuiind pe locuitorii pașnici. Dacă bandele ungurești s-ar interesa, cât de cât, de propria lor țară, s-ar concentra mai spre capitală și ar face ordine în orașele mai mari, curat ungurești, unde ungurii se omoară între ei, ziua în amiaza mare. Cât despre haosul ce domnea în Pesta – ziarele relatau că - acesta a luat proporții de-a dreptul tragice. Omul nu e în siguranță pe străzile cele mai populate, iar gărzile de tot soiul bolșevice, socialiste, regale (!) naționale etc. nici ele nu mai știu ce programe și denumiri să-și afișeze. La *bandele*, care au acționat în Ardeal, nu poate fi vorba de ceva acțiune regulamentară, legală, totul era pus sub semnul răzbunării și amenințării, opririi românilor în marșul lor spre unire. Oameni, care luau la zi leafă de 2-3 sute coroane, și porneau spre satele românești cu trenuri blindate, după ce se îmbătat tun, desigur, că nu aveau altă țintă decât dezordinea, jaful, omorul și schingiuirea. Retorsiunea va întârzia, ea va fi proporționată cu teroarea secuilor, pe care nimeni nu-i poate considera ca trupe regulate (deși erau), ci ca pe *bande* de hoți, dar care se erijau a fi *unguri ce apără Patria*. Trupele românești, alături de voluntarii ardeleni, pornise deja să împrăstie acele horde de turanici desperați, care aveau ocazia să se convingă - în zilele următoare - că toate lucrurile din lume au un sfârșit, chiar și îndelunga răbdare a românului!

Vă rog cu respect, - scria cu disperare un sălăjean -, să binevoiți a da publicității strigătul de alarmă de mai jos: Onorată Redacție!²¹⁵ ”Români din toată lumea românească! Ungurii și Secuii în comitatul Sălăgiului prind pe preoți, învățători, inteligență și popor. Unde îi duc? Ce fac cu ei? Destul că îndărăt nu se mai întorc. Prin toate satele de pe Sălăgiu jefuiesc vitele, porcii, banii locuitorilor. În satele unde s-au așezat, maltratează pe femei și pe prunci, iar pe bărbați de 50 de ani îi duc în oastea lor. În biserici pun mitraliere, și apoi în biserici se spurcă. Frații români nu înaintează! Unde sunteți frații noștri? Pentru ce nu vin toți Montanii ardeleni să ne scape de acești huni moderni? Veniți fraților Români de pe tot locul și ne scăpați de aceste haite crude și barbare, până nu e târziu! Comandamentele militare au arme, înarmează tot poporul, să spulbere această lepră a tiraniei. Veniți, că vă așteptăm. Giurtelec, la 7 Martie 1919”.

Despre alte atrocități maghiare aflăm date exacte, așa cum au fost consemnate în vremea ocupației bolșevice de după linia de demarcație²¹⁶. Garda ungurească din Varu a intrat, sub pretext că face perchiziție,

Tradiția militară – 2008 - la statua martirilor Ciordaș și Bolcaș din Beiuș

²¹³ *Ibidem*, nr. 40, marți 25 februarie 1919, p. 1

²¹⁴ *Unirea*, nr. 41, miercuri 26 februarie 1919, p. 1

²¹⁵ *Ibidem*

²¹⁶ *Ibidem*, nr. 43, vineri 28 februarie 1919, p. 2-3

În casa văduvei românce Cristina Tales (al cărei bărbat a murit pe front) și au omorât-o, fără nici o judecată, cu lovituri de baionetă. În urma ei au rămas mai mulți orfani. Bande maghiare au jefuit comuna Breda, după ce au încunjurat-o, au fost în special devastați: Ambruș Ioan a Lupului, Ioan Gavrilă a Paraschivei, Alexandru Uion și Clementia Popa, a Benului. Cu aceasta ocazie au fost omorâți: Ioan Marian și Alexandru Grecu, ale căror familii au rămas în cea mai mare mizerie. Locuitorul Gavrilă Bălănean a fost rănit la ambele picioare și actualmente e invalid. Țăranul român Gheorghe a lui Ghetu, din Brusturi a fost împușcat de unguri, numai pentru motivul, că nu a răspuns ungurește. Soldații unguri din Soborșia au omorât la 5 Februarie 4 soldați români fără nici un motiv, Gardistul român Martin Gheraf a fost omorât la 25 Ianuarie de patru gardiști unguri și un sergent, pe când aceștia l-au întâlnit la intrarea comunei Curtici pe simplul motiv, că la întrebare a lor Ghemf a răspuns, că face parte din Garda Națională Română. Trei jandarmi unguri însoțiți de 25 voluntari intră cu forța, la 25 Dec. 1918, în casa românului Teodor Rus din Păuliș și fără ai spune nimic îl omoară pe loc. Aproape toate Gardele Naționale Române au fost dezarmate. Tot așa Consiliile Naționale Române au fost dizolvate. Au forțat inteligența și șefii de gărzi de-a părăsi localitatea sub amenințare de moarte. A fost arestat Dr. Marsieu vicepreședinte al C. N. R. din Arad și nu i s-a dat drumul decât cu condițiunea de a părăsi orașul. Aproape toți membrii C. N. R. din Arad s-au refugiat la Sibiu. La Șiria ungurii au arestat pe bătrânul Dr. Hotaran și iau omorât nevasta și copilul. Bande înarmate au jefuit, la 16 Februarie 1919, comuna Hălmașiu de Sus și în deosebi casa preotului român Nicolae Balta. Au împușcat un tânăr, au silit pe notarul Ionescu, de a le da cheia casei de bani, de unde au furat fondurile de ajutorare de război pentru femeile mobilizaților, în sumă de 23 mii coroane. Apoi au dus cu ei pe domnișoara Ionescu (19 ani, după ce au furat vioara tânărului Ionescu, mai multe linguri de argint și alte lucru casnice). Notarul s-a refugiat la Nagy Halmagy (Hălmașiu Mare). În săptămâna trecută – consemna sursa - bande ungurești au împușcat o femeie. Gardiști unguri comandați de ofițeri au împușcat la Sighiștel 4 oameni, la Câmpenii-de-Sus 2, la Câmpenii-de-Jos unul și la Hotar unul. Un detașament ungar a silit, la Bălnaca, 4 țărani români de a-și săpa singuri groapa și apoi i-au împușcat. Secuii au devastat la 15 Ianuarie întreaga comună Bratca. În aceeași zi, a fost împușcat, fără nici un motiv, judecătorul din Birtin. De asemenea pe primarul satului, l-au omorât la 19 ianuarie 1919 (Era străbunicul primarului de astăzi Ilie Bolojan, din Oradea).

Secuii au arestat, la 16 Februarie 1919, pe protopopul Demetriu Coriolan, pe Gheorghe Filip și Gheorghe Molnar. Venerabilul preot a fost oribil maltrat de soldați pe străzile Tășnadului. Locotenentul ungar Vecsei, din același sat, a declarat în public, că trebuiesc spânzurați toți românii. Locuitorii și mai ales funcționarii băncii (românești) din localitate s-au refugiat. Din Oradea-Mare se comunica, că patru soldați săcui comandați de un sergent, au arestat pe avocatul Ioan Furlea, din Aleșd, după ce i-au devastat casa. Secuii au împușcat, la 4 Februarie 1919, pe institutorul Vasile Filip, din Marghita, pe motiv că el ar fi cel mai periculos dintre Valahi. Locotenentul Gheorghe Nistor a fost arestat la Sătmăr și apoi întemnițat la Debrețin. Se anunța că va fi condamnat la moarte. Locotenentul român Tămaș a fost îngropat până la gât după aceea i-au scos ochii și apoi l-au omorât²¹⁸.

Nu știm cum ar face, nu știm cum ar drege apăsătorii noștri de ieri, spre a se opune cu toată puterea lor la înfăptuirea strămoșescului nostru vis, care prin ajutorul Atotputernicului Creator îl vedem azi împlinit. Nu se teme acest neam arpadian în clipele cele din urmă ale dominației sale peste neamurile, pe care veacuri de-a rândul le-au

Monumentul eroilor martiri din Sânlăzăr²¹⁷

²¹⁷ Arhivele Episcopiei Ortodoxe a Oradiei, Bihorului și Sălajului, *fond Documente/1935, Act nr. 2690*. La 24 octombrie 1935, primpretorul Plasei Marghita înainta episcopilor Roman Ciorogariu și Andrei Crișanul invitația de a participa la dezvelirea monumentului martirilor din acea plasă, uciși mișelește în timpul revoluției din 1919. Monumentul s-a dezvelit în amintirea martirilor: preot Dănilă din Dijir, învățător Filip din Bogeiu și a plugarilor Popovici din Sânlăzăr, Cheregi și Fărcaș din Satul Barbă. Fiind situate într-o zonă minoritară, actul se impunea cu necesitate a fi realizat cu mult fast. Într-o asemenea împrejurare se solicita și prezența înaltelor fețe bisericești la sărbătoarea comunității de la granița de vest a țării. Adresa confidențială ruga „a ne onora cu prezența Sfinției Voastre și a admite ca cucernicii preoți din comunele Plășii noastre să fie scutiți a oficia liturghia mare pentru a lua parte și Domniile lor în fruntea populației la aceste serbări”. Vezi întreaga istorisire la Constantin Moșincat, *Cinstirea eroilor martiri de la Sânlăzăr-Bihor și Lazuri-Satu Mare - Documente inedite*, în *Art-Emis*, 16 august 2017. <https://www.art-emis.ro>

²¹⁸ *Unirea*, nr. 56, sâmbătă 15 martie 1919, p. 2-3

asuprit și pălmuit, le-au închis aproape toate cărările spre mai înalta cultură și bunăstare materială, le-au huiduit și întemnițat fără pic de simțământ omenesc și creștinesc²¹⁹. Nu se teme acest neam, fără credință în Dumnezeu, că o trăsătură de până mai restează (rămâne) și soarta sa va fi sigilată pentru eternitate! Bine știu ei, că neamul românesc nu mai face parte din țara lor. Acest neam și-a spus ultimul său cuvânt, ultima sa dorință, de la care nimeni nu-l mai poate întoarce. Am suferit prea mult, am înghițit destul amar în decursul alor o mie ani. Să mulțămim deci, adânc, Proniei cerești, scăpând de sub tiranul lor jug de fier. Și totuși în multe părți au înscenat băi sângeroase și înfiorătoare. Ucideau în mod infam români nevinovați, prădau și jefuiau avutul românilor, câștigat cu multă trudă și osteneală, tot numai cu cugetul ascuns în inima lor de hienă, ca să ne dezbine de uriașul trunchi al neamului românesc.

Ei poate încă nu știu că cele trei mlădițe tinere și sănătoase nituite în anul 1918 în puternicul și de viață dătător trunchi bătrân, dar veșnic tare, deja s-au prins și azi-mâne de căldura soarelui ceresc vor înverzi și crește mereu. De aceste scumpe mlădițe îngâmfații nu se mai pot apropia spre ale ciontă niciodată, căci puternicul lor corp la care au fost altoite este și va fi păzit cu cea mai mare grijă, cu cea mai mare putere acum și pentru totdeauna, ca nu cumva mâni dușmane și-l poată vreodată reteza de pe suprafața pământului unde s-a născut, crescut și împluternicit, încât ori și ce uragane vor năpădi asupra coroanei sale de fier, asupra trupului său de granit, voind a-l despoia de podoabele sale sau chiar de trunchiul lui să-l doboare la pământ, - zdrobit și înfrânt va rămânea, când acest puternic arbor uriaș numai se va scutură. Pe cum auzim, mâni sacrilege voiesc a se apropia de o mlădiță botezată cu frumosul nume: botezată cu frumosul nume: Ardeal, care din toamnă a fost amorțită, voind a-i desface legătura de pe falnicul stejar, dar în zadar le este toată osteneala și rea voință căci puternica și vânjoasa mlădiță s-a deșteptat din amorțeala. Goarna a sunat! A sunat și oastea s-a adunat, să apere pe regele tuturor Românilor, să apere ce-am câștigat cu grele jertfe, să apere cu puternicele lor piepturi de oțel scumpul și frumosul Ardeal, care numai al nostru poate să fie pe vecie! Și-apoi, teama și spaima înfricoșată de-a pururi aibă loc în inimile lor barbare!

Protestul femeilor împotriva atrocităților ungurești a fost prompt. Miercuri, 18 Martie 1919, s-a ținut în Sibiu o mare adunare a femeilor române, în care au protestat cu toată energia împotriva sălbătăciilor ungurilor. A deschis adunarea doamna Bârseanu. Doamna Pop, o refugiată din părțile neocupate încă, a descris în culori zguduitoare atrocitățile ungurești. După vorbirea acesteia, doamna Matern a chemat femeile la o muncă stăruitoare pentru ajutorarea celor care au suferit atât de mult în urma barbarismului asupritor. A citit apoi următoarea *Moțiune*²²⁰: "Femeile române din Sibiu și împrejurime a acestui oraș întrunite în ziua de 18 Martie 1919 protestează cu ultima energie în contra atrocităților săvârșite de bandele ungurești față de Românii de dincolo de linia demarcațională. Adânc îndurerate de suferințele fără de margini ale fraților și surorilor noastre, roagă pe toți cei cu cădere să curme suferințele negrăite grăbind întru scăparea nefericiților noștri frați și surori. În numele umanității insultate ne adresăm tuturor reuniunilor femeiești din țară și străinătate să adere la protestul nostru în fața acestor barbarii și să împreune rugămințile lor cu ale noastre pentru ca armatei române să i-se dea voie de-a înainta până la frontiera etnică a neamului nostru. (Vii aprobări generale). Moțiunea se primește unanim. A fost prezentată lui Dr. Maniu, președintelui Consiliului Dirigent. Hotărârile speciale au fost astfel formulate: 1. Femeile române dezaprobă orice petreceri sau întruniri de distracții, câtă vreme femei române sunt omorâte și necinstite de Maghiari fără represalii. 2. Se va convoca o adunare mare a femeilor române din Sibiu și împrejurimi pentru a protesta contra atrocităților maghiare și a aduce la cunoștința celor în drept precum și femeilor din Țară și străinătate acest protest. 3. Se va face o colectă generală în întreaga țară, pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor victime ale acestor atrocități. 4. Se vor organiza 2 zile de doliu, în Sibiu, când damele române vor aduna obolul publicului făcând cheta pe stradă. 5. Se va ținea un parastas pentru sufletele celor asasinați de maghiari. 6. Se va face apel la toate Reuniunile de femei române din țară, să adere la acest proces și să procedeze în conformitate".

Ziarul „New York Tribune” vorbea pe larg de situația Ungariei și comenta astfel încercările ei de a putea obține, din partea Antantei, oarece avantaje! „Ungaria prin șovinismul ei a adus la exasperare națiunile străine, care se găseau pe pământul maghiar. Mai toți fruntașii politici se arătau puțin favorabili libertății cerute de cei ținuți în sclavie. Atunci când au văzut, că Austria este pe punctul dezastrului, au încercat o lovitură, căutând să devină stăpâni pe situație și să se proclame independenți. Cehoslovacii, Bosniacii, și Românii, care au fost asupriți și-au manifestat dorința să fie uniți cu neamurile din care fac parte. Atunci

²¹⁹ *Ibidem*, nr. 43, vineri, 28 februarie 1919, p. 2-3

²¹⁹ *Ibidem*, nr. 63, duminică 23 Martie 1919, p. 2

ungurii văzându-se singuri și mai puțin puternici de cum visau, au început cunoscuta campanie în contra acelor, care și-au recăpătat libertatea și au încercat să inducă în eroare pe conducătorii antantiști. Rapoartele oficiale sosite din Ungaria dovedesc, că ungurii sunt vinovați de faptele petrecute și că sancțiunea pe care o cer ei pentru alții ar trebui să fie dată pentru faptele lor. Cu insinuări și trâmbițări false nu se va putea reabilita Ungaria, e nevoie să cunoaștem faptele pe larg și să dăm o satisfacție acelor, care merită. Ungurii nu trebuie să uite, că au luptat alături de germani și că au fost uneltele lor în ocupare a și subjugare a popoarelor, care le stăteau în cale”²²¹.

Pe direcția de înaintare a roșiorilor și dorobanților generalului Moșoiu, pe vale Crișului Repede, manifestările de simpatie nu mai conteneau. Toată lumea plângea și chiuia de bucurie. Femeile întâmpinau pe salvatori cu tot ce gătiseră mai bun. Sosirea armatei române pune capăt crimelor, jafurilor și terorii bolșevice de pe aceste meleaguri. Pe 19 Aprilie sătenii din Vad fugiseră în pădure pentru a se pune la adăpost și a nu fi prinși între cele două forțe, unguri în retragere dezordonată și românii în ofensivă victorioasă. Spre seară, Teodor Sala a revenit în sat și văzând că acolo era armata română a dat vestea cea mare tuturor. A doua zi sătenii „pe uliță, în dreptul fiecărei case, au așezat coșuri și postăvi pline de cozonaci, ouă, friptură de miel”²²².

Calvarul de la Sighiștel. Amănunte senzaționale asupra barbariilor de la 11 Octombrie 1918, 24 Februarie și 28 Martie 1919. Reținem dintr-o corespondență a ziarului *Patria*: ”În ziua de 11 Octombrie 1918 bandiții unguri au încunjurat satul. O parte din populație prinzând de veste s-a refugiat pe drumuri ascunse, rătăcind ceasuri întregi prin zăpadă până în genunchi. Printre acești a se afla și proprietarul fabricii românești din Sighiștel cu nevasta și cei doi copilași. Tot rodul agonisirii lui, care întrece a suma de 1 milion cor. a căzut pradă focului și lăcomiei jefuitorilor. În ziua aceea au fost împușcați românii: Teodor Pele, Maxim Zoica, Șandru Zoica și Sofroniu Baie. Sătui de jaf și de beția crimei de la o vreme bandiții s-au retras și liniștea s-a înstăpânit de nou. Refugiații ce se aflau prin împrejurimile comune i s-au întors la vetrele lor, care deși pustiite îi adăposteau totuși de furia iernii. În 24 Februarie bande înarmate au încunjurat satul din nou. Bieții oameni surprinși de năvala aceasta cu greu și-au mântuit viața ascunzându-se care pe unde a putut. Panica din noapte a aceea de groază nu se poate descrie. Bandiții unguri au închis pe oameni în propriile lor case și le-a dat foc să ardă de vii, următorilor: Anisiu Pasca, în vârstă de 52 ani, Nicolae Baie de 65 ani, Ileana Dronce de 58 ani, Zorince Haniș de 18 ani, Costan Tudue de 56 ani, Vasile Boldor de 62 ani și Mariuca Roman de 50 ani. Din aceștia nici unul n-a scăpat cu viață. Împușcat cu ocazia aceasta a fost numai Ilie Pasca. Aprinse au fost și arse până'n temelii casele, cu avut cu tot ale următorilor: Ioan Pasca, Tănase Boldor, Teodor Pells, Costan Tuduc, Ilie Pasca, Tanase Ambruș, Mihai Dronca, Iosif Dronca, Nicolae Haneș, Mitrea Tuduc, Pascu Baie, Pascu Haniș, Floarea Haniș, Ilie Groza și Atanasie Toader. De la alții ale căror gospodării au fost cruțate, au stors frumoasa sumă de 66,280 cor. Încărcați de prăzi s-au retras apoi vitejii lăsând în urmă cea mai înfiorătoare priveliște. Probabil însă jidovii nu s-au putut odihni, ori prăzile Ungurilor s-au fost epuizat, căci în noapte a de 28 Martie năvăliră iar asupra satului cu furie și mai aprinsă. Veneau de la fabrica din Luncă.

De data aceasta au cutreierat satul umblând de la casă la casă. Au împușcat 17 inși: 4 bărbați, 8 femei și 5 copii. Dintre aceștia 14 au și murit. În urma acestor știri dureroase, nedumeriți ne punem întrebarea: Sătui sunt oare jidovii din Sighiștel de sângele românesc ori pretind de la slugile lor tot alte și alte victime: Noi care le-am putea veni în ajutor bieților frați năpăstuiți stăm și așteptăm c-o pacientă adorabilă, ca blestemata stavilă ce ne desparte să cadă de la sine. Suntem popor blajin, popor de ordine, da. E frumos, înălțător, chiar să constați despre tine una ca asta. Dar există în firea popoarelor izbucniri, cari anumit e moment e din viață le și pretind în mod imperios și cari totdeauna duc mai repede la scop. Noi însă cerem cu politeță, așteptăm. Până când?”²²³

Vin românii?, se întrebau comuniștii unguri. Înaintarea românilor și dezorganizarea ce a intervenit din această cauză în armata maghiară, a produs o emoție considerabilă în Budapesta și Ungaria neocupată încă. ”Necunoscând intențiile aliaților, comuniștii unguri se tem, că armata română va înainta până la Budapesta, pentru a răsturna guvernul sovietic. Autoritatea actualului cabinet (Kun Bela) a scăzut și a pierdut mare parte din partizanii ce-i avea înainte. Membrii guvernului se pregătesc să fugă. 28 avioane au fost pregătite ca să transporte la Moscova aurul și bijuteriile ajunse la Budapesta din teritoriile ocupate de Români. Guvernul comunist a adresat o proclamație către popor și armată, prin care caută să le ridice

²²¹ *Ibidem*

²²² *Ibidem*

²²³ *Ibidem*, nr. 79-80, miercuri 16 aprilie 1919, p. 2

moralul. Populația nu știe de ce să se teamă mai mult: de înaintarea românilor, sau de menținerea regimului comunist și din această cauză rămâne pasivă”²²⁴.

Una dintre relatări descrie cu amănunte intrarea vânătorilor și infanteriștilor români în Tileagd, pe 19 Aprilie 1919, în următorii termeni: „după ora șase a apărut un călăreț mândru, urmat la câțiva pași de 22 călăreți voinici ca brazii. Era o patrulă de cavalerie, sub comanda unui maior, doi ofițeri subalterni și douăzeci de oameni trupă, îmbrăcați în haine verzi, o culoare ce nu era văzută până atunci pe meleagurile noastre. Într-adevăr, această patrulă făcuse o impresie bună chiar și înaintea ungurilor din Uileacul de Criș și Tileagd”²²⁵. Maiorul a făgăduit mulțimii să nu-i mai lase „pieirii” și să-i ocrotească. În mijlocul satului „lăutarii i-au primit cu muzică”. A doua zi, după sosirea generalului Traian Moșoiu și a generalului Holban o delegație de orădeni a fost primită la Tileagd.

De simpatie și de o călduroasă primire s-au bucurat și subunitățile care au înaintat pe valea Crișului Negru spre Salonta. Există multe declarații și memorii care certifică această atitudine și stare de mulțumire și bucurie. Regimentul *Horea* a fost primit la Beliu cu „pâine și sare, iar femeile le-u dat soldaților hrană rece”. O primire asemănătoare au făcut și comunele Tămașda, Talpoș. De un interes aparte este relatarea primirii din 21 aprilie 1919, din Ucuriș, după însemnarea făcută de preotul paroh: „armata română a intrat când tocmai făceam prohodul consăteanului Vasile Măruca a Gruifului. Însuflețirea noastră a fost așa de mare încât am lăsat mortul să fie dus la groapă de familia sa.. de a acolo toată asistența... a întâmpinat o patrulă a armatei. Sosind nu a fost ochi de român care să nu lăcrimeze de bucurie la vederea lor, care cântau: *Nainte, Nainte, ne-așteaptă și frații, Pe al nostru steag* și alte cântece frumoase, cântate de grupuri de soldați români, care veneau așa de frumos, de toți cu toți sătenii ne-am ținut mândri că facem parte din poporul acestor fii vrednici ai țării noastre. Impresiile acelea nu se vor șterge din sufletul nici unui consătean, care i-a văzut și admirat”²²⁶.

Asemenea descrieri le găsim și referitoare la eliberarea comunei Tinca, pe deasupra căreia a zburat „un aeroplan românesc, pilotat de maiorul Marinescu”. După ce a aterizat a fost omenit, la restaurantul *Crișana*, s-a adresat mulțimii, iar părintele Hașăș a tălmăcit pentru ungurii prezenți spusele ofițerului „că armata română urma să sosească”. Și în adevăr atunci când grosul oștirii a intrat, mulțimea s-a simțit în Țara Românească! La auzul veștii locuitorii din Gepiș, în frunte cu preotul Marțian Andru au pornit spre Tinca, unde au dat mâna cu armata română și unde au jucat Hora Unirii. Comandantul Gărzii române din Nojorid, Ioan Crețu surprinde momentul intrării primelor patrule în noaptea de 20/21 aprilie 1919, când a ajutat la patrularea direcției Nojorid - Gepiu și când a identificat un tren blindat, despre care a raportat Diviziei 6, prin telefonul notarului din Leș, cerând o baterie de artilerie care a deschis focul în gara Leș. A sosit apoi la Oradea unde în fața primăriei a văzut trupele române și pe generalul Moșoiu. De bucurie a fugit acasă la Nojorid și a „bătut toba și am vestit satului întreg bucuria și minunea văzută”²²⁷.

ZIUA FLORILOR DE LILIAC

Desigur șirul exemplurilor ar putea continua. Dintre toate însă, manifestația de la Oradea a fost cea mai amplă și însuflețitoare despre care însuși Nicolae Iorga a spus că a reprezentat **O ZI DE GLORIE**. În adevăr, **20 aprilie 1919**, a fost ziua învierii Domnului și a orașului Oradea Mare, orașul martir care trăise *săptămâna patimilor*, a însemnat un moment istoric în viața locuitorilor săi, pentru că: „*Nici o parte a românismului nu a fost expusă atât de mult pieirii ca țara Bihorului*”, - arăta vicarul ortodox de Oradea

²²⁴ *Ibidem*, nr. 86, p. 4

²²⁵ *Idem*, p. 221

²²⁶ *Idem*, p. 223

²²⁷ *Ibidem*

Roman Ciorogariu, nimeni altul decât cel care, cu câteva ore înaintea intrării glorioase a trupelor comandate de generalul Traian Moșoiu în Oradea, fusese arestat împreună cu alți români și duși între baionete la Primăria orașului, spre a fi executați. *Când armata română a intrat triumfătoare în capitala județului a fost o atmosferă de entuziasm general, zi în care din toate cartierele se adunase românii și ungurii spre a da și primi „răsplata pentru eroismul cu care și-au păstrat limba și legea străbună pe aceste margini”.* Jafurile și omorurile luaseră o asemenea amploare, încât Oradea trăia clipe de groază. Consiliul orășenesc hotărâște trimiterea unei delegații la Tileagd, unde a ajuns armata română, ca să intervină pe lângă Comandament pentru a grăbi intrarea în oraș. Delegația a fost compusă din: Coriolan Pop, Sever Andru, Sever Erdeli, Gh. Morar și Nicolae Firu, care au arătat comandantului șef, generalul Moșoiu situația gravă, rugându-l totodată să grăbească înaintarea, ceea ce s-a și împlinit.

De patru luni, zi și noapte, îl așteptau, de patru luni de când pășise biruitor în Ardeal numele lui era pomenit ca numele „unui zeu salvator, și acum iată-l, a sosit... Ce impunător! Din ochii lui de vultur izbucnesc flăcări de ură contra dușmanului de veacuri. E în picioare în automobil. De-o dată o ploaie de flori îl acoperiră în aclamațiile mulțimii. Era poporul care-și da prinosul său de venerație armatei românești. Era sărbătorirea triumfală a celui mai mare erou, în cele mai sfinte clipe ale neamului. Automobilul nu mai poate înainta. Mulțimea crește și un ocean de capete, români, unguri, toate naționalitățile orașului aclamă pe viteazul general”²²⁸.

Nicolae Iorga, elogiind isprăvile generalului Traian Moșoiu scria: „Astfel energicul general ardelean, care și-a dus ostașii cu un avânt uimitor, chiar pentru cei cari știm ce înseamnă o înaintare românească, atunci când nu se lovește de piedica unui dușman, având mijloace de luptă incomparabil superioare, a fost primit cum rareori a fost întâmpinat un șef de cuceritori. Automobilul lui atât de îndrăzneț, mînat mult înaintea regimentelor cari înaintau, a fost literalmente copleșit, înăbușit de flori”.

20 APRILIE 1919 O ZI DE GLORIE - a reprezentat o noua speranță pentru bihoreni, iar pentru orădeni **a fost O zi de glorie**, după cum consemna eruditul savant Nicolae Iorga, care deși se făcea că nu știe, nu-și aducea aminte ce s-a petrecut atunci, în aceea zi, afirma cu multă convingere că „**istoria românilor s-a făcut în ziua aceea acolo!**”²²⁹. Martor la evenimente, Roman Ciorogariu în lucrarea sa *Zile trăite*, publicată în 1926, consemna evenimentele din ziua de Paști și zilele următoare în termeni admirativi față de intervenția atât de așteptată a armatei române. Episcopul ortodox nota: „Pe când se încheia slujba la biserică la 11.30, se ivește prima patrulă de roșiori, în frunte cu locotenentul Teodorescu, împodobiți cu liliaci, floarea primăverii, întâmpinată de populație cu urale **“Vive la France”** și cu răspunsul soldaților **“Vive la Roumania”**. Apoi defilarea trupelor desfășurată până noaptea târziu a fost întâmpinată de orădeni cu strigăte **Trăiască armata română!** și **“Ejen a roman hadsereg”, “Trăiască generalul Moșoiu, eroul nostru național”**. Deși nimeni nu-l văzuse până atunci, speranțele tuturor se legau de el, văzându-l ca pe un simbol al dezrobirii nației românești așteptat de 4 luni. Ați fost așteptat – a spus un localnic, și a izbucnit în lacrimi - să ne trăiți!. Acum putem muri cu toții, că am văzut împlinit cel mai frumos vis al vieții noastre, am văzut pe fiul Ardealului, pe Dumnezeu nostru, intrând triumfător, sfidând moartea, ca să ne salveze pe noi”²³⁰.

Primarul orașului Oradea, Rimler Karoly, însoțit de consilieri municipali, după ce au întâmpinat armata la uzinele de apă, l-a asigurat pe general că în oraș este liniște, au cerut protecție și măsuri de

1992 – Bustul generalului Moșoiu - Oradea

²²⁸ Pentru detalii vezi: Constantin Moșincat, Dan Poinar, *Generalul Traian Moșoiu - note bio-bibliografice*, comunicare prezentată la *Sesiunea omagială de la Bran*, 2007

²²⁹ Nicolae Iorga – *Neamul românesc*. Portretul generalului Moșoiu vezi la Constantin Moșincat, *Cronică de marș*, op.cit., p. 93. Vezi pe larg: Gh. Tudor, Constantin Moșincat, Ioan Tulvan, *Generalul Traian Moșoiu, op cit;* *Istoria orașului Oradea*, Editura Cogito, Oradea, 1995; Liviu Borcea, *Agonia – 1919*, Editura Cogito, Oradea, 1992

²³⁰ *Cronică de marș*, op. cit..., p. 93

aprovizionare, apoi cu toții s-au îndreptat spre sala primăriei unde generalul a dat ordinele necesare, preluând conducerea administrativă a orașului (vechea administrație având doar rol formal până la alegerile din toamna anului 1919) și numind pe generalul Holban Stefan²³¹ comandant al garnizoanei. De remarcă că prin ordinul generalului Moșoiu *“toate organele administrative ale orașului și județului”*²³², rămăneau neschimbate pe lângă care s-a numit câte un inspector român. Din acest moment teritoriul juridic unit, prin Hotărârea de la Alba Iulia, devenea efectiv dirigit de autoritățile române.

Drapelul armatei române în fața altarului

20 aprilie 2008 – Piața Unirii din Oradea

A doua zi de Paște, s-a săvârșit Sfânta liturghie în Biserica Catedrală (catedrala cu lună – n.n.) din piața mică (Unirii de astăzi), prin P.C. Sa vicarul R. Ciorogariu, asistat de protoiereii Gh. Tulbure și Gh. Pap, de parohul Vasile Popovici și diaconul Dr. A. Magieru. Răspunsurile le-a dat corul mixt al „Hilariei”, sub conducerea dirigentului Nicolae Fîru. La ora 9, s-au postat în fața bisericii două companii de onoare, în frunte cu muzica regimentului. Soldații erau îmbrăcați în haine de sărbătoare, cu coifurile pe cap; pe fețele lor sănătoase, bătute de vânt și pârлите de soare, se oglindea mândria și veselia oșteanului biruitor.

În cursul heruvicului, a sosit în biserică, generalul Holban, urmat de general Sachelarie și întregul stat major, 30 ofițeri, toți îmbrăcați în splendida uniformă de paradă. Ei luară loc în stranele rezervate, în dreapta și-n stânga altarului. Lângă scaunul episcopal se postaseră 6 soldați voinici, cu *steagul regimentului, ciuruit de gloanțe și purtat cu biruință prin focul războaielor*. Biserica era ticsită de credincioși, cu fețele înviorate de fericire. Erau de față toți intelectualii și mulți fruntași ai bisericii surori gr. catolice.

²³¹ General de divizie Ștefan Holban (n. 15 mai 1869, Vaslui – m. 2 decembrie 1939, București). Studii militare: Școala de ofițeri și Școala superioară de Război (1900). Grade căpitan (1898), colonel (1914), general de brigadă (1917), general de divizie (1921). În războiul întregirii a fost comandant al Etapelor Armatei de Dobrogea, comandant la diviziile 9 și 9/19 infanterie, atașat pe lângă Comandamentul armatei ruse, comandant al Diviziei 6 infanterie, Comandant al garnizoanei Budapesta 1919.

²³² *Istoria orașului Oradea, op cit, p. 352*

La ieșirea cu sfintele daruri, când s-a pomenit pentru întâia oară numele Regelui Ferdinand I și a soției Sale Regina Maria, corul și muzica oastei a intonat deodată imnul regal: „Trăiască Regele”.

Momentul a fost înălțător. O emoție adâncă se zugrăvea pe fețele tuturor și ochii multora se umpluseră de lacrimile fericirii necunoscute până atunci. După veacuri de dureri înăbușite, sufletul descătușat al românului își serba, pentru întâia oară, adevărata înviere. La priceasnă, vicarul Roman Ciorogariu a rostit de pe amvon o predică avântată.

Încărunțitul demnitar a ridicat sufletele ascultătorilor la înălțimea însemnătății marelui praznic al neamului nostru, spunând următoarele: „Iubiți creștini! Un șir neîntrerupt de suferințe a fost trecutul nostru pe acest pământ. Suferințele din vremile invaziunii popoarelor barbare, suferințele unei restriști milenare. Dar a fost mai mare virtutea de rezistență a părinților noștri și credința lor în ideal a fost mai mare decât toate aceste suferințe. A învins caracterul nostru român: răbdarea și munca. Caracterul acesta a fost sfințit de credința într-un ideal. Astfel s-a putut întâmpla minunea aceasta a lui Dumnezeu, pe care o vedem astăzi.

Acestor suferințe le aduc, înainte de toate, prinos și venerațiune, astăzi, în ziua Învierii lui Hristos, Chipul suferinței. Când văz însă în razele soarelui, ce s-a revărsat asupra noastră, astăzi chipul viitorului, atunci un sentiment mare, mai mare decât al suferințelor, iubirea de neam, îmi inspiră mângâierea, că a fost vrednic a suferi.

Între contemplațiile mele din săptămâna Patimilor, în fața morții, ce mi bătea la ușă, am cetit o carte din suflet femeiesc: „Gândurile și icoanele din vremea războiului”, zugrăvind suflarea morții, ce a trecut peste suflarea românească în acest crâncen război. Acest suflet artistic a cuprins întreg calvarul îndurat de țara mamă pentru eliberarea noastră. Acest suflet înălțat este Regina Maria. Femeia română a fost totdeauna vestalia iubirii de neam. Corneliile și Veturiile romane, Mama lui Ștefan cel Mare și altele la întâlnirea lor de dincolo de mormânt, vor recunoaște în tipul sublim a Reginei Maria pe vrednica reprezentantă a femeii române. Și o aureolă cerească va fi cununa răsplătirii Sale.

Războiul acesta a făcut din țara românească un cimitir de eroi.

Morminte împodobesc și pământul nostru ardelenesc. La piatra fundamentală a României - Mari avem deci martiriul. Creștinismul își zidește altarele sale pe moaștele martirilor, cari au creat credința poporului, că clădirea nouă cere jertfa unei vieți. Templul nou al României - Mari este zidit pe moaște de eroi (pomeniți în Catedrala Mântuirii Neamului, sfințită la praznicul Centenarului). Mă cuprinde un fior, când privesc la aceste morminte de eroi, dar măreția templului îmi inspiră convingerea, că pentru acest templu, a fost vrednic a muri. Până astăzi noi aveam un cântec de jale, izvorât din sufletul amărât al poporului nostru: *Munții noștri aur poartă/ Noi cerșim din poartă-n poartă*. Astăzi întreagă comoara pământului strămoșesc s-a deschis pentru noi. O țară frumoasă, plină de aur și argint, ca în povești. Iar Dumnezeu ne spune că tot aurul și argintul este al nostru. Când privesc la comoara aceasta, nu mă gândesc la îmbuibarea capitalismului hrăpăreț, care vrea numai să-și umple jitnițele sale. Mă gândesc la poporul meu iubit., căruia i s-a deschis pământul pentru o muncă cinstită și răsplătită. Mă gândesc la opera de cultură, care se deschide și pe seama țaranului nostru. Mă gândesc la o Românie bogată și fericitoare pentru toți. Mă gândesc la împlinirea destinului măreț al Gintei Latine, de a reprezenta pe Dumnezeu pe pământ, după cuvintele profetice ale bardului național de la Mircești. Când privesc la acest viitor zic, că de acum înainte va fi vrednic de a trăi. Legea din înaintea descoperirii dumnezeiești a fost: ochi pentru ochi și dinte pentru dinte. Când s-a descoperit Dumnezeu profetilor, cari au pregătit calea Domnului, această lege barbară s-a șters și a zis: Lăsați-mi mie răzbuarea.

Frescă de la Episcopia Ortodoxă a Oradiei:
Întâlnirea generalului Traian Moșoiu cu Episcopul Vicar Roman R. Ciorogariu

Oradea, 20 Aprilie 2005
Omagierea generalului Traian Moșoiu

Mântuitorul Hristos, de pe crucea patimilor se roagă pentru dușmanii lui și legea lui morală culminează tocmai în iubirea vrăjmașului. Legea aceasta ne obligă să fim buni creștini și față de foștii noștri dușmani. Să se șteargă gândul răzbunării din sufletul nostru în această zi a Învierii, care nu poate fi pângărită cu fapte necreștinești. Deschid Evanghelia dreptății și a adevărului în noul cult național. Evanghelia aceasta să se vestească tuturor. Drepti față de noi înșine și drepti față de concetățenii noștri de altă limbă și lege, buzele noastre să preamărească pe Dumnezeu prin vestirea adevărului și aplicarea dreptății pentru toți. Această Evanghelie: să fie călăuza vieții noastre, ca să fim vrednici de mila lui Dumnezeu, care ne-a făcut părtași la împlinirea idealului nostru național.

În fața altarului acestuia văd, pentru prima dată, *drapelul armatei române*. Acest odor este simbolul virtuții militare. Binecuvântat să fie de Domnul oștirilor, Dumnezeu cel mare și puternic, carele face minuni. Binecuvântat să fie Marele Căpitan al oastei române, Regele Ferdinand și Augusta lui Casă Domnitoare. Binecuvântată să fie glorioasa armată română și vitejii ei comandanți, în veci. Amin”.

După sfânta liturghie s-a oficiat un Tedeum pentru sănătatea și prosperarea Augustei noastre Case Domnitoare. Corul a cântat cu mult avânt „Trăiască Regele”. S-a citit apoi, în genunchi, de către P. C. Sa vicar episcopesc o rugăciune cu următoarea încheiere: „*Și acum, cu sufletul descătușat de dureri, către Tine înălțăm Doamne glasul inimilor noastre și te rugăm păzește întru*

zile-ndelungate pe M. Sa Regele Ferdinand, Domnul tuturor Românilor și-l învrednicește să cârmuiască neamul românesc în pace netulburată. Sfetnicilor lui dă-le duhul înțelepciunii și al iubirii de oameni, care întărește popoarele și le înalță. Revarsă în diregătorii și păstorii poporului nostru duhul dreptății și al lăpădării de sine, cu care ai înzestrat pe Apostoli, când i-ai trimis, să propovăduiască Evanghelia iubirii Tale de oameni.

Insuflă ostașilor noștri bărbăție și vitejie, dragoste către țară și către de aproape și pe noi toți cetățenii României, ajută-ne, să sporim în râvnă spre fapte bune. Păzește țara noastră cea scumpă și frumoasă, România și sfântă Biserica ta, pe care ai întemeiat-o întru dânsa spre mărirea numelui Tău. Auzi-ne Doamne, precum ai auzit și rugile părinților noștri, al căror vis de veacuri ne-a învrednicit să-l vedem întrupat. Tu ai cârmuit destinele neamului nostru de la plămădirea lui până astăzi, binecuvântat să fie numele Tău în veac!”.

Apoi companiile de onoare, din fața bisericii, au fost stropite cu agheasmă, în prezența comandantului și al statului major, în vreme ce muzica a întonat „Rugăciunea”. O mare de capete descoperite privea, cuprinsă de emoție, actul acesta religios. Lumea s-a depărtat apoi cu sufletul înălțat și stăpânit de cele mai sfinte emoții ale acestei sărbători, care a fost adevăratele Paști ale noastre.

După amiază, pe la orele 4, muzica regimentului a cântat în piață mai multe cântece românești: hore, sârbe, marșuri naționale. Cetățenii orașului se îngrămădeau în piață de nu mai puteai străbate și fețele tuturor străluceau de veselie și de mulțumire. În vremea aceasta un aeroplan român, împodobit cu steaguri tricolore, a plutit deasupra orașului, coborându-se până aproape de pământ și executând cele mai frumoase virajuri. Astfel s-a încheiat ziua această măreață și neuitată pentru toți cei, cari au avut norocul să se bucure de ea.

A treia zi de Paști au urmat deputațiuni la generalul Holban. Consiliul Național și-a ținut ca prima datorie să se prezinte în corpore la generalul de divizie Holban, pentru a-și exprima recunoștința și a-l asigura de respectul și devotamentul său nemărginit. Vizita a avut loc în salonul de gală al P.S. Sale D-lui episcop Dr. Demetrie Radu. În numele Consiliului, ai cărui membri erau de față toți, în costume de sărbătoare, președintele R. Ciorogariu a adresat generalului următoarea vorbire: „Domnule General! Consiliul național român din Oradea și Bihor, trecut prin surghiunul zilelor bolșevice, ca înviat din morți, vă aduce omagiile sale izvorâte din adâncul inimii, pentru actul istoric, prin ne-ați eliberat și Vă roagă să fiți interpretul recunoștinței și al devotamentului înaintea Majestății Sale Regelui Ferdinand și a vitezei armate române, care, pentru noi poartă crucea suferințelor. Când ne împlinim această sfântă datorie, Vă oferim serviciile noastre la consolidarea imperiului român pe acest

pământ strămoșesc. Voim să ne luăm partea noastră din această măreață operă de consolidare, care trebuie să fie opera dreptății pentru toți. Numele generalului Holban s-a înfipt în inimile noastre, ca salvator al nostru și amintirea lui va rămânea ca tradiție fiilor noștri. Aceste tradiții ne vor lega pe vecie și Dumnezeu ne

va asculta rugăciunile, să Vă răsplătească cu fericirea fiilor D-voastre, fericirea ce-ați adus-o fiilor noștri. Vă urăm mulți ani fericiți spre gloria armatei române și prosperarea neamului românesc”.

Întreite urale de „să trăiască” au acoperit ultimele cuvinte ale oratorului. Generalul Holban a răspuns, cu glas mișcat și-n ton comunicativ, plin de căldură sufletească, spunând următoarele: „Domnule Președinte, Onorat Consiliu! Vă mulțumesc pentru omagiile ce-mi prezentați. Prin delegația dv. Mi-ați dat două însărcinări, cari deopotrivă mă onorează. Prima e, să fiu interpretul sentimentului dv. Față de Tron și Dinastie. A doua să talmăcesc admirația și recunoștința dv. față de armata mea, care, chemată de glasul suferințelor dv., și-a pus aripi la picior și a zburat peste munți și văi, ca să vă vină cu un minut mai înainte într-ajutor. Ostașii mei și-au pus pieptul în fața gloanțelor și după ce au risipit pe dușman, au grăbit în marș forțat, ca să vă salveze. Vă mulțumesc de omagiile ce le aduceți acestor soldați, cari toți au alergat spre Oradea, nevoind nici unul, să rămână în urma celuiilalt. Cât mă privește pe mine, personal, eu am numai o parte mică de merit. Eu am luptat cu crierul, iar soldații mei cu picioarele

Sentimentele dv. le voi talmăci atât Majestății Sale Regelui Ferdinand, al cărui supuși sunteți de astăzi înainte, cât și vitezei mele armate. Devotamentul dv. și asigurarea conlucrării dv. mă umple de mulțumire. Sunt sigur, că toți sunteți gata, să emulăm pentru a organiza aici un Stat civilizat și ordonat, în așa chip, ca și adversarii noștri să i se închine. În munca aceasta de organizare nu suntem mulți, dar e destul să fim cinstiți și devotați. Sentimentele mele față de inamic sunt cele ale bunului creștin. Nu voi fi condus de duhul răzbunării, dar nu voi tolera nici o abatere, și orice încercare de a tulbura ordinea, o voi pedepsi cu asprime. Noi încă am stat sub ocupație străină și încă poliglotă. România a fost încălcată și jefuită în chipul cel mai barbar. Pe unde au trecut dușmanii noștri, a rămas jale și prăpăd. D-voastre, ardelenii, ați fost deprinși cu suferințele, la noi contrastul însă a fost grozav de izbitor. Bunul Dumnezeu ne-a scăpat însă din robie străină pe toți: pe noi, după un an, pe dv. după o mie de ani. Ajunși la libertate, să inaugurăm, pe toată linia, condițiile unui Stat civilizat. La munca aceasta vă doresc tuturor viață lungă și plină de fapte roditoare”.

23 mai 1919 – Regele Ferdinand I la Oradea

Uralele furtunoase au subliniat cuvintele lui Holban, a cărui vorbire a făcut asupra tuturor o adâncă impresiune. Președintele a prezentat apoi pe membrii Consiliului în parte, iar generalul a strâns mâna fiecăruia. De la prima cunoștință ne-am convins, că în generalul Holban orașul nostru a câștigat o personalitate distinsă și mai mult decât simpatică: D-sa nu este soldatul de șablon. Este mai presus de toate un om, o individualitate. Un personaj care cucerește și supune din primul moment, prin inteligența-i superioară și prin profunda cultură morală, ce împodobește acest suflet frumos. Suntem mândri, că-l avem și rugăm cerul să ni-l țină cât mai mult între noi.

Imediat după Consiliu a urmat deputăția senatului orășenesc, condusă de primarul K. Rimler, care, binecuvântând pe general și prezentându-i omagiile orașului întreg, îl ruga să asigure ordinea și siguranța publică și să ia măsuri pentru provederea orașului cu alimente și cărbuni. Senatul îl asigură de concursul devotat al tuturor organelor orășenești. El a răspuns, în românește, astfel: „Domnule Primar! Mulțumesc pentru bunele urări ce-mi prezentați. Eu am venit în orașul D-voastră în numele unui Stat civilizat și am la dispoziție o armată conștientă și bine disciplinată.

Încât privește susținerea ordinii publice, pe care am s-o păzesc aici în numele guvernului românesc, vă asigur că puteți fi deplin liniștiți. În măsurile pe care le voi lua în acest scop voi fi călăuzit de cele mai pure sentimente creștinești. Vă mulțumesc de concursul ce-mi oferiți și vă dau asigurarea că, deși sunt numai de două zile în acest oraș, pentru ordinea și prosperarea lui, pun tot atâta inimă cât D-voastră, care conduceți de decenii. Din parte-mi, vă ofer concurs nemărginit pentru a crea aici ordine și liniște perfectă și pentru a întrona principiile dreptății și ale civilizației. Deosebiri de limbă și naționalitate nu voi cunoaște. Ușa mea va fi deschisă pururi pentru toți și având vreo plânsoare, sau vreo cerere particulară, sau vrând să-mi denunțe vreun caz izolat în interesul siguranței orașului, oricine se poate apropia de mine cu inima deschisă.

În schimb, cer numai, ca orice propagandă politică, cu caracter naționalist, sau bolșevic, să fie curmată, pentru că la sugrumarea acestor tendințe voi fi, tocmai în interesul siguranței Statului, cât se poate de aspru

și necruțător. În cât privește trebuințele materiale ale orașului, voi lua dispoziții urgente, ca ele să fie acoperite. Sper că în curând orașul își va relua viața normală”.

Vorbirea generalului a interpretat-o, în limba ungurească, Dr. Coriolan Pop, în calitate de prefect interimar. Consiliul Dirigent, după preluarea puterii politice în Ardeal, s-a îngrijit de asigurarea primirii armatei și de menținerea ordinii în noile teritorii. Prin reprezentanții participanți la Adunarea Națională de la Alba Iulia ordinele și hotărârile prindeau viață, acolo unde se instauraseră administrația românească. În părțile de vest – Crișana, Sătmar, Sălaj și Maramureș opresiunile bolșevicilor unguri și ale armatei colonelului Kratokwil erau de tot felul.

Până la ofensiva din aprilie, adică în perioada dintre sărbătorile de Crăciun 1918 și Sfintele Paști 1919 poporul roman a fost prigonit, preoții și învățătorii trecuți pe liste negre și urmăriți, la tot pasul, de *jandarii* unguri. Cel mai mic gest era interpretat ca nesupunere și sancționat. Organele politice și administrative transmiteau ordinele și dispozițiile lor prin intermediul preoților și a școlilor de pe întreg teritoriul Ardealului. Redăm

câteva documente relevante pentru susținerea acestei teze. Consiliul Dirigent pentru combaterea propagandei ungurești din Ardeal trimitea circulare prin care se înștiința poporul că statul român îi va trata cu mai multă atenție ca pe frați de-ai lor și că vor beneficia și ei de pământ promis în timpul campaniei militare de *regele țaranilor* Ferdinand I, că votul lor va fi asigurat.

General TRAIAN MOȘOIU - Erou al întregirii

Așa este cunoscut și perceput în mediile militare și civile orădene generalul Traian

Moșoiu. Biografia foarte bogată în fapte militare începe la 1 iunie 1889 cu gradul de sublocotenent în armata austro-ungară. Neîmpăcat cu gândul de a sluji o cauză care nu s-a potrivit cu educația ce a căpătat-o în familia sa de români, din Tohanul Nou, Traian Moșoiu demisionează din armata Austro-ungară și trece prin „Vama Cucului” în regatul României²³³.

De la 1 aprilie 1893 îl găsim în armata română cu gradul de sublocotenent, recunoscându-i-se vechimea în grad. și așa cel pe care Nicolae Iorga l-a numit un ardelean cumplit la înfățișare și atitudine a devenit ostaș al neamului său. Traian Moșoiu a fost „un ofițer înalt și corpolent cu un aspect exterior și o înfățișare perfectă. Prin calitățile sale fizice și intelectuale, prin cunoștințele militare foarte dezvoltate, ce le practică, prin zelul și activitatea sa în serviciu a dovedit că posedă, în mod admirabil, aptitudinile gradului, că este foarte apt pentru gradul următor că este un excelent comandant”. Așa l-a apreciat comandantul Batalionului 9 Vânători, pe căpitanul care cunoștea și vorbea curent limbile germană și maghiară.

Ofițer pătruns de sentimentul datoriei, cu înfățișare ostășească, cu temeinică cunoaștere a regulamentelor militare în teorie și practică, Traian Moșoiu a fost socotit de generalul Borănescu, „un excelent instructor, conștiincios și inteligent. Munca prestată la serviciu, sobrietatea vieții de familie, și prestigiul din viața civilă, l-au impus” și i-au atras laude binemeritate din partea șefilor. În întreaga carieră militară Traian Moșoiu a fost înaintat numai la alegere și excepțional. În preajma războiului de întregire națională generalul Culcer Ioan i-a apreciat calitățile deosebite. „Mă simt fericit că pot propune la înaintare excepțională pe acest locotenent-colonel, tipul soldatului desăvârșit”.

Între colegi a fost socotit bun camarad, blând cu inferiorii, caracter cavaleresc. În corp a trăit în armonie fapt pentru care a fost iubit. Calitățile sale au fost remarcate. „Are ochiul prea bine exercitat

Gl. Gh. Mărdărescu, gl. Traian Moșoiu - la ieșirea din Catedrala cu lună, 1919

²³³ Passim Constantin Moșincat, *Cronică de marș. 80 de ani de la înființarea Diviziei 11 Infanterie*.

în amănunte, pe care le apreciază și le vede cu o repeziciune și siguranță uimitoare”. La aceste aprecieri s-a alăturat și principele Ferdinand, care după inspecția ce i-a făcut a concluzionat: „compania sa este bine comandată și bine administrată”!

La 1 aprilie 1916, avansat colonel, Traian Moșoiu a fost numit comandant al Regimentului 2 Dorobanți și apoi al grupului Lotru²³⁴. A purtat grijă pentru „instruirea și educarea militarilor cu grade inferioare și pentru întreținerea materialelor. Grijă a avut de soldați în special pe front. La moartea primului erou a consemnat în jurnalul său de front: l-am dat de exemplu tuturor ostașilor din Grupul Lotru, cărora le-am amintit de strămoșii noștri români, care ziceau că moartea pentru patrie este dulce și frumoasă. Le-am spus că din jertfa noastră se va făuri România întregită. Până la făurirea României Mari a comandat Diviziile 20 și 23 Infanterie, Brigada 26 Infanterie în condiții deosebit de grele. Pentru bravura sa a fost decorat cu ordinul Mihai Viteazul. După retragerea în Moldova a reorganizat Divizia 12 Infanterie, avansat general și decorat cu Legiunea de Onoare franceză.

La 25 mai 1918 a preluat comanda Diviziei 7 Infanterie cu care-pregătește „marea revanșă”. Cu această Divizie a intrat în Ardeal și din Reghin a dat o proclamație din care reținem: „cu noi aducern libertatea, iar dreptatea este scrisă pe steagurile noastre”. Îmbărbătând trupa din subordine, cum numai el știa, urmărește, îndeaproape, inamicul în retragere până în ianuarie 1919, când frontul s-a stabilizat pe aliniamentul Sighet, Baia Mare, Ciucea, Zam. Generalul Traian Moșoiu a fost numit comandant al Comandamentului Trupelor din Transilvania și până la 15 aprilie organizează cele 7 divizii din subordine. A întocmit planul de operații în toate detaliile pe care Marele Cartier General le-a aprobat. Înainte de ofensivă a fost mutat comandant al Grupului de Nord. S-a pus în fruntea trupelor sale și a dezlănțuit acțiunile ofensive pe care armata ungară a colonelului Kratochwil n-a mai putut-o opri până pe Tisa. La 20 aprilie 1919, la orele 12, generalul Traian Moșoiu a intrat triumfal în Oradea întâmpinat de mulțimea adunată cu urale: Trăiască generalul Moșoiu, eroul nostru național. Deși nimeni nu-l văzuse până atunci, speranțele tuturor se legau de el, văzându-l ca pe un simbol al dezrobirii nației românești așteptat de 4 luni. Ați fost așteptat, a spus un vorbitor ce a izbucnit în lacrimi, să ne trăiți! Acum putem muri cu toții, că am văzut înfăptuit cel mai frumos vis al vieții noastre, am văzut pe fiul Ardealului, pe Dumnezeuul nostru, intrând triumfător, sfidând moartea, ca să ne salveze pe noi.

20 aprilie 1919 a fost considerată, de savantul Nicolae Iorga, **O zi de glorie**, când generalul Traian Moșoiu a fost primit cum rareori a fost întâmpinat un șef de cuceritori. Automobilul lui, atât de îndrăzneț, mănât mult înaintea regimentelor care înaintau, a fost literalmente copleșit, înăbușit de flori. Ilustrul savant și-a intitulat articolul din „Neamul Românesc” cu o concluzie ce a rămas ca o aură pentru generalul Traian Moșoiu căci nu știu, nu-mi aduc aminte ce s-a petrecut aici în acea zi de 20 aprilie 1919, dar istoria românilor s-a făcut în ziua aceea acolo. După isprava de la Budapesta, generalul Traian Moșoiu a revenit la Oradea în fruntea Corpului Vânătorilor de Munte. Cu soldații săi a reparat și făcut drumurile ce leagă satele de Oradea. Ca ministru al Comunicațiilor, în 1922, a urgentat executarea căii ferate Arad—Salonta—Oradea. Ca semn al prețuirii în sala primăriei i s-a făcut un portret în mărime naturală, iar sculptorul M. Kara a realizat o plachetă după care autoritățile ungare au făcut o medalie de argint. La 24 ianuarie 1994, am descoperit în fundația unui perete fragmente de ceramică din care am recompus 18 medalioane cu înscrisul „General Traian Moșoiu 1919. KISUJSZALAS, KENDERES, FEGYVERNEK, SZOLNOK”²³⁵.

Și astăzi numele generalului **Traian Moșoiu, erou al întregirii naționale**, este prețuit la Oradea. În holul de la intrarea în Primărie a fost reșezată placa, făcută în 1920, în memoria intrării glorioase a armatei române în oraș. Lângă placă pe un soclu a fost așezat bustul generalului flancat de drapele tricolore.

²³⁴ A.M.R., *fond Anuarul ordinului „Mihai Viteazul” 1916-1920, vol. I-III*. Regimentul 2 Dorobanți „Vâlcea” prin I.D.5218/13.12.1919, a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”. Pentru eroismul de care au dat dovadă ofițerii, subofițerii și soldații regimentului în luptele de la Panta, Muntele Pologaș, Negoveanu Mare, Cislădia-Moh, Rășinari, Gura Râului, Dealul Cioara în august și septembrie 1916, precum și în luptele susținute în timpul retragerii la Coți, Pleșiu, Zănoaga, Cărbunari, Inotești și Mizil în octombrie și noiembrie 1916.

²³⁵ Apud Constantin Moșincat, *Divizia 11 Infanterie pe frontul întregirii*, Editura Tipo MC, Oradea, 2008

La propunerea Asociației Naționale a Cavalerilor de Clio, *Sala mare de Consiliu*, din Primărie și o stradă din centrul orașului. un regiment și drapelul de luptă, un bust al eroului, poartă numele general traian Moșoiu, ca simboluri de veșnică amintire, purtându-i numele!

Statuia generalului Traian Moșoiu
– 1938 Oradea

Bust str. Armatei române Oradea
sculptor col. Teodor Zamfirescu

Placa de onoare și Bust din Primărie
2001– sculptor Ioan Mihele

TRIANON - 100

Marile beneficii aduse Ungariei de Tratatul de la Trianon

Prof. Dr. Vasile LECHINȚAN

S-au împlinit, la 4 iunie a.c., 100 de ani de la semnarea, în palatul numit Marele Trianon, de lângă Versailles, a Tratatului de pace dintre puterile mari ale Europei și ale lumii, pe de-o parte, și Ungaria, pe de altă parte, țară care a tot tergiversat semnarea tratatului, sperând să obțină teritorii ale fostului regat ungar de odinioară, trăind într-o mitologie istorică arhaică și neținând cont de marile aspirații moderne ale popoarelor de a se constitui în țări națiune, pe baza dreptului naționalităților. Dar, totuși, ungurii au obținut la Trianon cel mai mare beneficiu: formarea/recunoașterea unui stat național al lor, independent și suveran, numit Ungaria, stabilit chiar în granițele lui etnice firești. Se știe că regatul Ungariei a fost dezintegrat în perioada 1526 (după bătălia de la Mohacs) -1541 și astfel stat ungar n-a mai existat până la 1918-1920. Uniunea forțată a Transilvaniei cu Ungaria de la 1848-1849 n-a fost recunoscută de români și de împăratul Austriei și pentru acest artificiu impus de revoluția ungară a curs mult sânge. În perioada dualistă austro-ungară 1867-1918 nu se poate spune de un stat independent numit Ungaria, deoarece această entitate nu avea drept de politică externă proprie și nici de armată proprie, fiind în acest sens o colonie imperială austriacă.

Așadar, prin Tratatul de la Trianon, Ungariei i se recunoaște statalitatea și țara ungurilor în granițele ei cele mai viabile și mai firești, nu în granițe artificiale, gonflabile pe seama altor popoare. Astfel, Ungaria, devenit stat național și independent, degrevat de potopul uriaș de probleme pe care le avea în timpul dualismului cu naționalitățile, cu românii, croații, slovaci, sârbii, slovenii, cehii, ucrainenii, putea, de la această dată, să se concentreze asupra problemelor proprii, de instaurare a unui regim modern democratic, de creare a cadrelor necesare dezvoltării Științei și Culturii proprii, de acces la prosperitate și modernizare economică, financiară, comercială, politico-statală. De această dată, însă, trebuind să intre în mod cinstit în competiția cu celelalte națiuni, nu însușindu-și munca și bogățiile altora, ca până la 1918.

Dacă ținem cont de ceea ce a zis reprezentantul Ungariei la Conferința de Pace de la Paris în prima jumătate a anului 1920, contele Apponyi, care a încercat, în mod penibil, “să dovedească liderilor lumii că el reprezenta o națiune civilizată, pe când națiunile din fostul Imperiu austro-ungar care și-au revendicat autodeterminarea ar fi inferioare și nedemne de proiecția care o propunea Vestul” (cf. istoricul Vasile Pușcaș, în volumul *Trianon, Trianon*), atunci reiese încă un beneficiu uriaș adus Ungariei de Tratatul de la Trianon, acela de a se fi eliberat de problemele extrem de numeroase avute, zi de zi, cu niște “națiuni inferioare” din cuprinsul granițelor ei. Astfel că în loc ca statul ungar să se ocupe de progresul și civilizația națiunii ungare, ar fi avut pe cap și aceste “națiuni inferioare” pe care Ministerul de Interne Regal ungar din timpul dualismului le urmărea și le persecuta continuu pentru pretențiile lor, desigur, tot “inferioare”, de a-și menține limba, datinile, viața națională, identitatea. Sunt pline documentele de arhivă, ziarele de epocă, de asemenea arestări, persecuții, hărțuirea sistematică a intelectualilor, bătăi aplicate de jandarmii maghiari românilor, slovacilor și altor popoare sus-amintite pentru diferite pricini. O arhitectură politică internă bazată numai pe represii permanente nu avea cum să dureze într-o Europă modernă, ale cărei valori supreme sunt libertatea și democrația.

Presa română le arăta lumii ca nedreptăți, presa maghiară și secuiască le consemna cu satisfacție că este bine și corect apărât statul ungar, dar ambele genuri de presă consemnează abuzul. Ar fi extraordinar de necesar ca să se înceapă editarea unui corpus de documente în mai multe volume pe această temă, a persecuțiilor naționalităților în timpul dualismului austro-ungar. Din aceste nedreptăți flagrante făcute națiunilor din Ungaria dualistă reiese, indirect, și un alt beneficiu uriaș al Ungariei din Tratatul de la Trianon, și anume că, nemaiaivând ocazia de a asupri pe față popoarele, ca în perioada dualistă, statul ungar a câștigat o mare onoare și demnitate în ochii Europei și ai lumii. În timpul dualismului, Ungaria era dezavuată de numeroase personalități culturale și politice ale marilor civilizații: ale Franței, Angliei, Italiei etc., până și nordicul Bjørnstjerne Bjørnson, scriitor norvegian, laureat al Premiului Nobel în 1903, a sărit în apărarea românilor asupriți de Ungaria dualistă, și exemplele sunt numeroase. E drept că astăzi Ungaria pierde mult din respectul Europei prin continuarea cantonării în nerecunoașterea, cu stridență, a dreptății Tratatului de la Trianon, care i-a adus, de fapt, atâtea beneficii reale. De remarcat atitudinea realistă, responsabilă și nobilă a Austriei, care, “redușă teritorial și recunoscând vinovăția pentru declanșarea războiului, cu economie distrusă, s-a conformat pretențiilor Conferinței de pace și a semnat imediat Tratatul de la Saint-Germain (10 septembrie 1919)” (Vasile Pușcaș, în volumul *Trianon, Trianon*). Austria nu a ridicat acest gest firesc al ei la o mare umilință care ar cere mereu răzbunare, precum Ungaria. Această atitudine a Ungariei din timpul lui Horthy până astăzi a creat destabilizare și ură, care au dus la monstruoasele atrocități ungare contra românilor în Transilvania în timpul Dictatului de la Viena și pentru care încă Ungaria nu și-a cerut scuze românilor.

Bine ar fi ca, de acum înainte, în Ungaria să fie spulberate toate penibilele furii/isterii contra Trianonului, toate șovinismele împrăștiate cu “generozitate” maximă înspre țările succesoare, profanându-se în mod primitiv idealul de frățietate și armonioasă înțelegere și colaborare, toată orbirea cu mituri istorice revanșarde, mituri care sunt repudiate din start, pe bună dreptate, de români, slovaci, croați, sârbi, sloveni și chiar de națiunile mari ale Europei și ale lumii, deci fluturarea lor este complet inutilă și nu ține de civilizație.

Despre absența statului român de la marcarea Centenarului Trianon

De la bun început trebuie spus că Tratatul de Pace din 1919 și 1920, mai ales cele de la Versailles (cu Germania), Saint Germain en Laye (cu Austria) și Trianon (cu Ungaria), sunt adevărate sărbători ale Minților Politice și Culturale ale Europei și ale lumii, inclusiv ale României, pentru a se instaura ordinea și pacea după o conflagrație nimicitoare. Nu mai este nevoie, așadar, ca un parlament al unui stat să declare sărbătoare o sărbătoare, dar de o sărbătorire da, este nevoie, dacă-ți pasă de civilizație, la urma urmei. Din partea României au mers acolo, la așezarea păcii de la Trianon, oameni de stat și politici, oameni de știință și de cultură remarcabili în adevăratul sens al cuvântului. În primul rând tratatul a fost semnat din partea României de dr. Ion Cantacuzino (medic și microbiolog, cu studii și doctorat la Paris), ministru de stat, și de Nicolae Titulescu, fost ministru atunci și viitor om politic de seamă al Europei interbelice. Au făcut demersuri politice și științifice în favoarea României, la și în timpul tratatului de pace de la Paris Ion I. C. Brătianu, regina Maria a României, marele geograf francez Emmanuel de Martonne, generalul Constantin Coandă (tatăl lui Henri Coandă), Al. Vaida Voevod, Alexandru Lapedatu (expert, mort în 1950 la Sighet), Ioan Pelivan (mort în 1954 la Sighet), D. Danielopol (medic, fiziolog și farmacist, a publicat, în 1919, la Paris, o monografie despre tifosul exantematic, care a fost de mai multe ori reeditată), Vasile Stoica (diplomat, publicist, analist politic și

asistent apropiat al lui Tomáš Masaryk și al lui Ionel I.C. Brătianu, mort în Penitenciarul de maximă siguranță București, în 1959), Constantin Brătianu (mort la Sighet în 1950) și alții. Măcar în memoria demersului acestori oameni politici veritabili români și a sfârșitului îngrozitor al unora în timpul ocupației sovietice din România trebuia marcat Trianonul și de către statul român. (Am citit de-a dreptul uluit că Romfilatelia a oprit de la difuzare, în ultimul moment, o emisiune deja editată și tipărită dedicată Trianonului - ceva de domeniul spațiului fantastic orwellian). Ce este de fapt Trianonul? O apărare a Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, deci 1 Decembrie continuat.

În problema nemarcării Centenarului Trianon au apărut câteva păreri inteligente, care probabil au influențat și au speriat pe cei de la conducerea statului român. Una dintre acestea a fost a profesorului universitar, filosofului și omului politic maghiar G.M. Tamás, care a publicat în preajma centenarului Trianon un articol intitulat De ce să nu scriem despre Trianon, articol foarte mediatizat pe rețelele mass-media, articol adresat conaționalilor. Intelectual de seamă, G.M. Tamás face mai întâi o demonstrație de forță privind numeroasele surse valide de lectură și de cercetare privind problema naționalităților din Imperiul austro-ungar, a cauzelor Trianonului și a lipsei de interes din partea intelectualității maghiare privind cunoașterea contextului central- și est-european de atunci. Înșiră documente și scrieri ale unor autori de seamă maghiari, români, croați, sârbi, austrieci, polonezi etc. Autorul vorbește apoi că una din „cauzele tragediei paneuropene petrecută în timpul celui de Al Doilea Război Mondial este posteritatea infernală a dilemelor imperiale habsburgice rămase nerezolvate și nerezolvabile, care continuă azi sub mască «europeană», însă, enigmă, nu le numește, nici pe cele „nerezolvate”, nici pe cele „nerezolvabile”, vorbind apoi de faptul cum la suprafață „curge gargara superficială, românii zic una, maghiarii alta și așa mai departe ad insuportabil de plictisitorul infinitum”. Aici probabil este inoculată unora teama de a nu continua „gargara superficială”, deși autorul vorbește de gargară, nu de inteligența posibilă pusă în joc. Și apoi concluzia autorului: „Așa nu se poate, nu ne e permis să scriem despre baiurile Trianon-ului”. Atacă pe Ungaria oficială și pe România oficială pentru cele două sărbători: zi de doliu, respectiv sărbătoare, și le cataloghează drept „Șovinism primitiv de puberi” ce „Frizează nepriceperea și ignoranța profanatoare”. Un adevăr mare le spune conaționalilor din Ungaria și probabil și maghiarilor din România: „Dacă nu va începe travaliul cunoașterii și iubirii îndreptat spre un lucru care este diferit, e cu totul diferit de viața noastră de azi și de prejudecățile și prezumtivele noastre cunoștințe contextuale derivate de aici, atunci e mai bine să nu spunem nimic despre Trianon, e mai bine să admitem că nu suntem nici demni, nici capabili să conversăm despre el”. Și încheie: „Să nu vorbim despre Trianon, căci nu știm despre ce vorbim”, îndemn adresat tot astfel conaționalilor, desigur celor care tot declamă cu ură: Trianon-Trianon. Nu putem fi decât total de acord. Cel mai mult mi-a plăcut expresia „travaliul cunoașterii și iubirii îndreptat spre un lucru”. Da, această iubire îndreptată spre trecut, de exemplu, este esența travaliului de sisif al unui cercetător adevărat. Să fie acest text al lui G.M. Tamás cauza pentru care oficialii statului român au aruncat și copilul, odată cu zoaia din copaie? Rușinos, pentru că o sărbătorire inteligentă nu însemna „gargară”, iar tăcerea este în acest caz lipsă de demnitate.

Un alt text contra marcării evenimentului Trianon 100 este al profesorului universitar Vasile Sebastian Dâncu, un foarte bun și experimentat sociolog, text intitulat *Eu nu știu ce se sărbătorește pe 4 iunie. Eu sărbătoresc pe 1 Decembrie*. Am scris mai sus că în 4 iunie 1920 se continuă de fapt 1 Decembrie 1918, prin alți reprezentanți români de seamă. Profesorul Dâncu mai spune că “Noi sărbătorim la 1 Decembrie voința românilor ardeleni de a se uni cu patria mamă, un simbolism pozitiv, modern și mai tare decât birocrația vreunui tratat internațional” și că pentru noi tratatul de la Trianon “nu are nicio semnificație”. Sigur că un sociolog vorbește de birocrație, de lipsa de semnificație a marelui act, probabil gândit ca o hârtie oarecare, dar un istoric îl interpretează corect drept o luptă la fel de necesară ca la 1 Decembrie, sus pomenit. A vorbi de birocrație ar însemna că totul s-a făcut fără noi și astfel noi ne-am trezit cu o pomană din partea “birocraților”. Concluzia Profesorului Dâncu este că, citez: “nu pot să sărbătoresc suferința apropielii”. Care suferință? Când toți analiștii politici de marcă ai Europei observă cum Ungaria, în loc să se ocupe de dezvoltarea ei economică și culturală, a făcut o “industrie” din exacerbarea plângerilor după pierderea privilegiilor avute asupra altor popoare “inferioare” din perioada dualistă. Aceasta nu mai este suferință. Profesorul Dâncu nu lasă deschisă nicio ușiță spre marcarea demnă și inteligentă (chiar vorbise Profesorul Dâncu despre “un răspuns inteligent și ferm din partea României” față de politica lui Orban, cel din Ungaria) a Centenarului Trianon, a unui efort formidabil al marilor personalități românești de atunci pentru a păstra hotărârea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

România, promotoarea unei diplomații active în Peninsula Balcanică în scopul realizării Alianței Militare a Înțelegerii Balcanice (1935 – 1939)

C-dor (r) prof. univ. Dr. Jipa ROTARU

România avea interese de securitate atât în Europa de Est și centrală, cât și în Balcani. Regiunea sud-est europeană se afla în atenția imediată a conducerii de la București, deoarece evoluțiile politico-militare din cuprinsul ei puteau avea afecta direct România, țară ce deținea o întinsă frontieră în lungul Dunării, în nordul Peninsulei și care controla atât gurile fluviului, cât și o porțiune însemnată a litoralului de vest a Mării Negre. Preocuparea pentru problemele balcanice se justifică nu numai prin motive de natură militară-de apărare a frontierei sudice a statului reîntregit-cât și prin interese economice, majoritatea schimburilor românești de bunuri cu exteriorul efectuându-se prin strâmtori sau pe ruta Niș-Salonic. Desigur, la baza legăturilor dintre România și statele balcanice se aflau și bogate tradiții de prietenie și colaborare, precum și numeroase întrepătrunderi culturale.

Peninsula Balcanică continua într-o mare măsură, și după primul război mondial, să dețină un loc însemnat în strategia marilor puteri, realitate pe care România nu o putea ignora. Dintre statele ce emisese odinioară pretenții de dominarea Europei de sud-est, Italia își menține și după 1918 politica de hegemonie în regiune. Ambițiile sale de luare sub control a Balcanilor veneau însă în contradicție cu cele ale Franței și Marii Britanii, puteri care garantaseră la Versailles noua ordine politică în Peninsulă. Acestor puteri aveau să li se alăture în calitate de competitor la dominarea regiunii și cel de-al treilea Reich, ce va acționa până în 1940 preponderent pe canale economice. Cât privește U.R.S.S.-ul, influența sa în Balcani, în perioada interbelică, a fost în general mult mai redusă decât aceea a vechiului imperiu rus, dar aceasta nu înseamnă că guvernul de la Moscova nu se interesa de evenimentele din regiune. Conștient de importanța menținerii stabilității în sud-estul Europei pentru propria sa securitate și de necesitatea unirii eforturilor țărilor din Balcani în direcția apărării în comun a independenței lor față de Marile Puteri, guvernul român a inițiat intense demersuri diplomatice în scopul creierii unei alianțe regionale de felul Micii Antante și în vastul spațiu dintre Dunăre, Adriatică și Mediterana. În consecință, la 9 februarie 1934 la Atena, miniștrii de externe ai României, Greciei, Turciei și Iugoslaviei semnavă Pactul Înțelegerii Balcanice .

Pentru diplomația română, 1934 devenea astfel anul de vârf al activității externe în perioada interbelică deoarece, la inițiativa oficialităților din București, se constituise în centrul și sud-estul Europei un complex sistem de alianțe de asistență mutuală, având în compunere doar state mici și mijlocii. Edificarea unui *"bloc al țărilor mici și mijlocii"* , spre a contracara amenințările venite din partea marilor puteri, a reprezentat un eveniment unic în istoria modernă a Europei, probând forța pe care o au popoarele atunci când își unesc eforturile în lupte pentru pace, securitatea internațională și independență. Crearea blocului Mica Antantă - Antanta Balcanică - cu participarea activă a României - a provocat profunde nemulțumiri în toate statele fasciste și revizioniste, ce-și vedeau astfel reduse considerabil șansele de a manevra diplomatic în Europa și de a relansa politica de cuceriri teritoriale. De aceea, atât Germania cât și Italia și la remorca lor, Ungaria și Bulgaria - își vor îndrepta în intervalul 1934-1938 principalele lovituri împotriva *Micii Antante* și

Antantei Balcanice, exploatând lipsa de realism a guvernărilor din Franța și Marea Britanie, teama lor de comunism, neîncrederea reciprocă dintre puterile occidentale și U.R.S.S., caracterul aventurist al politicii regimului dictatorial din Polonia, care a refuzat în mai multe rânduri afilierea la alianța statelor central și sud-est europene (preferându-i un *"joc de echilibru"* între U.R.S.S., Germania, Franța și Marea Britanie). Nu este lipsită de interes constatarea, mai puțin evidențiată în analizele istorice rezervate perioadei interbelice, că abia după dezmembrarea alianțelor statelor mici și mijlocii din centrul și sud-estul continentului

– cu acordul iresponsabil al puterilor occidentale – Germania nazistă, asistată de Italia și de “*aliații*” lor, a luat inițiativa declanșării celui de –al doilea război mondial.

Materializarea Pactului balcanic în domeniul militar, respectiv punerea bazelor unei colaborări eficiente, capabile să asigure suportul militar adecvat al alianței politice încheiate, a devenit preocuparea prioritară a statelor membre. Prin Protocolul anexă se stabilea că în termen de șase luni să înceapă negocieri în vederea „încheierii unei Convențiuni apropiate scopurilor urmărite prin Pactul de Înțelegere Balcanică”, deci și al unei convenții militare adecvate. Dar, datorită unor divergențe de păreri provocate de o serie de factori, printre care situația geografică specifică, regimului politic, alianțele politice și militare anterior semnate de unele dintre statele membre ale Înțelegerii Balcanice, negocierile în scopul încheierii convenției militare și-au prelungit timp de trei ani.

Important este că toate întrunirile ce au urmat, atât la nivelul Consiliului Permanent, cât și la nivelul altor organe, vizitele reciproc întreprinse de personalități diplomatice ale celor patru state au avut în centrul preocupărilor problemele convenției militare destinată a asigura suportul material al alianței nou constituite. În acest sens, în scopul garantării frontierelor balcanice ale statelor lor, până la semnarea convențiilor militare, miniștrii de externe ai Iugoslaviei, Turciei, Greciei și României au încheiat la 15 mai 1934 un Proces Verbal menit a reconfirma faptul că membrii Antantei Balcanice își garantau neutralitatea binevoitoare față de partenerul căzut victimă unei agresiuni neprovocate. Acest document reprezintă punctul de pornire al acțiunii comune pentru clarificarea poziției fiecărei părți în legătură cu colaborarea militară. Cu tot caracterul său pur politic, actul semnat are o importanță aparte pentru configurația ulterioară a alianței militare balcanice. El venea să întărească hotărârea Turciei, Iugoslaviei și României de a încheia convenții militare care “*se puteau realiza imediat, putând fi bilaterale sau multilaterale*”.

Totodată, în mai 1934, miniștrii de externe ai celor trei țări au luat act de declarația făcută de guvernul elen în fața corpurilor legiuitoare cu ocazia ratificării Pactului Înțelegerii Balcanice, la 2 aprilie 1934, în sensul că scopul acesteia este „*numai garantarea fruntariilor balcanice împotriva oricărei agresiuni venind din partea unuia din statele balcanice*”, consemnare ce exprimă clar rezerva guvernului grec de a se angaja față de celelalte state semnatare, într-un eventual conflict cu Italia sau cu o altă mare putere.

Nicolae Titulescu – semnează angajarea României în Pactul Balcanic

În situația dată, căutând totuși să găsească modalități de întărire a securității reciproce, România și Turcia au perfectat la Geneva, în 5 iunie 1934, o convenție politică secretă, prin care se obligau să-și dea ajutor militar în următoarele condiții: 1) dacă unul din statele semnatare devenea, în orice împrejurări, obiectul unei agresiuni din partea unui stat balcanic, acționând singur sau împreună cu un alt stat balcanic sau nebalcanic, sau 2) când vreuna dintre cele două țări devenea obiectul unei acțiuni

de război din partea oricărui alt stat. În epocă, semnarea acestei convenții era socotită drept “*un mare progres*” pentru asigurarea apărării țării. Specialiștii militari din Marele Stat Major român apreciind că prin aceasta se rezolvau aspecte importante ale “*programului militar român extern*”, precum anihilarea rapidă a unei agresivități venite din Balcani în eventualitatea unei complicații la celelalte frontiere ale statului și asigurarea securității traficului prin strâmtorile Bosfor și Dardanele, principala legătură cu exteriorul a țării.

Convenția politico-militară bilaterală româno-turcă constituia totodată un prim pas spre înfăptuirea unei alianțe militare generale a Înțelegerii Balcanice, un acord de asistență mutuală încheindu-se între Turcia și Iugoslavia în același an, 1934. Modalitățile de fixare concretă a formelor colaborării militare între România și Turcia erau “*de competența marilor state majore*”, după cum sublinia Nicolae Titulescu. În acest sens, cu prilejul Conferinței Balcanice de la București, din luna mai 1935, miniștrii de externe ai României și Turciei

au convenit ca „marile state majore respective să procedeze la stabilirea clauzelor unei convenții militare pentru asigurarea colaborării celor două armate, iar pentru inițierea studiilor pregătitoare, Marele Stat Major român să trimită la Ankara, o delegație pentru a lua un prim contact cu Marele Stat Major turc”.

În consecință, în vederea realizării unei convenții de cooperare militară, au început la Ankara discuții, la 3 iunie 1935. Delegația militară română a fost alcătuită din colonelul Gheorghe Rozin, șeful Secției operații din Marele Stat Major și maiorul Constantin Lupescu. Programul de lucru al întâlnirilor a cuprins studierea amănunțită a convenției politice bilaterale, din iunie 1934, un schimb reciproc de informații în legătură cu eventualul agresor din Balcani, precum și modul cum puteau fi soluționate acestea. Chiar din prima ședință, delegația turcă a prezentat Convenția secretă dintre Iugoslavia și Turcia, identică cu cea româno-turcă, cerând ca lucrările întâlnirii experților militari ce abia începuseră să țină cont de documentul respectiv și, în limita intereselor celor două armate să se ajungă la un punct de vedere asemănător.

În perioada următoare a schimbului de vederi dintre delegațiile militare, Marile State Majore român, turc și iugoslav au elaborat, fiecare, câte un proiect de convenție militară. Se pare că realizarea unei colaborări militare eficace a Înțelegerii Balcanice fusese pornită pe o cale bună. Din informațiile primite pe diferite canale de la Ankara, rezultă însă că Turcia privea cu mari rezerve acțiunea inițiată, deoarece „*atât România, cât și Iugoslavia, angajate prea mult în cadrul Micii Înțelegeri nu vor dispune de o suficientă libertate de acțiune pentru a putea intervenii la nevoie cu forțele necesare în situații de război ce pot intervenii în Balcani*”¹². Se contura astfel, intenția Turciei de a prezenta la reuniunea tripartită, două propuneri : una, care să țină seama de angajarea României și Iugoslaviei în cadrul Micii Înțelegeri și alta, care tindea să modifice statutul militar al Micii Înțelegeri. În privința primei propuneri, Turcia preconiza să-și mențină o libertate de acțiune neștirbită. Majoritatea forțelor sale erau destinate altei regiuni decât Balcanii. Aici, ea urma să îndrepte un efectiv redus de trupe. În eventualitatea că Iugoslavia și România ar fi fost angajate pe alte teatre de război, Turcia oferea în spațiul balcanic maximum de forțe aflate la dispoziție. A doua propunere turcă pornea de la opinia împărtășită de forurilor respective din Ankara că, Mica Înțelegeră constituie un punct nevralgic în cooperarea militară interbalcanică. Într-o asemenea variantă, frontul de vest urma să devină secundar pentru România și Iugoslavia, varianta fiind practic inacceptabilă pentru guvernele de la București și Belgrad.

Marele Stat Major român preconiza o armonizare a angajamentelor ce decurgeau pentru Iugoslavia și România din convenția militară a Micii Înțelegeri cu obligații comune ce urmau să fie asumate prin convenția militară cu Turcia întrucât, în cazul unui conflict general, Ungaria rămânea obiectivul asupra căruia România și Iugoslavia trebuiau să concentreze mai întâi eforturile lor, fără a fi totuși neglijate aspectele colaborării cu guvernul din Ankara în scopul apărării stabilității și păcii în Balcani.

Lucrările primei conferințe militare în trei, a Înțelegerii Balcanice, au început la 28 noiembrie 1935, la Belgrad. România și Iugoslavia au fost reprezentate de titularii statelor lor majore, având depline puteri pentru semnarea convenției, în timp ce Turcia a trimis la această întrunire pe subșeful Statului Major General turc, ceea ce din punct de vedere al procedurii, a constituit un impediment de seamă. Cu toate acestea, în urma discuțiilor , s-a elaborat și s-a parafat Convenția Militară Tripartită a Înțelegerii Balcanice. Ea nu a putut fi însă semnată acum, din cauza rezervelor României și Turciei, exprimate cu un an înainte și care nu-și găsiseră încă rezolvarea. În esență, prevederile acestui document, de importanță pentru apărarea fruntariilor naționale ale statelor antirevizioniste din Balcani, erau menite să stabilească măsurile de apărare „*în contra Bulgariei în cazul unei amenințări de război sau unui atac din partea acesteia vizând o acțiune imediată și comună a alianțelor în scopul de a o scoate din cauză înaintea oricărei posibilități de surprindere din partea ei*”.

Prin articolul 2 se stabilea cuantumul de forțe militare pe care fiecare din cei trei aliați trebuie să le mobilizeze: 120 de batalioane de infanterie, 150 de baterii de artilerie, 24 escadroane de cavalerie și 100 avioane , cu care trebuiau să intervină în cazul în care nu se afla în război cu nici o altă putere . Statul care se găsea deja în război cu o altă putere trebuie să intervină în contra Bulgariei cu maximum de forțe disponibile. „*Acest maxim urma a fi fixat prin proiectele de operații, ținând cont de scopul arătat la punctul 1. În principiu, convenția mai stabilea: normele explicative necesare stabilirii componenței unitare a unităților militare prevăzute ca forțe de intervenție, zonele de concentrare ale armatelor aliate în funcție de direcția de lansare a atacului , modalitatea de colaborare în timp de pace a marilor state majore aliate; cooperarea morală; materială; legături și transmisiuni; cooperarea maritimă și fluvială*”. Întocmirea proiectelor de operații relative la diversele ipoteze de acțiune urmau a face obiectul unui studiu comun al celor trei state majore.

Convenția militară includea și două rezerve – româno-turcă – înscrise în partea ei finală. Marele Stat Major român n-a putut accepta propunerea organului similar turc cu privire la cuantumul forțelor proprii ce trebuiau mobilizate și zonele de concentrare. Rezerva formulată de Marele Stat Major turc preconiza ca zonele de concentrare ale armatelor română și turcă să fie soluționate și determinate ulterior. Această rezervă a rezultat din faptul că Marele Stat Major român, dat fiind lungimea frontierei cu Bulgaria, propunea ca zonă de concentrare a grosului forțelor române să fie definitivă pentru fiecare ipoteză în parte, concepție pe care a împărtășit-o și Marele Stat Major iugoslav, în timp ce Marele Stat Major turc cerea ca această zonă să fie invariabil fixată în Dobrogea, temându-se de întârzieri la trecerea Dunării de către forțele române.

Cu toate că nu se ajunsese la o formulare definitivă, luând în considerare rezervele româno-turce, Convenția militară tripartită a avut o deosebită importanță pentru țara noastră. Ea a întărit poziția politico-militară a României în Peninsula Balcanică și în restul Europei prin faptul că i-a asigurat libertatea de acțiune și zona de manevră în cadrul spațiului balcanic. Pornind de aici, factorii politici și militari de conducere ai țării și-au dat seama de necesitatea adoptării de măsuri în direcția oficializării celor convenite la Belgrad și a completării alianței militare de apărare prin includerea Greciei între semnatarii ei. În perioada următoare așadar, acțiunile întreprinse în vederea realizării acestor două deziderate au constituit preocuparea de bază atât a forurilor de conducere politică, cât și militară a statelor semnatare ale Pactului Balcanic.

La sfârșitul anului 1935 a avut loc un schimb de scrisori între miniștrii de externe român și iugoslav, prin care s-a căzut de acord a se iniția acțiuni diplomatice și militare corespunzătoare pentru rezolvarea rezervelor române și turce și cooptarea Greciei, semnatară a Pactului politic din februarie 1934. De altfel, deja guvernul din Atena adresase celorlalte trei state semnatare a Pactului Balcanic, cererea de a i se remite o copie a convenției militare tripartite.

După o prealabilă consultare, miniștrii de externe ai Iugoslaviei, României și Turciei au ajuns, la începutul anului 1936, la convingerea că se impune invitarea Greciei la o viitoare conferință militară a statelor din Înțelegeria Balcanică. Pentru a netezi calea aderării Greciei la convenția militară a Înțelegerii Balcanice, Marele Stat Major român a socotit că este necesar mai întâi a se pune de acord cu forul militar similar turc în legătură cu renunțarea la rezervele lor cuprinse în convenție. În acest scop, a fost inițiat și s-a desfășurat la Ankara, în mai 1936, un schimb de opinii între reprezentanții celor două state majore. Conținutul principal al discuțiilor angajate l-a constituit, după cum reiese din documentul întocmit la Marele Stat Major român, cu acest prilej, *„pregătirea înlăturării rezervelor pentru a se putea apoi efectua aderarea Greciei la Convenția Militară a Înțelegerii Balcanice.”*

În zilele de 4-6 mai 1936, s-au desfășurat la Belgrad, lucrările Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice. Problema principală pe agenda de lucru a acestei reuniuni a constituit-o analizarea raporturilor militare între cele patru state membre ale alianței balcanice. Un rezultat pozitiv al acestei întruniri este faptul că Grecia și-a precizat poziția față de cooperarea militară în cadrul alianței. Prin scrisoarea adresată de primul ministru J. Metaxas președintelui în exercițiu al Consiliului, Tewfic Rustu Arras, se arăta că: *„Grecia este ferm decisă de a urma politica Înțelegerii Balcanice în cel mai sincer spirit de strânsă încredere și de constantă colaborare cu aliații săi balcanici”*. Oprindu-se îndelung asupra îndatoririlor militare ale țării sale în cadrul Înțelegerii Balcanice, Metaxas a înfățișat diversele împrejurări în care Grecia ar trebui să ia hotărâri cu caracter militar, prezentând și soluțiile pentru care aveau avizul regelui și al principalelor forțe politice. Astfel, în cazul unei agresiuni balcanice în care Italia ar fi luptat împotriva Înțelegerii Balcanice, Grecia se abținea de a intra imediat în război, adoptând neutralitatea binevoitoare colectivității balcanice.

În cazul unui conflict pur balcanic, Metaxas arăta că Grecia va participa cu forțele ce se vor stabili fiind gata să încheie o convenție militară cu celelalte state ale Înțelegerii Balcanice. Ca urmare a clarificării poziției Greciei, Consiliul Permanent a decis ca statele majore să studieze în comun și să elaboreze textul unui sau mai multor convenții militare corespunzătoare. Deosebit de important este că, guvernul din Atena își exprima voința de a se lupta alături de statele din Antanta Balcanică în situația în care acestea ar acționa într-o coalitiție împreună cu Franța și Marea Britanie împotriva unor puteri fasciste și revizioniste.

Întruniți într-o ședință de lucru în iunie 1936 la București, șefii de stat major român și iugoslav au încheiat un protocol conform căruia se prevedea ca problema rezervelor din convenția militară să fie reglementată prin înțelegerea directă între Marele Stat Major român și Marele Stat Major turc; în privința aderării Greciei la Convenție, deoarece acesta se face în condiții speciale (scrisoarea Metaxas), cei doi șefi de state majore au căzut de acord că este cazul a se întocmi un document separat, care să aibă la bază ipotezele de război cu care Grecia se declarase de acord. Acordul stipula, totodată, ținerea în secret a convenției

tripartite față de Grecia, până la modificarea poziției adoptată de ea în raporturile cu partenerii din Înțelegerea Balcanică. Cu întocmirea proiectului convenției cvatripartite a fost însărcinat Marele Stat Major Român, expresie a prestigiului de care acesta se bucura în rândul colegilor militari de alianță. Perioada pregătirii și elaborării acestui important document al colaborării militare balcanice a constituit încă un prilej de înaltă afirmare a calităților și preocupărilor statornice ale organului nostru militar pentru salvagardarea păcii și a statu-quo-lui balcanic, în condițiile în care norii negri ai războiului încep să se abată și asupra acestei zone europene.

Concomitent cu desfășurarea acestor evenimente sunt intensificate și contactele dintre reprezentanții militari români și turci pentru rezolvarea problemelor legate de rezervele cuprinse în convenția militară din 1935. Lucrurile se vor lămuri definitiv cu prilejul Conferinței Strămtorilor de la Montereaux din iunie 1936, când din inițiativa lui Nicolae Titulescu este facilitată o întrevedere de lucru între șeful Marelui Stat Major român, general de divizie Nicolae Samsonovici și subșeful Statului Major Turc, generalul Assim Gunduz. Acest important schimb de vederi pentru reglementarea raporturilor militare româno-turce se încheie prin semnarea unui protocol, prin care se convine asupra formulărilor destinate să înlăture rezervele înscrise în convenție. Acest acord izvoră din necesitatea urgentării semnării și ratificării convenției militare tripartite. În principiu, compromisul la care s-a ajuns cu acest prilej, consta în acceptarea de către autoritățile militare turcești a rezervei ridicate de România, admitând discuții ulterioare semnării convenției tripartite. Referitor la rezerva ridicată de Turcia, ea era acceptată de România numai în situația în care aceasta din urmă nu se găsea în stare de război pe alte fronturi. Turcia se angaja, totodată, ca în cazul unui atac revizionist din Balcani asupra României, să-și concentreze forțele de intervenție, cuantumul lor urmând să fie stabilit la reuniunile militare de lucru ulterioare.

S-au creat astfel condițiile pentru încheierea unor convenții militare defensive care să cuprindă toate cele patru state membre ale Înțelegerii Balcanice. Aceasta se impune cu atât mai mult cu cât guvernele statelor aliate își dădeau seama că în situația atacării granițelor lor trebuie să conteze, în fond, doar pe propriile lor forțe.

În aceste împrejurări, în noiembrie 1936, s-au desfășurat la București lucrările Conferinței șefilor de state majore din România, Iugoslavia, Turcia și Grecia. În primele trei zile ale Conferinței discuțiile au fost purtate între reprezentanții României, Turciei și Iugoslaviei și s-a adoptat fără rezerve textul Convenției militare tripartite. Documentul semnat urmărea aceleași scopuri de pact și de apărare ca și alianțele politice.

Se stipula că în cazul când una din puterile contractante, amenințată prin pregătiri militare sau prin procedee ostile de Bulgaria, va fi obligată să ia măsuri militare speciale sau să decreteze mobilizare, celelalte două se angajează să ia de îndată, împotriva Bulgariei, contramăsurile necesare, sau să decreteze mobilizarea forțelor prevăzute în Convenției în scopul de a o scoate din cauză înainte ca aceasta să poată realiza surprinderea strategică.

Dacă Bulgaria ataca prin surprindere una din puterile contractante, celelalte două puteri, la cererea oficială a puterii atacate, aveau înscrise în convenție aceleași obligații ca la paragraful anterior. Cu privire la forțele militare de intervenție ale fiecărui stat implicat în acțiuni de apărare împotriva Bulgariei și care nu se afla în război cu o altă putere, se stabilea un minimum de 120 batalioane de infanterie, 150 de baterii de artilerie, 24 de escadroane de cavalerie și 100 de avioane. Când una sau mai multe puteri contractuale s-ar fi găsit în stare de război cu alte state decât Bulgaria și aceasta ar fi adoptat o poziție amenințătoare, cele trei puteri urmau a se consulta în legătură cu măsurile de luat.

Urmând a se angaja apoi discuțiile și cu delegația militară a Greciei, în vederea semnării convenției militare în patru, partea română a propus următorul text care să fie comunicat acesteia: "Subiectul reuniunii a fost discutarea ipotezelor în care Grecia nu participă conform rezervelor făcute de domnul Metaxas. După aceste explicații, în perioada 6-10 noiembrie, s-au întrunit reprezentanțele militare ale României, Turciei, Iugoslaviei și Greciei luând în discuție convenția militară în patru, al cărei proiect fusese conceput de Marele Stat Major român. Pe timpul acestor negocieri a sosit o telegramă din partea ministrului român la Ankara care anunța că guvernul turc și Strojadinovic – primul ministru iugoslav – doreau să nu se grăbească încheierea convenției în patru, ea urmând să fie numai discutată *"ad referendum"*, rezervându-se încheierea ei pentru o altă reuniune. Dat fiind stadiul avansat în care se ajunsese cu negocierile, la primirea telegramei s-a hotărât semnarea pe loc a convenției, introducându-se însă câteva rezerve menite a mîna intrarea ei în vigoare. În principiu, cu același caracter defensiv ca și convenția militară în trei, convenția în patru avea un conținut asemănător. Ea prevedea că dacă una din puterile contractante ar fi fost amenințată de Bulgaria sau

Albania (acționând singure sau împreună cu Ungaria), fiind obligate să ia măsuri speciale sau să decreteze mobilizarea, trebuie să informeze celelalte state care se angajau să ia imediat contra Bulgariei (respectiv Albaniei și Ungariei) contramăsurile necesare, sau să decreteze mobilizarea forțelor prevăzute în convenție pentru a preveni atacul prin surprindere. În cazul în care atacul din partea aceluiași adversari prezumtivi s-ar fi produs prin surprindere asupra unui stat semnatar, celelalte trei state, la cererea celui atacat, erau obligate să decreteze mobilizarea forțelor prevăzute și să acționeze cât mai repede posibil împotriva atacantului. Forțele de apărare ale fiecărui stat aliat, când acesta nu se afla în război cu o altă putere, erau astfel stabilite: România, Turcia și Iugoslavia câte: 120 batalioane, 150 baterii, 24 escadroane și 100 avioane, iar Grecia: 70 batalioane, 90 baterii, 16 escadroane și 65 avioane.

Rezervele incluse într-un Protocol – Anexă la convenție și care diminuau rolul, eficiența și importanța acesteia în raport cu convenția în trei, făcând-o practic inoportună până la o viitoare rediscutare și ratificare, aveau următorul conținut: prima, introdusă la dorința delegatului grec, prevedea obligația puterilor contractante de a permite trecerea pe teritoriul și prin apele lor a transporturilor de materiale de război pentru aliatul care s-ar găsi în război cu un alt stat; cea de-a doua, formulată de delegatul iugoslav, prevedea angajamentul puterilor contractante de a nu suspenda ostilitățile aflate în curs chiar dacă alte puteri ar interveni din partea adversarilor, iar ultima, introdusă de delegatul român, prevedea obligativitatea celor patru puteri contractante de a declara război Bulgariei, Albaniei și Ungariei în cazul când una dintre acestea ar fi atacat un stat aliat, chiar dacă acestea nu aveau frontiere comune cu statul atacator.

În finalul conferinței s-a mai redactat un proces verbal referitor la inoportunitatea discutării și semnării, la acest moment, a Protocolului referitor la problema acțiunii comune împotriva Bulgariei în cazul denunțării de către acesta a clauzelor militare ale Tratatului de la Neuilly.

În zilele de 15-18 februarie 1937, s-a întrunit la Atena, Consiliul Permanent al Înțelegerii Balcanice. După dezbaterile problemelor politice corelație cu situația internațională și cu starea „*de facto*” creată de tratatul bilateral iugoslavo-bulgar, miniștrii de externe, ascultând rapoartele delegațiilor militare și statelor lor în legătură cu rezervele formulate în noiembrie 1936 la Conferința de la București, au convenit să se adopte formulări definitive, în urma cărora să se poată ratifica Convenția militară în patru. Procesul verbal al întrunirii, trimis de Ministrul Afacerilor Externe Marele Stat Major cu nr. 1039/22 februarie 1937, evidențiază clarificările aduse în planul colaborării militare a celor patru state, accentul fiind pus pe înlăturarea rezervelor înscrise în Convenția militară în patru. Astfel, Convenția militară capătă forma, definitivă, înlesnindu-se demersurile în vederea ratificării ei.

Se încheie, astfel, o lungă și grea etapă a colaborării militare a înțelegerii Balcanice, etapa negocierilor preliminare și a încheierii alianței balcanice militare, Înțelegerea Balcanică și sistemul de securitate antirevizionist din Europa de sud-est beneficiind acum de un instrument militar de apărare adecvat. Toate acțiunile întreprinse la îndeplinirea cărora Marele Stat Major român a avut o contribuție remarcabilă și au avut importanța lor, prilejuind fiecărui partener ocazia de a-și defini cu exactitate perimetrul intereselor sale militare și de a cunoaște posibilitățile de angajare a celorlalți aliați. Demn de remarcat este faptul că guvernul român și factorii noștri de conducere au adoptat o atitudine constructivă în raporturile cu aliații și cu vecinii săi. Astfel, autoritățile de la București au explicat celor de la Belgrad că încheierea unilaterală a unui tratat de prietenie sârbo-bulgar ar putea dăuna Înțelegerii Balcanice și că doar semnarea unor tratate bilaterale între toate statele din grupul Antantei Balcanice și Bulgaria oferea posibilități reale de consolidare a alianței peninsulare. Aderarea Albaniei și chiar a Bulgariei la această organizație, se estima la București, nu s-ar solda decât cu întărirea ei. Din păcate, Bulgaria a continuat politica sa de revizuire a frontierelor, făcând jocul Italiei și Germaniei și întărindu-și relațiile cu Ungaria. Drept rezultat. Măsurile de apărare împotriva unei posibile invazii a forțelor bulgare – în contextul declanșării unor agresiuni coordonate ale statelor fasciste și revizioniste în estul, sud-estul și centrul Europei – au trebuit să se intensifice.

Astfel, noua etapă ce se deschidea în planul colaborării militare a statelor balcanice avea drept conținut principal așa cum se stipula de altfel în convențiile militare ratificate, dezvoltarea colaborării dintre marile state majore ale țărilor din Înțelegerea Balcanică. Șefii de state majore erau obligați a se întruni cel puțin o dată pe an pentru a studia și adopta proiectele de operații în care să se stabilească diferitele ipoteze de acțiune comună a forțelor de intervenție pe variante, termenele de concentrare și organizarea comandamentului aliat, schimbul de informații asupra inamicilor prezumtivi, normele și activitățile practice de colaborare navală, aeriană, de legături și transmisiuni, colaborare materială etc.

Totuși, și în această nouă etapă s-au făcut simțite greutatea în ceea ce privește găsirea celor mai eficiente măsuri de apărare și contracarare a atacurilor la adresa păcii, securității și statu-quo-ului teritorial balcanic.

Cauzele unei asemenea situații trebuie căutate, de data aceasta, în cu totul alte direcții decât cele de până acum. Atacul tocmai fățiș la adresa bunei înțelegeri în cadrul coaliției balcanice, creșterea puterii și a influenței statelor revizioniste și revanșarde în această regiune, în special a Germaniei naziste și Italiei fasciste se va face simțită din ce în ce mai accentuat, punându-și amprenta și asupra bunei colaborări militare dintre statele alianței balcanice. Acest lucru va ieși în evidență cu prilejul întrunirilor reprezentanților militari în perioada ce a urmat.

Prima Conferință operativă de lucru a statelor majore ale armatelor statelor Înțelegerii Balcanice s-a desfășurat la Ankara între 27 octombrie și 4 noiembrie 1937. În cadrul acesteia au fost examinate condițiile de aplicare a convenției în patru, precizându-se că aceasta este limitată la un conflict put balcanic, *„în care una din puterile contractante este victima agresiunii Bulgariei, acționând singură, sau a Albaniei, acționând singură, sau a ambelor acestor țări împreună”*. În cazul când Grecia nu ar fi angajată, ceilalți șefi ai marilor state majore urmau a se pune de acord asupra măsurilor de luat.

Protocolul nr. 1 al Conferinței șefilor marilor state majore ale armatelor statelor Înțelegerii Balcanice (în patru), semnat la 4 octombrie, mai cuprindea și forțele maxime disponibile pentru cazurile în care una din puterile contractante s-ar găsi deja în război cu una sau mai multe puteri, altele decât Bulgaria. Acestea nu trebuiau să fie în nici un caz mai mici: pentru Grecia – 75 batalioane, 90 baterii, 10 escadroane și 65 avioane; pentru România – 75 batalioane, 90 baterii, 16 escadroane și 70 avioane; pentru Turcia – 120 batalioane, 130 baterii, 24 escadroane și 100 avioane, iar pentru Iugoslavia – 75 batalioane, 90 baterii, 16 escadroane și 70 avioane.

Cele patru ipoteze de apărare cuprinse în Planul de operațiuni, parte integrantă a Protocolului nr. 1 – cuprindea direcțiile principale prezumtive de atac asupra fiecăruia dintre aliați, corespunzătoare diverselor discuții pe care ar putea fi dirijat grosul forțelor bulgare, zonele de concentrare și operațiunile armatelor Înțelegerii Balcanice.

Pornindu-se de la înțelegerile anterioare conform cărora Grecia nu putea participa decât la un conflict pur balcanic, adică în care Bulgaria n-ar avea ca aliați de cât Albania și Ungaria, așa cum era formulată rezerva în cadrul scrisorii premierului Metaxas, după terminarea lucrărilor în patru ale Conferinței, n-a trecut la studierea de către șefii statelor majore român, turc și iugoslav a variantei în trei de colaborare militară.

În finalul acestei întâlniri a fost semnat Protocolul nr. 1 al Conferinței șefilor marilor state majore ale Înțelegerii Balcanice (în trei) în care se stipula că *„în cazul când una dintre puterile contractante se găsește deja în stare de război cu una sau mai multe puteri, altele decât Bulgaria, forțele maxime disponibile ale acestei puteri nu trebuie să fie inferioare celor 75 batalioane, baterii, 90 baterii, 16 escadroane și 70 baterii”*.

Statele Înțelegerii Balcanice din dorința de a întări capacitatea lor de rezistență împotriva oricărei agresiuni, au semnat la 31 iulie 1938, Pactul de la Salonic între Înțelegerea Balcanică și Bulgaria, act ce putea deschide drumul unei puternice organizări a Balcanilor împotriva agresorilor fasciști. Părțile semnatare se angajau *„de a se abține în relațiile lor mutuale de la orice recurgere la forță, respectându-se întrutotul tratatele și convențiile încheiate”*.

Rolul acestui act politico-diplomatic este foarte sugestiv exprimat de ministrul afacerilor străine al țării noastre din acea perioadă – Nicolae Petrescu Coman – care consemna în acest sens, că Pactul reprezenta *„o confirmare solemnă a politicii creatoare a Înțelegerii Balcanice și o dovadă strălucită a forței și coeziunii sale”*.

Încheierea Protocolului de la Salonic a fost însoțită de demersuri pentru sporirea forței militare de apărare a Antantei Balcanice. În viziunea diplomaților din epocă, cu cât fiecare stat membru al alianței era mai puternic, cât Înțelegerea Balcanică era mai decisă să acționeze prin mijloace politico-militare în caz de necesitate, cu atât sporeau șansele ca Bulgaria, Axa și puterile occidentale orientări adecvate la realitățile din Balcani. Pe linia întăririi cooperării în materie de apărare, din documentele de arhivă ale Biroului 1 (Frontul de Sud) și Secției a 3-a operații din Marele Stat Major, rezulta că specialiștii militari români și-au concentrat atenția în această perioadă pe de o parte spre frontiera de vest, ceas mai amenințată, dar și spre echiparea rapidă a frontului de sud. Într-o notă înaintată Marelui Stat Major, la 24 ianuarie 1938, de către șeful Biroului 1 se raporta referitor la stadiul lucrărilor operative pregătitoare că, în problema concentrării și a datelor de

Începere a operațiunilor sunt condiții pentru ca acestea să se încheie în decurs de câteva luni. Concomitent, se făceau intense pregătiri la București, în vederea dezvoltării legăturilor și transmisiunilor, conlucrării în domeniile aeronauticii, navale și al industriei de apărare. S-a efectuat, de asemenea, un amplu schimb de corespondență între cele patru state majore aliante în scopul bunei organizări a Conferinței experților militari.

Marele Stat Major român susținea în 1938-1939 necesitatea semnării unui acord între statele majore ale Înțelegerii Balcanice privind organizarea și funcționarea legăturilor și transmisiunilor între marile cartiere generale ale armatelor statelor Înțelegerii Balcanice. Totodată, stat major-iștii români preconizau elaborarea unui plan special pentru organizarea și funcționarea legăturilor și transmisiunilor între grupele de forțe – de valoare armată – aliante vecine, a Planului special cu același obiectiv pentru cooperarea forțelor maritime și Planului special pentru cooperarea forțelor aeriene.

Între 1938-1939, s-au desfășurat și o serie de conferințe ale experților militari aliați, partea română detașându-se și cu acest prilej, prin numeroase propuneri constructive. La Atena s-au discutat temele cooperării navale (în iunie 1938), iar la Belgrad cele ale cooperării între forțele aeriene (iulie 1938). La întrunirile ce dezbătuseră problemele aeronauticii în perioada analizată, s-a încercat rezolvarea unor propuneri sau cereri formulate de statele membre ale Înțelegerii și elaborarea unui plan comun de întrebuințare a forțelor aeriene în război. Grecia a cerut astfel, în mai multe rânduri, să se mărească numărul avioanelor de intervenție. Turcia a reclamat că obiectivele fixe de bombardament să fie repartizate conform zonelor de acțiune, în timp ce Iugoslavia și România susțineau ca avioanele ce conlucrează cu flota maritimă și fluvială să nu fie cuprinsă în cadrul aviației de intervenție.

Membrii Înțelegerii Balcanilor au analizat și posibilitățile înființării unei Comisii Militare Mixte de colaborare materială, care să fie alcătuită din patru subcomisii (câte una de fiecare armată aliată). Scopul acestei comisii era acela de a studia și face propuneri în legătură cu principalele probleme ale colaborării în domeniul materialelor de război. În septembrie 1938, după ce s-a aprobat de statele membre constituirea Comisiei Mixte de colaborare materială, Marele Stat Major român a avansat ideea perfecționării unui Acord special asupra tranzitului mijloacelor de război. Proiectul de Acord întocmit de partea română cuprindea reglementări privind asigurarea și sprijinul reciproc al statelor membre, privind transportul materialelor de război pe calea ferată, pe apă și pe cale aeriană.

Comisia mixtă s-a întrunit doar o singură dată, între 19 și 25 septembrie 1938 și a dezbătut probleme de: sprijin reciproc, unificare și industrie, transporturi, tranzit aerian, marină, cartografie. În finalul conferinței în plen a fost încheiat Protocolul nr. 1 (în trei).

Conținutul celor două documente este asemănător, ele cuprinzând principiile și normele generale cu privire la întrajutorarea cu material de război a armatelor aliante, unificarea acestui material, existența în domeniul industriei de apărare, colaborarea științifică, problemele transportului și tranzitului feroviar, maritim și aerian, colaborarea cartografică și ajutor în personal tehnic.

La aproape două luni distanță, între 28 noiembrie și 6 decembrie 1938, s-a convocat la Atena și consfătuirea șefilor statelor majore din țările Înțelegerii Balcanice. Documentele acestei întruniri fuseseră pregătite încă dinainte prin proiectele de acorduri încheiate de experți în ședințele lor anticipate, precum și printr-un intens schimb de vederi între cele patru organe de decizie militară asupra problemelor ce trebuiau completate sau precizate la Atena. Ca urmare, Convenția avea drept scop stabilirea unui acord asupra chestiunilor rămase în litigiu, după întrunirile experților și desființarea acordului stabilit asupra tuturor celorlalte probleme ale cooperării aliante.

După analizarea amănunțită și stabilirea unui acord s-a trecut la întocmirea și semnarea documentelor Conferinței: 1. Protocolul nr. 2 (în patru) de colaborare operativă. El conține principalele ipoteze operative ale armatelor aliante referitoare la acțiunile comune de apărare preconizate a fi executate în eventualitatea unei agresiuni a Bulgariei în Balcani. Același document aduce unele precizări și cu privire la cooperarea fluvială româno-iugoslavă pe Dunăre, „*stabilind detaliile de cooperare între forțele fluviale române și iugoslave*”; 2) Protocolul special pentru cooperarea aeriană, cuprinzând Planul de întrebuințare a forțelor aeriene ale armatelor statelor Înțelegerii Balcanice și Planul cooperării serviciilor meteorologice în timp de pace și război; 3. Protocolul special pentru cooperarea navală, un alt document semnat tot acum, se referea la ajutorul reciproc al flotelor maritime și fluviale aliante în privința condițiilor de navigație și intrării în porturi a vaselor aliante, colaborării informative și cartografice navale, reparațiilor navale și împrăștiarilor de combustibil. Referitor la operațiile forțelor maritime ale armatelor aliante, Protocolul detalia misiunile și gruparea principală a forțelor navale în cele trei mări: Neagră, Egee, Mediterană; 4. Protocolul referitor la

organizarea și funcționarea legăturilor și transmisiunilor, cuprinzând Planul de organizare și funcționare a legăturilor și transmisiunilor între Marile Cartiere Generale aliate, Planul organizării și funcționării legăturilor și transmisiunilor între grupările de forțe terestre vecine (armate) și Planul organizării și funcționării legăturilor și transmisiunilor între forțele maritime și aeriene aliate; 5. Protocolul special pentru colaborarea materială. Totodată, prin documentul respectiv se lua act de buna înțelegere în care se desfășurase conferința experților, aprobându-se toate proiectele de hotărâre adoptate cu acel prilej.

La Atena s-a mai încheiat între România, Iugoslavia și Turcia, Protocolul nr. 2 al Conferinței șefilor marilor state majore (în trei). Șefii celor trei state majore au stabilită rămână valabile, pentru cooperarea armatelor lor în materie de informații: planuri de operații, forțe operative, durata concentrării, prescripțiile Protocolului nr. 2 (în patru) de la Atena. În restul problemelor se mențineau în vigoare prevederile Protocolului nr. 1 de la Ankara din 1937.

Problema referitoare la cooperarea navală, aeriană, legături și transmisiuni, cooperarea materială au fost tratate în cadrul celor două întruniri numai în principiu, rămânând ca dezbateră lor în detaliu să fie discutată în conferințele separate ale experților militari, conferințe ce trebuiau organizate în anul următor, înaintea celei de a doua întruniri a șefilor de stat major. În funcție de nevoile imediate ale celor trei aliate, nevoi ce nu suportau o amânare pentru încă un an, șefii de stat major au întocmit, totuși, listele materiale excedentare pentru durata unui an de război pentru fiecare stat aliat și care puteau fi date celorlalți aliați, precum și liste de materiale și cantitatea acestora de care fiecare aliat avea nevoie pentru un an de război.

Între 28 noiembrie – 6 decembrie 1938 s-a derulat la Atena o nouă întrunire a șefilor marilor state majore ale armatelor din statele participante la Înțelegerea Balcanică. Cei prezenți au dezbătut o serie de modalități de contracarare a sporirii agresivității Italiei fasciste și Germaniei naziste în sud-estul Europei.

DOCUMENTE

Bihorul în drumul spre unire.
Mărturii documentare inedite (octombrie 1918-mai 1919),²³⁶

6.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Nagyváradon, 1918, évi, november hó, 7 napján Biharvármegye magyar nemzeti és román nemzeti Tanácsaiból kiküldött végrehajtó bizottság üléséről.

Jelenvoltak: dr. Rigó Lórant és dr. Lazăr Aurel elnökök, Kovács Miklós, dr. Radu Iacob dr, Ciorgariu Roman, Papp Coriolan dr., Nagy Mihály dr., Zigre Nicolae dr., Bernyánszky Pál, Mágori Lajos és Ladányi János, utóbbi ugyis, mint jegyzőkönyvvezető.

Rigó Lórant dr. Elnök az ülést megnyitja. Felhívja a pénzügyi-bizottságot jelentéstételre.

Papp Coriolan dr. jelenti, hogy megyei alispán helyettesével megállapodott a pénzügyi-bizottságot egy felhívásnak a szövegében, amelyet a megye közönségéhez nemzetvédelmi célokra való adakezés tárgyában vagy 1000 példányban kibocsátanánk. Megállapítendő, hogy kiknek a címére küldjük ezeket a felhívásokat és hogy kiket bizzunk meg az adómánok beszerzésével. A pénzügyi bizottság tárgyal az alispánnal egy pénzezekrénynek részünkre való átengedése iránt, azonban a megyének nem áll rendelkezésére ilyen pénzezekrény. Esetleg a főispánnál levő kis kassza állhat rendelkezésünkre a főispán eltévezése után. Alispán hejlendő egy embert adni a pénztár kezelésére, aki ezeknek a mi ellenőrzésünk előtt kezelné. Bizonyos összegű előleget

készítéssel fog a megye rendelkezé becséteni, de ennek folyósítása ilyen formaiságokhoz van kötve, hogy ezeket be kell tartani. Kéri, hogy a pesténél intézkedjünk, hogy a telefon kapcsolások azzal eszközöltessenek. A végrehajtó bizottság ezen jelentést tudomásul vette. El határozta, hogy a felhívást 1500 példányban kinyomtatja, és a megye közönségéhez berítélve kibocsátja. A községekben levő bizalmi férfieknek a befolyó adományoknak kezelésére, illetve beküldésére. A befolyó összegekről elismervényt adunk, egy ilyen elismervény 1000 példányban kinyomtatandó. A bizottság megkeresést intéz a pastai igazgatóságához, hogy a telefon kapcsolások eszközöléséről rendelkezzen.

Elek Mór megyei közlélmézési előadó megjelenén, részletes jelentést teszen az összes közlélmézési ügyekről. A megyebeli községek közlélmézésk-sa jórészen biztosítva van, mert a legtöbb közseg rendeskedett a saját ellátásáról a hiadott ministeri rendelet alapján. Egyes járásokban azonban nagyon réssz termés volt, úgy hogy még a vetőmeg-szükségletüket sem tudták fedezni. Az a legnagyobb baj most, hogy sok közsegben az ottoni Nemzeti Tanácsok lefoglalták a Haditermény R. T. (román Tanács n. n.) részére fenntartott készleteket. Erre vonatkozólag egy felhívást kellene kibocsátania megye közönségéhez, hogy tekintettel az ellátatlan községekre, a felesleges készleteket szolgáltatssa be, úgy szintén megállapított tengeri kentingesen is, mert ezt a közlélmézési minister követeli Nagyváradon is be volt raktárszva 75 waggon készletünk, ezt o város a maga részére lefoglalta, ennek feloldására nézve is sürgősen kell intézkedni, mert erre minden nap szükség van. A közlélmézési minister legújabb rendelete szerint az egyes gazdaságban a gazdasági szükségletre visszahagyott készletek is igénybe vehetők volnának, azonban az nagy baj, hogy ezeket a készleteket sok helyről már elrabolták. Petroleum van elegendő a megye szükségletére, de az elszállítás forgalmi eszközök hiányában lehetetlen. Amennyiben az egyes járások maguk gondozkednek az elszállításról, ő kész a szükségletet kiutalni. Kéri jelentését tudomásul venni.

Lázăr Aurél dr. jelenti, hogy a fenyegetett uradalmak gabonakészletüket waggonszámra adják ki. Ezek erről letiltandók. A hazatérő katanákat ki kell tanítani, hogy élelmézésüket illetőleg tuligényekkel ne álljanak elő. Fel kell őket erről világasítani, erre vonatkozólag a bizalmi férfiakat is utasítani kell. A petroleum szükséglet kiadásáról első sorban is intézkednünk kell.

Zigre Miklós dr. Inditványozza, hogy a város által lefoglalt, de a megye szükségletére rendeltett készletek feloldására nézve lépünk annal érintkezésbe a várossal. Az uradalmak pedig felhivandók, hogy készleteik kiadásától tarozkodjanak.

A végrehajtó bizottság a közlélmézési előadó jelentését tudomásul vette. Elhatározta, hogy egy felhívást intéz a megye közönségéhez, hogy gabonakészleteknek a éllátatlan községek részére leendő átadását illetőleg a közigazgatási eljárás

²³⁶ Mihai Georgiță, Cristian Apati, Radu Milian. Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1919, Document extras din volum. Numărul și limba de redactare corespunde cu cel al documentului din volum.

akadálzozzo, meg és a hazatérő katanákat nyugtassa meg, hogy ellátásukról kellőleg gondoskadvan lesz. A város által lefoglalt gabonakészletek feloldása iránt a város megkerestetik, és ezzel Nagy Mihály dr., és Ágoston Péter dr. Megbizattak.

Ladányi János bejelenti, hogy hazatérő katanák fogadtásának szervezésére kiküldetett a hadügyi kormány részéről Rózsa János kormánybiztos, aki bejelentette, hogy a célból a főbb vasuti vonalokon fekvő nagyobb forgalmi gócpontokat sarban felkeresi, éskéri, hogy ebben munkájában legyünk segítségére.

A végrehajtó bizottság a bejelentést tudomásul vette és elhatározta, hogy forgolmi gócpontokon a hazatérő katanákat fogadtásáról a maga részéről is gandaskodni fog, a erre vonatkozólag részletes programmet fog kidolgozni.

Lázár Aurél dr. Bejelentést tesz arról, hogy értesülése szerint a közigazgatasi hatóságok a közrend fenntartásában a legnagyobb indolentiát mutatják, a csendőrség a kiküldött nemzetőr-csapatokat nem támogatja, és tétlenül áll a veszéllyel szemben, holott sok helyen egy alig 20-30 emberből álló banda tartja rettegésben az egész környéket, emellyel a Csendőrség egyedül is képes valno végezni. Amennyiben ez így van, és nem fogunk a legerélyesebben intézkedni, a leghatározottabban kijelenti, hogy a történendőkért a felelőséget nem vállalja, annyival inkább, mert úgy látja, hogy fegyvereket sem adunk kellő szánban rendelkezésükre. A penzügyi kérdéseket illetőleg is aggályai vannak, mert a teljesen vagyontalan felvaktól nemzetvédelmi célokra semmit sem kapunk, és ha nem áll pénz rendelkezésükre, a miatt a nemzetőrség szervezése is magakod. A nemzetőrség eljárását helyteleniti, mert épen most jelentették, hogy halálasot történt. Indítványozzo, hogy a bizottság azonnal tegyen táviratilag erről jelentést, a kormánynak, és a fegyvertér kezelésére vonatkozólag adjon utasítást, hogy a fegyverek a paritásnak megfelelőleg álljanak rendelkezésükre. Rigó Lórant dr. Elnök többek hozzászóláso után kéri, hogy a bizottság nem lévén jelen teljes számban, most nem határozzon, csak a legközelebbi ülésen. Azt indítványozzo, hogy konkrét vidakkal ne lépjünk fel, de most panaszok merültek fel, figyelmesztesük, hogy kötelességét a közrend fenntartész érdekében a legnagyobb buzósággal teljesitse.

A végrehajtó bizottság elhatározta, hogy a közigazgatasi hatóságok elnök indítványo értelmében megkerestesenek. A fegyverek kiadására vonatkozólag megfelelőleg intézkedni fog.

Mágori Lajos jelentést teszen a nagyszalontai viszonyokról, ahol szintén a közigazgatás ellen van nagy panasz. Sajnos, hogy ujabban a bolsevik elemek erősen kezdenek szervezkedni, emelyet valami módon meg kellene akadályozni. A tekintetben intézkedést kér.

A végrehajtó bizottság felkéri Mágori bizottsági tagot, hogy lehetőleg hasson ado, hogy a mozgalom elfolytassék. Esetleg hivjanak egybe népgyűlést, amelyre szónokokat fogunk leküldeni, hogy a népet mehnyugtassuk.

Rigó Lórant dr. elnök végül kéri a jegyzőkönyv hitelesítésére két kiküldését.

Zigre Miklós dr és Mágori Lajos bizottsági tagot a jegyzőkönyv hitelesítésére kiküldettek.

Ezzel az ülés bezáratott.

k.m.f.

Ladányi János
Jegyzőkönyvvezető

Rigó Lórant
elnök

Mágori Lajos

jegyzőkönyv hitelesitők

Proces verbal

Întocmit în Nagyvárad/Oradea-Mare în anul 1918 luna noiembrie, ziua 7 cu ocazia şedinţei comitetelor executive din comitatul Bihor, delegate de Consiliul Naţional Maghiar şi Consiliul Naţional Român.

Sunt prezenţi: dr. Rigó Lórant şi dr. Lazár Aurel, preşedinţi, Kovács Miklós, dr. Radu Iacob, dr. Ciorgariu Roman, dr. Papp Coriolan, dr. Nagy Mihály, dr. Zigre Nicolae, Bernyánszky Pál, Mágori Lajos şi Ladányi János, cel din urmă în calitate de persoană care întocmeşte procesul verbal.

Dl. dr. Rigó Lórant deschide şedinţa, roagă comisia de finanţe să dea raportul.

Dr. Papp Coriolan raportează, că au realizat împreună cu adjunctul său viceprefect textul comisiei de finanţe, ce va fi lansat populaţiei judeţului în vederea donării de fonduri pentru apărare, ce va fi realizat în 1000 de exemplare, urmând să fie stabilit la ce adrese vor fi trimise aceste apeluri şi cei care vor fi încredinţaţi cu strângerea banilor. Are propunerea ca bărbaţii de încredere din sate să fie împuterniciţi să strângă donaţiile. Comisia de finanţe a purtat discuţii cu subprefectul despre punerea la dispoziţia noastră a unui dulap de bani/seif. Eventual ar putea să stea la dispoziţia noastră casa mică de bani aflată la prefect, după plecarea acestuia, subprefectul este dispus să desemneze o persoană pentru munca de casierie, care ar face asta sub controlul nostru. Un avans va fi dat de judeţ, dar transferul acestuia este legat de formalităţi ce trebuie respectate. Cere să se acţioneze pentru ca legăturile telefonice să se realizeze de îndată.

Comitetul executiv a luat la cunoştinţă acest raport. A hotărât că apelul va fi imprimat în 1500 de exemplare şi trimis populaţiei judeţului în plicuri. Bărbaţii de încredere din comune vor fi rugaţi să se ocupe de donaţii, respectiv să le trimită. Pentru sume vom da chitanţe, ce vor fi imprimate în 1000 de bucăţi. Comisia trimite adresă la direcţiunea poştei, ca să dispună conectarea rapidă a legăturilor telefonice.

Făcându-şi apariţia Elek Mór, referentul judeţean de alimentaţie publică, prezintă un raport defalcăt despre toate problemele de alimentaţie publică. Alimentaţia publică a comunelor judeţului este, în mare măsură, asigurată, pentru că

majoritatea comunelor au avut grijă de propria alimentație, în baza ordinului ministrului. Dar în anumite zone producția a fost foarte rea, astfel nu au putut asigura necesarul de semințe pentru semănat. În prezent problema cea mai mare este că în multe comune consiliile naționale au făcut popriri pe produse pentru R.T. (Consiliul român n. n.). În această temă ar trebui publicat un apel populației județului cu privire la comunele cu probleme, pentru care să cedeze bunurile disponibile, totodată trebuie stabilită cantitatea de porumb, deoarece este cerut de ministrul de alimentație publică. Și în Oradea-Mare am avut înmagazinate 73 vagoane, pe care orașul le-au reținut pentru sine, pentru anularea acestora trebuie dată urgent o dispoziție, pentru că este o necesitate zilnică. Conform ultimei dispoziții a ministrului de alimentație publică ar putea fi revirate și rezervele din gospodării, dar problema mare este că în multe locuri aceste rezerve au fost jefuite.

Este suficient petrol pentru nevoia județului, dar pentru transportul lui lipsesc uneltele. În cazul în care unii bărbați se vor ocupa de transport, el este dispus să transfere entitățile necesare. Din această cauză roagă ca raportul său să fie luat la cunoștință.

Dr. Lázár Aurel raportează că gospodăriile amenințate cedează rezervele lor de cereale la persoane fizice. Acest lucru să fie interzis. Soldații care se întorc trebuie instruiți ca referitor la alimentația lor să nu aibă excese de solicitare, Ei trebuie să fie informați, la fel și bărbații de încredere. Trebuie să dispunem și despre necesarul de petrol.

Dl. Zigre Miklós are inițiativa ca să se ia legătura imediat cu orașul în problema rezervelor ocupate de oraș, dar destinate județului. Iar gospodăriile să fie chemate la a nu își ceda rezervele.

Comitetul executiv ia la cunoștință raportul referentului de alimentație publică. A hotărât că adresează publicului județului un apel ca rezervele de cereale să fie dirijate către comunele care nu au, soldații care se întorc să fie liniștiți că se va avea grijă de ei. Orașul va fi chemat să cedeze cantitățile de cereale, cu care sunt însărcinați domnii dr. Nagy Mihály și dr. Ágoston Péter.

Ladanyi Janos anunță că pentru organizarea primirii soldaților care se întorc acasă, din partea guvernului, a fost trimis inspectorul guvernamental Rózsa János, care a anunțat, că în acest scop va vizita pe rând nodurile de circulație mai importante care se găsesc pe principalele rute de căi ferate, și cere ca noi să îl sprijinim în munca sa.

Comitetul executiv a luat act de această informație și a hotărât că se va îngriji și în nume propriu de primirea soldaților care se întorc acasă în punctele mari de circulație, și va alcătui un program detaliat.

Dr. Lázár Aurel anunță, că după informațiile sale autoritățile administrative arată cea mai mare indolență în menținerea ordinii publice, jandarmeria nu sprijină trupele de gardă națională trimise la fața locului, și stă (jandarmeria) pasivă în fața pericolului, în ciuda faptului că în multe locuri toată zona este amenințată de o bandă alcătuită din 20-30 de oameni, de care jandarmeria ar putea să se ocupe. Dacă aceasta este așa, și nu vom proceda în cel mai hotărât mod, (vorbitorul afirmă ferm), că nu își asumă răspunderea pentru cele ce se vor întâmpla, cu atât mai mult, cu cât el consideră că nu li se pune la dispoziție armament suficient. Referitor la problemele financiare își exprimă îngrijorările, pentru că de la statele care nu au deloc avuție nu vom primi nimic pentru scopuri de apărare națională, iar dacă nu vom avea bani la dispoziție, atunci organizarea gărzii naționale se va opri. Nu este de acord cu procedura gărzii naționale, pentru că au fost chiar acum informați, că a fost caz de moarte. Inițiază ca imediat, prin telegramă, comitetul să raporteze guvernului, iar cu privire la depozitul de armament să dea dispoziție ca armele să stea la dispoziție în acord cu paritatea.

Dr. Rigó Lóránt, după mai multe intervenții, cere că datorită faptului, că comitetul nu este prezent în număr total, să nu hotărască acum, doar la următoarea ședință. Propune ca să nu se formuleze învinuiri concrete, dar deoarece acum s-au ivit probleme, să fie atenționat că în vederea menținerii ordinii publice să își îndeplinească obligațiile.

Comitetul executiv a hotărât ca autoritățile administrative să fie căutate în problema inițiată de președinte. În legătură cu darea armamentului se vor aduce dispozițiile corespunzătoare.

Mágori Lajos prezintă raport despre situațiile din Nagyszalonta/Salonta, unde sunt reclamații tot împotriva autorității administrative. Este regretabil că mai nou elementele bolșevice încep să se organizeze puternic, care cumva ar trebui să fie împiedicate, și în această privință cere demersuri.

Comitetul executiv îi cere lui Mágori, membru al comitetului, ca această activitate să fie strivită.

Eventual să organizeze o ședință populară, unde vom trimite vorbitori care să liniștească populația.

În final președintele dr. Rigó János cere pentru autentificarea procesului verbal desemnarea a doi membri.

Dr. Zigre Miklos și Mágori Lajos, membri comitetului au fost trimiși pentru autentificarea procesului verbal.

Cu asta ședința a fost închisă.

Ladányi János
întocmit proces verbal

Rigó János
președinte
Mágori Lajos
autentificatorii procesului verbal

SJANBH, fond *Consiliul național român Bihor*, inv. 1502, dos. 33, f. 1-2

89

pace Cehoslovacii, ungurii și bulgarii au fost obligați a plăti toate pagubele ce au produs prin jafurile sistematice și organizate, cum și prin barbariile ce au comis în țările pe care le ocupaseră pe timpul războiului.

Pentru siguranța că puterile învinse vor executa aceste condiții impuse lor prin Tratatul de pace și pentru ca acest tratat de pace să nu fie numai un petic de hârtie, cum au spus-o și este obiceiul germanilor, trebuie să avem o putere care să-i oblige la executarea acestor condiții de pace și siguranță, că pe viitor inamicii noștri nu vor mai fi agresivi. Această putere de care este nevoie, nu este decât:

- a). Armata noastră, care trebuie să fie tare și o forță, care să le impună și frică și respect;
- b). Ordinea în stat, în administrație și în muncă;
- c). Unirea națională în prima situație și în orice împrejurare.

* * *

Inamicii noștri, pentru a se sustrage condițiilor drepte, care li s-au impus prin Tratatul de pace, vizează de 2 mijloace:

a). Pe de o parte țipă, se milogesc, aduc tot felul de vaiete; uneori merg până la înjosire. Aceasta spre a nu orbi, ca să poată să se reorganizeze și pe urmă, când se vor reorganiza, să devină iar agresivi.

b). Pe de altă parte, simultan cu organizarea lor, caută să ne dezorganizeze pe noi, printr-o propagandă extraordinară, bine organizată (după sistemul german), bine condusă și bine executată. În acest scop ei urmează de toate mijloacele posibile și lucrează fără prezent pentru a lovi tocmai în lucrurile care fac tăria Țării noastre și anume:

1. În armată;
2. În Administrație;
- În Religie.

Pentru ca să putem demasca pe inamicii noștri, pentru ca să putem să zădărnici, cu orice preț, planurile lor meschine, se impune din partea noastră.

a). Pe de o parte ca fiecare cetățean, fiecare funcționar și fiecare soldat să urmărească toate acțiunile ce se petrec în jurul nostru și să descopere toate aceste procedee de propagandă și scopurile ce se urmăresc;

b). pe de altă parte, să lucrăm cu toții pentru luminarea maselor poporului, arătându-le:

1. Toate mijloacele prin care inamicul face propagandă;
2. Care este scopul urmărit de fiecare procedeu de propagandă întrebuințat;
3. Care sunt consecințele sale pentru noi, poporul și Țara noastră, dacă propaganda inamică ar reuși;
4. Cum trebuie să ne ferim, sau să combatem fiecare procedeu de propagandă inamică.

* * *

<Pentru> ea <și> contra-propaganda noastră să fie eficace, se cere:

a). *Să fie intensă*. Adică făcută nu numai la orașe, dar și în cele mai mici colțuri de sate.

b). *Să fie continuă*. Adică să fie făcută fără întrerupere și nu numai ici și colea de către persoane izolate și în mod răzleț;

c). *Să fie uniformă*. Adică făcută la fel peste tot locul și mai ales în lungul frontierei, în județele Maramureș, Satu Mare, Sălăgiu, Bihor și Arad.

Pentru ca să fie uniformă, acum la început s-au strâns de către Corp, câteva dintre cele mai principale mijloace de propagandă și s-au aranjat sub forma unui articol de ziar, care s-a publicat în numerele 51 și 52 din ziarul „*Tribuna*”.

d). *Să fie completă și bine organizată*. Adică să nu se facă la voia întâmplării, ci după un program bine întocmit, bine aranjat și apoi, în special, bine executat și cu orice preț.

Propaganda să nu fie numai unilaterală, adică să se reducă la un singur fel de propagandă, de exemplu aceea prin presă, ci să se facă prin toate mijloacele, prin care o face și inamicul.

Această propagandă să se facă:

1. *Prin presă*. Publicându-se în toate ziarele românești în mod detaliat:
 - Mijloacele prin care inamicul face propaganda sa;

- Ce urmărește el prin fiecare fel de propagandă;
- Ce urmări rele va avea pentru noi, dacă propaganda lui reușește?
- Care sunt mijloacele prin care putem zădărnici fiecare fel de propagandă dușmană.

În acest scop domnii comandanți de Divizii sunt rugați a obliga fiecare Regiment ca, săptămânal, să ordone la ofițerii, care au talent, să scrie diferite articole, prin care să se combată propaganda inamică, spiritul de dezordine, anarhia și bolșevismul, socialismul, așa cum este el la noi; apoi altele prin care să se arate diferite povești igienice, economice, căutând a îndrepta din relele ce se pot observa zilnic la țăranul nostru. De exemplu: curățenia casei și a curții; gustul de muncă și îngrijirea vitelor și a uneltelor de muncă etc. Aceste articole vor fi trimise Corpului Vânători, prin curier, spre a fi publicate. Se va da toată atenția îngrijirii scrierii acestor articole, atât ca <și> conținut, cât și ca formă literară și limbă.

2. *Prin conferințe populare*, care trebuie să se țină în fiecare sat și în fiecare oraș, în toate duminicile și sărbătorile. Conferințele să fie ținute cu rândul, după un program bine stabilit și de acord cu preoții, învățătorii și funcționarii administrativi.

La aceste conferințe să se invite absolut, toată lumea românească, fără nici o considerație personală sau socială.

Cu aceste conferințe să fie atrăgătoare, ele să fie urmate de serbări populare și să fie redactate și expuse în stil atrăgător.

La aceste conferințe să ia parte, cu orice sacrificiu ce s-ar face, în fiecare sat, cu rândul și o unitate militară cu ofițerii săi, iar ofițerii de la Comandamente să fie trimiși a lua parte în diferite sate. Asemenea ar fi bine să se străduie, ca să ia parte și autoritățile administrative, cum sunt domnii prim-pretori, domnii revizori și sub revizori școlari și chiar domnii prefecți.

Domnii comandanți de Divizii să ia parte în fiecare Duminică în câte un sat, unde mai de dinainte, în înțelegere cu autoritățile administrative să se pregătească câte o conferință urmată de o serbare națională mai mare.

3. *Prin serbări populare și șezători* organizate în fiecare sat pe rând la care să se invite lume de prin toate satele vecine. *Să se cânte românește, să se danseze (Joace) jocuri românești, să se citească bucăți din istoria Țării și Poporului Românesc.* Să se facă șezători, în care să se caute să se învețe a se coase românește și să se dezvolte gustul pentru purtarea costumului național românesc.

În acest scop, învățătorii, în unire cu preoții și cu primarii să fie sfătuiți ca să facă sacrificii și să aducă din București câteva modele de bluze țărănești românești, câteva modele de lucrări în lână cu motive românești, ca de exemplu: lucrări de la Brumărescu. Acestea ca să servească de model după care fiecă țăran să încerce a face câte un asemenea lucru. Aceste lucrări sunt de o frumusețe rară și încetul cu încetul ele trebuie să înlocuiască farfuriile cu motive ungurești, care se găsesc azi prin casele țăranilor noștri.

La orașe *Cercurile militare* să fie deschise tuturor persoanelor civile, care îndeplinesc anumite condiții morale și să se formeze adevărate cercuri culturale de educație, de distracție militară-civile, în care fiecare să vină cu drag, găsind aici un ceai mai bun și mai ieftin, un pahar cu vin, o prăjitură, ziare românești și străine. Cu un cuvânt să se transforme aceste Cercuri Militare în localuri care să atragă pe oricine mai mult decât cafenelele ungurești de azi.

4. *La orașe, în special, autoritățile militare*, în unire cu cele civile, cu prefecții și profesorii, să se organizeze;

a). *Coruri românești*, care să învețe cântece pur românești (de exemplu Corurile de Muzicescu, Movilă, etc.);

b). Să se facă toate sacrificiile, ca ofițerii în unire cu persoanele civile să joace piese de teatru românești, în care să se guste viața. Aceștia sânt cu atât mai necesar, cu cât din lipsa noastră de trupe de teatru românești și din faptul că teatrele ungurești dispun de trupe de teatru foarte bune. *Teatrul este azi unul din mijloacele cele mai eficace ale propagandei dușmane, care tinde nu numai la menținerea naționalismului unguresc, dar chiar la iredentism.* Deci acest mijloc de propagandă trebuie, cu orice preț, combătut tot prin teatru, în care să se joace piese cu conținut și simț românesc. În lipsă cum am zis de trupe românești de teatru, ne revine nouă militarilor și profesorilor această sarcină;

c). *Să se aducă filme cinematografice cu subiecte românești, cu vederi din toată România Mare, cu subiecte din războiul nostru, cu Familia Regală*, cu diferite culturi și industrii de la noi etc.

d). Să se închirieze câte o cameră în centrul orașelor în care să se facă o adevărată expoziție cu:

- Lucrări naționale românești, costume, lucrări de lemn, de pământ etc., cu motive românești;

- Fotografii ale Familiei regale, ale diferiților noștri oameni mari politici, liberali, oameni de știință etc.
- De fotografii din toate părțile României Mari, din care să se vadă pozițiile naturale și frumoase ce avem; porturile (costumele) naționale din toate județele, în fine tot ceea ce poate avea caracter și poate pune în evidență simțul și cultura românească.

Pentru început, în sensul celor arătate mai sus, corpul Vânătorilor a strâns câteva din mijloacele de propagandă utilizate de dușman, arătând care sunt scopurile ascunse urmărite de ele, care ar fi pericolul pentru statul și poporul român, dacă propaganda inamică ar reuși, și cum trebuie să luptăm contra acestei propagande.

Acestea au fost în grabă redactate provizoriu, sub forma unui articol de ziar, care a fost publicat în „Tribuna” Nr. 51 și va avea continuarea în Nr. 52.

Vă rugăm ca, prin toate mijloacele de care dispuneți să luați măsuri și de instrucțiunile dumneavoastră trupelor și în unire și de acord cu preoții, învățătorii, profesorii și funcționarii administrativi, ca:

a). Aceste ziare și în special articolul „*Cu ce mijloace lucrează dușmanii noștri*” să fie citat în toate satele cu începere de duminică <de> 19 decembrie, cum și în toate sărbătorile de Crăciun, fie după ieșirea de la Biserică, fie în localul școlilor, unde seara să se organizeze și o mică petrecere. Odată cu citirea acestui articol să se dea explicații necesare, pe înțelesul poporului, astfel ca cei care vor asista, să plece de la Conferințe complet luminați și hotărâți a lucra în sensul sfaturilor;

b). pe viitor, autoritățile militare, lucrând complet de acord și în cea mai mare cordialitate cu cele civile, cu preoții, învățătorimea și profesorimea, să repete părțile care nu s-au înțeles, sau să le completeze;

c). La aceste conferințe să se întrebuințeze, după fiecare caz, toate mijloacele, ca să asiste toată lumea;

d). Să se răspândească ziarele alăturate la Corpuri și în toate satele, mai ales în acele din jurul orașelor, cu recomandări ca ele să fie citite de cât mai multă lume;

e). Aceleași ziare se vor distribui și la fiecare unitate de trupă, cu ordin ca <și> comandanții unităților să le explice cât mai pe larg, așa ca soldații să le știe aproape pe dinafară. Domnii comandanți de Corpuri și Divizii, prin inspecții inopinate, se vor convinge că în adevăr s-au citit și sunt cunoscute de toți soldații;

f). Diviziile vor raporta, sâmbăta, prin dările de seamă;

- în ce comună s-au ținut aceste conferințe?

- cine le-au ținut?

- cine a luat parte dintre autoritățile civile și ce unități militare sau ofițeri?

Comandantul Corpului Vânătorilor

General de Divizie,

T. Moșoiu

Șeful de Stat Major,
Lt. col A. Negulescu

Ordinul s-a comunicat următoarelor instituții.²³⁸

Divizia I Vânători

1. Divizia 17 Infanterie
2. Divizia II Vânători
3. Divizia I Cavalerie
4. Divizia 6 Călărași
5. Divizia 7 Călărași
6. Divizia 31 Art. Tășnad
7. Prefectura Arad
8. Prefectura Sătmar
9. Prefectura Sălaj
10. Prefectura Maramureș
11. Corpul 7 Armată

²³⁸ Episcopia Ortodoxă Română Oradea, *fond. Consistoriul ortodox român Oradea*, act. Nr. 1657/ 1920 (II-59-1920), p. 1-8, exemplar dactilografiat.

12. Corpul 6 Armată
13. Comandamentul Trupelor de Vest
14. Ministerul de Război
15. Marele Stat Major
16. Episcopia Arad
17. Episcopia Ortodoxă Oradea
18. Episcopia Unită Oradea
19. Episcopia Unită Dej
20. Revizorului școlar Arad
21. Revizorului școlar Oradea
22. Revizorului școlar Sătmar
23. Revizorului școlar Sălagiu
24. Revizorului școlar Maramureș
25. Prefecturii Bihor
26. Prefecturii orașului Oradea
27. Detașamentului Arad
28. Detașamentului Salonta
29. Detașamentului Valea lui Mihai
30. Detașamentului Sătmar
31. Comenduirea Oradea
32. Comenduirea Baia Mare
33. Inspectoratul Școlar Pteancu
34. Școlii de Jandarmerii
35. Școala Corpului de Vânători
36. Școala Corpului VI
37. Companiilor de Jandarmi Arad, Bihor, Oradea și Sătmar
38. Batalionului de Grăniceri.

Viziunea Șefului Marelui Stat Major General Ion Antonescu privitoare la starea armatei²³⁹

I. SITUAȚIA Armata este, cum se știe că este, din cauza:

- haosului pe care l-a produs prin legislația numeroasă improvizată și nearmonizată, rău studiată și rău aplicată;
- hidrocefaliei;
- birocrăției, care s-a dezvoltat și continuă să se dezvolte în detrimentul corpului principal al oștirii;
- servituților, care i-au supt toată seva și care au sporit și sporesc continuu în detrimentul armatei, pe care se sprijină cu adevărat apărarea națională și care astăzi primește resturile și chiar deșeurile națiunii;
- bugetului rău studiat și rău aplicat;
- lipsei unui plan precis de ansamblu al pregătirii statului pentru apărarea lui;
- lipsei unui plan propriu de organizare, de dotare, de încadrarea și de pregătire de război, adaptat condițiilor generale, nevoilor și posibilităților actuale;
- lipsei continuității în toate ramurile de activitate care privesc direct și indirect, apărarea de astăzi și de mâine a statului.

Din aceste cauze, schițate numai în liniile lor generale, toate sacrificiile materiale făcute, de la război, de stat cu armata; tot timpul pierdut de cetățeni, în instituții militare, în timpul serviciului lor sub drapel; toate energiile consumate, pe toată scara, de la soldat la general, pot fi trecute în bilanțul general al statului, total la capitolul pierderii de timp, de bani, de energii și de bune intenții, când și unde au fost, era este astăzi într-o totală imposibilitate de a se apăra, dacă va fi atacată. Armata ei este complet dezarmată, pseudo-instruită și demoralizată. Dacă va fi chemată în situația de astăzi să apere frontierele, va fi, cu toate sacrificiile de vieți care se vor face – și vor fi pe cât de numeroase pe atât de inutile – un dezastru

²³⁹ Arhivele Militare Române, *fond Marele Stat Major – Serviciul Istoric*, dosar 124, ff. 2-39. Vezi pentru perioadă: Constantin Moșincat, *Semnturi decisive...*, Editura Tipo MC, Oradea, 2008, p. 148-201

militar unic în istoria popoarelor. După el va urma cu siguranță la scurt, foarte scurt interval de timp, dezastrul social și politic care ne va costa nu numai granițele României Mari, dar ne va duce chiar în situația de a nu ne putea opri nici la acelea ale României de la 1916.

Situația este cunoscută. Se pot găsi în această țară oameni conștienți, care să nu fie îngrijorați? Și care să nu se întrebe în fiecare zi, și de mai multe ori pe zi, cu inima strânsă și cu fruntea încrețită, ce ne facem dacă ne surprind evenimentele în halul și în haosul de astăzi? Cohorta lor este nenumărată și întreabă, au dreptul să întrebe, și la ziua judecării supreme vor întreba: ce au făcut atâția ani de zile conducătorii?

Răspund eu. S-au certat, au discutat, au făcut, rând pe rând, proiecte peste proiecte și cu aceeași ușurință cu care le-au făcut unii, cu aceeași ușurință le-au rupt alții; s-au acuzat și continuă să se acuze reciproc de nepricepere, de necinste, de rea credință etc. La fel s-a întâmplat la Roma, când ea ardea și când barbarii răsturnau, unul după altul, hotarele Imperiului. La fel s-a întâmplat cu Bizanțul, când turcii erau deja pe ulițele Constantinopolului. La fel au făcut nobilii polonezi și curtenii lor, în timp ce vecinii tăiau cu spada vaste teritorii din frumoasa lor țară. Dacă vrem să ajungem la aceleași rezultate, nu avem de făcut niciun alt efort decât să continuăm sistemul.

Vrem să evităm finalul tragediei, care este evident, trebuie să-l abandonăm fără tăgadă. Dacă o facem imediat, avem puțința, sper eu, de redresare. Nu trebuie pentru aceasta bani așa mulți cum s-a spus și nici numai bani, fiindcă oricâți am avea, cu sistemul actual de întrebuințare a lor, vom ajunge matematic unde simțim cu toții că mergem: la dezastru. Pe lângă bani trebuie:

- o voință fermă conducătoare;
- un plan clar, complet și metodic de refacere;
- continuitate și energie în aplicarea lui;
- înlăturarea, cu biciul și fără milă a farsorilor, a trișrilor și a provocatorilor care, ridicându-se la treptele de conducere prin alte mijloace decât acelea pe care le dă trecutul, meritul și munca lor, n-au făcut decât să anihileze acțiunea celor animați, desigur foarte mulți, de alte sentimente, dotați cu alte calități și în plus apti de o muncă încordată, modestă, dezinteresată și discretă. Nu mă voi ocupa din aceste ultime deziderate decât de acela ce-mi revine și care corespunde și cu ceea ce mi-ați cerut, și anume:

II. PLANUL DE REFACERE Trebuie să țină seama de cauzele care ne-au dus la situația de astăzi. Numai prin înlăturarea lor, rapidă și totală, numai trecând peste orice interes particular sau particularist, peste orice drept câștigat în detrimentul interesului general și peste orice considerație personală, se poate nu numai spera dar și realiza, chiar cu repeziciune, o radicală și totală îndreptare. Reluând deci, în cele ce urmează, cauzele cardinale care au dus, după cum am arătat în prima parte, la situația actuală, vom schița, numai în linii generale și rând pe rând, ce trebuie să facem pentru a ne îndrepta.

LEGISLAȚIA ARMATEI Trebuie simplificată, trebuie armonizată, trebuie strict și energic aplicată. Avem astăzi peste 28 legi. Nimeni nu le cunoaște cum trebuie, nici nu le poate cunoaște, atât din cauza conținutului lor și al contrazicerilor, cât și din cauza continuelor lor modificări. Din această cauză nimeni nu le poate aplica și rari sunt acei care, sub surâsul ironic al celor mulți, se zbat să le respecte. Ele au fost făcute, fără un plan de ansamblu, de multiple organe și de multe ori după capriciile acelora care s-au perindat la conducerea Ministerului Apărării Naționale. Din această cauză a ieșit haosul. Situația a fost agravată și de uzul și chiar de abuzul care sa făcut cu Înaltele Decrete. Cine a voit să modifice ceva, care nu i-a convenit, cine a voit să acopere o ilegalitate făcută, să favorizeze acțiuni sau persoane, sau să eludeze anumite filiere răspunzătoare de control, a ticluit în grabă și a obținut cu aceeași iuțeală o lege sau un Înalt Decret. Această procedură a făcut imposibilă stabilirea responsabilităților, fiindcă aceleași atribuțiuni au fost puse, de diferite legi, în sarcina a multiple autorități, care se ocupă în același timp de ele. Din această cauză toți pot fi părtași la greșeli, însă nimeni nu poate fi făcut cu adevărat și singur responsabil de erorile care se comit.

Cazul Skoda este concludent. Ca el sunt multe. În consecință, aceasta fiind realitatea, pentru a îndrepta oștirea trebuie, în primul rând, să se pună ordine în această dezordine. Pentru aceasta legile trebuie simplificate și reduse. Un singur organ trebuie să procedeze la întocmirea lor. Este Marele Stat Major, care acționează din proprie inițiativă pentru chestiunile de organizare și de pregătire a războiului și lucrează din ordin și cu concursul organelor tehnice respective în celelalte direcțiuni. Numai așa se va putea aduce armonia unde este atâta dizarmonie. Numai așa se va putea stabili răspunderile în caz de incoerență. Numai așa va putea fi stabilită în legislația militară și numai așa vor înceta improvizațiile.

HIDROCEFALIA Suntem armata care avem cele mai multe comandamente din lume, inspectori generali de armată (5), inspectori generali tehnici (1), inspectori generali de arme și servicii (8), inspectori de cercuri de recrutare (25), directori superiori (8), directori (17), comandanți de corp de armată (11), comandanți de comandamente teritoriale (7), comandanți de divizii (30), comandanți de brigăzi (98) etc. Toți au de făcut de multe ori atribuțiuni similare. Pentru foarte mulți însă ele se suprapun fără necesitate și se contrazic. În schimb, însă, foarte multe din aceste comandamente sunt lipsite de putere executivă. Toți trenează după ei, din punct de vedere bugetar și birocratic, localuri, generali și colonei șefi de stat major, cohorte întregi de ofițeri superiori, inferiori, funcționari, telefoane, automobile, cai, trăsură, șoferi și conducători de trăsură cu ajutoarele lor, ordonanțe, carnete de circulație gratuite pe C.F., misii etc. Pentru a evidenția plastic această gravă situație,

Marele Stat Major a concretizat-o într-o roză în culori, care arată dintr-odată oricui, că organele noastre de conducere, administrative și tehnice, s-au transformat, prin continuele și inutilele înmulțiri, într-o adevărată plagă pe care eu o consider un flagel național. Nu se poate îndrepta oștirea, nu se poate scurta drumul pe care-l face astăzi pentru a putea fi soluționate cele mai mici ca și cele mai mari chestiuni, decât dacă tăiem cu bisturiul, în lung și în larg, în acest mult prea vast sistem birocratic și hidrocefalic pentru puterile noastre bugetare și pentru forțele noastre reale. În consecință, pentru a se realiza o îndreptare, trebuie să se reducă organul conducător, administrativ și tehnic al oștirii, la proporțiile pe care natura le-a adoptat pentru corpul tuturor organismelor vii. Capul oștirii trebuie să fie deci în proporție cu trupul oștirii. Astăzi el este monstruos de mare. Dacă continuăm așa, capul va omorî corpul.

BIROCRAȚIA ȘI SERVICIILE Este o consecință a haosului produs de legi și a scării ascensionale pe care a urmat-o fără să se oprească nici astăzi numărului comandamentelor. De îndată ce a apărut un comandament, s-a născut și serviciul respectiv și împrejurul lor s-au aciuat o puzderie de elemente, care sunt și astăzi în creștere fiindcă, pe de o parte viața de birou este atrăgătoare, are mai puține riscuri, cere mai puțină muncă, prezintă avantaje, lipsuri de responsabilitate, posibilități de misii, de călătorii gratis în țară și străinătate, de avansare mai repede și la alegere, de casă gratis etc. Și pe de altă parte, fiindcă serviciile și comandamentele sunt instalate în orașele mari și în marea lor majoritate în București. Cercetând cu atenție roză la care mă refer mai sus, se poate vedea cum fiecare, când se găsește într-un comandament sau serviciu, își creează un birou astfel încât avem astăzi în fiecare serviciu sau comandament aproape pentru fiecare chestiune câte un birou. Tot în aceeași roză vedem că numeroase birouri sunt compuse numai din șeful lor, care de multe ori nu are decât masa la care șade. Multe din aceste birouri neavând de lucru, improvizează, cer unităților și serviciilor în subordine diferite situații, dări de seamă, rapoarte, care au fost ordonate de mai multe ori etc., pentru ca unele să nu fie citite, iar altele să fie pierdute. Această acțiune pe de o parte încurcă, obosește și descurajează pe cei care cu adevărat lucrează, iar pe de altă parte ține în loc, timp îndelungat, nerezolvate chestiuni care reclamă urgență.

Un exemplu: anul trecut, din cauza formalităților birocrăției, muniția pentru tragerile de instrucție nu a ajuns la corpuri decât la sfârșitul perioadei de instrucție. Faptul nu este paradoxal. Se petrece în toate părțile unde birocrăția a pus stăpânire pe organizație. În toate aceste cazuri s-a constatat fără nicio excepție, că cu cât este mai multă birocrăție cu atât diferitele probleme sunt mai greșit și mai tardiv soluționate. În afară de aceasta nu trebuie să se ignore că ofițerii neocupați sunt acei care clevesc, critică, colportează, răspândesc și întrețin în lumea militară și civilă o atmosferă de spaimă, de neîncredere și de demoralizare de care profită și pe care o speculează, mărinind-o dușmanii interni și externi ai neamului.

O altă latură foarte importantă și acută a acestei chestiuni o formează și latura bugetară. După calculele făcute la Marele Stat Major s-a stabilit că birocrăția armatei consumă singură aproape 2 miliarde din bugetul de 5 miliarde al armatei. Este însă de remarcat, și aceasta trebuie subliniat, că în timp ce pentru instrucția și întreținerea corpurilor de trupă nu s-a încasat în anul bugetar 1933-1934 decât 60% din cota prevăzută, birocrăția a primit și consumă totuși întreaga ei cotă-parte, astfel încât se poate afirma că partea ei de consumație se ridică în realitate la 77% din buget. Dacă o industrie, oricare ar fi ea, ar fi pusă pe aceleași baze, ar merge, matematic și vertiginos, la faliment. Armata se zbate de ani de zile în această situație. Deși toți își dau seama de ea, nimeni nu are bărbăția să o oprească, chiar cu mijloace brutale, de pe calea dezastrului și să o redreseze. Pentru aceasta se impune ca birocrăția să fie redusă cel puțin la jumătate.

Se va face armatei, numai prin acest simplu gest, un întreg serviciu:

- în primul rând economii, care vor fi realizate în profitul instrucției;
- în al doilea rând se va asigura simplificarea corespondenței și implicit soluționarea rapidă și deci oportună a problemei;
- în al treilea rând, se va anima viața corpurilor de trupă prin completarea cadrelor cu ofițeri, subofițeri și soldați care vor fi scoși din birouri.

Măsura reducerii birocrăției este cu atât mai imperioasă, cu cât 7 1/2 luni și jumătate Armata este, din cauza efectivelor, redusă la o completă stagnare. Și de remarcat este faptul că pe când corpurile de trupă se golesc total de soldați în această lungă perioadă, aparatul birocratic arătat mai sus rămâne aproape intact. Văzută și sub acest aspect, plaga devine și mai mare. În legătură cu această latură a ei, mai am de semnalat că s-a făcut acum 2 ani o lege a cadrelor, care a limitat efectivele corpurilor și ale birourilor, dar pe când corpurile care erau prevăzute a se înființa nu s-au înființat și efectivele corpurilor existente prevăzute a se spori, nu s-au sporit, comandamentele, birourile și serviciile armatei au fost toate completate cu efectivele prevăzute, în ofițeri și soldați, de această lege și multe din ele au fost chiar depășite. Din cauza acestei aplicări unilaterale a sus zisei legi, îndreptarea urmărită de autorul ei nu numai că nu s-a realizat dar situația s-a înrăutățit. Astfel stând lucrurile și date fiind consecințele, este imperios necesar a tăia fără milă și la capitolul birocrăție în carne vie. Este a treia măsură care trebuie luată și fără de care nu vom putea îndrepta nimic.

SERVITUTILE ARMATEI Sunt: • Jandarmii; • Grănicerii; • Ordonanțele; • Minoritarii; • Detașații. Pentru a se vedea starea pe care au creat-o fiecare în parte și toate la un loc, această problemă, să procedăm pe rând cu analiza lor. Jandarmii și Grănicerii Absorb, respectiv, 45.000 și 32.000 de oameni, ceea ce la un loc face o treime din totalul efectivelor militare pe care le avem în perioada maximală – 4 luni și jumătate pe an – și jumătate din efectivul total în perioada minimală – 7 luni și jumătate. Iată situația sub raportul cifrelor. Prezentată și văzută chestiunea prin această prismă, a cifrelor și a proporțiilor,

nu pare importantă. Realitatea este însă cu totul alta. Ea are o repercusiune dezastruoasă asupra armatei în timp de pace și va avea una și mai dezastruoasă la război.

Într-adevăr, examinând pe toate laturile chestiunea, constatăm: în primul rând, în timp ce jandarmii și grănicerii care sunt trupe de poliție administrativă și vamală încadrează aproximativ 20 regimente cu 77.000 oameni în perioadă maximală – 4 luni și jumătate pe an – armata reală, cea care servește la pregătirea națiunii pentru război încadrează în aceeași perioadă 191 regimente cu 130.000 oameni (73 regimente de infanterie, 63 regimente de artilerie, 31 regimente de cavalerie, 17 regimente de geniu). Aceasta înseamnă că pe când primii au aproximativ 4.000 oameni de regiment, armata are majoritatea regimentelor cu 500 de oameni, o mică parte cu 600 oameni și o parte și mai mică (trupele de pe frontieră) cu 1.600. Cine este de meserie, știe ce însemnătate are acest fapt asupra posibilităților pregătirii de război a unităților respective. și dacă cel puțin am fi în această situație tot anul. Dar situația este și mai gravă în perioada minimală – 7 luni și jumătate pe an – fiindcă în timp ce în această perioadă jandarmii și grănicerii păstrează aproximativ un efectiv de 50.000 – 60.000 de oameni, adevărata armată reduce pe ale sale numai la 50.000 oameni, din care 20.000 sunt ordonanțe, iar restul sunt absorbiți de birocratie și de serviciile corpurilor. Se poate ușor închipui, care este și aspectul și valoarea acestei armate în această perioadă în care 30.000 de cai mănâncă degeaba și alți 12.000 de ofițeri și toți atâția subofițeri nu fac altceva decât școli teoretice, vin aproape degeaba la cazarmă, unde se zbat cu dificultățile pe care le creează lipsa oamenilor și din lipsă de ocupație se exasperează, clevetesc și se demoralizează.

Pentru a concretiza și mai bine monstruoșitatea situației, subliniez că în această perioadă pe când, pe de o parte grănicerii au pentru 8 regimente 26.000 oameni, sunt corpuri de armată care au pentru toate regimentele și serviciile de sub ordinele lor – 18 regimente și 7-8 servicii aproximativ – numai 6.000 oameni în total, din care 4.000 sunt absorbiți de servicii. În timpul când corpurile noastre de armată se găsesc în această deplorabilă situație, ungurii și rușii au maximum de efective în cazărmi, ceea ce constituie pentru ei o mare, permanentă și ușor oferită șansă de a ne surprinde, printr-un atac bruscat, total dezarmați, în perioadele minimale. Am văzut că la acest pericol țara este supusă 7 luni și jumătate în fiecare an. În al doilea rând, în timp ce situația se prezintă sub raportul efectivelor așa după cum am arătat-o, în același timp greutățile insuportabile ale birocratiei apasă invers proporțional asupra acestor două categorii de corpuri ale aceleiași armate, grănicerii și jandarmii privilegiați de o parte, și tot restul, imensul rest al armatei de altă parte. Într-adevăr, pe când la armata de uscat serviciile în afară de ordonanțe absorb 22.000 oameni, ceea ce reprezintă 14% în perioada maximală și 42% în perioada minimală, găsim o proporție de 22% la grăniceri și de 3% la jandarmi.

Dacă la această stare de fapt se mai adaugă și aceea, care este riguros exactă, că jandarmii și grănicerii nu au aproape de loc neștiutori de carte și minoritari, se poate deduce nu numai nedreptatea și deosebirea de tratament dar și consecințele pe care le-au arătat soluționarea dată unor probleme atât de importante de stat, soluționare care în loc să fie făcută în cadrul ansamblului de către organul superior răspunzător de organizarea întregii apărări a statului, a fost făcută pe deasupra lui, de persoane care au dovedit foarte curând că au fost și nepricepute și de rea credință. Mă refer la jandarmi. În al treilea rând, jandarmii și grănicerii având legi speciale – obținute uneori cu tot avizul contrar al Marelui Stat Major și de alte ori cu ignorarea lui totală – au ieșit, sub raportul administrativ, total de sub controlul legal al autorităților militare, iar sub raportul teoretic, sunt în afară de orice direcție și de orice control serios. Cum oameni care trec în timpul serviciului lor activ, prin jandarmi și grăniceri, sunt destinați a intra la mobilizare în compunerea armatei și cum față de cele 15 contingente mobilizabile ei reprezintă 300-400.000 oameni, nu este nevoie, nici în această privință, să fie cineva mare specialist pentru a-și da seama că viitorul generalisim care va purta ponosul înfrângerii, va merge la război cu oameni de a căror bună pregătire de război nu s-a ocupat, însă care va fi făcut cu siguranță responsabil de înfrângere. În sfârșit, din cauza dislocării actuale a grănicerilor, a organizării lor și a principiilor astăzi preconizate în ceea ce privește întrebuințarea lor în acoperire, la război se vor risipi în marea lor majoritate, fără să aducă acestei operațiuni, atât de importante, un real serviciu.

Din această cauză, conducerea operațiunilor va avea de suferit de la început consecințele și va pune timp îndelungat până să adune, în unități noi, elementele de grăniceri, care au fost răspândite pe fronturi vaste și care au luptat cum au putut, fără o conducere unică și în dezacord cu acțiunea trupelor de acoperire ale armatei. Aceasta fiind situația, văzând inconvenientele și cunoscând consecințele ei, găsim că nu este altă soluție de recomandat decât „la loc mișcarea”. În loc de 3 armate, care au astăzi 3 conduceri diferite, să formăm una singură cu o singură conducere. În cadrul acestei armate unice, fiecare element să-și aibă, păstrând proporțiile, rostul și rolul său. Aplicând acest elementar principiu se va putea reduce, fără niciun risc – din contră îmbunătățind situația și posibilitățile tuturor – la un sfert efectivul grănicerilor și la mai mult de jumătate acela al jandarmilor.

Ordonanțele. Avem aproximativ 20.000 de ordonanțe legale. În această fabuloasă cifră nu intră soldații de la caii ofițerilor; șoferii; conducătorii de la numeroasele trăsură și ajutoarele lor totdeauna de rigoare; ordonanțele pe care le iau plutonierii; abuzurile, care sunt foarte numeroase; numeroasele schimbări de ordonanțe, care au loc de mai multe ori în cursul anului și nici suprapunerile de ordonanțe care au loc în perioada premergătoare liberării contingentului. Pentru a vedea cât apasă ordonanțele și serviciile asupra efectivelor întreținute din bugetul Ministerului Apărării Naționale, să examinăm chestiunea numai la armata de uscat (fără grăniceri și jandarmi), aeronautică și marină. Luăm numai cifra lor legală: 17.200. Singură reprezintă 10% din efectivul întregii armate în perioadă maximală și 31% în perioadă minimală. Dacă

acum se judecă situația pe care o creează această stare în paralel cu aceea creată de soldații – care de fapt sunt tot servitori – absorbiți de serviciile armatei și ale corpurilor, servicii care se ridică în perioada maximală la 14% și în cea minimală la 41%, ajungem la fantastica constatare că în prima perioadă 24% și în cea de-a doua perioadă 72% din armată se întrebuințează în serviciile personale și în serviciile armatei. Aceasta înseamnă, nici mai mult nici mai puțin, că suntem o armată de ordonanțe.

Din această cauză, s-au inversat și aici rolurile. Armata noastră, aceea care cu adevărat face un serviciu util, fiindcă se instruiește, a rămas în minoritate, iar serviciile ei s-au transformat în majoritate. La noi, armata este astăzi de fapt în serviciul serviciilor, iar nu serviciile în serviciul armatei. Într-adevăr, pe când la noi serviciile și ordonanțele reprezintă peste 24% numai 4 luni și jumătate pe an (perioada maximală) și 72% în restul timpului, din globalul efectivelor întreținute sub drapel, la alții serviciile variază în tot timpul anului de instrucție între 1% și 25%. Starea aceasta din timp de pace a avut o nefastă influență, după cum era fatal, și asupra compunerii pe care o va avea armata la mobilizare. În această armată pe care o vom mobiliza, serviciile înghit 60% din totalul efectivelor mobilizate – cifre găsite la venirea mea în capul instituției. Pe când acesta este spectacolul pe care-l dăm noi și în această privință, ce constatăm la alții?

Ei bine constatăm că:

- În Polonia ofițerii sunt mai puțin plătiți ca ai noștri, indexul de viață acolo este mai ridicat ca la noi, avantajele acordate ofițerilor sunt mai puține și totuși polonezii nu au ordonanțe.

- La cehoslovaci situația se prezintă ca și în Polonia.

- În Franța nu au drept de ordonanță decât ofițerii cu drept la cal și serviciul lor de ordonanță este îndeplinit de același soldat care le îngrijește și calul. Iată ce fac alții.

Să vedem acum atât *latura financiară*, cât și aceea a repercusiunii pe care o are această chestiune asupra pregătirii noastre de război. Ordonanțele noastre costă pe stat 188.000.000 pe an, ceea ce în 10 ani face 1.880.000.000 lei. Este suma cu care s-ar fi putut regenera munițiile sau moderniza armamentul nostru. Iar sub raportul pregătirii de război este de remarcat că 20.000 de ordonanțe reprezintă tot atâția soldați superficial sau chiar total neinstruiți. În consecință, în compunerea armatei mobilizată de mâine va intra alți 300.000 soldați nepregătiți. Adăugând la această cifră pe aceea pe care o reprezintă oamenii de la servicii (250.000 – 300.000) și pe aceea pe care o reprezintă jandarmii și grănicerii vărsați armatei, ajungem la constatarea că 50% din armata cu care vom înfrunta grozăviile războiului de mâine, va fi sub raportul bunei pregătiri ceea ce am arătat că poate fi. Se vor putea apăra în astfel de condiții, cel puțin onorabil, frontierele? Cine ar putea avea cutezanța să o afirme și să-și ia conștiință și răspunderea? Ce este de făcut? Desigur că între cele două extreme, abuzul scandalos de la noi și sobrietatea altora, se poate găsi o măsură medie.

Cunoscând patriotismul și disciplina ofițerilor noștri, sunt sigur că ei vor consimți fără ezitare la abandonarea unui drept câștigat, dacă li se va arăta atât situația cât și consecințele ei. Lăsând o singură ordonanță la toți ofițerii însurați, indiferent de grad, și dând ofițerilor neînsurați dreptul de a folosi, în afara programului de instrucție, un soldat din unitatea lor, se va putea realiza o economie de 150.000.000 – 180.000.000 lei.

Minoritarii. Am instruit, în ultimii zece ani, aproape 400.000 de minoritari. Prin acest sistem am făcut o armată inamicilor noștri. Informații verificate au stabilit că ungurii contează în carnetele de mobilizare ale unităților lor de la est de Tisa, pe ungurii instruiți de noi, pe care speră desigur să-i primească și înarmați. Este probabil că aceleași speranțe și calcule le nutresc și le fac atât bulgarii, cât și rușii. Am executat cu o conștiință pe care este păcat că nu am generalizat-o în toată activitatea noastră publică, angajamentele pe care le-am luat, de a crea condițiuni egale la drepturi și îndatoriri tuturor acelor care trăiesc la noi. Ne-a costat aceste exces de zel și de conștiință numai în ultimii zece ani aproximativ 3.700.000.000 (citiți miliarde) de lei. În schimb am lăsat 75.000 români în prisos de contingent, adică complet neinstruiți. În plus, din lipsă de fonduri, nu am chemat în ultimii 12 ani nici ofițerii de rezervă și nici completații și rezerviști la concentrările legale. Cu cele 3.700.000.000 cheltuiți cu instruirea minorităților, puteam să ne modernizăm tot armamentul, animând și dezvoltând industria națională, mai puteam să regenerăm muniții în valoare de 50 miliarde, sau, în fine, puteam să chemăm la concentrările legale, pentru completarea și întreținerea pregătirii lor de război, 2.300.000 soldați și 12.000 ofițeri rezerviști români. Aceasta este latura financiară a problemei. Nu este însă singura.

Astăzi armata noastră are, și mâine, la război, va avea în medie în rândurile ei, aproximativ 30% minoritari. În războiul trecut și numai unitățile de moldoveni, au avut în rândul lor 4% evrei. Se știe de toți ce au pățit armata, administrația, teritoriile ocupate și prizonierii români de pe urma acestor oameni pe care i-am crescut, menajat, primit și tratat de multe ori mai bine ca pe frații noștri de sânge. În spatele panicilor, trădărilor, predării unităților, alarmismului, defetismului, maltratării populației și a ofițerilor noștri prizonieri erau totdeauna capetele perciunate. S-au uitat toate acestea. Uităm ușor. Este o crimă că o facem fiindcă o vom plăti foarte scump. Ce vom plăti mâine este ușor de prevăzut. Cine poate să-și ia răspunderea să apere fruntariile țării și independența neamului cu o armată în a cărei compunere vor intra 30% minoritari? Eu nu. Nicio altă țară, din acelea care au luat aceleași angajamente, nu s-a ținut de ele cu același zel ca noi. Aproape același procent de minoritari a răsturnat, când s-a ivit momentul, o monarhie de care erau legați prin legături, tradiție și cultură de mai multe ori seculare. Cum putem să ne facem noi iluzia, care nu avem nici organizare, nici trecutul, nici prestigiul, nici administrația AustroUngariei că nu ne vor răsturna și pe noi? Cum putem pretinde ungurilor de la noi să se bată în contra fraților lor?

Măsura pe care am luat-o de a-i trimite atât în timp de pace, cât și la începutul războiului pe alte fronturi este și plină de consecințe dezastruoase și puerilă. Este plină de consecințe dezastruoase, fiindcă a încurcat mobilizarea armatei, producând haosul. A creat spectacolul continuei vânturări de soldați care circulă neconținut pe socoteala statului de la un capăt la altul al țării. La mobilizare, acești oameni, mergând la corpurile unde vor fi chemați, vor arunca pe toate căile sămânța anarhiei, se vor deda la acte de sabotaj, vor răspândi panica, vor practica spionajul și trădarea, iar acei care vor ajunge la unitățile lor, le vor antrena la defetism, la predări și la dezertări în masă. Este puerilă, fiindcă măsurile de repartitie inițială a forțelor nu poate avea la război durată. Realitățile lui ne vor forța să aducem, din prima săptămână, forțe de peste tot și de oriunde, pentru a conjura pericolul. Iată adevărul cât și perspectiva.

Ce este de făcut? Să încetăm a instrui militarii, cel puțin pe cei din categoria periculoșilor – ungurii, bulgarii, rușii. Să-i scoatem din lucrările de mobilizare, ceea ce am și dispus să se facă și să-i întrebuițăm, în unități organizate, după o sumară și de formă instrucție, la lucrările de redresare ale statului, să-i folosim discret ca ordonanțe și în serviciile secundare etc. ceea ce de asemeni am luat măsuri să se facă. S-ar putea face cu acest sistem o economie de 250.000.000 – 300.000.000 lei anual.

Detașații. Din cauza uzului și a abuzului de autoritate practicate de comandamentele și birocrăția noastră, din cauza inerției comandanților de corpuri care nu reacționează, disciplinat bineînțeles, la toate aceste abuzuri de care multe ori profită și ei; din cauza miilor de ofițeri – aproximativ 3.000 – care circulă anual la și de la diferite școli și centre de instrucție; din cauza serviciilor extra-militare provocate neconținut de alegeri, greve, inundații, trierea munițiilor, stațiuni balneare, călătorii de comandament și de studii, comenduri, îmbunătățiri de drumuri etc.; din cauza mutărilor care se fac de minister, contra legii, tot cursul anului; din cauza cercetărilor judiciare; din cauza sistemului arhaic de distribuție de materiale de la București către periferie și a vărsărilor de efecte, de materiale și muniții, mii de soldați se vântură în fiecare an și continuu în lungul și în latul țării.

Sistemul este dezastruos fiindcă: produce risipă de bani; sustrage oamenii de la instrucție; întreține spectacolul dezastruos pe care-l dau soldații rău echipați, nespălați și cu rea ținută prin gări și pe străzi; înlesnește răspândirea, printre soldații izolați și prin ei în cazărmi, a curenților criminale; dezorganizează corpurile de trupă; provoacă scriptologie numeroasă etc. Nimeni nu ar avea putința să concretizeze pe o schiță sau prin date, în totalitatea și multiplicitatea lui, răul pe care-l suferă ani și zile oștirea din aceste cauze. Toți își dau seama de el. Totuși continuăm cu toții să privim cu brațele încrucișate la ravagiile pe care el le face. Este totuși și în această privință o soluție radicală, fără a fi revoluționară. Nimeni – comandanți, comandamente sau servicii – să nu mai aibă dreptul de a cere, de la corpurile, soldați peste aceia prevăzuți anual de la Marele Stat Major în tabelele de repartitie. Odată soldații repartizați, nimeni să nu mai aibă dreptul, sub niciun motiv a-i înlocui.

Mutările de soldați să se facă numai la epocile prevăzute de lege. Ministerul Apărării Naționale să reziste la ingerințele pe care le fac oamenii influenți și să înceteze sistemul pe care-l practică astăzi, pe o scară foarte întinsă, și prin care soldații sunt luați zilnic dintr-un loc și duși într-altul prin ordine de cabinet. Școlile, serviciile și comandamentele să aibă repartizați, de la încorporare, oamenii necesari lor. Ofițerii mutați sau detașați să nu mai târască după ei ordonanțele. Cum mutările acestora au luat proporții catastrofale în ultimul timp, perturbațiile pe care le provoacă în lucrările de mobilizare mutările soldaților care-i însoțesc sunt extraordinare. În ce privește distribuțiile, vărsările, corespondența de la centru către periferie și invers, se poate recurge la sistemul astăzi aplicat universal, poșta și trenul. Trebuie să mergem și în această privință în pasul vremii. Aplicându-se strict aceste dispoziții, atmosfera corpurilor se va clarifica, ordinea administrativă va fi asigurată, abuzul cu oamenii întrebuițați în servicii personale va fi mai puțin posibil fiindcă controlul efectivelor se va putea face mai serios.

BUGETUL. Este icoana fidelă care arată, dintr-odată și complet, atât eforturile pe care o națiune le face în cadrul bugetului general al statului pentru apărarea sa națională, cât și acela făcut în cadrul bugetului militar pentru instrucția și redresarea armatei. Cum ne prezentăm noi, comparativ cu alții, din aceste două puncte de vedere? Detestabil. Într-adevăr, în ceea ce privește bugetul general, efortul făcut pentru organizarea apărării noastre naționale a fost minim, fiindcă fondurile destinate armatei au oscilat în ultimii 10 ani, între 12% și 24% din bugetul general al statului (fără regiile autonome). Aceste cifre sunt însă teoretice, fiindcă în realitate, din cauza crizei nu s-au ordonat decât circa 75%. Pe când la noi se aplică, din punct de vedere general, acest tratament armatei, țările conștiente de pericol au procedat invers. Rusia și Polonia au cheltuit în ultimii 10 ani, pentru înarmarea lor, între 30% și 60% din bugetul lor general. Italia și Iugoslavia au atins uneori aceleași cote prin cheltuieli făcute în credite extraordinare.

Efortul făcut de aceste națiuni este astăzi cu prisosință răsplătit. Dovada o face prestigiul mondial de care ele se bucură și greutatea pe care o au în cadrul eșichierului politic internațional. Dacă și noi am fi urmat aceeași politică, nu am mai avea nevoie să ne apărăm astăzi hotarele cu întruniri antirevizioniste, fiindcă campania revizionistă nu ar fi prins și nici nu ar fi putut fi făcută cu atâta îndrăzneală și sfidare. În ceea ce privește structura bugetului militar, ea este și mai detestabilă.

Examinând curba urmată în 10 ani de capitolele bugetului nostru militar, constatăm că: de la 1924 și până astăzi, în timp ce curba cheltuielilor făcute cu personalul a mers continuu și vertiginos în sus, trecând de la 30%, cât era în 1924, la

66% în 1933, curba cheltuielilor destinate materialelor a căzut progresiv și vertiginos în jos, trecând tot de la 30%, cât era în 1924, la 6% în 1932, pentru a urca la 11% în 1934. Cu alte cuvinte, pe când cheltuielile de materiale se găseau în 1924 pe același plan cu acelea de personal, ele au coborât la 6%, pe când la personal s-a urcat la 70%. Monstruoșitate mai mare nu se poate găsi nicăieri în istoria bugetelor militare ale statelor. În Polonia, cota rezervată materialelor în bugetul militar ordinar reprezenta 40%. Consecințele sunt evidente. Pe când Polonia și Rusia au astăzi tot materialul modernizat și completat și potențialul industrial de război dezvoltat la maximum, noi avem o armată de personal fără material, iar industria noastră de război nu numai că nu a fost dezvoltată dar, din lipsă de comenzi, s-a distrus și ceea ce mai exista. Cauza trebuie căutată în politica făcută cu comenzile de la 1928 încoace cât și cu structura bugetului nostru militar.

Dacă continuăm sistemul încă câțiva ani, vom distruge, fără putință de refacere, materialele care ne-au costat sute de miliarde, fiindcă armamentul neîngrijit și nereparat la timp pierde vertiginos calitățile și termină prin a se transforma în fier vechi. Iată starea de fapt creată de proporția de cheltuieli dintre personal și material; iată și perspectiva. Să vedem acum ce ne arată același buget sub raportul instrucției. Ei bine, ne arată un și mai mare dezastru. Într-adevăr, curba fondurilor destinate instrucției a trecut de la 2,7% cât era în 1925, la 0,50% (zero, cincizeci la sută) în 1932, pentru a urca la 1% în 1933-1934. Dacă însă se ține seama că mare parte din acest fond a fost, după cum voi arăta la timp, întrebuințat în alte scopuri, putem afirma că în realitate, pentru instrucția propriu-zisă a trupelor, nu s-au întrebuințat nici 50% din ridicola cotă de 0,50% a fondului rezervat instrucției prin buget. Cu alte cuvinte, în realitate, fondul rezervat instrucției întregii armate reprezintă numai 0,25% din bugetul militar.

Ce s-a putut face cu aceste sume? Nimic. Din această cauză: • trageri cu grenada nu se mai fac deloc; • tragerile de instrucție ale infanteriei și artileriei sunt ca și inexistente; • tragerile de trupă, absolut indispensabile pentru pregătirea morală și tehnico-tactică a trupelor nu s-a executat niciuna de la război și până astăzi. La polonezi și la francezi, toate diviziile fac, în fiecare an în taberele de concentrare, câte o asemenea tragere la care participă, în cadrul unei situații tactice, toate unitățile diviziei și tot armamentul. Tragerile reduse s-au abandonat total din lipsa de cartușe. Numărul de cartușe de infanterie trase în armata noastră oscilează între 1% - 5% din necesar, la polonezi și cehi variază între 80% - 100%, iar bulgarii trag 20% - 50% și ungurii 50% - 90%! De concentrările completașilor, rezerviștilor, călărașilor cu schimbul, ofițerilor de rezervă, nu mai vorbește nimeni. Avem 2.300.000 de rezerviști și 12.000 ofițeri nechemați la concentrare. Mulți dintre aceștia sunt destinați, prin lucrările de mobilizare, să comande unități de război. Ei nu au ținută, nu au regulamente, nu cunosc noile mijloace de luptă și totuși vor trebui să ducă unitățile lor prin focul inamicului la izbândă. Le vor duce la căsăpie. Concentrările în tabere de instrucție, din lipsa taberelor și a fondurilor, au dispărut total. Fără ele instrucția comandanților și comandamentelor nu se poate face. Din această cauză, selecționarea comandanților de mari unități se face numai în baza lucrărilor teoretice. Care vor fi consecințele le vom vedea, fără îndoială și, mai mult, le va simți nația la război. Unde putem ajunge cu aceste procedee și ce putem spera de la astfel de armată și de la astfel de comandanți în caz de pericol? Nimic, absolut nimic.

Care este soluția, fiindcă trebuie să fie una. Ei bine, este. Din două una: ori se sporește cu 1-2 miliarde bugetul armatei, ceea ce nu văd posibil, ori se întrebuințează rațional mijloacele financiare, care se pun astăzi la dispoziție, ceea ce este posibil. Să avem deci curajul să reducem birocrăția și să deparazităm oștirea. În modul acesta se vor micșora cheltuielile de personal, în avantajul materialelor și instrucției și se vor crea posibilități normale de înaintare a elementelor valoroase, a căror cale este astăzi blocată de elemente parazitare, care au înfundat comenduirile, cercurile de recrutare, birourile, etc. Cu sistemul aplicat până astăzi de a împinge la fiecare presiune a presei sau a cluburilor, elementele de la bază către vârful piramidei, am deplasat centrul ei de gravitate. Toți, refugiindu-se cu precipitare către vârf au făcut gol în jos. De aici necesitatea de a înmulți rândul elevilor în școlile militare. Este cauza care a făcut ca bugetul personalului să treacă, în 10 ani, de la 30% la 70%. Dacă continuăm astfel, reedităm, pe spinarea apărării naționale, clasicul sistem al sacului, în care cu cât torni, cu atât este mai gol. Trebuie să avem curajul să răsturnăm și în această privință piramida. Baza ei trebuie să fie serioasă. Pentru aceasta cei mai mulți ofițeri trebuie să fie în josul, iar nu în susul ei. Trebuie însă, printr-o lege sănătoasă a selecționării ofițerilor și mai ales prin aplicarea ei cu metodă reclamată de dreptate, de egalitate, de respectarea meritului și de înlăturarea favoritismului, să se asigure scurgerea lentă, ordonată și continuă, iar nu sacadat ca astăzi, către vârful ierarhiei numai a elementelor bine selecționate. Principial, numai 40% din fiecare promoție ar trebui să pășească pe treapta ofițerilor superiori, iar din aceștia numai 15% - 20% pe aceea a ofițerilor generali. Aceasta este proporția respectabilă în țările unde există o conducere și o grijă reală pentru respectarea condițiilor de asigurare a destinului neamului. La noi, sută la sută din fiecare promoție are pretenția să devină ofițeri superiori și chiar generali. Aceasta fiindcă, din cauza împrejurărilor tulburi, au găsit conducători care să se preteze. Este, ca în totul și în toate, consecința slăbiciunii. Cu cât se va ceda la pretențiile individuale, cu atât ele vor crește și cu atât va fi mai greu să le opunem la un moment dat un veto categoric. Ce s-a petrecut în ultimul timp în privința avansărilor și ale ecoului lor, este concludent. Trebuie schimbat sistemul. Dacă îl continuăm, conducerea căpitanilor va veni și la scurt interval de timp va urma desigur aceea a subofițerilor și soldaților. ☐

LIPSA PLANULUI PROPRIU DE ORGANIZARE ȘI DOTARE. Planul de organizare nu există, Armata noastră are astăzi, din punct de vedere organic, aproape același aspect ca în 1914. Toți au evaluat. Noi nu numai că am păstrat, dar chiar am îngreunat vechiul sistem organic cu care am făcut războiul. Este suficient să se vadă ce s-a făcut în această privință cu

Ministerul Apărării Naționale și cu Marele Stat Major, care au dat primul exemplu, înmulțind numărul birourilor până la refuz. Este cazul să recurgem la o nouă organizare, care pe de o parte să corespundă cerințelor viitorului război, comandamentelor noastre politice, posibilităților și condițiilor noastre economice și sociale, iar pe de altă parte să folosească cât mai rațional și cât mai complet, materialele existente. Iată problema. Ea a fost studiată și va fi supusă C.S.A.T. la prima lui întrunire. În ceea ce privește planul de dotare, am avut unul. Nimeni însă nu a ținut seamă de el. Fiecare ministru de război care a venit și fiecare guvern care s-a perindat, a avut planul lui și din această cauză a luat-o da capo. Voind că facă mai bine, a făcut desigur mai rău. Nu este nici locul și nici timpul să căutăm vinovații. Trebuie să privim și în această privință, înainte către viitor, fără însă a opri anchetele în curs, care trebuie să aducă sancțiunile. Fără ele nu se va restabili încrederea. Fără încredere nu există nici energie, nici posibilitate de muncă. Lamentările, incriminările și sancțiunile nu vor rezolva însă problema. Pentru aceasta trebuie să știm ce vrem, să plecăm de la ceea ce putem și să ne menținem pe calea începută, adică să continuăm. Avem deci nevoie de un plan. Planul trebuie să plece de la ceea ce avem ca armament și ca muniții. Acestea trebuie reparate, modernizate, regenerate. În paralel, să procedăm la completarea lipsurilor strict indispensabile și în ordinea de urgență, care sunt: puști mitraliere, obuziere de câmp, material antiaerian, materiale chimice, aviație, transmisiuni, artilerie de corp de armată. Cu alte cuvinte, un program simplu la a cărui bază să stea condițiile principale următoare: • crearea și dezvoltarea potențialului nostru; • tratative de la stat la stat pentru înlăturarea intermediarilor, scurtarea timpului și diminuarea riscurilor; • conlucrare în primul rând cu aliații, dând primul loc aliaților vecini. În fine, oricare ar fi programul, bun sau mediocru, trebuie asigurată continuitatea executării lui. Fără această asigurare orice efort este inutil. Spectacolul dezastruos și demoralizant, oferit atât de copios de afacerea Skoda, nu trebuie, nu este bine să se mai repete.

III. CONCLUZII. Am indicat lapidar rănile în care trebuie să se înfigă adânc bisturiul. Armata noastră prezentându-se astăzi ca un monstru al cărui cap este disproporționat față de un corp complet găunos și ale cărui organe funcționale – serviciile – sunt hipertrofiate, trebuie să o reducem la proporții armonice spre a-i asigura o dezvoltare normală și posibilități de viață. Cu alte cuvinte, nu este altceva de făcut decât să se reducă, pur și simplu, comandamentul și serviciile armatei la ceea ce este indispensabil corpului actual, ori să se dezvolte corpul până ce el va avea dimensiuni normale față de cap și membre, ceea ce nu este posibil, fiindcă resursele națiunii nu ne îngăduie. Deci trebuie tăiat și suprimat tot ce a crescut inutil.

În paralel trebuie: • să se pună capăt sistemului actual de legiferare;
• să se simplifice și să se armonizeze legislația;
• să se renunțe la sistemul care a făcut ca în loc de o singură armată, cu o singură conducere să avem 3 armate cu 3 conducători diferiți;

• să se renunțe atât la abuzurile cât și la metodele care constituie a treia cauză principală a dezordinii și slăbiciunii noastre de astăzi și anume: - instruirea minoritarilor; - detașările și - ordonanțele, care pot fi reduse fără niciun pericol la o treime; și în fine

• să se deparaziteze oștirea de toți aceia, care au ajuns (prin cunoscutele sisteme și datorită și mai cunoscutelor slăbiciuni, de care am dat dovadă după război) către vârful piramidei, de unde, fără a aduce niciun serviciu, rod numai din bugetul statului și constituie un impediment și o rea școală.

În afară de toate măsurile indicate mai sus, măsuri care se pot rezolva în cadrul strict al conducerii armatei, mai sunt și alte două care sunt de domeniul general. Este problema curățirii aparatului de stat de elementele periculoase și aceea a acoperirii. Curățirea aparatului de stat. Din cauza lipsei unui criteriu conducător al calculelor și influențelor politicianismului, a ignorării pericolului și nepăsării care caracterizează nația, minoritarii au pătruns în ultimii 10 ani în tot aparatul statului și au reușit să se infiltreze în cantitate considerabilă pe treptele cele mai înalte ale conducerii. De aici, fără să o arate și lucrând ca niște adevărate termite cu metodă și întotdeauna perfid, sapă, sapă neconștient la temelia statului. Este una dintre cele mai periculoase cauze, fiindcă este invizibilă și ne-pipăibilă, a dezorganizării, a haosului și a regimului în care de zbatem. Fiindcă, cum putem să explicăm faptul evident că instituții ca Poșta, Căile Ferate, Finanțele, care înainte de război constituiau nu numai fala noastră și serveau de multe ori drept exemplu țărilor cu alt trecut și cu altă vechime, astăzi sunt în halul în care sunt. Au pierdut românii, toți românii, dintr-odată calitățile de care au dat dovadă, când erau apreciați pe baza rezultatelor și acțiunii lor ca buni organizatori, patrioți, energici, cinstiți, pricepuți, devotați serviciului etc.? Este cu puțință aceasta? Desigur că nu.

Cercetând structura organismului nostru de stat și meditănd profund asupra lui, găsim însă dezlegarea enigmei. Într-o documentată lucrare întocmită de Marele Stat Major se poate vedea cât de mare este cangrena care roade organismul nostru în această privință. Sunt instituții și regiuni în care ne-am transformat, în ceea ce privește aparatul conducător, din majoritari în minoritari. Este cea mai bună armă pe care am dat-o pentru Geneva în mâna ungușorilor, fiindcă am făcut noi înșine dovada sau că nu suntem majoritari sau că nu suntem, sub raportul culturii și pregătirii, în măsură să administrăm ceea ce am pretinde că ni se cuvine. Dar aceasta este numai o latură a chestiunii. Pe mine mă interesează și sunt responsabil numai de influența dezastruoasă pe care ea o are asupra apărării naționale. De aici explicația motivului pentru care m-am amestecat în aceste chestiuni și perseverența cu care urmăresc executarea purificării statului din acest punct de vedere.

Dacă nu se realizează grabnic această purificare, tot ce se cheltuiește cu înarmarea poate fi socotit ca inutil, fiindcă în situația de astăzi nu putem pune ordine în lucrările noastre de mobilizare, nu putem dezvolta potențialul nostru, nu vom avea siguranța liniștii mobilizării, posibilitatea concentrării armatei și nici a alimentării ei. De aceea cer și profit de această ocazie a cere cu tărie să se procedeze cu repeziciune, cu energie, cu corectitudine și cu continuitate în această operă de purificare a organismului statului. Sprijin aceste cereri pe situația pe care am întocmit-o, sub formă de grafice, pe care o țin la dispoziție și care face dovada evidentă cât de periculos este vulcanul pe care singuri l-am alimentat sub noi și cu care ne-am minat peste tot. Chestiunea acoperirii în paralel cu purificarea aparatului de stat și cu aceeași grabă trebuie să rezolvăm problema acoperirii frontierelor. Astăzi ele sunt complet descoperite. Sunt fără fortificație, fără trupe și fără obstacole naturale.

Condițiile în care ne mobilizăm – mobilizare națională – și capacitatea căilor ferate, nu ne dă puțința, în caz de atac brusc, să ajungem la frontieră decât după 14-20 zile. Ce se va întâmpla în acest interval, ce ravagii pot face trupele motorizate și aviația inamicului, cât teritoriu vor putea ocupa ele, este ușor de închipuit. Ne trebuie un stăvilă și trebuie ca el să fie puternic. Fortificații nu putem face în grabă, și costă zeci de miliarde. Obstacole naturale nu putem improviza. Atunci ce este de făcut pentru a ne garanta hotarele și pentru a împiedica eventualele atacuri bruscate și imposibilitatea lor de pătrundere către interior? Răspunsul este simplu. Trebuie să avem, din timp de pace, suficiente trupe în tot lungul frontierei. Trebuie ca aceste trupe să reprezinte în permanență o forță, trebuie ca ele să poată fi în tot momentul disponibile și la fața locului. Pentru aceasta ne trebuie cazărmi. Am arătat care sunt ele și cum se pot face cu bani puțini și repede (raportul nr. 1142 din 25.05.1934). Cer și cu această ocazie să se înceapă chiar în perioada de lucru a anului aceste realizări. Este urgent necesar să începem cel puțin cu frontul de Vest. Altfel, ungurii vor ajunge în 7-8 zile la Cluj și la Alba Iulia.

General /ss/ I. Antonescu

Un memoriu din 1942 al Asociației Refugiaților și Expulzaților din Transilvania de Nord – Secția Turda înaintat Comisiei Germano-Italienne

Prof. Dr. Vasile LECHINȚAN

Monumental de la Carei

În Arhivele Naționale Cluj se păstrează, în fondul Biroul de Cenzură Turda, un document intitulat Memoriu asupra cauzelor care provoacă emigrarea în masă a românilor din Transilvania de Nord. Prezentat de conducerea Secției Turda a Asociației Refugiaților și Expulzaților din Transilvania de Nord, în ziua de 22 iulie 1942, Comisiei Speciale Germano-Italienne. La memoriu era anexat "1 Dosar cu 114 declarații de-ale refugiaților, luate de Biroul Refugiaților din Turda, prin Biroul Cenzurei Militare Cluj-Turda, în intervalul de la 5 V – 30 VI 1942".

Documentul este o sinteză asupra tuturor opresiunilor suferite de românii rămași în teritoriul Transilvaniei cedate Ungariei prin Dictatul de la Viena în secțiunea de timp amintită. Comisia Italo-Germană, cum este cunoscută în istoriografie, a fost înființată în prima săptămână a lunii octombrie 1940, în urma presiunilor întreprinse de guvernul

român după masacrele comise de armata ungară la Ip, Treznea și în alte localități ale Transilvaniei ocupate. De menționat că membrii Comisiei, Roggeri-Altemburg, au făcut o primă investigație în Transilvania în perioada 17-27 octombrie 1940. A constatat circa 300 de cazuri de asasinate în Transilvania de Nord, precum și expulzări în masă ale românilor de către autoritățile ungare. Totuși, Comisia a căutat să diminueze, din motive politice, aceste atrocități. A doua investigație a Comisiei Italo-Germane în Ungaria și România a fost între 5 iulie -5 septembrie, 20 octombrie -20 noiembrie 1942, prin membrii Roggeri-Hencke. Așadar, Comisia era la Turda în 22 iulie 1942 când Asociația Refugiaților îi înmâna acest memoriu. Și în urma acestor investigații ale Comisiei Italo-Germane nu s-a rezolvat nimic favorabil pentru românii rămași în infernal fascist ungar din nordul Transilvaniei.

Ce dezvăluia Comisia Italo-Germană Asociația Refugiaților și Expulzaților din Transilvania de Nord, în urma sintezei făcute din cele 114 declarații ale refugiaților din perioada 5 mai-30 iunie 1942? Datele sunt puse pe următoarele capitole și subcapitole:

I.Înfometarea sistematică, dirijată și susținută oficial de autoritățile maghiare.

II.Pauperizarea românilor robiți în Transilvania de Nord.1. Jafuri săvârșite de soldați, jandarmi, grăniceri sau bande de civili cari lucrează nestingherite. 2. Izgoniri din case și averi. Deportări peste granițe

. Colonizări de unguri prin izgonirea românilor. 3. Confiscări de brevet. Eliminări din lucru. 4. Confiscări și rechiziții de rufărie și îmbrăcăminte și de vite pentru carne. 5. Introducerea iobăgiei.

III. Hetacomba românilor robiți. Dansul macabru al instinctelor unui popor în Europa Centrală. 1. Bătăi, schingiuri, torturi, asasinate și închisori. 2. Români, tineri "leventiști", prinși în jug la plug și grapă.

IV. Schimbarea artificială a structurii etnice a Transilvaniei de Nord. 1. Îndrumări oficiale peste granițe. 2. Intelectualii sunt persecutați iar cel sfinte pângărite.

V. Final... Și în acst timp mormântul Transilvaniei se adâncește tot mai mult!

Un exemplar dactilografiat al Memoriului a ajuns și la Biroul Cenzurii Militare din Turda, pe care sunt dactilografiate numele șefului Cenzurii Militare Cluj-Turda, colonel în rez. Șiara Ionel, și al secretarului, Văleanu Ion, profesor.

Lăsăm la dispoziția cititorului să tragă concluziile în urma lecturii acestui document zguduitor privind coșmarul românilor din Transilvania ocupată.

ANEXĂ

ROMÂNIA ARHIVELE NAȚIONALE CLUJ MEMORIU

asupra cauzelor care provoacă emigrarea în masă a românilor din Transilvania de Nord.

Prezentat de conducerea Secției Turda a Asociației Refugiaților și Expulzaților din Transilvania de Nordul în ziua de

22 Iulie 1942.

Comisiei speciale Germano – Italiene.

Anexă: 1 Dosar cu 114 declarații de ale refugiaților, luate de Biroul Refugiaților din Turda, prin Biroul Cenzurii Militare Cluj-Turda, în intervalul de la 5.V. - 30.VI.1942.

I. Înfometarea sistematică, dirijată și susținută oficial de autoritățile maghiare.

1. Rechizițiile de alimente în anul economic 1941-1942 s-au făcut în unele regiuni ale Transilvaniei de Nord în 3 reprize, în altele în 2 reprize.

Prima rechiziție s-a făcut în toamna anului 1941, la luarea recoltei. În unele regiuni, cerealele au fost imediat rechiziționate, cu ocaziunea recoltării, în alte regiuni au fost numai conscrise și lăsate în paza proprietarilor producători, care nu aveau voie să folosească pentru hrană sau să înstrăineze cantitățile de cereale sechestrate. La aceasta primă rechiziție, s-au lăsat producătorilor cantitățile de cereale necesare pentru hrana lor și a familiei, până la noua recoltă și anume, în medie 0,5 kg de persoană și la zi.

Cantitățile de cereale rechiziționate, sunt colectate și transportate de autorități, în restâmpul de la Septemvrie 1941 până în Februarie 1942.

Rechiziția, mai corect zis conscrierea aceasta s-a făcut și unguirilor producători din comunele mixte. În majoritatea cazurilor, și unguirii au fost obligați să-și verse cerealele conscrise și numai în puține cazuri reesă că ele nu ar fi fost luate.

Până aci, autoritățile maghiare au păstrat o procedură de perfectă legalitate și echitate.

La rechiziția a doua, care în unele regiuni a fost ultima, și la a treia, care rechiziții s-au efectuat în lunile Februarie - Iunie 1942, economicul și socialul, echitatea și legalitatea **au fost înlocuite cu politicul.**

AICI ÎNCEPE TRAGEDIA ROMÂNILOR CĂZUȚI ÎN ROBIA MAGHIARĂ ÎN TRANSILVANIA DE NORD.

2. În luna Ianuarie 1942, - în alte regiuni prin luna Februarie – începe rechiziția totală în comunele românești și la românii din comunele mixte. Se iau toate cantitățile de cereale, și anume: grâu, secară, orz, ovăz și apoi legume: cartofi, fasole, etc. găsite la producători și la cei ce prin cumpărare și-au făcut rezerve. Începe și pentru aceștia sistemul cartelelor, cu rații, cari variază între 150 și 120 de grame de făină la zi și de persoană; în unele comune această rație scade la 100-70 și în unele locuri chiar la 50 de grame la zi, după bunul plac și înțelegere a funcționarilor administrativi încredințați cu distribuirea.

Cu această ocaziune se rechiziționează și altfel de rezerve de alimente decât cereale, și anume: slănină, untură, carne de porc, brânză, ulei, semințe de oleaginoase (bostan, floarea soarelui, cânepă), și nu se lasă din ele decât cantități infime.

La distribuirea alimentelor pe cartele, populației rurale românești nu i-se distribuie în afară de rația de făină nici un altfel de aliment. În felul acesta, în satele românești, grăsimea, cartoful, fasolea etc., sunt excluse cu desăvârșire din alimentația țaranului și a muncitorului român.

3. – La rechiziția a 2-a, respective a 2-a și a 3-a, s-a rechiziționat întreaga cantitate de cucuruz, aflător la țăran, astfel au înlăturat în mod **oficial** făina de cucuruz din alimentația țaranului român, prin aceasta s-a înlăturat cel mai complet aliment unic din hrana românului muncitor de la sate. Acest aliment dă românului lipsit de hrană variată: grăsimea, amidonul, substanțele proteice, sărurile minerale, etc. necesare întreținerii fizicului și a forței lui. Evident **scopul** ce-l urmăresc organele administrative ungurești prin înlăturarea făinei de mămăligă din hrana țaranului român. Dar acest scop, autoritățile ungurești știu să-l îmbrace în haina unei civilizații false și a unui umanitarism batjocoritor, cum apare din răspunsul prefectului din Dej (sau poate a altui funcționar superior dela prefectură), dat celor trei țărane române, cari înconjurate de copii lor înfometați, au cerut prefectului făină de mămăligă, ca să poată munci, și care a răspuns, pe un ton arogant spus pe ungurește, prin mijlocirea interpretului Topan Ioan, este următorul: „*Spune acestor femei să meargă în țara valahă, să mănânce mămăligă cu ceapă, pentru că acolo este destulă, noi (ungurii) nu suntem obișnuiți cu mămăligă, noi mâncăm numai pâine*”. Sentința aceasta a fost rostită în ziua de Vineri, 5 iunie 1942, în palatul prefecturei din Dej (Vezi declarația No. 12) și care sentință, cum se vede din declarațiile a multor refugiați, a fost ridicată la rang de dogmă și îndreptar pentru funcționarii unguri.

Înfometarea devine și mai acută, când – desigur din vina „elementelor negligeante și iresponsabile”, rația de făină întârzie la distribuție, nu se distribuie de loc, sau, cum să întâmplă în comune mixte, unde ungurii î-și ridică făina cu precădere, iar românii numai la urmă, când românii ajung în rând, funcționarul distribuitor anunță: „*S-a terminat stocu, nu mai ajunge*” (vezi declarația No. 28).

Se subminează sănătatea populației românești din Transilvania de Nord, nu numai prin lipsa de alimente, ci și prin distribuirea de făină degradată și amestecată cu făină de soia, mazărice, tătarcă, etc.

Sunt țărani români, cari zile și săptămâni nu bagă în gură un sdrob de pâine sau mămăligă. Ei se hrănesc cu lapte și cartofi dacă au și pâină au, iar dacă nu au, sau dacă s-au terminat, ei mănă ciorbe de urzii, lobodă, lăptuci, salată și alte buruieni sau chear zdrob de fân. Ciorbele le pregăteau numai cu apă, le înălesc cu oțet și le consumă, deoarece lipsește grăsimea și făina pentru slobozit sau îngroșat.

Țăranii români chinuți de foame și de mila copiilor lor înfometați, scormonesc prin colțurile gospodăriei lor și adună tot felul de resturi de cereale, porumb stricat, coceni de cucuruz, mazăre, mazărice, etc., le amestecă, le macină la moară sau le râșnesc la moara de mână, din care făină apoi fac mămăligă sau asme, le mănâncă și de cele mai multe ori se îmbolnăvesc grav.

Plâng copii de foame, acei copii nevinovați, cari de 3-4 zile nu au văzut măcar o fărină de mămăligă. Plâng mamele de mila lor; iar bărbații slăbiți de foame cutreieră satele din jur în căutarea unui pumn de făină, ca după 4-5 zile de căutare să se întoarcă cu mâna goală; iar foamea chinuitoare să-i forțeze a mânca buruieni sau iarbă crudă.

Iată dovezile acestor stări de plâns, cari evacuiază unul din cele mai românești colțuri ale Transilvaniei, fie prin moarte timpurie, fie prin emigrare:

În județul Cluj

1. Comuna Agârbiciu (No. 16). La sfârșitul lunei Mai, rația alimentară este redusă brusc dela 6 la 3 kg lunar.

2. Comuna Dezmir (15). Au rechiziționat totul, din grâu au lăsat pentru întreaga familie a lui Chifor Gheorghe numai 200 kgr, grâu, terminând grâul, a fost refuzat de a i se da cartele.

3. Comuna Borșa (28). În ianuarie 1942 au luat toate cerealele. Începând cu Februarie 1942 s-au introdus pentru toți cartelele. Se dădea rația de 130 gr. făină la zi și de persoană. S-au rechiziționat și slămina, untura, lăsând numai 12 kg de persoană, împreună cu carnea afumată. Rația alimentară (făina) nu se distribuie regulat. Oamenii înfometați, când a dat primăvara se hrăneau cu ciorbe de buruieni și cu tărâțe.

4. Comuna Borșa (37). Ionuț Ioan relatează că pe lângă rația de făină de 3 kg lunar, ei mai puteau cumpăra din prăvălie, dar tot cu bon, făină de mazărice, care producea îmbolnăviri.

5. Comuna Hida²⁴⁰ (40). Ardeleanu Alexandru spune că în săptămâna patimilor autoritățile au

²⁴⁰ Azi, jud. Sălaj.

rechiziționat totul și au introdus o rație de făină de 4 kg la lună.

6. Comuna Vânători (46). Golban Avram a fost bătut de jandarmi fiindcă la distribuția din 16 Mai 1942, în loc de 4, a primit numai 3 kg făină și el a protestat cerând și restul.

7. Comuna Dolu²⁴¹ (75). Ilea Veronica, prin Aprilie 1942 au rechiziționat toate alimentele ce au găsit. Notarul spunea: „*să trăiți și voi cu chila ca și noi*”.

8. Comuna Tranișă²⁴² (13). Cubleşan Grigore relatează cum a întâlnit un român din Hurez-Sălaj, care i-a povestit că îi în căutare de făină, că are acasă cinci copii înfometați. A cumpărat din Traniș o mierță (1 ddal) de cartofi. Omul era așa de slăbit de foame, încât abia să târa cu cartofii.

9. Comuna Miclăușul Unguresc²⁴³ (77). Todiraș Ioan, rația de făină e de 130 grame și nu se dă regulat.

10. Comuna Dăbâca (89). Mureșan Ioan. Nu se dă regulat rația de făină, pe luna Iunie s-a dat numai pe 5 zile, apoi nu s-a mai dat. Oamenii nu pot lucra din cauza slăbirii puterilor.

11. Comuna Jucul de Mijloc (106). Cucu Nastasia relatează că în comună s-a rechiziționat toate alimentele. Rația de făină e de 4 kg.

În Județul Someș

12. Comuna Jichișul de Sus (2). Bodea Ștefan ne arată că în această comună cu 2/3 locuitori români și 1/3 locuitori unguri, rația e de 200 gr. Comisia de rechiziție a luat numai dela români alimente, pe la unguri a trecut comisia, dar nu le-a luat. Românii flămânzesc, și mănă ciorbe de buruieni și făină din grâu, ovăz sau cucuruz și cu coceni de cucuruz.

13. Comuna Tioltur (1). Copilul Rus Ioan relatează că locuitorilor li s-a rechiziționat toate alimentele. Locuitorii suferă de foame și mănă lobode, urzici și alte buruieni ca ciorbe, fără grăsime și fără slobozeală.

14. Comuna Pruni (4). Declarant Munteanu Aurel relatează că locuitorii comunei în lipsă de alimente mănă mămăligă din ovăz. Acei români cari cer rația de făină, sunt trimiși în România.

15. Comuna Răzbuneni (10). Onofrei Vasile, refugiat, relatează că rația de făină e de 130 grame. Au rechiziționat totul de la români. A cerut de la vecinii unguri, cari au cereale nerechiziționate, dar ei îi cer să se facă ungar și atunci îi vor da alimente.

16. Comuna Mănășturel (12). Țopan Ioan, spune cum sătenii din Mănășturel mănă făină de coconi de cucuruz. El relatează cum în ziua de Vineri, 5 Iunie 1942, fiind la prefectura din Dej (... - ilizibil n.n.) a cerut de la prefectură făină de mămăligă ca să poată munci și să-și poată hrăni copilașii, următoarele cuvinte de-ale prefectului: „*Spune acestor femei, ca să meargă în țara valahă ca să mănă mămăligă cu ceapă, pentru că acolo este destulă, noi (ungurii) nu suntem obișnuți cu mămăligă, noi mănă numai pâine*”.

17. Comuna Spermezeu (26). Refugiata Cristea Maria relatează că în comună s-a făcut rechiziție totală. Rația de făină, începând cu 1 Iunie 1942, este de 130 grame. Oamenii, după ce au terminat cartofii și fasolea ce mai aveau, au flămânzit, iar din primăvară se hrănesc cu ciorbă de burieni și sunt așa de slăbiți, încât nu pot munci.

18. Comuna Dvicerii Mari²⁴⁴ (27). Rotar Ioan, refugiat, declară că în comuna sa s-au făcut rechiziții totale. Nu au lăsat la nimeni alimente. Rația e de 120 de grame la zi, dar că nici aceasta mică cantitate nu se dă regulat.

19. Comuna Libotin (35). Refugiatul Budea Teodor ne spune că rația de făină de 4 kg la lună să dă cu întârzieri de săptămâni. Lucu nu capătă românii pe la nici o întreprindere, spun că destul au lucrat sub români.

20. Comuna Vima Mare (36). Ionescu Grigore relatează că rația de făină de 130 de grame. În prăvălie se mai vinde și făină de măzăriche, însă aceasta produce tulburări și boale.

21. Comuna Enciu (41). Refugiatul din această comună, Mureșan Ioan, ne informează că la ei rația de făină se dă cu întârziere de 1-2 săptămâni. Uneori nu se dă deloc. Rația e de 4,20 kg la lună. Dacă femeile reclamă notarului făina, care întârzie de a veni, acesta le spune: „*Dacă nu vă place, pașteți iarbă, sau vă duceți în țara valahă, aici sunt destul valahi*”. Oamenii se hrănesc cu ciorbe de urzici, lobode și alte buruieni.

22. Comuna Pruneni (53). Refugiata Pop Ana. Rația de făină a fost scăzută dela 6 la 5,50 kgr pe lună.

23. Comuna Cremenea (56). Refugiata Vlaicu Valeria ne arată că în comună s-au rechiziționat toate

²⁴¹ Azi, com. Zimbor, SJ.

²⁴² Azi, Tranișu, com. Poieni, CJ.

²⁴³ Localitate transcrisă greșit, inexistentă cu această denumire în Transilvania. Este vorba de Măcișul Unguresc, denumirea veche a satului, azi centru de comună, Măcișu, CJ, sat amintit în forma corectă mai jos, tot la numărul de declarație 77.

²⁴⁴ Diviciorii Mari, azi, com. Sânmartin, CJ.

alimentele, și untură, slănină, carne afumată, ulei și semințe de ulei. Rația de făină e de 120 gr. dar se dă neregulat, e o făină amestecată cu soia. Plâng copii și mamele de foame. Oamenii mănâncă buruieni, făcute ca ciorbă, iar în loc de grâu sau mălaiu, făină de coceni de cucuruz. Notarul ungar venit din Ungaria spune în batjocură: „Să vedem, va muri cineva de foame, până atunci nu vă dau nimic”.

24. Comuna Cuzdrioara. (72) Urian Ioan, (73) Bogdan Gavrilă, (76) Moldovan Augustin, Urian Ioan (72) relatează că în comună românilor s-a rechiziționat totul. Când numitul și-a terminat rezervele, a cerut bonuri de alimente, i-a fost refuzată cartela de alimente, la insistența lui de a i se elibera, primarul Prodan îi spune: „Du-te la Mihai și Antonescu în România, dacă nu-ți place, valah puturos”. Bogdan Gavrilă (73), ungurii primesc untură, ulei și alte alimente, românilor nu li se distribuie astfel de alimente, decât dacă trec și ei la legea ungurească, adică se fac reformați. Moldovan Augustin relatează că rația de făină e de 140 grame la zi dar se distribuie cu întârzieri de 2-4 săptămâni (76). Ungurilor li se distribuie noaptea rația de făină, în mod regulat.

25. Comuna Iapa²⁴⁵ (91). Refugiatul Danciu Teodor ne spune că în comuna Iapa s-a făcut o rechiziție totală de alimente. Rația e de 130 gr. de făină, nici un altfel de aliment nu se distribuie. Oamenii mănâncă făină de măzăriche.

26. Comuna Nușeni (Nușfalău) (93). Moldovan Teofil, refugiat, ne relatează că și în comuna lui s-au făcut rechiziții totale de alimente, dar numai dela români, ungurilor li s-a lăsat.

În Județul Sălaj

27. Comuna Trăsnea (45), Gogu Ioan, avocat, spune că populația românească e înfometată sistematic. Rația e de 150 grame dar nu se distribuie regulat și restanțele nu se dau ulterior.

28. Comuna Gâlgău (49). Refugiatul Pop Aurel ne informează că în Martie 1942 s-a făcut rechiziționarea tuturor alimentelor. Rația e de 140 gr. dar nu se dă regulat, ci cu întârzieri și lipsuri de 2 săptămâni. Oamenii se hrănesc cu buruieni.

29. Comuna Derșida (54). Refugiatul Balota Alexandru spune că în Mai 1942 s-a rechiziționat totul, nu s-a lăsat nici un fel de aliment, totuși aceste alimente nu se dau pe cartele și nu se pot cumpăra. S-au rechiziționat și semințele pentru ulei.

30. Comuna Agrij (57). Goia Ilie, minier, refugiat, înafară de făină nu primea nici un fel de alt aliment.

31. Comuna Bălan (62). Ciglezan Floarea, refugiată. Pe soțul ei l-au omorât unguri în Sept. 1940. A fost lăsată pe drumuri cu copil mic, fără ajutor. Alimente nu primea, nu avea nici cu ce le plăti. Oamenii mănăcă ciorbe de buruieni, gătite numai cu oțet. Mai cumpără tărațe cari se vând pentru porci și le mănâncă. Românii, până terminat cocenii de cucuruz îi amestecau cu puținul cucuruz ce au avut, iar din făina aceasta făceau mămăligă. Azi nu mai au nici de acestea.

32. Comuna Firminiș (63), refugiatul Porumb Alexandru,

33. Comuna Odești²⁴⁶ (65), refugiatul Hare Vasile,

34. Comuna Merșid²⁴⁷ (67), refugiata Burian Ana,

35. Comuna Noțig²⁴⁸ (96), refugiații Mărieș D-tru și soții,

36. Comuna Ulmeni²⁴⁹ (97), refugiatul Chiș Teodor; toți aceștia confirmă că, în comunele lor de origine, rechizițiile de alimente au fost totale, țăranii neavând ce să mănânce trăesc cu ciorbe de buruieni. Rația de făină nu se distribuie regulat.

În Județul Năsăud

37. Comuna Rebrîșoara (7). Refugiatul Măț Niculae, declară că sătenii trăesc cu făină din coceni și ovăz, amestecate. Românii cari consumă această făină, se umflă și unii mor. Jandarmii patrulează prin sat și nu lasă să li se dea alimente. Cel ce încearcă e prins și dus la închisoare.

38. Comuna Sălcuța (70). Refugiatul Bungărdean Ioan: Rația alimentară nu se distribuie regulat.

În Județul Satu Mare

39. Comuna Berchezoaia²⁵⁰ (38), refugiatul Maxim Petru,

40. Comuna Varaiud²⁵¹ (39), refugiatul Uța Ioan,

²⁴⁵ Azi, Fântânele-Rus, com. Rus, SJ.

²⁴⁶ Azi, sat al comunei Băsești, MM.

²⁴⁷ Merșid, SJ.

²⁴⁸ Azi, sat al comunei Sălățiș, SJ.

²⁴⁹ Azi, oraș, MM.

²⁵⁰ Azi, sat al comunei Remetea Chioarului, MM.

²⁵¹ Văraiu, azi, sat al comunei Valea Chioarului, MM.

41. Comuna Buteasa²⁵² (50), refugiații Tomșa și Nichita: Rația alimentară constă exclusiv din făină și anume 130 gr. la zi. Făină se dă amestecată cu soia și mazărice, uneori făină de secară. Oamenii mănă ciorbe de buruieni.

42. Comuna Viile Sătmăruului²⁵³ (80), Pop Vasile,

43. Comuna Gențiu²⁵⁴ (84), Pop Irina, declară că au făcut rechiziții totale, luându-se toate alimentele, dar numai românilor, ungurilor li s-au lăsat.

43. Comuna Colțirea²⁵⁵ (87). Refugiatul Dragoș Ioan spune că s-a făcut rechiziționare totală. Rația e de 3 kg lunar. Oamenii slăbesc de foame, leșină și se îmbolnăvesc.

44. Comuna Baia Mare²⁵⁶ (112). Refugiatul Bontoș Mihaiu, ceferist. Primea o rație de 50 grame la zi, dar uneori nu se distribuia nimic. Țăranii români mănă făină de tătară cumpărată dela ovrei.

În Județul Mureș

45. Comuna Crăiești²⁵⁷ (52). Refugiata Scarlat Elena: primarul Rigé Alexandru a refuzat să-i dea cartelă de alimente pe motiv că soțul ei e în România.

46. Comuna Hodac (58). Refugiata Farcaș Rafila ne informează că în comună s-au făcut rechiziții totale. S-au luat toate alimentele, și slănină, untură, ulei, iar făina ce se distribuie e amestecată cu soia.

47. Comuna Milașul Mare²⁵⁸ (66), Tămaș Maria. S-au rechiziționat toate alimentele, cereale, grăsimi, legume și plante uleioase.

48. Comuna Voiniceni²⁵⁹ (90). Refugiatul Togănel Petru, spune că în comună s-au rechiziționat toate alimentele, cereale, grăsimi, semințe de ulei. Rația de făină de 4 kg lunar nu se distribuia regulat. Făina distribuită se amesteca cu soia.

49. Comuna Teaca²⁶⁰ (99) Refugiatul Man Ioan spune că în comună au rechiziționat totul. Rația de făină e de 1 kg la 10 zile. Ungurilor li se distribuie regulat și li se dă și zarzavaturi, legume, untură, ulei etc. Notarul le spune românilor când reclamă să li se dea: „*Mergeți la Antonescu să vă dea*”.

În Județul Maramureș

50. Comuna Breb²⁶¹ (17). Refugiatul Bud Vasile: Rația e de 120 de grame făină, dar din 10 Mai nu mai dau nimic românilor. Oamenii mănă făină amestecată cu făină de coceni de cucuruz.

51. Comuna Napsi²⁶² (64). Refugiatul Opriș Ioan comunică că în comună s-a făcut rechiziție totală. Din luna Mai e de 4 kg la lună.

4. – Nu se poate apela la caritatea celor ce mai au ceva alimente. Organele administrative maghiare, împreună cu jandarmeria veghează cu strâșnicie, pedepsește cu bățai, schingiuri, închisori și amenzi în bani, pe cei ce cumpără și pe cei ce vând, sau dau împrumut sau de pomană făină sau alimente.

În Județul Cluj

1. Comuna Bologa (6). Refugiatul Petra Mihai, pentru vina de a fi cumpărat 23 kg de grâu, a fost legat cu o curea de gât, în Februarie 1942, tras ca pe o vită și maltratat în mod barbar, iar grâul a fost confiscat.

2. Comuna Borșa (28). Refugiatul Chețan Vasile povestește cum țăranul român Pop Iosif a lui Ioan, a dat o mierță de grâu pe zile de lucru. L-au prins jandarmii, au confiscat grâul, iar pe el l-au amendat cu 200 Pengö.

3. Comuna Cluj (51). Refugiata Ilieș Florica, a fost amendată cu 50 Pengö, pentru că la ia s-au găsit 500 gr săpun, în loc de 100 grame ce putea să țină, ca rație lunară și neavând bani să plătească, a făcut 5 zile închisoare.

4. Comuna Dăbâca (89). Refugiatul Meseșan Ioan, a cumpărat cu 1500 lei 1 mierță (ddal) grâu, în comuna Ciomăfaia. A fost prins de jandarmi, i s-a confiscat grâul și a fost amendat cu 100 P.

5. Comuna Jucul de Mijloc (106). Refugiata Cucu Nastasia, neavând ce să mănă, și-a tăiat un porc. A

²⁵² Azi, sat al comunei Șomcuta Mare, MM.

²⁵³ Oficial Viile Satu Mare, colocvial Viile Sătmăruului, SM.

²⁵⁴ Ghenci, com. Căuaș, SM.

²⁵⁵ Azi, sat al comunei Arduș, MM.

²⁵⁶ Azi, municipiu, reședința jud. Maramureș.

²⁵⁷ Crăiești, MS.

²⁵⁸ Azi, Milaș, BN.

²⁵⁹ Azi, sat al comunei Ceuașu de Câmpie, MS.

²⁶⁰ Azi, în jud. Bistrița-Năsăud.

²⁶¹ Azi, sat al comunei Ocna Șugatag, MM.

²⁶² Denumire transcrisă greșit, inexistentă în nomenclatura localităților din Transilvania.

fost denunțată de o unguroaică (Kuty Elisabeta), autoritățile au amendat-o cu 200 F.

În Județul Someș

6. Comuna Spermezeu (30). Refugiatul Vidican Ioan relatează faptul atât de barbar al jandarmilor unguri: o femeie din comuna Caian a venit în Spermezeu și a cerșit făină. A adunat vreo 3 kg într-o cârpă. Pe drum s-a întâlnit cu Jandarmii. Aceștia au luat făina femeii și au împrăștiat-o în vânt. Femeia a plecat spre casă, ca să flămânzească mai departe.

7. Comuna Gârbou (101). Refugiatul Vaida Ion își arată rana din burtă. El a fost spintecat de jandarmi cu baioneta după ce mai întâiu a fost legat cu mâinile la genunchi și așa spânzurat de grindă, bătut crunt și apoi împuns în burtă cu baioneta.

În Județul Sălaj

8. Comuna Cozniciul de Sus (44). Refugiatul Hecșan Petre, în luna Aprilie 1942, a cumpărat pentru sămânță 12 kg porumb și 13 kg fasole. Jandarmii l-au prins în gara Săcuieni. A fost crunt bătut de jandarmi și scuipat în față. Autoritățile l-au condamnat la 5 zile închisoare și 30 Pengö amendă.

9. Comuna Noșig (96). Refugiatul Mut Ioan, pentru la a doua rechiziție a fost găsit lipsă la cerealele sechestrate, a fost amendat cu 200 Pengö.

În Județul Năsăud

10. Comuna Rebrîșoara (7). Refugiatul Măț Nicolae povestește cum Mureșan Teodor a Ludovichi a fost prins de jandarm ducând mâncare fratelui său, care era grav bolnav de foame, cu numele Mureșan Mihail, care apoi a și murit, iar fratele său milos a fost închis și până la venirea lui din comună încă nu a fost eliberat.

În Județul Sătmar

11. Comuna Viile Sătmarului (80). Refugiatul Pop Vasile a fost bătut de un polițist pentru că a voit să-și cumpere (în 20 Iunie) de ale mâncării. El spune că pe toți românii îi pedepsesc cu amendă și închisoare, dacă îi prind cumpărând cereale.

În Județul Maramureș

12. Comuna Breb (17). Refugiații Pop Vasile și Bud Vasile ne informează că în comuna lor, românii cari cumpără sau vând cereale, sunt bătuți, închiși și amendați cu 100 Pengö.

13. Comuna Napși²⁶³ (64). Refugiatul Opriș Ioan, neavând ce mânca, neavând nici lucru, nici bani, a cerșit ca să-și astâmpere foamea. Poliția l-a prins, l-a bătut și închis 4 zile, fără pic de mâncare.

5. – Românii înfometați slăbesc, puterile lor scad, nu pot munci, umblă împleticindu-se, cad la pat, se închid în case și, dacă nu se găsește o salvare, mor. Inimile caritabile nu-i poate salva, deoarece jandarmii sunt în căutare și pe cine prind, îl arestează și îl aruncă în închisoare.

Din declarațiile refugiaților, reiesă că au murit de foame:

În Județul Cluj

1. Comuna Bologa (13), 2 copii,
2. Comuna Borșa (28 și 37), un bărbat și o femeie.

În Județul Someș

3. Comuna Buduș²⁶⁴ (4), Prunduș Ioan,

4. Comuna Spermezeu (30), un bărbat. Interesant este amănuntul pe care ni-l relatează refugiatul Vidican Ioan, și anume că acestui bărbat, originar din Plai, jud. Someș, medicul la autopsie i-ar fi găsit un zdrob de fân în stomac.

4. Comuna Iapa²⁶⁵ (91), 2 bărbați și un copil.

În Județul Sălaj

6. Comuna Fermeșiș²⁶⁶ (33). A murit de foame Blaga Gheorghe și că medicul ar fi constatat că el a murit de inaniție.

7. Comuna Checichiș²⁶⁷ (49). Au murit 3 copii.
8. Comuna Bălan (62), copilul lui Vasile a Mujicului.
9. Comuna Noșig (96), un bărbat.

10. Comuna Trăsnea (45). Refugiatul Gogu Ioan, avocat, relatează că din cauza foamei, mortalitatea

²⁶³ Vezi supra, nota 23,

²⁶⁴ Azi, sat al comunei Budacu de Jos, BN.

²⁶⁵ Azi, Fântânele-Rus, com. Rus, SJ.

²⁶⁶ Firminiș, azi, com. Mirșid, SJ.

²⁶⁷ Azi, Cozla, com. Letca, SJ.

între copii de român este foarte mare.

În Județul Năsăud

11. Comuna Rebrîșoara (7), un bărbat și un copil,

În Județul Satu Mare

12. Comuna Șomcuta Mare (38) un om ar fi murit, când ducea făina ce o căpătase atunci.

În Județul Mureș

13. Comuna Urmeniș (98), un om ar fi murit de foame și medicul a constatat acest lucru. Informatorul nu știe amănunte.

6. – În timp ce românii, cu încetul se sting în puteri și în sănătate, ba chear și în viață din cauza înfometării sistematice și dirijată, în mod oficial de funcționarii administrativi și jandarmărie, ungurii în satele mixte, primesc rație dublă, sau pe lângă cerealele ce le au rămas din rechiziție, mai primesc și rația de făină. Ei, ungurii mai primesc și alte alimente decât făină, cum sunt: cartofii, fasolea, untura, uleiul, etc. timp ce românii înafară de făină și în unele comune orez și zahăr, nu mai primesc nici un fel de alt aliment.

E interesantă observația ce putem face din declarațiile refugiaților, anume: Românii, în comunele cu populație mixtă primesc rație de făină mai mare, față de românii din comunele cu populație curat românească, unde rațiile au scăzut îngrozitor, și nu se distribuie regulat.

Cele afirmate mai sus se pot vedea în declarațiile refugiaților din mai multe comune din toate regiunile Transilvaniei de Nord:

În Județul Cluj

Comunele: Dezmir (15), Borșa (28), Agârbici (43), Dăbâca (89), Bologa, Huedin, Poeni (6).

În Județul Someș

Comunele: Jichișul de Sus (2), Cuzdrioara (73 și 76), Nușeni (95).

În Județul Sălaj

Comunele: Cozniciul de Sus (44), Merșid (67), Căuaș (88), Brebi (111).

În Județul Satu Mare

Comunele: Viile Sătmăruului (80), Gențiu (84), Tolgheș²⁶⁸ (113).

În Județul Mureș

Comunele: Teaca (99).

Din declarațiile menționate în paranteză reiese clar că autoritățile ungurești duc o politică criminală de extirpare prin înfometare a elementului românesc din Transilvania de Nord.

Evident că această politică de extirpare a românilor nu e dusă nici oficial pe față și nu de organele conducătoare, ci ea este dusă ca o politică personală a diferiților funcționari administrativi anume instruiți și cari, cu persoana lor, acoperă oficialitatea, oricând gata să sufere pentru această „operă patriotică”, calificativul de „element iresponsabil” și „exces de zel nepatriotic”.

7. – Spiritul demonic al patrioților maghiari a mers atât de departe, încât, în dispozițiile lor de a distruge populația românească în Transilvania de Nord au riscat și au săvârșit acte de sabotaj și subminare a intereselor axei. Ei, pentru a asigura pe viitor o și mai gravă înfometare a românilor de sub stăpânirea lor, au împiedecat, ca agricultorul român să-și poată face însemințările.

Ungurii au rechiziționat dela români semințele, pe cari nu le-au dat la timpul său, așa cum au promis. Și acolo, unde au dat semințe populației românești, au dat fie în cantitate insuficientă, fie cu întârziere.

În unele comune, agricultorii români, în timpul însemințărilor au fost forțați să presteze, săptămâni de-a rândul, munci publice sau prestații comunale și astfel nu au putut să-și facă însemințările.

În Județul Someș

1. Comuna Cuzdrioara (70). În primăvara anului 1942, relatează refugiatul Urian Ioan, nu a căpătat semințe, așa i-a rămas pământul neînseminat.

În Județul Sălaj

2. Comuna Ulmeni (84). Refugiatul Chiș Todor relatează că românilor s-a distribuit numai 3 kg de semințe pentru un jugăr. Cartofi de semințe nu s-au dat deloc.

3. Comuna Cozniciul de Sus (44), Refugiatul Hecșan Petre a fost bătut de jandarmi, amendat și închis, pentru că în luna Aprilie 1942 a fost prins de jandarmi cu 13 kg cucuruz și 13 kg fasole de semințe pe cari le-a cumpărat în comuna Leita, jud. Bihor. Cucuruzul și fasolea i-au fost confiscate, iar pământul lui a rămas neînsămânțat.

²⁶⁸ Tulgheș, azi, com. Mireșu Mare, MM.

În Județul Satu Mare

4. Comuna Gențiu (84). Refugiata Pop Irina ne informează că indiferent de mărimea moșiei, românii au căpătat o cantitate globală de 9 kg semințe, iar ungurilor li s-a dat o cantitate de 100-200 kg. Când românii au reclamat și ei semințe suficiente, notarul le-a răspuns: „*Valahilor nu le umblă*”.

5. Comuna Doba, Colonia Paulian²⁶⁹ (18). Refugiutul Sima Ioan, a primit pentru 10 jugăre de loc, numai 10 kg de porumb pentru însămânțare, timp ce ungurii au primit în cantitate suficientă.

În Județul Cluj

6. Comuna Borșa (28). Refugiutul Chețan Vasile nu a putut să-și facă însămânțările de primăvară, la fel și alți gospodari din comună, fiind că tocmai în timpul când acestea trebuiau făcute, au fost forțați să lucreze la desfundatul șanțurilor. El a fost amendat cu 10 pengö, pentru că într-o zi, în loc să meargă la șanțuri, s'a dus la arat. Acești țărani, ca să nu rămână fără cucuruz, ziua lucrau forțat la șanțuri și noaptea executau lucrările de arat și însămânțat.

II. Pauperizarea Românilor Robiți în Transilvania de Nord

Un alt mijloc folosit de unguri pentru ca să schimbe structura etnică și economică a Transilvaniei de Nord, este pauperizarea românilor. Guvernării unguri, prin aceasta vor să ajungă trei scopuri:

1.) Supunerea economică a românilor și aducerea lor în stare de sclăvie;

2.) O mai ușoară și mai rapidă maghiarizare a românilor prin despuieră lor de orice bunuri și libertăți, presupunând că nu vor emigra cu toții în țara lieră;

3.) Îmbogățirea fără muncă a claselor sociale ungurești - așa cum au făcut-o și strămoșii lor în cursul veacurilor – prin rapțiuni și crime.

Iată, din declarațiile refugiaților, metodele puse în aplicare pentru atingerea acestor scopuri:

1. – Jafuri săvârșite de soldați, jandarmi, grăniceri sau bande de civili, cari lucrează nestingherit.

În Județul Cluj

1. Comuna Bonțida (32). Refugiutul Panciu Vasile, armata ungară, în Sept. 1940, i-a jefuit întreg localul de prăvălie. La reclamația lui, ofițerul comandant i-a spus, că dacă nu-i place, n'are decât să treacă granița.

2. Comuna Borșa (83). Refugiutul Broscoiu Ioan, în noaptea de 8 Iunie a fost jefuit, împreună cu soții lui de refugiu, Moldovan Petru și Pârvan Gheorghe, la punctul de trecere Pata de către grănicerii unguri.

3. Comuna Hida (5). Refugiata Sâmpetran Maria, în noaptea de 2 Iunie 1942, a fost jefuită la graniță, punctul Morlaca, jud. Cluj, de către o bandă de contrabandiști și jefuitori.

4. Comuna Jucul de Mijloc (85). Refugiutul Săvan Miron din comuna Gostila jud. Someș, a fost jefuit el și soția lui de o bandă organizată de jefuitori din comuna Jucul de Mijloc. Acest jaf în stil mare s'a săvârșit în ziua de 18 Iunie 1942.

Județul Someș

5. Comuna Dumbrăvița (105). Refugiutul Pugna Ioan, venind spre graniță, între comunele Budacelnice²⁷⁰ și Țagu, a fost atacat, bătut și jefuit de o bandă înarmată, conducătorul bandei era în uniformă militară cu trei stele, dar îmbrăcat cu o manta civilă.

Județul Sălaj

6. Comuna Hurez (13). Refugiutul Cubleşan Grigore, din Traniș, jud. Cluj, relatează că locuitorii români din Hurez, jud. Sălaj, au cumpărat 2 vagoane cucuruz în Ungaria, l-au adus până în Oradea și aici, când să-l încarce pe care pentru a-l transporta acasă la Hurez, autoritățile maghiare le-au confiscat cucuruzul, rămânând ei și fără cucuruz și fără bani.

7. Comuna Brebi (23). Refugiutul Taloș Chelemen, în 24 Mai 1942, la punctul de trecere Feleac, a fost jefuit de grănicerii unguri.

8. Comuna Tihău (47). Refugiutul Coziș Ioan, a fost jefuit în 1940 Sept. de tot ce a avut în casă, de către soldații unguri. În 5 Iunie 1942, la punctul de trecere Dezmir, a fost jefuit de grănicerii unguri.

Județul Năsăud

9. Comuna Bistrița (86), refugiutul Cepănariu Victor ne povestește, cum în noaptea de 10/11 Iunie, la pichetul unguresc dela Galațiu²⁷¹ a fost jefuit și apoi trecut peste graniță.

²⁶⁹ Paulian, azi, sat al comunei Doba, SM.

²⁷⁰ Azi, Budești, BN.

²⁷¹ Azi, Galații Bistriței, BN.

Județul Satu Mare

10. Comuna Ancuța²⁷² (69). Refugiatul Chendereș Ioan, în ziua de 12 Iunie 1942 pe la comuna Gârdău²⁷³, a fost prins de jandarmi, bătut crunt și jefuit de toată averea.

11. Comuna Dob²⁷⁴, colonia Paulian (18). Refugiatul Sima Ioan a fost jefuit în Cluj de civili de rufărie în valoare de peste 200 mii lei.

Județul Târnava

12. Comuna Dealul Frumos²⁷⁵ (108). Refugiatul Giurgea Floarea, în 16 Iunie 1942, a fost jefuită de grănicerii dela postul fix din Dezmir.

2. – Izgoniri din case și averi. Deportări peste graniță. Colonizări de unguri; prin izgonirea românilor.

În Județul Cluj

1. Comuna Valea Drăganului (81). Notarul comunei, în 3 Aprilie 1942, confiscă refugiatului Joca Vasile brevetul de comerț, licența de beuturi și debitul de tutun și îl izgonește din casă, și instalează pe ungurul Kovács Károly.

2. Comuna Vânători (46). Refugiatul Golban Avram relatează, că în comună au fost colonizați 6 familii ungurești, iar familiile românești au fost strâmtorate într-o singură cameră.

În Județul Someș

3. Comuna Dăbâcenii (14). Refugiații: Chinda Grigore, Roman Victor, Gliga Viorel, Bucșa Gheorghe, Mateiașiu Gavrilă, povestesc cum ei au fost treziți în noaptea de 17/18 Mai, siliți să se îmbrace, apoi deportați cu trenu, de către jandarmii unguri, până la punctul de frontieră Tunel²⁷⁶, unde au fost predați grănicerilor unguri, iar aceștia i-au silit să treacă noaptea frontiera în România.

4. Comuna Devecerii Mari²⁷⁷ (27). Refugiatul Rotar Ioan, în ziua de 10 Iunie 1942, a fost ridicat de jandarmii unguri, bătut, deportat la Feldioara, predat grănicerilor unguri, cari l-au forțat să treacă granița în România.

5. Comuna Cuzdrioara (72, 76). Refugiatul Urian Ioan, i-a fost rechiziționată casa, după ce el a fost bătut, așa că a trebuit să stea în grajd. Moldovan Augustin, refugiat din Cuzdrioara, ne informează că familiile lui Mureșan Teodoru lui Drișca și a femeii Duma Victoria, au fost izgonite din case, și în casele lor băgați unguri coloniști veniți din Ungaria. Aceasta s'a făcut în 25 Iunie 1942 de către notar și jandarmi.

Tot refugiatul Moldovan Augustin ne informează, că în comuna Cuzdrioara, din 850 familii, numai 50 familii au fost ungurești. Anul acesta însă, autoritățile au mai adus încă 50 familii de unguri din Ungaria și i-au colonizat pe moșiile românilor, iar ca locuințe le-au dat tot în casele românești, restrângând pe români într-o singură cameră.

6. Comuna Aluniș (53). Refugiata Pop Ana din Pruneni, jud. Someș, relatează că un țăran din comuna Aluniș, Someș, prin 15-16 Mai 1942, a fost bătut și deportat de jandarmii din Iclodul Mare, pentru că nu a voit să-și evacueze casa proprie în beneficiul feciorului notarului de acolo.

7. Comuna Calna (109). Refugiatul Domșa Cornel, spune că sătenii Petric Ioan, I. Domșa Dumitru, Domșa Ioan, Domșa Constantin, Mureșan Andrei, Vădean Ioan, Petric Ioan, Il. Petric Petre, Domșa Vasile, Muntean Petru și alți 41 de români au cumpărat prin bună învoială de la ungurul Lazăr din Dej, o moșie, pe care au și plătit-o, prin Iulie 1939. Acum ungurul i-a dat în judecată. Sentința judecătorească le-a luat locul, l-a dat ungurului Lazăr, care trebuie să le restituie banii în 30 de ani.

În Județul Sălaj

8. Comuna Firminiș (63). Refugiatul Porumb Alexandru relatează, că autoritățile au confiscat pășunea comunală și au dat-o comunei ungurești Crișeni, comuna românească Firminiș nu are unde să-și pască vitele, iar ungurii din Crișeni au două pășuni. Porumb Teodor fost subnotar în era românească a intervenit la autorități să se restituie pășunea. Sub învinuirea de agitație a fost deținut și deportat, nici azi nu se știe unde.

9. Comuna Moftinul Mic (18). Refugiatul Sima Ioan și un fecior a lui însurat, au fost izgoniți din case și de pe moșie fără nici un motiv și au trebuit să se refugieze în România.

În Județul Mureș

²⁷² Denumire transcrisă greșit, inexistentă în nomenclatorul localităților din Transilvania.

²⁷³ Azi, Gârdani, com. Sălsig, MM.

²⁷⁴ Doba, SM.

²⁷⁵ Azi, în comuna Merghindeal, SB.

²⁷⁶ Haltă de cale ferată între Boju și Cojocna, CJ.

²⁷⁷ Diviciorii Mari, com. Sânmartin, CJ.

10. Comuna Râciu (31). Refugiatul Hozoș Avram ne informează că autoritățile maghiare au adus în comuna Râciu 18 familii ungurești și i-a așezat în casele și averile românilor plecați în România sau alungați din casele lor cu forța, cum este cazul cu Radian Gheorghe și alții.

În Județul Năsăud

11. Comuna Dipșa (23). Refugiatul Moldovan Vasile ne informează că, autoritățile au confiscat locul de biserică cumpărat prin bună învoială acum patru ani.

12. Comuna Tolgheș²⁷⁸ (113). Refugiatul Iliș Vasile ne informează că, în 14 Februarie 1942, ungurii au adus în comună 30 familii ungurești din Ungaria. Acești unguri au fost băgați în casele românilor strâmtorându-i. Românii sunt obligați să le și dea de mâncare, iar românii, când cer primarului rația de alimente, acesta le spune: „*Mergeți în țara valahă, aici nu aveți nici un drept*”.

În comună, românii aveau o cooperativă, autoritățile ungurești au luat-o dela ei și au dat-o pe mâna ungurilor.

La fel s’au făcut colonizări cu unguri și în comunele Rimeț²⁷⁹ și Mireșul Mare.

În Județul Cluj

13. Comuna Dragu (24). Refugiatul Ințe Ioan spune că autoritățile ungurești au confiscat pășunea comunală pe seama grofului din localitate.

În județul Someș

14. Comuna Feleac (68). Refugiatul Bulica Vasile, lucrând cu mai mulți români pe șantierele căilor ferate în Măgheruș²⁸⁰, le-a fost interzis să vorbească românește. Mai mulți muncitori au protestat, spunând că în România ungurilor li s-a lăsa libertatea să vorbească în limba lor. Un număr de 15 muncitori români a fost deținut, legați și deportați de jandarmi, nu se știe unde.

3. – Confiscări de brevete, eliminări din lucru

Negustorilor și meseriașilor de naționalitate română, li s’a luat brevetul, livretul de lucru, licența etc. sub motiv că se schimbă în ungurește, dar nu le-au mai eliberat pentru români. Aceștia î-și pot exercita dreptul de a munci, numai dacă î-și maghiarizează numele și trec la religie reformată.

În Județul Cluj

1. Comuna Cubleșul Someșan²⁸¹ (3). Refugiatul Lungu Ioan, autoritățile i-au confiscat brevetul.

2. Comuna Agârbiciu (16). Refugiatul Marincuș David, din cauză că nu a avut unde să lucreze, nu a putut câștiga nici atât ca să plătească rația de făină. Românii nu capătă de lucru.

3. Comuna Bonțida (32). Refugiatului Panciu Vasile i s-a luat brevetul de comerț.

4. Comuna Valea Drăganului (81). Refugiatului J[...]²⁸² Ilie, i s’a luat brevetul comercial, licența de beuturi și debitul de tutun, a fost izgonit din local și pus în locul lui un ungur.

5. Comuna Luna de Sus (110). Lui Mureșan Vasile, măcelar, i s’a luat brevetul și ca să și-l recapete, a fost invitat să-și maghiarizeze numele și să treacă la religia reformată.

În Județul Someș

6. Comuna Mănăsture²⁸³ (12). Refugiatul Topan Ioan a fost transferat în Ungaria în condițiuni materiale așa de rele încât nu a putut trăi.

7. Comuna Libotin (35). Budea Teodor ne informează că românii nu capătă lucru nicăiri pe simplul motiv că sunt români, se spune că au avut destul de lucru sub regimul românesc.

8. Comuna Cuzdrioara (73), Bogdan Gavrila a fost minat din serviciul CF ungare pe motiv că e român.

În Județul Sălaj

9. Comuna Tihău (47). Lui Coziș Ioan i s’a luat brevetul în Mai 1942.

În Județul Năsăud

10. Comuna Lechința (71). Refugiatului Zăgrean Vasile, pantofar, i s’a refuzat brevetul de lucru.

11. Comuna Măgurele (79). Nicoară Ioachim, cojocar, nu a putut obține brevet de lucru.

În Județul Mureș

12. Comuna Crăiești²⁸⁴ (52). Refugiatei Scarlat Elena, autoritățile au refuzat să-i elibereze carte de

²⁷⁸ Tulghieș, azi, com. Mireșu Mare, MM.

²⁷⁹ Remeți pe Someș, azi, com. Mireșu Mare, MM.

²⁸⁰ Șieu-Măgheruș, BN.

²⁸¹ Cubleșu Someșan, azi, com. Panticeu, CJ.

²⁸² Margine de pagină multiplicată greșit, cu tăietura cuvintelor.

²⁸³ Mănăsturel, azi com. Cuzdrioara, CJ.

²⁸⁴ Crăiești, MS.

servitoare.

Acestea sunt numai cazurile recente și acele cari fac parte dintr'un număr mic de declarații ale refugiaților.

4. – Confiscări și rechiziții de rufărie și îmbrăcăminte și de vite pentru carne.

Autoritățile administrative ungurești, asistate de jandarmi, au cutreerat casele gospodarilor români, și au rechiziționat contra plată, sau au luat fără plată și fără să dea măcar chitanță sau adică au confiscat rufărie de pat și de corp, și în special au fost luate cusăturile naționale românești și țesăturile de scoarțe, despuind casele românilor de specificul lor național și pauperizând astfel și materialicește pe țărani români. Cazurile luate din declarații sunt tipice, dar nu unice. Ținuturi întregi au fost jefuite în felul acesta de ce e mai românesc: produsele industriei casnice.

O altă lovitură dată românilor este aceea a rechiziționării pe preț maximal a vitelor mari de carne, rechiziție ce se face numai la români. Și rechiziția, în cadrele ei normale, este o măsură economică necesară vremurilor. Dar atunci când se aruncă pe comunele românești o impunere de 7 vite, statul nu le plătește, ci este o comună obligată să le plătească prin aruncuș (repartiție) de toți locuitorii comunei. Acest mijloc de rechiziție este echivalent cu haraciul impus de învingător în timp de război, în țară streină.

Rufărie și haine:

1. Comuna Vânători (46), jud. Cluj. Refugiatul Golban Avram, ne informează că în Octomvrie 1941, jandarmii au adunat haine de pat și de corp, și anume: pături, scoarțe, cearșafuri, perini, fuste, zadii și ștergare. Au lăsat oamenilor numai câte o garnitură de fiecare, iar din schimburi câte două. Rufăria adunată a fost dată în parte ungurilor colonizați acolo în comună, parte au fost duse și încărcate în tren. Nu s'a plătit nimic pentru ele și nici revers, sau notă nu s'a făcut de ele.

2. Comuna Buteasa, Jud. Sătmăre²⁸⁵ (50). Refugiații Tămaș și Nichita ne relatează că în această comună s'au rechiziționat toate obiectele de îmbrăcăminte din lână, apoi rufărie de pat, și anume: scoarțe și fețe de masă din lână, cearșafuri, perini, ștergare, sumane, cioareci, etc. Obiectele au fost plătite în pengö, cu prețuri foarte mici.

Vite mari pentru carne

1. Comuna Dolu, jud. Cluj (75). Refugiata Ilea Veronica spune că în luna Iulie, comuna Dolu (130 de fumuri numai români) a fost impusă cu două vite mari, pe cari comuna le-a cumpărat din târg.

2. Comuna Pruneni, jud. Someș (53). În 17 Mai au rechiziționat vaci.

3. Comuna Gâlgău, jud. Sălaj (49). În 22 Iunie au rechiziționat 7 vite mari, comuna le plătește prin repartiție cu 1,40 F kg viu.

4. Comuna Derșida Mică (54), jud. Sălaj. Au rechiziționat 7 vite mari, pe cari le-a plătit comuna prin repartiție.

Aici au mai rechiziționat și rufărie, pături, cearșafuri, perini, acoperitoare de pat, fețe de masă etc., toate din lână, din pături au lăsat numai o singură bucată de familie.

5. Comuna Firminiș, jud. Sălaj (63). În 15 Iunie au rechiziționat 4 vaci pe cari le-a plătit comuna prin aruncuș.

6. Comuna Odești jud. Sălaj (65). Au rechiziționat vite de la 4 români, urmând să le plătească mai târziu.

7. Comuna Buteasa, jud. Sătmăre (50). Au rechiziționat 7 vite mari, pe cari le-a plătit comuna cu preț maximal.

5. – Introducerea iobăgiei.

Deși suntem în secolul al XX-lea, și Ungaria și poporul maghiar se consideră pe sine ca o țară și un popor civilizat, totuși factorii răspunzători tolerează introducerea iobăgiei.

1. Comuna Trăsnea, jud. Sălaj. Refugiatul Gogu Ioan, avocat, ne informează în declarația sa (45) că țărani români din satele din jur sunt forțați să facă diferite corvoade de cărașie pentru instituții și particulari, pe lângă o remunerație de batjocură, astfel se plătea, pentru 18 km cu 50 filer, iar mai la urmă cu 3 Pengö. Românii sunt amendați mereu pentru orice lucruri imaginare.

2. Comuna Jucul de Mijloc (106) jud. Cluj. În 5 Iunie 1942, s'a publicat, că de aici înainte, românii sunt obligați să lucreze 3 zile la săptămână pământul Statului.

III. HETACOMBA ROMÂNILOR ROBIȚI. Dansul macabru al instinctelor unui popor în Europa Centrală

Dansul macabru al instinctelor poporului maghiar, după 3 ani de „răsuflare” și „ospăț” al urei lui, nu a

²⁸⁵ Buteasa, azi com. Șomcuta Mare, MM.

încetat câtuși de puțin²⁸⁶, ci continuă, parcă tot cu mai mare furie.

După hetacombele dela Ip, Trăzne, etc. săvârșite de armatele maghiare, distrugerea vieților românești continuă cu o perseverență demnă de alte fapte. Acum, instinctul sălbăticiilor a trecut în sadism. Și astăzi, dacă jandarmul, grănicerul sau soldatul ungur nu mai asasinează în masă pe românii rămași în robie, ei știu să-i extermină în grupuri mici sau individual cu o voluptate sadică. Ei își chinuesc victimele, le maltratează, dansează și chiue în jurul lor șile silesc prin diferite torturi să rostească sentințe umilitoare asupra poporului român și a conducătorilor lui, și apoi, de cele mai multe ori, victimele sunt asasinate prin spintecare și apoi împușcare.

Un popor, în mijlocul Europei și în plin mijloc al veacului al 20-lea, este, trăiește și î-și afirmă existența prin fapte de vitejie a soldaților armatei lui, ca aceia din noaptea de 20 Iunie 1942, săvârșită la punctul de trecere „Bogdăneasa” din Valea Vișagului, (46), unde grănicerii unguri au sărit cu strigătul rășboinic de „Huraaaa...” asupra septagenarului român Lungu Ioan din Vânători jud. Cluj, îl spintecă cu baionetele și apoi îl împușcă. Și doar, bietul bătrân era înarmat cu 7 kilograme de făină, pe care o aducea către casă ca să-și astâmpere foamea.

Sunt fapte vitejești, vrednice de cei ce le comit.

Dar e bine, să știe toată lumea, că acest popor există și îi sunt tolerate faptele lui civilizatoare, iată aceste fapte.:

1. – Bătăi, schingiuri, torturi, asasinate și închisori

În Județul Cluj

1. Comuna Cubleșul de Someș²⁸⁷ (3). Soldați din armata ungurească ridică, în Sept. 1940, pe Vancea Grigore și Covaci Gheorghe sunt ridicați noaptea, duși, legați la ochi, în pădure și, cu împușcături de armă, intimidați să le dea bani. Și fiindcă Vancea Grigore nu are de unde să le dea banii, îi bătut omul așa de crunt, încât a înnebunit.

2. Comuna Hida (5). În ziua de 26 Mai, Jandarmii unguri prind pe femeia Sâmpetran Maria, o bat așa de crunt, încât femeia zace în pat o săptămână. Femeia intenționa să se refugieze.

3. Comuna Dezmir (15). În luna aprilie, flăcăii români Chifor Gheorghe și Morcian Ioan, pentru că au cântat românește, grănicerii unguri de la pichetul Dezmir și un detectiv, îi duc noaptea la marginea satului, aci, după ce plutonierul de grăniceri îi intimidează cu revolverul în mână, îi bat pe ambi până la sânge.

4. Comuna Borșa (37). În iarna anului 1941 au fost crunt bătuți mai mulți țărani.

5. Comuna Vânători (46). Refugiatul Golban Avram, în 18 Mai 1942 a fost bătut până la sânge de jandarmi și apoi a stat ascuns prin pădure. Vina lui este că a protestat de ce nu i-se dă rația de făină în întregime.

În seara zilei de 20 Iunie 1942, grănicerii unguri au asasinat cu baioneta și au împușcat apoi pe bătrânul Lungu Ioan, care venea pe potecă prin pădure cu 7 kg de făină.

Acești grăniceri unguri, așezați la pândă, au împușcat de la distanță pe alți 2 români, cari au mers să-l ridice pe Lungu și să-l ducă în casă.

6. Comuna Aluniș (55). Refugiatul Florea Gavrilă e răpit de grănicerii unguri de pe locul său de lângă graniță, dus pe teritoriul unguresc, bătut crunt și batjocorit, apoi trecut din nou pe teritoriul românesc.

7. Comuna Mănăștiur (59). Pe refugiutul Gheorghita Gheorghe, în dat de 22 Iunie 1942, l-au căutat jandarmii acasă la părinți. Fiindcă părinții nu au spus unde se ascunde, ei au fost bătuți.

8. Comuna Borșa (83). În seara zilei de 2 Iunie 1942, tinerii Broscoiu Ioan, Moldovan Petru, Pârvan Gheorghe, au fost bătuți de jandarmi, legați și duși la tribunalul Cluj. Găsiți nevinovați, au fost puși în libertate, jandarmii i-au prins din nou și i-au bătut, ei au fugit în România.

9. Comuna Jucul de Mijloc (106). Baciuc Ioan și Turbușan Traian au fost bătuți de jandarmi, tot așa și Chira Irina, pentru că în 5 Iunie nu s’au prezentat la muncă pentru stat.

10. Comuna Traniș (13). Pașcalău Gheorghe a fost bătut, fiind desbrăcat în pielea goală, apoi spânzurat de grindă și iar bătut. Victimei i s’a smuls părul de pe cap cu cleștele.

²⁸⁶ Vezi: *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României septembrie 1940 - octombrie 1944*, Ion Ardeleanu; Gheorghe Bodea; Mihai Fatu; Oliver Lustig; Mircea Mușat; Ludovic Vajda, Editura politică, București, 1985; Vasile Lechințan, *Procesul criminalilor de război de la Ip, Trăzne, Huedin, Mureșenii de Câmpie și din alte localități sălăjene. Sentința din 13 martie 1946 a Tribunalului Poporului din Cluj*, în „Acta Musei Porolissensis”, XVII, Zalău, 1993, p. 271 – 306.

²⁸⁷ Cubleșu Someșan, azi, com. Panticeu, CJ.

11. Comuna Măcicașul Unguresc²⁸⁸ (77). Jandarmii unguri au bătut de jandarmii unguri atât de rău, încât după o suferință pe pat de 5 luni, a murit.

În Județul Someș

12. Comuna Mănăsturel (11). Pe refugiatul Țopan Ioan, în noaptea de 8/9 Iunie, grănicerii del punctul Dezmir, l-au urmărit și pe teritoriul românesc, unde l-au lovit cu armele în cap, dar l-au nimerit greșit. El a căzut în nesimțire.

13. Comuna Devecerii Mari²⁸⁹ (27). Refugiatul Rotar Ioan în seara zilei de 10 Iunie 1942, a fost ridicat de jandarmi, fără motiv declarat, deportat la grănicerii din Feldioara, bătut din nou și aruncat peste graniță.

14. Comuna Aluniș (53). Un țăran a fost bătut crunt de jandarmii din Iclod și deportat, încât nu i se cunoaște urma, pentru că a refuzat să-și părăsească casa și să o lase feciorului notarului.

15. Comuna Cuzdrioara (72, 73). Refugiații Urian Ioan și Bogdan Gavrilă, pentru vina de a fi periculoși Statului Ungar, au fost bătuți de jandarmi, maltratați și închiși.

16. Comuna Cășeu (21). A fost împușcat pe la spate, de un soldat ungur, în gara Cășeu (Someș), tânărul român Câmpian Cornel, din Sigău²⁹⁰, care era printre călători. Fapta a fost săvârșită fără motiv, așa din snobism vitejesc.

17. Comuna Divicerii Mari²⁹¹ (27). Rotar Gavrilă a fost omorât de ungurul Szabo Lászlo, pe simplul motiv că e român.

18. Comuna Nușfalău (Nușeni) (41). În Mai 1942, un țăran român din Maramureș a coborât în țară pentru a-și câștiga ceva de ale hranei pentru copii înfometați. Niște țărani unguri l-au atacat cu furci de fier și l-au bătut, așa că în scurt timp a murit în spitalul din Dej. A se vedea și declarația lui Moldovan Teofil (95).

19. Comuna Feleac (68). Tânărul cfrist Bulică Vasile, relatează cum, jandarmii unguri, în Aprilie 1942, au legat și deportat, în loc încă necunoscut, pe 15 muncitori de cale ferată români, pentru că au protestat contra dispoziției să nu vorbească românește.

20. Comuna Gârbou (101). Refugiatul Vaida Ioan a cumpărat 10 kg cucuruz. Îl prind jandarmii unguri, îl leagă cu mâinile la genunchi, îl spânzură de grindă, îl bat la corp și tălpi, și când cade în nesimțire îl slobod jos, îl stropesc cu apă, iar când î-și revine e împuns cu baioneta în burtă.

În Județul Sălaj

21. Comuna Mal (42). În 28 Decemvrie 1941, jandarmii arestează pe tânărul Peșteanu Ioan măcelar, sub învinuirea că e șpion, deoarece găsește la el un jurnal din timpul cedării, e dus la Budapesta și executat în Ianuarie 1942.

22. Comuna Cozniciul de sus (44). Hecșan Petru e bătut de jandarmi la Rusalii în 1942, pentru că a cumpărat cereale.

23. Comuna Băița (48). Prin Iunie 1942 au fost bătuți mai mulți tineri.

24. Comuna Agrij (57). Refugiatul Goia Ilie, fiind minier, am reclamat rația de hrană reglementară. Inginerul șef, ungur, în loc de hrană, l'a bătut.

25. Comuna Firminiș (63). Porumb Teodor, ajutor de notar, a fost arestat și deportat în loc necunoscut, sub învinuire de agitație, pentru că a intervenit, ca locuitorilor să li se retrocedeze pășunea confiscată de unguri.

26. Comuna Merșid (67). Buruiian Ana, refugiată, relatează că un funcționar dela notariatul comunei de sub stăpânirea românească a fost condamnat la 2 ani închisoare și închis, pentru că în cursul exercitării funcțiunii sale, sub români, a sechestrat lucruri dela unguri restanțieri cu impozitele.

27. Comuna Căuș (88). Refugiatul Țoca Vasile ne relatează că preotul gr. cat. Egoreanu Augustin a fost arestat trei zile la jandarmi, că el ar fi fost bătut și că a stat sub arest domiciliu 3 luni.

28. Comuna Ulmeni (97). Chiș Teodor a fost bătut pentru că din cauza foamei a refuzat să care el și numai el, nisip la un pichet.

29. Comuna Coznicul de Sus (44). În Sept. 1940, a fost bătut. El și încă vreo 350 de săteni au fost ridicați și duși la pădure ca să fie împușcați, dar în cele din urmă, honvezii au împușcat numai 5 din ei și s'au cărat.

30. Comuna Derșida Mică (54). În Aprilie 1942, Zahan Niculae din Bobota (Sălaj) de meserie croitor, a

²⁸⁸ Azi, Măcicașu, com. Chinteni, CJ.

²⁸⁹ Diviciorii Mari, azi com. Sânmartin, CJ.

²⁹⁰ Sigău, azi com. Jichișu de Jos, CJ.

²⁹¹ Diviciorii Mari, azi com. Sânmartin, CJ.

fost prins de grăniceri la Ciucea, când voia să treacă în România. Dus la Budapesta, a fost spânzurat.

31. Comuna Bălan (62). În 9 Sept. 1940 a fost omorât soțul femeii Ciglezan Floarea de soldații unguri.

32. Comuna Firminiș (63). Refugiatul Porumb Alexandru relatează cum, în Sept. 1940, între Hida și Drag, au fost împușcați 11 români.

33. Comuna Trăznea și Agrij (102, 103). Evenimentele dureroase din Sept. 1940²⁹².

În Județul Năsăud

34. Comuna Rebrîșoara (7). Jandarmi din Divicerul mic²⁹³ au prins și bătut până la sânge pe Măț Niculae și fără motiv.

35. Comuna Sălcuța (70). Refugiatul Bungărdean Ioan relatează că a fost bătut Gravu Avram, a fost bătut de jandarmi pentru că a fost arătat ca un fel de agent al românilor.

36. Comuna Rebrîșoara (7) (ca sus).

În Județul Satu Mare

37. Comuna Varaiud²⁹⁴ (39). Refugiatul Uța Ioan e bătut de jandarmi și batjocorit.

38. Comuna Acați²⁹⁵ (69). În Aprilie 1952, jandarmii unguri au prins și bătut grav pe: Mesaroș Vasile, Iuță Gheorghe, Chenderes Vasile, Chenderes Victor, pe motiv că ei ar fi mînjit coroana ungară la școală.

39. Comuna Piru (74). Moldovan Dumitru, refugiat relatează că în 4 Iunie 1942, un plutonier ne-a dat ordin să cântăm ungurește, însă nu am știut. Ne-a bătut. Un soldat de naționalitate română a fost legat cu mâinile la spate și atârnat de stâlp, pentru că a îmbrăcat niște ciorapi de lână, cari să-i învelească picioarele goale.

40. Comuna Hideaga²⁹⁶ (93). Tineri români bătuți pentruă au căzut pe brazdă, trăgând în jug.

41. Comuna Crucișor (19). Învățătorul din Crucișor, în 1941, a venit cu pașaport să-și aducă familia în țară. El a fost arestat în Valea lui Mihai, bătut, maltratat și tăiat de jandarmi. A murit în spitalul din Carei. Martorul Frâncu Gheorghe l'a văzut la înmormântare cum era tăiat.

42. Comuna Viile Sătmarului (80). Refugiatul Pop Vasile, în 18 Aprilie 1942, a fost prins de jandarmi, fiindcă a refuzat să intre ca voluntar în armata ungară. A fost legat la stâlp cu mâinile legate la spate și spânzurat de subsuori, timp de 5 zile, și zilnic stropit cu apă rece de mai multe ori. Supliciu începea dimineața la ora 6 și ținea până la ora 18, iar noaptea era închis în beci. După 2 săptămâni ce a fost lăsat liber, a fost prins și bătut din nou 2 zile, iar în 10 Iunie 1942, când a voit să-și cumpere ceva de ale mâncării a fost bătut în piață de un polițist.

43. Comuna Hideaga (104). Vereș Niculae, refugiat, povestește cum prin 18-20 Iunie, s'a prezentat în comuna Mogoșești, jud. Satu Mare o comisie de ofițeri și subofițeri unguri, cari au sculat noaptea din pat pe toți premilitarii, i-au bătut și i-au silit să iscălească declarații că ei nu au tras în jug la plug și la grapă și că nu au fost bătuți.

În Județul Mureș

44. Comuna Urmeniș (98). Refugiatul Blaga Alexandru relatează că la centrul de premilitărie din Reghin a văzut, cum în 27 Ianuarie 1942, comandantul premilitarilor a bătut pe un premilitar român așa de rău, încât a rămas în nesimțire, pentru motivul că a venit cu cămașa scoasă din pantaloni.

45. Comuna Voinicea²⁹⁷ (90). La 6 August 1942, o expediție de trei camioane de jandarmi au bătut îngrozitor peste patruzeci de români, între cari și preotul Nicola Augustin și învățătorul Fleșeru, cari au fost maltratați în așa hal, că au zăcut 2 săptămâni. Învățătorul Fleșeru, înainte de asta a mai fost bătut de jandarmi pentru vina de a fi fost sub regimul românesc comandantul șoimilor din comună.

46. Comuna Socolul de Câmpie (92). În Februarie 1942, săteanul Sabău Ioan, a fost întâlnit pe drum de 12 honvezi și bătut crunt, pentru vina că nu a salutat ungurește, iar pe copil l-au lovit cu bocanci în falcă, că bietul copil a rămas cu falca mutată din loc.

47. Comuna Teaca (99). În toamna anului 1940, vreo 30 de români din comună au fost arestați și ținuti închiși 5 săptămâni într-o casă, fără ca să știe de ce și fără ca cineva să-i întrebe ceva.

În Județul Târnava Mare

²⁹² Vezi supra, nota 47.

²⁹³ Diviciorii Mici, azi, com. Sânmartin, CJ.

²⁹⁴ Vărai, azi, com. Valea Chioarului, MM.

²⁹⁵ Amați, azi com. Păulești, SM.

²⁹⁶ Azi com. Satulung, MM.

²⁹⁷ Voiniceni, azi com. Ceuașu de Câmpie, MS.

48. Comuna Dealul Frumos (108). În 11 Iunie 1942, refugiata Giurgea Floarea a fost prinsă, bătută și dusă la consiliul de război din Cluj. Soțul ei a fost închis, iar ei i s'a dat drumul peste frontieră. Ei au fost prinși pe hotarul Clujului la punctul „Becaș”²⁹⁸, când au voit să treacă frontiera.

----- XXX; XXX -----

2. – Români, tineri „levantiști”, prinși în jug la plug și grapă

Barbarie, pe care numai evul mediu al năvălirii barbarilor o mai cunosc, iar istoria amintește de ea cu oroare.

În Județul Cluj

1. Comuna Hida (40). Refugiatul Al. Ardeleanu. În 9 Aprilie 1942, premilitarii români au fost prinși la grape și au grăpat cu ei 4 jugăre. Tinerii români, cari dădeau pe brazdă de oboseală erau bătuți cu bâta de comandantul Székely V. și siliți să treacă mai departe.

În Județul Sălaj

2. Comuna Hideaga (104). În 16 Iunie 1942, tinerii premilitari au fost prinși la care și siliți să care pământ.

În Județul Someș

3. Comuna Dumbrăvița (103). În luna Mai, 108 premilitar români au fost înjugați la grape și la tăvălugi. Instructorul Kovács Károly îi mână cu biciul ca pe vite, iar premilitarii unguri urcă pe grapă ca să fie mai greu de tras, și își bat joc de români cu strigăte de „valah puturos”.

În Județul Satu Mare

4. Comuna Preluca Veche²⁹⁹ (20). În Mai 1942, leventiștii români au fost prinși la plug și la grapă și mânau cu bâte. Cei ce cădeau pe brazdă erau bătuți și siliți să se ridice și să tragă mai departe.

5. Comuna Brebeni³⁰⁰ (29). În Aprilie 1942, premilitarii români au fost prinși la grapă și au grăpat timp de 7 ore.

6. Comuna Viile Sătmărilor (80). În 13 și 18 Aprilie, premilitarii români au fost prinși la 12 grape și au grăpat dela ora 14 la ora 18. Cei care cădeau pe brazdă erau bătuți de comandanți.

7. Comuna Colțirea (87). În zilele de 3 și 10 Iunie au fost înjugați la plug toți premilitarii români, au tăiat brazde din grădina grofului, au cărat brazdele, și iar au tăiat, pentru a nivela grădina. Și aici, comandantul lovea cu bâta pe cei ce cădeau de oboseală.

8. Comuna Hideaga (93). Premilitarii români au fost înjugați la plug și au arat împreună cu cei din Mogoșoaia. Au arat. Cei ce cădeau pe brazdă de oboseală erau bătuți cu bâtele.

----- XXX; XXX -----

IV. SCHIMBAREA ARTIFICIALĂ A STRUCTURII ETNICE A TRANSILVANIEI DE NORD

Stăpânitorilor unguri din Transilvania de Nord, nu le trebuie români. Ei vor o Ungarie a Sfântului Ștefan, dar fără români. Dar pământul e locuit de români și asta îi tulbură în visurile lor imperialiste.

Omorurile, bătăile, schinjuirile, torturile, izgonirile și închisorile nu au fost în stare, în 2 ani, să curățe „aerul sfânt unguresc” al Transilvaniei de Nord.

Curaj! Ungurii au și alte metode. Dacă ei în așa scurt timp nu au reușit să schimbe fondul etnic al Transilvaniei de Nord, îl schimbă ei în formă. Metodele sunt puse în aplicare, iată-le!

1. – Îndrumări oficiale peste graniță.

- bătăi și schinjuiri pentru folosirea vorbei și a portului românesc.

- silnicii pentru maghearizarea de nume și trecere la religia reformată.

În Județul Cluj

1. Comuna Cojocna (9). Apahidean Vasile relatează, că în luna Februarie 1942, mai mulți români au fost trimiși în concediu din concentrare cu ordinul ca să se reîntoarcă cu nume maghiarizat și cu religie reformată.

2. Comuna Răscruci (81). Părcoc Ștefan a fost lăsat în concediu de la armată cu ordinul să-și maghiarizeze numele, promițându-i că îl vor lăsa de tot acasă.

3. Comuna Dăbâca (89). Refugiatul Mureșanu Ioan ne informează, că la cercul de recrutare din Gherla îi cheamă pe români și le ordonă să-și maghiarizeze numele și să treacă la religia reformată. Din Dăbâca nu a

²⁹⁸ Azi, cartier al Clujului, spre Feleacu.

²⁹⁹ Azi, com. Copalnic-Mănăștur, MM.

³⁰⁰ Azi, com. Cernești, MM.

trecut nimeni, însă din comunele Chendru³⁰¹, Luger³⁰² și Morog³⁰³, știe că au trecut mai mulți.

4. Comuna Luna de Sus (110). Mureșan Vasile măcelar a fost deținut 5 zile și zilnic bătut, pentru că la insistența autorităților a refuzat să se maghiarizeze. A fost judecat la internare în lagăr, a reușit însă să fugă de sub pază și s'a refugiat.

5. Comuna Almaș³⁰⁴ (114). Covaci Ioan, angajat la Calea ferată a refuzat să-și maghiarizeze numele și religia, a fost dat în judecată și condamnat la 7 luni închisoare.

6. Comuna Borșa (83). Broscoiu Ioan în 8 Iunie, după ce a fost jefuit de grănicerii unguri dela punctul Dezmir, a fost condus de ei peste graniță.

La premilitărie au fost bătuți mai mulți tineri pentru că nu știu ungurește.

7. Comuna Cluj (51). În Octombrie 1941, a fost bătută Ilieș Florica, pentru că a vorbit pe stradă românește.

În Județul Someș

8. Comuna Recea Cristur (60). Cosma Ioan în 17 Mai trebuia să se reîntoarcă la regiment din concediu cu numele și religia maghiarizat. El de frică, fiindcă nu a voit să o facă, a dezertat în România.

9. Comuna Cuzdrioara (73, 72). Primarul din această comună cere românilor să se maghiarizeze pentru a li se da rația de făină.

Primarul și notarul comunei, la cererea românilor să li se dea rația de făină, le spune: „*Dacă nu vă place aici, mergeți la Antonescu, Valahi Puturoși*”.

10. Comuna Bonțida jud. Cluj (32). Panciu Vasile a refuzat să se facă ungur și de aceia i s'a luat brevetul de negustor.

11. Comuna Răzbuneni (10). Onofrei Vasile a fost solicitat să se maghiarizeze și atunci va primi alimente întocmai ca și ungurii.

12. Comuna Bezded (94). Prodan Pavel, împreună cu Marchiș Ioan din Cerniuc³⁰⁵ (Someș), au dezertat, deoarece nu au voit să se maghiarizeze, fiind trimiși pentru aceasta în 2 Iunie acasă din Kasa.

13. Comuna Livada (8). Grănicerii dela acest pichet i-au luat lui Apahidean Gheorghe 10 Pengö pentru că l-au trecut granița.

14. Comuna Mănăsturel (12). În 5 Iunie, prefectul ungur din Dej îndrumă în România 4 femei.

15. Comuna Dăbâca (89). Notarul comunei trimite pe românii înfometați în România.

16. Comuna Șoimuș (22). Croitoresei Socaciu Florica, din răzbunare, jandarmii i-au tăiat părul.

17. Comuna Vima Mare³⁰⁶ (36). În 15 Martie 1942, Ionescu Grigore ii bătut la premilitărie, pentru că nu a știut ungurește. El spune că un alt premilitar român, pe care îl cheamă Gheorghe, numele de familie nu-l știe, a murit din bătaie, tot pentru acest motiv.

18. Comuna Sicul de Sus³⁰⁷ (100). Buzea Teodor e bătut de jandarm fiindcă nu l-a salutat pe ungurește.

19. Comuna Dumbrăvița (105). Pe Pugna Ion l-a bătut un jandarm fiindcă a vorbit românește.

20. Comuna Iclodul Mare³⁰⁸ (107). În 5 Mai 1942, Inoanu Valer a fost bătut 5 zile și dus la tribunalul Dej, fiindcă la el s'a găsit tricolor românesc.

În Județul Sălaj

21. Comuna Căuaș (88). Premilitarii români sunt duși numai la biserica reformată și sunt îndemnați să se maghiarizeze.

22. Comuna Gențiu³⁰⁹ (84). Refugiata Pop Irina ne informează că preotul gr.cat. din Căuaș (jud. Sălaj) e mereu înjurat de jandarmi pentru că încă nu trece în România.

23. Comuna Băița³¹⁰ (31). Premilitarul Blidar Alexa a fost bătut și călcat în picioare de jandarmul Pișki Istfan (16.VI.1942), pentru că a purtat cămașa afară din pantaloni.

³⁰¹ Probabil Luna de Jos, azi, com. Dăbâca, CJ.

³⁰² Lujerdiu, azi, com. Cornești, CJ.

³⁰³ Morău, azi, com. Cornești, CJ.

³⁰⁴ Azi, Almașu, SJ.

³⁰⁵ Cernuc, azi, com. Gârbou, SJ.

³⁰⁶ Azi, sat al com. Vima Mică, MM.

³⁰⁷ Suci de Sus, azi, jud. MM.

³⁰⁸ Iclod, azi, jud. CJ.

³⁰⁹ Ghenci, azi, com Căuaș, SM.

³¹⁰ Azi, Băița de sub Codru, MM.

25. Comuna Ulmeni (97), Chiș Teodor a fost bătut de un ungur pe simplul motiv că e român.

26. Comuna Brebi (111). Premilitarii de aici sunt bătuți de instructor fiindcă nu știu ungurește.

În Județul Năsăud

27. Comuna Dipșa (23). Primarul comunei trimite pe români în România, când îi cer rația de făină.

În luna Mai 1942, jandarmii unguri au tuns fetele de român. Acest lucru l'au făcut și în comunele din jur. În comuna Șirișel³¹¹, o fată fiind tunsă a înnebunit, alta s'a smuls din mâna jandarmilor și și-a fracturat mâna.

28. Comuna Bistrița (86). În noaptea de 10/11 Iunie 1942, Cepănarul din Bistrița a fost prins de grănicerii unguri din Galațiu³¹² și după ce a fost jefuit a fost condus de ei peste graniță.

În Județul Satu Mare

29. Comuna Baia Mare (112). Ceferistul Bontoș Mihaiu a fost invitat de primarul orașului să-și maghiarizeze numele. A refuzat. În 18 Iunie 1942 a fost prins de poliție și bătut.

30. Comuna Varaiud³¹³ (39). Când românii cer făină, notarul din acel sat le spune: „*Mergeți la păscut*” și „*Mergeți în România că vă dă de mâncare și vă pune în cancelarie*”.

31. Comuna Viile Sătmăruului (80). Premilitarii români, ca distincție de înjosire, sunt siliți să poarte banderolă galbenă ca jidovii.

32. Comuna Băița (61). Cotuna Vasile, pentru că a avut în timpul stăpânirii românești atitudine românească, a fost bătut, maltrat și închis.

32. Comuna Brebeni (29). Premilitarii sunt bătuți pentru că nu știu vorbi ungurește.

33. Comuna Piru (74). Moldovan Dumitru a fost bătut, pentru că în armată nu a știut ungurește, el a dezertat.

34. Comuna Baia Mare (112). Bontoș Mihai ne relatează că comandantul leventiștilor, Sarosy Laszlo a bătut și închis în închisoare pe mai mulți români, pentru că nu au știut să cânte ungurește.

În Județul Mureș

35. Comuna Râciu (31). Premilitarul Șerban Iacob și la și la mai mulți alții le-au tăiat cămeșile pentru că le poartă înafară de pantaloni și pentru că sunt cusute cu motive.

34. Comuna Socolul de Câmpie (92). În Februarie 1942, Săbău Ioan și fiul său au fost bătuți, pentru că nu au știut să răspundă unor unguri pe ungurește.

35. Comuna Derșida Mică (Sălaj) (54). Instructorii dela premilitărie bat pe români, fiindcă nu știu ungurește și fiindcă nu dansează ungurește.

36. Comuna Teaca (99). Notarul comunei trimite pe români în România, când ei î-și reclamă rația de făină.

37. Comuna Urmeniș (98). Refugiatul Blaga Alexandru relatează că, în Reghin, în 27 ianuarie 1942, a fost bătut un premilitar român așa de rău, încât a rămas în nesimțire, pentru vina de a fi purtat cămașa afară de pantaloni.

38. Comuna Șopteriu (34). Instructorul premilitar a bătut crunt pe premilitarul Budeleșan Petru și a jucat cu picioarele pe el fiindcă nu știe ungurește.

----- XXX; XXX -----

2. – Intelectualii sunt persecutați, iar cele sfinte pângărite.

1. Comuna Trăzne, jud. Sălaj. Gogu Ion, avocat ne informează că intelectualii români în teritoriul Transilvaniei de Nord, sunt tratați scurt și fără obiectivitate (45).

2. Comuna Gențiu jud. Sălaj. Preotul Murgu Vasile e batjocorit de unguri (84).

3. Comuna Căuaș jud. Sălaj. Preotul gr.cat. Egoreanu Augustin a fost arestat de jandarmi, bătut și înjurat. Jandarmii strigă după el: „*Câine bătrân*” și „*Bandă comunistă*” (88).

4. Comuna Voiniceni, jud. Mureș. În 6 August 1941, preotul Nicola Augustin și învățătorul Flășeriu, împreună cu încă vre-o 30 de țărani, au fost crunt bătuți la corp și tălpi, de către o expediție de jandarmi veniți în comună cu trei camioane. Ei au zăcut 2 săptămâni, apoi au trecut în România (90).

5. Comuna Trăzne jud. Sălaj. Gogu Ioan, avocat, relatează, că în luna Iunie 1942 au confiscat toate aparatele de radio de la români, iar preoților li s'a luat congrus și preoteselor pensia (45).

Sunt chemați la concentrare numai românii, ei sunt trimiși pe front (70). Ungurii sunt ținuti acasă.

³¹¹ Sărățel, azi, com. Șieu-Măgheruș, BN.

³¹² Galații Bistriței, BN.

³¹³ Vărai, azi, com. Valea Chioarului, MM.

6. Comuna Gențiu (Sălaj) (84). Refugiata Pop Irina ne informează, că preotul din sat a fost solicitat de notar în mai multe rânduri să înlocuiască inscripția românească de pe cruce cu alta ungurească. El a refuzat. Ungurii au acoperit atunci inscripția de pe cruce cu murdării.

----- XXX; XXX -----

Cele expuse în acest memoriu sunt cuprinse în plângerile date în 114 de declarații, luate în luna Mai și Iunie 1942, refugiaților, de către Biroul Cenzurei Militare Cluj-Turda.

----- XXX; XXX -----

V. FINAL. și în acest timp, mormântul Transilvaniei de Nord se adâncește tot mai mult!

Șeful Cenzurei Militare Cluj-Turda,

Colonel în rez. Șiara Ionel

Secretar,

Văleanu Ion, profesor.

Galerie foto: dezvelirea monumentului refugiaților de la Carei – 2018

SALONUL CAVALERILOR

Salonul Cavalerilor³¹⁴

~ Invitat de onoare ~

Domnul profesor universitar emerit, Dr. Viorel Faur

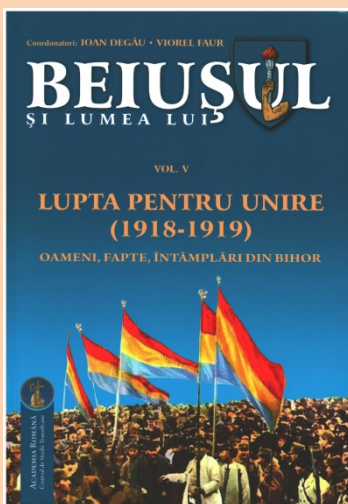
Col. r. dr. Constantin Moșincat (C.M.), interviul realizat online cu domnul profesor, personalitate complexă, multivalentă, cu o impresionantă activitate științifică, reprezintă un privilegiu.

Pe lista lungă a bibliografiei lucrărilor sale și la CV-ul personal (despre care aflăm informații în cele 4 volume omagiale care i s-au dedicat) s-au adăugat și recunoașteri din partea Cetății, cum este, de pildă, HCL nr. 820/2006, privind acordarea titlului de Cetățean de onoare al municipiului Oradea, de către Consiliul Municipal Oradea, în frunte cu primarul Petru Filip, un primar care a știut să aprecieze activitățile culturale și științifice, precum și pe realizatorii lor (vezi nr. 3 Cetatea Cavalerilor - aniversări).

Au trecut 15 ani de la acest eveniment memorabil în biografia Dvs., ca și în viața orașului Oradea și a județului Bihor, timp în care v-ați continuat, cu rezultate remarcabile, activitatea de recuperare și valorificare a unor componente importante ale istoriei Bihorului, dar nu numai. Am putea spune, deci, că rafturile bibliotecilor s-au îmbogățit cu importante lucrări, care au fost rodul unei stăruitoare munci în domeniul cunoașterii istorice.

1. C.M. Pentru că am marcat - prin manifestări diverse - Centenarul Unirii, Domnia Voastră, fiind un expert în chestiune, v-aș ruga să propuneți atenției publice cele mai valoroase și utile lucrări pe care le-ați publicat cu privire la această problemă istorică națională.

Prof. univ. emerit Dr. Viorel FAUR:

Referindu-ne strict la Centenarul Unirii, aș remarca faptul că era absolut firesc ca, pentru marcarea corespunzătoare a acestuia, să se organizeze - în întreaga țară - multiple activități (științifice și culturale), prin intermediul cărora să fie reactualizate adevăratele semnificații ale unicului eveniment, care a culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, când a fost materializată, într-o manieră democratică și plebiscitară, una din aspirațiile fundamentale ale poporului român, ctitorirea statului său național unitar.

Cercetând, de peste cinci decenii, evenimentele din Bihor în anii 1918-1919, am adunat informații consistente despre acestea, care au constituit obiectul a zeci de studii, articole și cărți, pe care le-am publicat, dar și o șansă rară de a putea reflecta, cu discernământ și profunzime, asupra semnificației lor, în contextul istoriei naționale. Ca atare, cu un an înainte de momentul aniversar, am conceput un plan de reactualizarea a „bătăliei pentru unire” prin toate modalitățile existente: de la conferințe și simpozioane, la publicarea de cărți, în cuprinsul cărora să se reflecte, atât aspectele cunoscute din istoriografie cât și cele noi, provenite în urma unor descoperiri sau interpretări actuale.

Prima inițiativă (pe care am și concretizat-o) am realizat-o împreună cu Prefectura Județului

Bihor și Direcția Județeană pentru Cultură Bihor și a constat în elaborarea unei cărți intitulată *Centenarul Unirii. Contribuția bihorenilor la actul istoric de la 1 decembrie 1918*, care a apărut în trei ediții consecutive, în anul 2018 (sub egida Direcției Județene pentru Cultură Bihor, ediția a doua realizată de primăria orașului Beiuș și a III-a de către Asociația culturală „Crișana”) și a fost lansată în sala festivă a Consiliul Județean Bihor, în prezența

³¹⁴ Interviu realizat online pe baza întrebărilor formulate de col. r. dr. Constantin Moșincat

majorității primarilor, care au primit un exemplar gratuit pentru a se putea documenta în vederea organizării unor manifestări aniversare.

Precizez faptul că prima ediție a acestei cărți a apărut în luna februarie 2018 și a constituit o prioritate istoriografică în România. Județul Bihor a avut, astfel, privilegiul de a dispune de o prezentare istorică a celor mai importante date despre implicarea bihorenilor în memorabilul act al unirii de la 1 Decembrie 1918.

Un alt demers de factură științifică restitativă a fost cel pe care l-am organizat, împreună cu economistul Ioan Degău, la începutul anului 2018, și care a avut ca prim rezultat două simpozioane: (unul la Oradea și celălalt la Beiuș), cu o tematică care a vizat diverse aspecte ale evenimentelor din epoca modernă care au culminat cu anul 1918, când s-a înfăptuit România Mare. La această acțiune recuperatoare a participat un număr important de universitari, publiciști și profesori din Bihor, astfel că a devenit posibilă și necesară editarea unui *volum monumental* cu comunicări, intitulat *Lupta pentru unire 1918-1919. Oameni, fapte, întâmplări din Bihor* (Editura Academiei Române. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2018, 1.000 p.). A fost, fără îndoială, o realizare remarcabilă pe care Bihorul contemporan a meritat-o pe deplin. Nu este deloc întâmplător faptul că unii non-profesioniști, care n-au publicat nici un articol despre anul 1918 în Bihor, cu apucături evident veleitare, ca și adversarii tradiționali ai ideii de unitate națională a românilor, să-și exteriorizeze neputința prin obișnuitele „bârfe pe la colțuri”, care nu vor fi înregistrate de posteritate. Personal calific asemenea comportament ca fiind unul păgubos și descalificant, mărunț și imoral.

Istoria Bihorului, dar și cea națională, au fost marcate de un eveniment de importanță excepțională, mai exact de elaborarea, la Oradea, în casa eminentului om politic dr. Aurel Lazăr, la 12 octombrie 1918, a *Declarației de autodeterminare națională* a românilor din fosta monarhie austro-ungară (din provinciile istorice Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș), document care a fost apreciat de istorici, ca fiind o autentică *prefață* a marii adunări naționale de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1918.

Așadar, Oradea a fost nu numai un oraș al independenței românilor, dar și unul al unirii, jucând un rol semnificativ în „mersul” evenimentelor, realitate consemnată în vechile manuale școlare, dar care, fapt regretabil, lipsește din cele recente, care se înscriu în curentul europenizării, dar sunt „curățate”, în mod deliberat, de fapte și evenimente care au definit istoria noastră națională. Aș remarca aici împrejurarea nefastă că globalizarea (din ultimele decenii) are ca efect „înghițirea” unor părți consistente din istoriile unor popoare, și *concomitent* mondializarea excesivă a istoriei celor mari, a liderilor cu autoritate incontestabilă. S-a mai întâmplat și altădată ca istoria unor popoare să fie ignorată, chiar încălcată de cei „mari și tari”, care decid destinele umanității. Este un adevăr care, odată expus, cu sinceritate, stârnește în „paznicii” noilor ideologii reacții de revoltă și formule precum: acestea sunt idei depășite, conservatoare, care „se pun în calea progresului” (Ce fel de progres și pentru cine ?), cu o conotație reacționară. Parcă am mai auzit de reacționari, nu-i așa ? Este vorba de cei care s-au opus instalării puterii proletare, de sorginte sovietică, în România, după 1944.

Revenind la documentul elaborat la Oradea, care consacra principiul wilsonian al autodeterminării naționale (care a dominat istoria universală în tot secolul al XX-lea), menționez faptul că, împreună cu fiul meu, dl. prof. dr. hab. Antonio Faur, am editat o carte cu titlul *Centenarul declarație de autodeterminare națională a românilor din Transilvania, Crișana și Maramureș* (Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, 193 p.), prin care am fixat locul în istoria națională a acestei *Declarații*, deosebit de importante.

Pentru a conferi substanță textului aniversar, am pregătit momentul apariției unei cărți care să vină în sprijinul acestuia, să îl alimenteze cu informații documentar istorice certe, de mare forță de convingere. Ca atare, am conceput - pe baza unei cărți anterioare dar cu serioase completări și sublinieri volumul intitulat: *Momente ale luptei românilor din Bihor pentru drepturi și unitate națională (1849-1919)*, (Editura Mega Cluj-Napoca, 2018, 372 p.), apărut în condiții științifice excelente, datorită sprijinului Consiliului Județean Bihor, prin suportul direct al vicepreședintelui acestuia, dl. vicepreședinte prof. univ. dr. Ioan Mang. Îi adresez mulțumiri *post-factum*, pentru că am abordat și alte autorități care dispuneau de mijloace materiale, dar care nu au arătat o înțelegere superioară pentru activitatea științifică, nici bunăvoință, preferând să finanțeze alte activități.

Este regretabil, după opinia mea, faptul că lucrarea de sinteză despre *Declarația de autodeterminare din 12 octombrie 1918 de la Oradea*, la cei 100 de ani de la oficializarea publică (în Parlamentul de la Budapesta), a fost publicată nu de către Primăria Oradea, cum ar fi fost firesc și obligatoriu, ci de către „Asociația Culturală Crișana”, care trăiește din donațiile unor oameni cu conștiință patriotică și dorința de a susține factorii de informare din societatea civilă. Dar câte nu ar putea fi spuse din această perspectivă, însă

ne rezumăm la cele de mai sus, lăsând loc memorialisticii să evoce și alte aspecte de factură similară. Aș încheia răspunsul la această importantă întrebare cu concluzia că, sub raport istoriografic și cultural, am contribuit, într-o măsură consistentă și incomparabilă, la relevarea semnificațiilor profunde ale prezenței înaintașilor noștri bihoreni, alături de alți conaționali, la acțiunea de edificare a statului național unitar român, în anul memorabil 1918.

2. C.M. Ziua Națională a României - 1 Decembrie -, s-a stabilit în Parlamentul României. Domnia Voastră, prin dubla calitate de senator de Bihor și de președinte al Grupului Român al Uniunii Interparlamentare, ați fost printre inițiatori și organizatori. Vă rugăm să ne oferiți câteva detalii cu privire la aceste întâmplări mai puțin cunoscute de publicul larg.

Prof. univ. emerit Dr. Viorel FAUR:

Sunt de acord cu Dvs., că împrejurările în care a fost proclamată, inițial de către Senatul României, ziua de 1 Decembrie, ca Zi Națională a României, au rămas în deplin anonim, astfel că se impunea să fie reactualizate toate demersurile legislative care se referă la marele eveniment invocat. De aceea, într-o carte - pe care am editat-o în anul 2018 - i-am consacrat un capitol explicit, intitulat *Documente și*

mărturii cu privire la modul cum Parlamentul României a decis ca ziua națională a României să fie 1 decembrie (vezi cartea noastră despre *Prima sesiune solemnă a Parlamentului României la Alba Iulia în 1 Decembrie 1990. Documente*, Editura Primus, Oradea, 2018, p. 7-16). Desigur, ca membru al Senatului României, am avut și eu o contribuție personală, prin intervenții și argumentarea istorică a necesității ca ziua de 1 decembrie să devină simbolul unității noastre naționale, idee care a fost îmbrățișată de majoritatea parlamentarilor români, care au votat-o cu plenar entuziasm. Îmi aduc și acum aminte, cu o sinceră și nedisimulată emoție, de acele clipe de mare intensitate patriotică, când Senatul, ca primă cameră, a decis să proclame ziua de 1 Decembrie ca zi Națională a României, fapt istoric viabil, care a depășit vârsta de trei decenii.

Ca o continuare și împlinire a acestui demers politic responsabil a urmat, la propunerea mea, și insistențele convingătoare ale lui Alexandru Bârlădeanu, înțeleptul președinte al Senatului, organizarea *primei sesiuni solemne* a Parlamentului României la Alba Iulia, în 1 Decembrie 1990, pentru a sublinia importanța ei în istoria noastră. S-a confirmat printr-o masivă participare (cu peste 120.000 de români), ideea că este cu adevărat sărbătoarea noastră națională. Parlamentul Republicii a instituit-o, ca for legislativ, și tot el a sărbătorit-o cu multă responsabilitate și implicare. Am putea rosti, la distanță de trei decenii: „Ce timpuri !” (O, tempora!) de împliniri și realizări, „de ducere a unei idei până la capăt!”. Cred că este firesc să fac mențiunea că și eu am fost și prezent, chiar organizatorul sesiunii solemne, cu prilejul căreia am și susținut un discurs.

3. C.M. - În 3 martie 2006, Filiala din Bihor a Comisiei Române de Istorie Militare, al cărei președinte ați fost pe tot timpul funcționării sale, v-a onorat, printr-o manifestare în Casa de Cultură a Municipiului Oradea, cu titlul de **cavaler de Clio**, primul de acest fel din istoria acestei Asociații. Au urmat o serie de activități culturale istorice ca de pildă conferințe vizite la monumente și locuri de rezonanță istorică, cum au fost cele de la Izvorul lui Horea, Stâna de Vale și Mănăstirea Izbuc, care au

impulsionat acțiunile de cunoaștere a trecutului și au difuzat informații mai puțin cunoscute despre acest acțiuni. Vă rog să evaluați beneficiile unor asemenea demersuri.

Prof. univ. emerit Dr. Viorel FAUR:

Cum am luat parte efectivă la acestea și, deci, am avut ocazia să le verific „temperatura”, doresc să remarc forța de convingere, capacitatea de dinamizare a interesului public pentru evenimentele istorice de referință. Rar mi-a fost dat să constat entuziasmul unor participanți sinceri, cum au fost cei de la *Izvorul lui Horea*, la audierea unor intervenții autorizate ale unor specialiști în domeniul istoriei. De altfel, răspândirea de cunoștințe istorice de un real interes în rândul locuitorilor din sate (Săliște, Poiana, Vașcău, Cărpinet) este o datorie a celor care au cunoștințele necesare și vocația de oratori. Evident, față de această modalitate de comunicare despre faptele și evenimentele istorice au fost formulate, uneori (de către persoanele „supărate pe trecut”, sau de propovăduitori recenți ai „îngropării istoriei naționale”), referiri precum că o asemenea practică ar fi depășită, ori chiar compromisă de excesiva propagandă comunistă. Nu putem fi de acord cu această cerință conjuncturală, deoarece românii **mai arată** o mare și justificată receptivitate față de propriul trecut, exprimată și prin regretul că în zilele noastre s-a produs o condamabilă slăbire a interesului pentru istorie, făcându-se imperios necesară o reactivarea a lui, cu discernământ și responsabilitate maximă.

*

Personal vă mulțumesc pentru acest interviu, după cum se cuvine să vă adresez recunoștință statornică pentru colaborarea neîntreruptă de peste 3 decenii. Pentru stăruința și reușita ca și la *Centenarul Marii Uniri* în panoplia Academică cu Opere Științifice omagiale să se regăsească informațiile inedite furnizate de Domnia Voastră reprezintă o încununare a carierei de profesor emerit. Bibliografia și cercetările istorice viitoare, vor include, cert, numele și opera prof. univ. emerit Dr. Viorel Faur.

Din partea *Asociației*, a Redacției **Cetatea Cavalerilor** și a cititorilor, așteptăm și alte apariții editoriale și cu mult interes prezența semnăturii Dvs. în numerele viitoare ale revistei, în același spirit pentru a păstra și promova impresionant „lanul curat” al **adevărului istoric**.

În Ajunul praznicului de Crăciun, al sărbătorilor de iarnă vă urăm domnule profesor universitar emerit Dr. Viorel Faur multă Sănătate, împliniri cu rod bogat în lanul Anului 2021.!

La Mulți Ani!

DOCUMENT Strict Secret 1989: *La Malta se va stabili „un nou echilibru pe continentul european”*

1989 decembrie 1.

Raport olograf, exemplar unic, semnat și parafat de generalul colonel Iulian Vlad – șeful D.S.S., adresat președintelui României, Nicolae Ceaușescu, privind problemele ce urmau a fi abordate, în cadrul întâlnirii de la Malta, între Mihail Gorbaciov și George Bush de la Malta, 2-3 decembrie, releva precizia în analiza și corectitudinea previziunilor geopolitice. De la înființarea Uniunii Europene, așa-numita “casa comună europeană” la reunificarea Germaniei și declanșarea principiului dominoului, prin reîmpărțirea sferelor de influență.

Raportăm următoarele informații obținute pe mai multe linii, cu privire la întâlnirea dintre Bush și Gorbaciov:

1. în cadrul noilor convorbiri la nivel înalt dintre S.U.A. și U.R.S.S., organizate la inițiativa sovieticilor, cele două părți vor aborda cu prioritate probleme privind redefinirea sferelor de influență și elaborarea unei noi strategii comune care să le asigure, în continuare, un rol dominant în toate problemele internaționale.

Este de așteptat să se ajungă la noi înțelegeri de restrângere a zonelor de confruntare directă în favoarea celor de convergență a intereselor.

- Sunt date că U.R.S.S. va face noi concesii în favoarea americanilor în schimbul obținerii de ajutoare economice și financiare.

- Se urmărește stabilirea unui nou echilibru pe continentul european care să permită atenuarea treptată a diferențelor de sistem politic și economic între țările socialiste și cele capitaliste și asigurarea transpunerii în practică a conceptelor privind “dezideologizarea relațiilor internaționale” și crearea așa-numitei “case comune europene”.

- În acest context, se va aborda și problema existenței celor două blocuri militare, în sensul menținerii acestora încă o anumită perioadă, cel puțin până la stabilizarea situației din Europa de Est.

- În ceea ce privește intensificarea preocupărilor guvernului de la Bonn pentru reunificarea Germaniei, se va conveni să fie sprijinite, dar pentru o perioadă temporizată spre a fi încadrate în „procesul de integrare europeană”.

- Ambele părți se vor pronunța pentru accelerarea negocierilor bilaterale de reducere a armamentelor și cheltuielilor militare, U.R.S.S. fiind interesată să aloce mai multe fonduri pentru satisfacerea unor necesități interne, iar S.U.A. să diminueze deficitul mare al balanței de plăți.

Este posibil ca, în timpul întâlnirii, Bush să facă publică intenția de a reduce efectivele americane staționate în Europa, ca un răspuns la măsurile similare adoptate unilateral de U.R.S.S.

- Pe planul relațiilor bilaterale, președintele S.U.A. va manifesta disponibilitate pentru sprijinirea economică a U.R.S.S., condiționat de extinderea reformelor sovietice prin luarea în considerare în și mai mare măsură a mecanismelor economiei de piață.

- Pe lângă solicitarea expresă de ajutoare financiare, Gorbaciov va insista pentru obținerea de către U.R.S.S. a *clauzei națiunii celei mai favorizate* din partea S.U.A., precum și pentru reducerea restricțiilor pe linia transferului de tehnologie.

NOTA:

- Din datele de care dispunem rezultă că la întâlnirea dintre Bush și Gorbaciov ar urma să se discute și problema exercitării de noi presiuni coordonate asupra acelor țări socialiste care nu au trecut la aplicarea de “reforme reale”, fiind avute în vedere îndeosebi R.P. Chineza, Cuba și România.

- Cu privire la țara noastră, Bush va releva că statele membre ale NATO vor continua aplicarea de restricții în relațiile lor cu România și va solicita ca și U.R.S.S. să procedeze în mod similar, mai ales prin reducerea livrărilor sovietice de țiței, gaz metan și minereu de fier.

2. In cadrul consultărilor din ultimele zile cu Administrația de la Washington, guvernele Angliei, Franței, R.F. Germania și Italia au insistat pentru:

- evitarea adoptării de către S.U.A. și U.R.S.S. a unor hotărâri definitive referitoare la modificarea echilibrului militar din Europa, fără consultarea prealabilă și consimțământul țărilor vest-europene;

- realizarea treptată a reducerii armamentelor și efectivelor dislocate în Europa, urmând ca problema unor diminuări semnificative să fie analizată numai după ce vor exista garanții certe că U.R.S.S. este dispusă să renunțe la forța sa militară;

- respectarea de către S.U.A. a înțelegerilor convenite anterior cu statele vest-europene ca fiecare dintre acestea să aibă un rol sporit în influențarea situației din Europa de est, astfel încât să-și asigure promovarea propriilor interese pe termen lung în această zonă.

Franța și Anglia au solicitat totodată ca, în perspectiva construirii unei confederații a celor două state germane, să se prevină deplasarea centrului de putere din Europa către Germania unificată, precum și o polarizare politico-economică și chiar militară între aceasta și U.R.S.S. de genul celei existente înaintea celui de al doilea război mondial.

General-colonel

(ss) I. Vlad (L.s)